

Selanik Vilayetinde Eğitim (1850-1912)

Program Kodu: 1001

Proje No: 113K648

Proje Yürütücüsü:

Doç. Dr. Fatih DEMİREL

Araştırmacı(lar):

Y. Doç. Dr. Çetin AYKURT

Bursiyer(ler):

Süleyman YELOCAĞI

Nisan 2018

BURSA

Önsöz

XIX. yüzyıl Osmanlı eğitim modernizasyonu, merkezde alınan kararların, İstanbul dışında uygulanışı değerlendirilmeden anlaşılamaz. Modern eğitim kurumlarının tesisine, tabii olarak, İstanbul'dan başlanmış, sonrasında vilayetlerde yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir. Modernizasyonun vilayetlerde de başlatılması kararı, 1850 sonrasında alınmıştır. Modernleşme sürecinde vilayetlerdeki eğitim reformlarını inceleyen çok az çalışma vardır. Yapılan çalışmaların hemen tamamı, Diyarbekir vilayeti hariç, yalnızca vilayet merkezi ile sınırlı kalmıştır.

Selanik vilayeti, birçok yönüyle Osmanlı Devleti'ndeki değişimde önemli rol oynamıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin XX. Yüzyıl başındaki siyasal dönüşümünde oldukça etkili olmuştur. Selanik vilayetindeki eğitim yapısının, dönüşümde etkili olan insanların üzerinde bir etkisi olmuş mudur? Elbette bu soruya doğrudan cevap bulmak oldukça güçtür. Ancak, Selanik vilayetindeki eğitim modernizasyonu süreci konuyla ilgili ipuçları sunmaktadır. Örneğin, yabancı ve Gayrimüslim eğitim kurumları üzerinden, Fransa'dan, Avusturya'ya, Romanya'ya, Yunanistan'a, Bulgaristan'a varıncaya kadar yabancı kaynaklı birçok kitap ve yayınlara birlikte çeşitli fikirlerin Selanik'e akması dönüşüme kaynak oluşturmaktadır.

Tanzimat Dönemi'nde, özellikle Islahat Fermanı'ndan sonra, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde açılan Gayrimüslimlere ve Yabancılar'a ait okullar, eski amaçlarını değiştirmişlerdir. Yabancı okullar kendi nüfuz alanlarını oluşturmaya yönelik bir çaba içerisinde olmuşlardır. Gayrimüslimler tarafından yönetilen okullar ise, XIX. yüzyılın getirmiş olduğu milliyetçilik temelinde eğitime yönelmişlerdir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Makedonya meselesinde, bölgedeki okullar oldukça etkili olmuşlardır. Bulgarlar ve Rumlar, Bulgaristan ve Yunanistan'ın kontrolünde hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırken Sırbistan ve Romanya da bölgede eğitim aracılığı ile etkin olmaya çalışmıştır. Bölgedeki, ifade edilen girişimlere karşı Osmanlı idaresi çeşitli tedbirler almaya çalışmıştır.

Osmanlı yönetimi, buna karşı iki yönlü bir savunma geliştirmiştir. Bunların ilki, adı geçen eğitim kurumlarının denetim altına alınması, ikincisi, onlarla rekabet edebilecek resmi eğitim kurumlarının tesis edilmesi çabasıdır. Her iki çabada da en önemli faktör, vilayette işleyen bir maârif idaresi tesis edebilmektir. Bu çalışma Osmanlı modernleşme sürecinde, Selanik vilayetindeki eğitim hayatını çeşitli yönleriyle incelemek suretiyle, vilayetin değişimdeki rolünü, en azından bir yönüyle açıklamaya çalışmaktadır.

Selanik vilayetinin 1912 yılında Osmanlı sınırları dışında kalması nedeniyle, kapsam 1850-1912 yılları arasında sınırlı tutulmuştur. Çalışmanın temel kaynağını, Osmanlı Arşivi verileri ve dönemin resmi kaynakları oluşturmaktadır. Bunlar arasında, Selanik vilayet salnameleri, Maârif

Salnameleri, Maârif Nezâreti tarafından yayınlanan istatistikler bulunmaktadır. Elbette, konuyla ilgili kaleme alınmış çeşitli, kitap, makale, tez gibi telif eserler önemli katkılar sağlamıştır.

Her şeyden önce bu projenin gerçekleştirilebilmesi TÜBİTAK tarafından sağlanan destek sayesinde olmuştur. Bu ve benzeri çalışmalara verdiği destek için kuruma teşekkür ederim. Proje sürecine katkı sağlayan Sayın Y. Doç. Dr. Çetin Aykurt'a ve Sayın Süleyman Yelocağı'na teşekkür ederim. Proje ekibinde yer almamasına rağmen uzmanlık alanıyla ilgili önemli katkılar sağlayan Sayın Y. Doç. Dr. Fatma Kaya Doğanay'a ve Sayın Doç. Dr. Mehmet Ali Yıldırım'a teşekkür ederim. Yine projeye katkılarından dolayı, Sayın İsmail Düzgün'e teşekkür ederim. Başbakanlık Osmanlı Arşivi çalışanlarına ve İzmir Milli Kütüphanedeki çalışmamızda bize önemli kolaylıklar sağlayan Sayın Uğur Keçelioğlu'na teşekkür ederim. Katıldığımız bir kongrede Yahudilerle ilgili kaleme alınmış eserlere dikkatimizi çekerek önemli bir katkı sağlayan Sayın Prof. Dr. Ömer Turan'a teşekkür ederim.

İçindekiler

Özet.....	vii
Abstract	viii
1. Selanik Vilayetinde Maârif Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi	1
2. Selanik Vilayetinde Görev Yapan Maârif Müdürleri.....	8
2.1 Mustafa Bey (Radovişli)	12
2.2 Emrullah Efendi:	13
2.3 Halil Kamil Bey.....	15
2.4 Tahsin Bey (Hasan Tahsin)	15
2.5 Tahir Bey (Mehmed Tahir)	15
2.6 Reşid Bey (Mehmed Reşid Paşa)	16
2.7 Abdullah Hilmi (Okuy) Bey	17
2. Selanik Vilayetinde Yabancıların ve Gayrimüslimlerin Eğitim Faaliyetleri.....	19
2.1 Gayrimüslimlerin Eğitim Faaliyetleri	20
2.1.1 İbtidâiler.....	21
2.1.2 Rüşdiyeler.....	21
2.1.3 İdadiler.....	23
2.2 Selanik Vilayetinde Gayrimüslim Cemaatlerin Eğitim Faaliyetleri	24
2.2.1 Yahudiler	24
2.2.2 Ermeniler.....	32
2.2.3 Ulahlar.....	33
2.2.4 Sırlar.....	35
2.2.5 Bulgarlar.....	38
2.2.6 Rumlar.....	42
2.3 Selanik Vilayetinde Yabancıların Eğitim Faaliyetleri.....	43
3 Selanik Vilayetinde Mesleki Eğitim	54
3.1 Selanik Sanayi Mektebi.....	54
3.1.1 Selanik Sanayi Mektebinin Kuruluşu.....	54
3.1.2 Selanik Sanayi Mektebinin Yönetimi ve İdaresi.....	55
3.1.2.1 Selanik Sanayi Mektebinin İdari Yapısı.....	55
3.1.2.2 Selanik Sanayi Mektebinin İdari Kadrosu	56
3.1.2.3 Mektep Komisyonunun Çalışmaları	58
3.1.2.4 Selanik Sanayi Mektebinin İdaresi	59
3.1.3 Selanik Sanayi Mektebinin Gelirleri	60

3.1.3.1 Kira Gelirleri.....	60
3.1.3.2 Halkın Bağışları	62
3.1.3.3 Okul Adına Düzenlenen Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler	63
3.1.3.4 Okulda İmal Edilen Ürünlerden Elde Edilen Gelirler	63
3.1.3.5 Belediye Tarafından Okula Tahsis Edilen Vergi Gelirleri	65
3.1.4 Selanik Sanayi Mektebinin Giderleri.....	65
3.1.5 Selanik Sanayi Mektebinin Mali Durumu	67
3.1.6 Eğitim-Öğretim	72
3.1.6.1 Öğrenci Kabul Şartları	72
3.1.6.2 Okulun Öğretim Programı	73
3.1.6.3 Öğrencilerin Teorik ve Pratik Eğitime Devam Şekli.....	75
3.1.6.4 Okulun Eğitim Kadrosu.....	75
3.1.6.5 Okulda Eğitimi Verilen Sanayi Bölümleri:.....	78
3.1.6.6 Selanik Sanayi Mektebinin Bölümleri.....	79
3.1.6.7 Selanik Sanayi Mektebi Öğrenci Mevcudu	85
3.1.6.8 Selanik Sanayi Mektebinde Disiplin	89
3.1.6.9 Okulun Diğer Çalışanları	89
3.1.6.10 Selanik Sanayi Mektebinin Okul Dışı Eğitim Faaliyetleri	89
3.1.7 Selanik Sanayi Mektebi Öğrencilerinin İstihdamı	91
3.1.8 Selanik'in İşgalinden Sonra Okulun Durumu	93
3.1.8.1 Yusuf Sadık Bey'in İşgal Sonrası Mücadelesi ve Taltif Edilmesi	101
3.2 Selanik Darülmuallimini	104
3.2.1 Selanik Darülmuallimine Giriş Şartları	105
3.2.2 Selanik Darülmualliminin Bina Durumu	106
3.2.3 Selanik Darülmualliminin Öğretim Kadrosu	106
3.2.4 Selanik Darülmuallimininde Verilen Dersler	109
3.2.5 Selanik Darülmuallimininde Usul-i Tedris (Öğretim Yöntemleri) Dersi	112
3.2.6 1911 Selanik Öğretmenler Kongresi	114
3.2.6.1 Kongrede Selanik Darülmualliminin Hocalarının Faaliyetleri	114
3.2.7 Selanik Darülmuallimini Mezunları.....	118
3.3 Mekteb-i İdâdî ve Rüşdi-i Askeri	120
3.4 Jandarma Mektepleri	120
3.4.1 Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi	121
3.4.2 Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi	122

3.4.2.1 Okulda Eğitim Öğretim.....	123
3.5 Selanik Hamidiye Ziraat Ameliyyat Mektebi Ve Numune Çiftliği	123
3.5.1 Modern Zirai Eğitimin Gelişimine Kısa Bir Bakış	123
3.5.2 Selanik Ziraat Ameliyyat Mektebi'nin Açılması	125
3.5.3 Öğrenci Kabulü	128
3.5.4 Okutulan Dersler	129
3.5.5 İdari ve Öğretim Kadrosu	130
4. Selanik Vilayetinde İlköğretim	132
4.1 Selanik Vilayetinde Sıbyan/İbtidai Mekteplerinin Genel Durumu	132
4.2 Sıbyan/İbtidai Mekteplerinin Vilayetteki Dağılımı	137
4.2.1 Selanik Sancağı	137
4.2.1.1 Selanik Merkez	137
4.2.1.2 Selanik Sancağı Kazaları	139
4.2.2 Dırama Sancağı.....	140
4.2.3 Siroz Sancağı.....	141
4.2.3.1 Siroz Kazası	141
4.3 Selanik Vilayetinde Rüşdiye Mekteplerinin Genel Durumu	142
4.4 Selanik Vilayetinde Rüşdiye Mektepleri	150
4.4.1 Selanik Sancağı	150
4.4.1.1 Selanik Rüşdiyesi.....	150
4.4.1.2 Selanik İnas Rüşdiyesi.....	153
4.4.1.3 Selanik Sancağı Kazaları	155
4.4.2 Dırama Sancağı.....	156
4.4.3 Siroz Sancağı.....	157
5. Selanik Vilayetinde Ortaöğretim.....	158
5.1 İdâdî Mektepleri.....	158
5.2 Selanik İdâdîsi.....	160
6. Selanik Vilayetinde Yüksek Öğretim.....	162
6.1 Selanik Hukuk Mektebi	162
6.2 Selanik Edebi ve Felsefi İlimler Fakültesi	165
Sonuç.....	167
Kaynaklar.....	172

Özet

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanındaki değişim, bir başka ifade ile eğitim modernleşmesi, tabii olarak başkent İstanbul'da başlamıştır. Sivil alandaki modern eğitim kurumlarının ilk örnekleri olan rüşdiye mekteplerinin 1839'da açılmasından yaklaşık on dört yıl sonra bu girişimin başkent dışına da yansıtılmasına karar verilmiştir. Bu kararın hayata geçirilmesi elbette çeşitli zorlukları bünyesinde barındırmıştır. Vilayetlerde gerçekleştirilecek eğitim yatırımlarının mali kaynağının bulunması, ilgili yatırımları koordine edecek ve sürdürecekt taşıra teşkilatlarının olmayışı, öğretmen yokluğu en önemli problemlerin başında gelmektedir. Tanzimat Dönemi'nde eğitim reformları ile ilgili hazırlanan kanuni alt yapı Ancak II. Abdülhamid Dönemi'nde hayata geçirilebilmiştir.

Osmanlı eğitim modernleşmesinin genel profilinin belirlenmesi ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak eğitim reformlarını vilayet bazında bir bütün olarak ele alan çalışmalar oldukça azdır. Merkezde alınan kararların vilayetlerde uygulanışını ve gerçekleştirilmeye çalışılan reformların etkisini anlamak için vilayet temelli çalışmalar oldukça önem arz etmektedir. Diğer taraftan Selanik vilayeti, Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik, ticari vb. alanlardaki değişimi sürecinde önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada Osmanlı modernleşmesi sürecinin, eğitim reformları yönüyle, Selanik vilayetindeki izleri aranmaktadır. Selanik'te yabancılar ve Gayrimüslimlerin eğitim faaliyetleri ve etkileri, Osmanlı yönetiminin onlarla rekabeti ve mücadelesi, mesleki eğitim, bunların hepsinde Selanik maarif idaresinin rolü çeşitli yönleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selanik, Siroz, Dırma, modernleşme, eğitim, okul.

Abstract

During the period of Ottoman State, changes in the field of education, in other words the modernization of education had naturally commenced in the capital city, İstanbul. The rushdiye schools which were the first examples of the non-military modern education institutions was founded in 1839. Approximately, after fourteen years it was decided that these rushdiye schools be established in the other provinces of the Ottoman State. The realization of this decision was challenging and embedded certain difficulties. The need for financial resources, the lack of a provincial education authority to coordinate and pursue these investments, and the shortage of teachers were among the most important problems. The educational laws and regulations in the Tanzimat Era were put into practice during the era of Abdulhamid II.

Although it is possible to find studies which investigated the modernization of education during the Ottoman State, studies investigating the reflection of educational modernization on the provinces is very scarce. In order to understand how the educational laws and regulations were implemented, and their effects in the provinces, there is a need for studies which specifically focus on these provinces. One of these notable provinces was that of Thessalonica. Studies have displayed that the province of Thessalonica was of significance in the process of changes in political, economic, and commercial areas of the Ottoman State. The main aim of the present study is to investigate whether the role of modernization of education during the Ottoman State had had an impact on the above-mentioned changes Thessalonica.

In this study, the implementation of educational modernization in the province of Thessalonica is analyzed. Within this context, our aim is to discover whether the modernization of education had an impact on the changing of Thessalonica.

Key Words: Thessalonica, Serez, Drama, modernization, education, school

Birinci Bölüm

1. Selanik Vilayetinde Maârif Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin sivil alandaki eğitim modernleşmesinin ilk ürünleri olan rüşdiye mektepleri Sultan II. Mahmud zamanında açılmıştır. 1840'ların sonlarında İmparatorluğun merkezi olan İstanbul'da yaygınlaşan rüşdiyeler 1850 sonrasında vilayetlerde de tesis edilmeye başlamıştır.¹ Sivil alandaki Osmanlı eğitim modernleşmesinin temel unsuru 1869'a kadar rüşdiye mektepleri olmakla birlikte ilköğretim alanında da çeşitli reform girişimleri mevcuttur.²

Eğitim alanındaki reformlar İstanbul'da alınan kararlarla yürütülüyordu. Vilayetlerde maarif teşkilatlarının oluşturulmamış olması, merkezde alınan kararların uygulanmasında ve açılan okulların yönetimi ve denetiminde çeşitli problemleri beraberinde getirmiştir. Uygulamaları takip etmek, okulların yönetim ve idaresini teftiş etmek üzere belirli aralıklarla İstanbul'dan maarif müfettişlerinin görevlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Problemler yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Maarif teşkilatlarının olmayışı, şehir merkezlerinde ve köylerde inşa edilecek mekteplerin masrafları ile daimi giderlerinin tedarik edilmesinde tutarlı ve sürdürülebilir politikalar geliştirilmesini engelliyordu. Bu problemlerin farkında olan Maârif Nezâreti 1869 yılında yürürlüğe giren *Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi* ile vilayetlerde maârif meclislerinin kurulmasını kararlaştırmıştır.³

Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi'ne göre vilayetlerde oluşturulacak maârif meclisi, Maârif Müdürü unvanlı bir kişinin idaresinde olacaktı. Meclis, müdürden başka ihtiyaca göre biri Müslim, diğeri Gayrimüslim iki muavin, ikisi Müslim ikisi Gayrimüslim dört denetçi (muhakkik), kadrolu olmayan, en az dört en fazla on Müslim ve Gayrimüslim âzâ, bir kâtip, bir muhasebeci (muhasib) ve bir veznedardan (sandık emini) oluşacaktı. Vilayete bağlı livalarda, icabına göre biri Müslim, diğeri Gayrimüslim, müfettiş unvanıyla iki memur bulunacaktı. Bunların tamamı vilayet makamının idaresinde görev yapacaklardı. Tüm bu görevlilerin Osmanlı Devleti tebaası olması şarttı.⁴ Maârif müdürü, muavin, muhakkik ve müfettişler Maârif Nezâretince seçilecek ve padişah tarafından atanacaklardı. Diğer memurlar ise mahallinden olmak üzere valiliğin seçimi, Maârif Nezâretinin onayı ile atanacaklardı.⁵ Meclisin, atanmış memurlar ile fahri olarak

¹ Rüşdiye mektepleri için bkz. Muammer Demirel, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, XV, Ankara, 2002; Fatma Kaya Doğanay, *Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011; Ayşegül Altınova, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

² Bakınız, Arzu M. Nurduğan, *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*, İstanbul, 2016.

³ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) (İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin)*, Çeviren: Osman Yener, İstanbul, 2010, s. 110.

⁴ *Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi*, Matbaa-i Amire, 1286, 143. madde.

⁵ A.g.e., 144. madde.

görev yapacak yerel eşraftan oluşan bir yapıda tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu yapıda kontrol ve yetki atanmış memurlarda olmakla birlikte eşrafın gayri resmi bir kontrol mekanizması olarak tasarlandığı düşünülebilir. Diğer taraftan böyle bir tasarı yerel eşrafı taşra eğitiminin yaygınlaştırılması sürecine dâhil etme çabasının bir göstergesidir.⁶

Nizâmnâme gereği olarak oluşturulması gereken Maârif Meclisi konusunda Selanik vilayetinde 1872 yılında çalışmalar başlamıştır.⁷ 1874 tarihi itibarıyla de Selanik'te bir maârif meclisinin var olduğu anlaşılmaktadır. Zira 1874'te, Selanik vilayet merkezinde yeni usulde (usûl-i cedide) eğitim yapmak amacıyla tesis edilip açılacak bir sıbyan mektebine alınacak iki öğretmen alımı için çıkan ilanda, öğretmenlerin maaşları ve istenen şartlar belirtildikten sonra başvuruların Meclis-i Maârif yapılması gerektiği duyurulmuştur.⁸ Diğer taraftan Selanik vilayet salnamesi verileri de 1874 yılında maârif işleriyle ilgilenen bir komisyonun varlığını göstermektedir. Salname, Vilayet Mekatib Komisyonu başlığıyla bir heyeti kaydetmiştir. Komisyon'un başkanı Hasan Tevfik Beyefendi'dir. Komisyon'un üyeleri ise Evkaf Muhasebecisi Celal Efendi, Osman Edip Efendi, Osman Tevfik Efendi, Salih Bey, Ramiz Bey, Mustafa Bey ve Ali Efendi'den oluşmaktadır. Yazışmaların Mustafa Bey tarafından yürütüleceği ifade edilmektedir.⁹ Selanik'te oluşturulan bu yapı, *Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi* ile tasarlanandan oldukça farklıdır. Hepsinden önce *Nizâmnâme*'de Maârif Meclisi olarak adlandırılan yapının adı salnamede Makatib Komisyonu olarak zikredilmektedir. Komisyon, muavinler, denetçiler, muhasebeci ve veznedardan yoksundur. Komisyon yalnızca maârif müdürü yerine komisyon başkanı, üyelerden oluşmaktadır. Kâtip yerine yazışmaları yürütmek için de üyeler arasından bir kişi seçilmiştir. Ayrıca üyeler arasında Gayrimüslim bulunmamaktadır. Üye sayısı ise yedidir.

Sonraki iki yıl içerisinde Selanik vilayeti maârif teşkilatının geliştirildiği anlaşılmaktadır. Teşkilatın ismi, *Nizâmnâme*'ye uygun olarak Vilayet Maârif Meclisi olarak zikredilmektedir. Bir başkan ve on üç üyeden oluşan mecliste muavinler, denetçiler, muhasebeci ve veznedar yine yoktur. Fakat meclis üyeleri arasına iki Gayrimüslim katılmıştır. Onlar Metropolit Vasilaki Efendi ve Behor Livi Efendi'dir.¹⁰

1877 yılında Selanik vilayeti Maârif Meclisi ile ilgili bir kayda rastlanamamıştır. Yedinci defa olarak H. 1294/1877 yılında çıkarılan vilayet salnamesinde de Maarif Meclisi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.¹¹ Eldeki verilere göre *Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi* kararları

⁶ Somel, a.g.e., s. 128.

⁷ *Takvim-i Vekayi*, 16 Ramazan 1289.

⁸ BOA, MF. MKT., 17/103. 25 Muharrem 1291 (04 Mart 1874).

⁹ *Salnâme-i Selanik*, [Salnamelerin bazıları *Salnâme-i Vilayet-i Selanik* olarak da isimlendirilmiştir. Bundan sonra SVS olarak verilecektir.] 4. Defa, Selanik Vilayet Matbaası, Selanik, H. 1291/1874, s. 36.

¹⁰ SVS, 6. Defa, Selanik Vilayet Matbaası, Selanik, H. 1293/1876, s. 33.

¹¹ SVS, 7. Defa, Selanik Vilayet Matbaası, Selanik, H. 1294/1877.

doğrultusunda Tanzimat Dönemi içerisinde Selanik vilayetinde bir maârif meclisi oluşturulmuştur. Fakat bu meclis Maârif Nezâretinin doğrudan müdahil olduğu bir meclis değil de vilayetçe teşkil edilmiş bir meclistir. Bu yönüyle, Selanik Maârif Meclisi, Maârif Nezâretine bağlı, oradan aldığı emirleri uygulayan, vilayet için belirlenen maârif yatırımlarını Nezaretle paylaşan bir Maârif Müdürlüğü olamamıştır. 1876 sonrasında, 1882’de padişah iradesiyle yeniden kuruluncaya kadar, Selanik Maârif Meclisinin varlığı konusunda bir bilgiye ulaşılamamıştır. Selanik vilayetindeki bu yapı, 1881’den önce, vilayet maârif idarelerinin vilayet maârif meclisleri şeklinde teşekkülünün merkezi bir planlama politikasının ürünü olmadığı yönündeki görüşü¹² desteklemektedir.

1870’li yılların sonuna kadar devam eden, mali problemler, politika değişimleri, siyasi istikrarsızlıklar, padişah değişimi, savaş (1877-1878 Osmanlı Rus savaşı) gibi eğitim politikalarını ve maârif alanındaki gelişimi etkileyen pek çok faktörden sonra reformlar yeniden hız kazanmaya başlamıştır.¹³ 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından sonra Sultan II. Abdülhamid yönetiminin temelleri oluşmaya başlamıştır. II. Abdülhamid Dönemi eğitim reformlarının devlet politikası haline gelmesi de bundan sonradır.

Tanzimat Dönemi’nden sonra vilayetlerde eğitimin kurumsallaştırılmasına yönelik ilk adımlar Maârif Nezâretinin 23 Aralık 1881 tarihli taşra maârif idareleri kurulmasına ilişkin raporuyla atılmıştır.¹⁴ Rapor mali kaynak sıkıntısı nedeniyle maârif idarelerinin, tüm vilayetlerde aynı anda kurulmasının mümkün olmadığını ifade ediyordu.¹⁵ Bu doğrultuda öncelikle Sivas, Diyarbakir, Mamûretülaziz, Erzurum, Van ve Edirne vilayetlerinde birer maârif meclisi açıldı. İlk açılan bu altı vilayetteki maârif meclisine ilaveten 16 Nisan 1882 tarihinde çıkan irade ile Selanik, Suriye, Aydın ve Yanya vilayetlerinde de birer maârif meclisi açılması kararlaştırıldı. Böylece vilayetlerde açılan maârif meclisi sayısı 10’a çıkarılacaktı.¹⁶ Böylece Maârif Nezâretinin hazırlığı ve padişahın onayıyla Selanik vilayetinde bir maârif meclisinin açılışı kanunlaşmış oldu. Selanik ve diğer üç vilayette maârif meclisi kurulmasına gerekçe olarak, taşrada İslam mekteplerinin sayısının artırılması ve bununla memleketin her tarafında Hristiyanlar tarafından mektep açılmasının önüne geçilmesi, Hristiyan mekteplerinin teftişi ve kontrol altına alınması, zararlı yayınların kontrol altına alınması gösterilmiştir.¹⁷ Gerekçeler

¹² Somel, *a.g.e.*, s. 129.

¹³ Yukarıda ifade edilen görüş, 1870’li yıllarda maârif alanında hiçbir yatırımın yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak, *Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi* kararlarının hayata geçirilmesindeki cılızlık ve bazı teşebbüslerin başarısızlıkla sonuçlanması (Darülfünun gibi), maârif alanında hayata geçirilmesi planlanan reformların çok yavaş ilerlediğini ortaya koymaktadır.

¹⁴ Rapor hakkında bakınız; Somel, *a.g.e.*, ss. 132-134.

¹⁵ Somel, *a.g.e.*, s. 134.

¹⁶ BOA, *İ. DH.*, 850/68247, 4 Nisan 1298.

¹⁷ *A.g.b.*

Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi'yle açılması kararlaştırılan maârif meclislerinden beklenenler ile maârif müdürlerinin görevlerinin bir kısmını kapsamaktadır.

Yukarıda ifade edilen Selanik, Suriye, Aydın ve Yanya vilayetlerinde birer maârif meclisi açılması kararında dikkat çekici bir ayrıntı vardır. Sadrazamlık tarafından hazırlanan arz tezkeresinde konudan hiç bahsedilmemiş olmasına rağmen, kararla ilgili iradede rüşdiye ve ibtidâî mektepleri için mükemmel bir öğretim programı hazırlanması ve hazırlanacak programın Mekteb-i Sultani programına benzememesi emredilmiştir. Diğer taraftan, öğretim programının bundan sonra daimi program olacağı ifade edilmiştir.¹⁸ Öğretim programı hazırlanması doğrudan Sultan II. Abdülhamid tarafından istenmiştir. Anlaşıyor ki padişah yalnızca kurumların vücuda getirilmesiyle ve okul sayılarının artırılmasıyla, maârif alanındaki hedeflere ulaşmanın mümkün olamayacağının farkındadır. Bu doğrultuda maârif reformu için rüşdiye ve ibtidâî öğrencilerini ortaöğretime hazırlayacak yeni bir öğretim programının hazırlanması kararını kanunlaştırmak suretiyle, teşkilatlanmayla ilgili kararları, öğrencilerin niteliklerinin artırılması yönündeki atılacak adımlarla desteklemek istemiştir.

Selanik Maârif Meclisi, irade doğrultusunda aynı yıl içerisinde kurulmuştur. Vilayette maârif meclisi için bir oda tahsis edildiği gibi odanın tefriş masrafları için Nezâretten ödenek talep edilmiştir. Talebe olumlu cevap verilmiş ve Selanik Maârif Meclisinin çeşitli masrafları ile hademe maaşı için aylık 180 Kuruşluk bir ödenek sağlanmıştır (13 Şubat 1883).¹⁹ Selanik Maârif Meclisinin kuruluşuyla birlikte, Selanik Maârif Müdürlüğü sıfatıyla, vilayet ve Maârif Nezâreti arasındaki yazışmalar başlamıştır.²⁰

Merkezi maârif politikasının ürünü olarak kurulan Selanik Maârif Meclisi, ilk yıllarında yine *Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi*'nde tasarlanandan farklıdır. Meclisin bir başkanı ve on bir üyesi vardır. Üyelerden dördü Gayrimüslimdir. Ancak bu defa yeni Maârif Meclisinde dört maârif müfettişi bulunmaktadır. Müfettişlerden ikisi Müslüman ikisi Gayrimüslimdir.²¹ İlerleyen yıllarda Selanik vilayeti maârif idaresi aşama aşama kurumlaşmasını tamamlamıştır. 1885'de Selanik Maârif Meclisinin başkanı artık Maârif Müdürü unvanıyla kaydedilmiştir. Kurumun artık bir başkâtibi de vardır. Kurumda yalnızca bir müfettiş bulunmaktadır. Yine, başkan hariç on bir üyeli mecliste Müslim ve Gayrimüslimler birlikte çalışmaktadır.²²

1889 yılına gelindiğinde maârif idaresi artık valiliğin bir kalemi olarak zikredilmeye başlanmıştır. Gelineen noktada maârif idaresi, maârif müdürü, muhasebe memuru, kâtip ve

¹⁸ A.g.b.

¹⁹ BOA, MF. MKT., 79/53. (1 Şubat 1298)

²⁰ BOA, MF. MKT., 79/67. (14 Şubat 1298)

²¹ SVS 7. Defa (Selanik vilayetinin 8. Salnamesi olmasına rağmen eserde 7. Defa olduğu yazmaktadır. 1303 tarihli bir sonraki salname 9. Olduğuna göre bu, basımdan kaynaklanan bir hatadır.), Selanik Vilayet Matbaası, Selanik, H. 1299/1882, s. 81.

²² SVS, 9. Defa, Selanik Vilayet Matbaası, Selanik, H. 1303/1885-86, s. 85.

vezneciden oluşan bir maârif müdürlüğü ile ona bağlı bir organ olarak çalışan maârif meclisinden oluşmaktadır.²³

Selanik Maârif Müdürlüğünün kadrosu zaman ilerledikçe genişlemiştir. Maârif, müdürü, muhasebe memuru, kâtip ve vezneciden oluşan kadroya önce muhasebe memuru yardımcısı²⁴, sonra kâtip yardımcısı kadroları eklenmiştir.²⁵ Daha sonrasında muayene memuru ve yardımcısı da idari kadroya dâhil olmuştur.²⁶ Selanik Maârif Müdürlüğüne, maârif müfettişi ve tercümanı sıfatıyla atamalar yapılmıştır. Bu kadroda bazen iki²⁷, bazen üç kişi çalışmıştır.²⁸ İdari kadro içerisinde mekâtib-i ibtidâiye müfettişi ve Bulgar mekâtib müfettişi de bulunmuştur.²⁹

Selanik Maârif Meclisinin yapısı incelendiğinde, 1882 öncesinde meclisin önce yedi, sonra on üç üyeden oluştuğu anlaşılmaktadır. On üç üye arasında biri Metropolit olmak üzere iki Gayrimüslim vardır. 1882’de yeniden kurulduktan sonra, meclis on bir üyeden oluşan bir yapıdadır. Üyelerden dördü Gayrimüslimdir. İlerleyen yıllarda üye sayısı önce ona, sonra yediye, altıya ve nihayet beşe kadar düşmüştür. Üye sayısındaki düşüşe paralel olarak meclisteki Gayrimüslimlerin sayısı da önce üçe, sonra bire düşmüştür. 1895’ten sonra ise altı veya beş üyeden oluşan mecliste Gayrimüslim bulunmamaktadır.³⁰ Selanik Maârif Meclisindeki Gayrimüslim üyelerin, önce sayısının azaltılmasının, sonra onlara yer verilmemesin nedenleri konusunda doğrudan bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, 1890’lar ve sonrasında, Selanik’te yaşayan Gayrimüslimlerle aynı ırktan olan Osmanlı Devletine komşu Yunanistan, Bulgaristan gibi devletlerin, genelde Makedonya, özelde Selanik üzerinde, eğitim aracılığı ile oluşturmak istedikleri nüfuz mücadelesine karşı bu yolda bir savunma mekanizması geliştirildiği düşünülebilir. Elbette bu değerlendirme Musevileri kapsamamaktadır. 1889’da Selanik Maârif Meclisindeki Gayrimüslim üye sayısı bire düştüğünde, mecliste Gayrimüslim olarak yalnızca Feraci Efendi kalmıştır. Musevi olan Feraci Efendi, 1885’den 1894’e kadar meclis üyeliğine devam etmiştir. Feraci Efendi’den sonra Selanik Maârif Meclisinde Gayrimüslim bir üye olmamıştır. Öyle anlaşıyor ki Feraci Efendi’nin üyeliğinden sonra, genel politika doğrultusunda, Musevi de olsa meclise bir Gayrimüslim üye atanması yoluna gidilmemiştir.

²³ SVS, 10. Defa, Selanik Vilayet Matbaası, Selanik, H. 1307/1889-90, s. 103.

²⁴ SVS, 11. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1310/1892-93, s. 35.

²⁵ SVS, 13. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1312/1894-95, s. 67.

²⁶ SVS, 16. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1318/1900-1901, s. 99.

²⁷ SVS, 18. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1322/1904, s. 93.

²⁸ SVS, 19. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1324/1906, s. 134.

²⁹ A.g.e., s. 134; SVS, 20. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1325/1907, s. 131.

³⁰ Değerlendirmede, yukarıda künyeleri verilen Selanik vilayet salnameleri kullanılmıştır. Daha önce kullanılmayanlar şunlardır. SVS, 12. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1311/1893-94, s. 91; SVS, 14. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1313/1895-96, s. 66; SVS, 15. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1315/1897-98, s. 163.

Selanik Maârif Meclisi üyelerinin özellikleri hakkında doğrudan bilgi sahibi değiliz. Ancak Selanik vilayet salnamelerinde unvanlarıyla birlikte verilen üye isimlerinden mecliste çeşitli devlet memurlarının görev aldığı anlaşılmaktadır. Bunlar arasında, Divan-ı Temyiz başkâtibi, muhasebe memuru, öğretmen, okul müdürü gibi memurlar vardır.

Selanik Maârif Meclisinin kurulmasından sonra Selanik'e bağlı sancak ve kazalarda da maârif meclisleri veya maârif komisyonları kurulmaya başlamıştır. Sancaklardaki meclisler için maârif meclisi adı kullanılırken kazalarda genellikle maârif komisyonu adı tercih edilmiş olmakla birlikte maârif meclisi, maârif encümeni adlarının kullanıldığı da olmuştur.³¹ 1885'te Dırma sancağında bir başkan ve altı üyeden oluşan bir maârif meclisi mevcuttur.³² Siroz sancağında ise maârif meclisi bir başkan ile dört üyeden oluşmaktadır.³³ 1885'te Selanik vilayeti merkez sancağına bağlı, Avrethisar, Doyran, İstervice, Yenice-i Vardar, Vidine ve Karaferye kazalarında birer maârif komisyonu mevcuttur. Tikveş, Köprülü, Kesendire ve Aynaroz kazalarında ise henüz maârif komisyonu bulunmamaktadır. Meclis başkanı haricindeki üye sayısı beş ile yedi arasında değişmektedir. Kazalar arasında Avrethisar ve Yenice-i Vardar gibi kâtibi olan komisyonlar da mevcuttur. Vidine kazasında maârif ve evkaf komisyonları aynı üyelerden oluşmaktadır. Vidine'de maârif komisyonunu bir an önce oluşturmak için evkaf komisyonu üyelerine maârif komisyonu görevlerinin de yüklendiği anlaşılmaktadır.³⁴ Dırma sancağına bağlı, Pıraşte, Kavala ve Sarışaban kazalarından yalnızca Pıraşte kazasında bir başkan ve üç üyeden oluşan bir maârif komisyonu vardır. Siroz sancağına bağlı kazalardan yalnızca Menlik kazasında maârif komisyonu mevcuttur. Demirhisar, Nevrekop, Zihne, Petriç ve Cum'a-i bâlâ kazalarında 1885 yılı itibariyle maârif komisyonları oluşturulmamıştır.³⁵ Zamanla birçok kazada maârif komisyonları oluşturulmaya devam etmiştir. Daha önce maârif komisyonları olmayan merkeze bağlı, Tikveş, Köprülü ve Langaza kazalarında, Siroz sancağına bağlı Zihne, Demirhisar ve Nevrekop kazalarında, Dırma sancağına bağlı Sarışaban kazasında maârif komisyonlarının oluşturulduğu anlaşılmaktadır.³⁶

Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi'nde tasarlanmamış olmasına rağmen Selanik vilayeti sancak merkezleri ve kazalarında da merkezdekine benzer bir yapıda maârif komisyonlarının oluşturulmuştur. Bu durum yalnızca Selanik vilayetine has değildir. Diğer vilayetlerde de benzer bir yapılanma vardır.³⁷ Bir ara Selanik vilayetinde köylerde dahi maârif komisyonları

³¹ Örnek olarak Selanik merkez sancağına bağlı Karaferye kazasında maârif Meclisi adı kullanılmıştır. SVS, H. 1307/1889-90, s. 136; Yine merkeze bağlı bir kaza olan Karaferye kazasında maârif encümeni adı kullanılmıştır. SVS, 17. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1320/1902-1903, s. 223.

³² SVS, H. 1303/1885-86, s. 308.

³³ A.g.e., s. 357.

³⁴ A.g.e., ss. 150-215.

³⁵ A.g.e., ss. 357-467.

³⁶ SVS, H. 1307/1889-90, s. 146, 149, 172, 175; SVS, H. 1310/1892-93, s. 123, 191.

³⁷ Bakınız: Somel, a.g.e., ss. 137-141.

oluşturulmak istenmiş ve Maârif Nezaretinden bu girişim için izin istemiştir (20 Temmuz 1307/1 Ağustos 1891). Fakat Maârif Nezâreti, köylerde tahsil görmüş insanların bulunamayacağını gerekçe göstererek köy maârif komisyonlarının gerekli olmadığını vilayete bildirmiştir (26 Ağustos 1307/7 Eylül 1891).³⁸

Selanik vilayeti sancak ve kazalarındaki maârif komisyonlarının yapısı incelendiğinde üyelerin temelde devlet memurlarından ve eşraftan oluştuğu anlaşılmaktadır. Esasında Selanik vilayet salnameleri maârif komisyonu başkan ve üyeleri hakkında ayrıntılı bilgi vermemektedir. Ancak, yukarıda belirtildiği gibi, zaman zaman başkan ve üyelerin unvanları kullanılmıştır. Veriler incelendiğinde komisyon başkanları arasında, kaymakam, naib, müftü gibi devlet görevlilerinin yanında ağa unvanına sahip kişiler de bulunmaktadır. Başkanlar arasında ulema sınıfından olan dersiam dahi vardır. Müftüler, naip ve ağa unvanına sahip kişiler üyeler arasında da mevcuttur. Bunlardan başka, maârif komisyonlarının üyeleri arasında, okul müdürleri, muallimler, mal müdürleri, veznedarlar, telgraf memurları, belediye tabipleri bulunmaktadır. Hatta üyeler arasında paşa ve yüzbaşı rütbelerine sahip olanlar da vardır. Maârif komisyonlarında, yukarıda ifade edilen, devlet görevlilerinin dışında hacı, ağa unvanı kullanılan üyeler mevcuttur. Zikredilenlerin dışında kalanlar genelde efendi ve bey unvanları kullanılarak kaydedilen isimlerdir. Bazen üyelerin eşraftan olduğunun belirtildiği de olmuştur.³⁹

Kaza maârif komisyonu üyeleri fahri olarak görev almaktaydılar. Komisyonlardan, merkezden bildirilen tebliğleri uygulamaları, kazadaki ibtidâî mekteplerinin eğitime devam etmesi ve durumlarının iyileştirilmesi, okul giderleri ve öğretmen maaşlarının ödenebilmesi için gelir sağlanması ve maaşların ödenmesi, gelir giderlerle ilgili defterlerin tutulması gibi işlevleri yerine getirmesi beklenmektedir.⁴⁰ Kazalarda gelir ve giderler için maârif encümeni sandıkları oluşturulmuştur.⁴¹

Sancak ve kaza maârif komisyonlarında devlet görevlilerinin yanında eşraftan kişilerin bulunması, özellikle maarif için maddi kaynak sağlanmasında etkili olmuştur. Örneğin Gevgili kazasında, Vardar nehri üzerinde işletilip, geliri maârif encümen sandığına aktarılan kayıklar bulunmaktaydı. Nehir üzerine köprü yapıp kayıklar işlevini yitirince sandıkta bulunan para ile kiraya verilip gelir sağlamak amacıyla kaza merkezinde bir hamam ve sekiz dükkân inşa ettirilmiştir.⁴² Dırma Maârif Encümenine bağlı öğretmenlere, yokluk nedeniyle maaş ödenemediğinde, konuyu çözüme kavuşturma işi maârif encümenine havale edilmiştir.⁴³ Bir

³⁸ BOA, *MF. MKT.*, 130/81.

³⁹ SVS, H. 1307/1889-90, ss. 132-198; SVS, H. 1320/1902-1903, ss. 220-273.

⁴⁰ BOA, *MF. MKT.*, 733/30. (16 Haziran 1319); *MF. MKT.*, 769/32. (16 Haziran 1319)

⁴¹ BOA, *TFR.I.SL.*, 37/3624.

⁴² *A.g.b.*

⁴³ *MF. MKT.*, 769/32.

diğer örnek Tikveş kazasındandır. Tikveş kazası maârif encümeninin kaza idaresiyle işbirliği sonucunda yerel meclis, bazı eşrafın yasadışı gelirlerine el koyabilmiş ve bu maddi kaynak yeni ibtidâî mektepleri açmak üzere maârif tahsis edilebilmiştir.⁴⁴ Yine Langaza maârif komisyonun, maârif harcamaları için ayrılan kışlak gelirlerini tahsil etmede başarı göstermesi Selanik valisinin takdirini sağlamıştır. Vali, Langaza maârif idaresine teşekkür etmek suretiyle memnuniyetini yazılı olarak dile getirmiştir.⁴⁵

1880'den sonra merkezi idarenin koordinasyonu ile yeniden kurulan vilayet maârif meclisleri maârif müdürlüğünün işlerini de yürütmekteydi. Aslında Selanik vilayeti maârif meclisi 1882'den önce, oluşturulduğu ilk yıllarda bu ihtiyaca binaen yazışmaların yürütülmesi için azalardan birisini belirlemiştir.⁴⁶ 1882'den sonra maârif meclisiyle birlikte, göreve başlayan maârif müfettişleri Selanik maârif idaresinin oluşumunda bir başlangıcı işaret etmektedir.⁴⁷ Birkaç yıl içerisinde, maârif meclisi içerisinde tanımlanan, maârif müdürü, müfettiş ve başkâtip ile maârif idaresi belirginleşmeye başlamıştır.⁴⁸ 1880'lerin sonunda ise maârif meclisi ve maârif idaresi artık birbirinden ayrılmıştır. 1889'da valiliğe bağlı bir müdürlük olarak gösterilen Selanik Maârif Müdürlüğü, maârif müdürü, muhasebe memuru, kâtip ve veznedardan oluşan bir kadroya sahiptir. Maârif meclisi ise müdürlüğe bağlı bir organ olarak hüviyetini devam ettirmektedir.⁴⁹ Selanik vilayetindeki bu yapılanma, Maârif Nezaretinin yapılanmasına benzer özelliktedir. Vilayet maârif meclisleri, Nezarete bağlı bir birim olan Meclis-i Kebir-i Maârif'in işlevine benzer özelliklere sahiptir. Diğer taraftan Selanik maârif idaresi, Nezaretteki gerekli bürokratik işleri yürüten, dairelere, müdürlüklere benzemektedir⁵⁰

2. Selanik Vilayetinde Görev Yapan Maârif Müdürleri

Şüphesiz vilayet maârif idarelerinde etkili olan en önemli unsurlardan biri maârif müdürleridir. Genel olarak vilayetlerde görev yapan maârif müdürlerinin niteliklerine bakıldığında aralarında önemli farklılıklar olduğu anlaşılmaktadır. Müdürler arasında Mekteb-i Mülkiye mezunları olabildiği gibi, hiçbir formel eğitimi olmayanlar da olabiliyordu. Elbette müdürlerin nitelik farklılıkları vilayetlerin maârif alanındaki gelişiminde dikkate değer farklılıklar oluşturabiliyordu.⁵¹ Maârif müdürlerinin vilayet eğitimindeki kilit rolü 13 Aralık 1896 tarihli, *Vilayet-i Şahane Maârif Müdürlerinin Vezâifini Mübeyyin Talimat* ile pekiştirilmiştir.⁵² Talimat

⁴⁴ Somel, *a.g.e.*, s. 141.

⁴⁵ BOA, *TFR.I.SL.*, 23/2222. (14 Kanûn-i sâni 1318)

⁴⁶ SVS, H. 1291/1874, s. 36.

⁴⁷ SVS, H. 1299/1882, s. 81.

⁴⁸ SVS, H. 1303/1885-86, s. 85.

⁴⁹ SVS, H. 1307/1889-90, s. 103.

⁵⁰ Somel, *a.g.e.*, s. 144.

⁵¹ Somel, *a.g.e.*, s. 136.

⁵² *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye* [Bundan sonra *SNMU* olarak verilecektir.], 1316, ss. 136-156.

ile maârif müdürlerinin yetki ve sorumlulukları yeniden tanımlanmıştır. Bu yönüyle Selanik vilayeti maârif müdürlerini ve onların niteliklerini değerlendirmek anlamlı olacaktır.

1882'den sonra, Selanik vilayet salnameleri, devlet salnameleri ve Selanik Maârif Müdürlüğü ile Maârif Nezâreti arasındaki yazışmalardan tespit edilen maârif müdürleri aşağıdaki tabloda verilecektir.

Tablo 1: 1882-1912 Yılları Arasında Selanik Vilayetinde Görev Yapmış Maârif Müdürleri

Selanik Vilayeti Maârif Müdürleri	
Adı	Görev Yaptığı Yıllar
İbrahim Namık Bey ⁵³	1882
Subhi Bey ⁵⁴	1883
Mümtaz Efendi ⁵⁵	1884, 1885
Mustafa Bey ⁵⁶	19 Nisan 1885-3 Haziran 1886 ⁵⁷
Emrullah Efendi ⁵⁸	1887-1889
Halil Kamil Bey ⁵⁹	1889-1891
Kemal Efendi ⁶⁰	1891
Tahsin Bey ⁶¹	1892
Tahir Bey ⁶²	1893
Celal Bey ⁶³	1893-1894
Reşid Bey ⁶⁴	1894-1904
Abdullah Hilmi Bey ⁶⁵	1904-1909

⁵³ SVS, H. 1299/1882, s. 81.

⁵⁴ *Salnâme-i Devlet-i Osmaniyye* [Bundan Sonra SD olarak verilecektir], H. 1300, Konstantiniyye, 1299, s. 271.

⁵⁵ SD, H. 1301, İstanbul, s. 488; H. 1302, s. 500.

⁵⁶ SVS, H. 1303/1885-86, s. 85.

⁵⁷ BOA, DH. SAİDd., 3/350.

⁵⁸ SD, H. 1304, İstanbul, s. 394; SVS, H. 1307/1889-90, s. 103.

⁵⁹ BOA, MF. MKT., 119/5. (19 Haziran 1306/1 Temmuz 1890), Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 3, Ankara, 1968-1969, s. 257.

⁶⁰ SD, H. 1308, İstanbul, s. 732.

⁶¹ SD, H. 1309, İstanbul, s. 760.

⁶² SVS, H. 1310/1892-93, s. 35.

⁶³ SVS, H. 1311/1893-94, s. 90; SVS, H. 1312/1894-95, s. 67.

⁶⁴ SNMU, İstanbul, 1318, s.1344; SVS, H. 1313/1895-96, s. 65; SVS, H. 1322/1904, s. 93.

⁶⁵ Huriye Karnap, *I. Ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004, s. 171; BOA, MF. MKT., 1129/49 (25 Mart 1325/7 Nisan 1909).

Tablodan da anlaşılacağı üzere İbrahim Namık Bey, Subhi Bey gibi vilayet maârif müdürlüğü için kısa sayılabilecek bir süre, yaklaşık bir yıl, görev yapan müdürler olduğu gibi, Mümtaz Efendi, Tahir Rüşdi Bey gibi daha uzun süre müdürlük yapmış şahsiyetler de mevcuttur. Vilayet maârif müdürlüğü için bir yıl oldukça kısa bir süredir. Bu kısa süre zarfında idareyi tanıyıp bir maârif müdüründen beklenen icraatları gerçekleştirmek oldukça zordur. Selanik vilayeti maârif müdürlerinden yarısına yakınının kısa süre görevde kalmış olması vilayetin maârif idaresinde bir istikrarsızlık göstergesidir. Fakat diğer taraftan Reşid Bey gibi on yıla yakın müdürlük görevinde kalmış bir şahsiyetin mevcudiyeti bunun istikrarsızlıktan çok üst düzey idarecilik yapabilecek kapasitede yetişmiş şahsiyetlerin azlığıyla ilgili olduğunu düşündürmektedir. Müdürlüklerin kısa sürmesiyle ilgili ipuçları vardır. Ancak, Emrullah Efendi, Halil Kamil, Reşid Bey, Abdullah Bey gibi uzun süre görev yapan maârif müdürlerinin Mekteb-i Mülkiye mezunu olması müdürlük süresinin müdürlerin nitelikleri veya idaredeki becerileri ile alakalı olduğunu göstermektedir. Bunun yanında menfaat çatışmaları, şikâyetler gibi farklı etkenler de görevden alınmalarda etkili olmuştur.

19 Nisan 1885'te Selanik Maârif Müdürlüğüne atanan Radovişli Mustafa Bey, görevde henüz bir yılını doldurmadan Selanik valisi tarafından görevden uzaklaştırılmak istenmiştir. Vali kısa aralıklarla, 28 Ocak 1886 ve 29 Mart 1886 tarihlerinde Maârif Nezâretine gönderdiği iki arıza ile Radovişli Mustafa Bey'in görevden alınmasını istemiştir. Bu istek gerçekleşmeyince üçüncü arz vali tarafından, 8 Mayıs 1886'da Sadrazamlığa gönderilmiştir. Selanik Maârif Müdürü Radovişli Mustafa Bey hakkında yerici farklı ithamlarda bulunulmuşsa da görevden uzaklaştırılma talebinin temel sebebi evkaf-ı münderise⁶⁷ ile alakalıdır. Arza göre Mustafa Bey maârif hizmetleri için gelir üretme bahanesiyle, yararlananları (meşrûtun-lehi) mevcut ve işler halde olan bazı vakıflara el koymaya çalışmaktadır. Bu durum ulemâ ve şeyhlerin şikâyetine sebep olmaktadır. Yine, arzda yazıldığına göre yararlananları olan vakıfların maârife devredilmesi arzu edilen bir amaç olsa da vakfiye şartları (şurût-ı vakviyesi) tamamıyla cari olan tekkelerin ve zaviyelerin mahvolacağı fikri ortaya çıkacaktır ki bu kabul edilemez olduğu

⁶⁶ SD, R. 1326, İstanbul, s. 640; SD, R. 1328, İstanbul, s. 674.

⁶⁷ Evkaf-ı münderise, kapsam itibariyle, amaçları ortadan kalkan, meşrûtun-lehleri (yararlananları) kaybolan ve gelirleri sarf olunacak hayır müesseseleri mevcut olmayan vakıfları ihtiva etmektedir. 4 Ekim 1882'de Maârif Nezâretince hazırlanan *Evkâf-ı Münderise Talimâtı* Sultan II. Abdülhamid'in iradesiyle yürürlüğe girmiştir. Talimâtla, kuruluş amacı doğrultusundaki işlevini yitirmiş vakıfları Maârif Nezâreti bünyesine aktarmak suretiyle, yerelde maârif için harcanacak bir gelir oluşturulmak istenmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bir çalışma için bkz. Yakup Karataş, "Sultan II. Abdülhamid'in Eğitim Politikalarının Mali Bir Vechesi: Evkâf-ı Münderisenin Maarife Terki", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 57, 2016, ss. 1839-1867.

gibi çeşitli karışıklıklara da sebep olmaktadır.⁶⁸ Nihayetinde bu yazışmalardan sonra Mustafa Bey 3 Haziran 1886'da Maârif Müdürü olarak Yanya vilayetine tayin edilmiştir.⁶⁹

Anlaşıyor ki Mustafa Bey, Selanik maârif müdürü olarak 4 Ekim 1882'de yürürlüğe giren *Evkâf-ı Mûnderise Talîmâtı* gereği Selanik'te maârif harcamaları ve yatırımları için kaynak oluşturmak üzere işlevini yitirmiş çeşitli vakıfları Maârif Nezâreti bünyesine geçirmeye başlamıştır. Bu durumdan rahatsız olanların varlığı açıktır. Arzlarda iddia edildiği gibi, ifade edilen talimat kapsamı dışına çıkılmak suretiyle çeşitli işlemlerin gerçekleşip gerçekleşmediğini bilemiyoruz. Fakat Mustafa Bey hakkında herhangi bir soruşturmanın yapılmamış olması ve onun maârif müdürlüğünden alınmayarak sadece görev yerinin değiştirilmiş olması, ithamların yersiz olduğu fikrini uyandırmaktadır. Diğer taraftan Mustafa Bey, medreseden yetişmiş bir şahsiyettir. Dolayısıyla Mustafa Bey'in Selanik Maârif Müdürlüğü görevine son verilmesinin temelinde çıkar çatışmasının olduğu anlaşılmaktadır.

Mekteb-i Mülkiye mezunu ve farklı bir vilayette başarılı olmuş bir maârif müdürü Selanik'te başarısız olabilmekteydi. 1893'te Selanik Maârif Müdürlüğüne atanan Tahir Bey Mekteb-i Mülkiye mezunudur ve Aydın vilayeti (İzmir) Maârif Müdürlüğünde başarılı olmuştur.⁷⁰ Buna karşılık Selanik'teki müdürlüğü sırasında şiddetli bir eleştiriye maruz kalmıştır. Zaptiye Nezâreti tarafından hazırlanan bir raporda, Selanik'teki yabancı ve Gayrimüslim mektepleri kütüphanelerinde zararlı neşriyatlar bulundurulduğu ve onların öğrencilere okutulduğu, çeşitli matbaalarda zararlı kitapların basıldığı, yabancı mekteplerde öğretmenlik yapanların çoğunun yabancı olduğu ve Osmanlı tebaası olanların da Rusya, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan'da eğitim aldıkları, bunların Osmanlı Devleti aleyhinde ders verdikleri yönünde tespitlere yer verilmiştir. Yine, raporda, Fransa, Rusya ve Avusturya postaları vasıtasıyla zararlı neşriyatın Selanik'e sokulup, serbestçe dağıtılıp okunduğu belirtilmektedir. Buna karşılık Selanik Maârif Müdürünün (Tahir Bey) matbaaları, kitapçıları ve yabancı mektepleri teftiş etmediği, hatta onların basıldığı ve satıldığı matbaa ve dükkânların yerini dahi bilmediği, Selanik İdâdîsinde bazı muallimlerin elinden aldığı derslere girmekle meşgul olduğu ve bazı günler Maârif Müdürlüğü'ne uğramadığı yönünde eleştiriler dile getirilmektedir.⁷¹ İlgili raporun ne denli etkili olduğu bilinmese de Tahir Bey 1893 yılı içerisinde görevinden alınmıştır. Şunu da ifade etmeliyiz ki raporda bir art niyet bulunmaktadır. Zira ilerde görüleceği üzere maârif müdürleri bir vilayete atandıklarında, atandıkları vilayetin idâdîsinde onlara bir veya birkaç ders verilmektedir. Her ders için de ayrı bir maaş tahsis edilmektedir. Bu muhtemelen vilayet maârif müdürü için ek bir gelir olarak planlanmıştır. Bu durum her vilayet maârif müdürü için uygulanmasına rağmen Tahir Bey için bir problem olarak yansıtılmıştır. Diğer taraftan atandığı

⁶⁸ BOA, MF. MKT., 90/123.

⁶⁹ BOA, DH. SAİD., 3/350.

⁷⁰ Çankaya, a.g.e., s. 155, 156.

⁷¹ BOA, BEO., 173/12951. (2 Mart 1309/18 Mart 1893)

henüz birkaç ay olmuş olmasına rağmen, zararlı yayınların basım ve dağıtımını yapan matbaa ve dükkânların yerini bilmediği yönündeki eleştiri de oldukça yersiz görünmektedir.

Şikâyetler ve soruşturmalar her zaman görevden alma veya tayin ile sonuçlanmamaktadır. Selanik'te en uzun süre maârif müdürlüğü yapmış olan Reşid Bey (Paşa) hakkında, şikâyetler sebebiyle, soruşturulması için Maârif Nezâreti tarafından Selanik Valiliğine emir gönderilmiştir. Bu şikâyet ve soruşturma mevzuu Reşid Bey'in müdürlüğünün ilk yıllarında (1896) gerçekleşmiştir.⁷² Bir usulsüzlük tespit edilmemiş olacak ki uzun yıllar maârif müdürlüğü görevine Selanik'te devam etmiştir. Bu durum Reşid Bey'in başarılı bir maârif müdürü olduğunun göstergesidir. Reşid Bey'in başarısı yabancı devletler tarafından da takdir edilmiştir. Kendisine Romanya tarafından *Etval dö Romani* nişanı verilmiştir.⁷³ Bu nişan padişah iradesiyle de onaylanmıştır.⁷⁴

Hakkında kapsamlı bilgiye ulaşabildiğimiz Selanik vilayeti maârif müdürleri, Mustafa Bey, Emrullah Efendi, Halil Kamil Bey, Tahsin Bey, Tahir Bey, Reşid Bey (Paşa) ve Abdullah Bey'dir. Osmanlı Arşivinde bulunan *Sicil-i Ahval Defterleri'nde* yalnızca Mustafa Bey hakkında bilgiye ulaşılabildi.⁷⁵

2.1 Mustafa Bey (Radovişli)

1843/H. 1259 yılında Radovişte kazasında, Mollazade Hüsrev Bey'in oğlu olarak dünyaya gelmiştir.⁷⁶ Mustafa Bey sıbyan mektebini bitirdikten sonra medreseye gitmiş ve Molla Cami'ye kadar Arapça, Gülistan'a kadar Farsça okumuştur. Bulgarcaya da aşınadır. Memuriyet hayatına 1862/H. Muharrem 1279'da İştin kazası tahrirat kaleminde başlamıştır. Daha sonra belli aralıktaki istifalarla, Tuna, İşkodra, Selanik ve Üsküp'te, çeşitli kalemlerde, meclislerde ve mahkemelerde memurluk yapmıştır. Üsküp'teki memuriyetinden istifa etmiş ve memleketine dönüp yaklaşık bir yıl orada kalmıştır. 1870/H. 1287 yılında Selanik vilayeti Mektûbî Kalemî müsevvidliğine (Vilayetten gönderilecek yazıların müsvedde metinlerini hazırlama işi) tayin edilmesiyle memuriyete yeniden dönmüş ve yedi ay sonra, daha fazla bir maaşla aynı kalemde mümeyyizliğe (müsveddeleri düzelten kâtip) atanmıştır. Bu arada Mustafa Bey birçok rütbe ve nişan almıştır. 1876'da Meşrutiyet ilan edilince kurulan Meclis-i Mebusana, ikinci dönem için Selanik vilayetinden mebus seçilmiştir. Mebusluk vazifesini ifa etmek üzere, beş bin kuruş

⁷² BOA, MF. MKT., 339/48. (5 Teşrîn-i evvel 1312)

⁷³ BOA, MF. MKT., 743/18; MF. MKT., 723/28.

⁷⁴ BOA, İ. TAL., 312/8. (31 Ağustos 1319/13 Eylül 1903)

⁷⁵ Mustafa Bey tarafından, Selanik vilayeti maârifi hakkında yazılmış olan raporlar için bkz. Somel, "Maarif Müdürü Radovişli Mustafa Bey'in raporları ve müslim ve gayrimüslim eğitimi: II. Abdülhamid devri Selânik taşrasında maarif meselesi (1885-1886)" *Tarih ve Toplum*, sayı: 2, İstanbul, 2005, ss. 113-149.

⁷⁶ Radoviş Günümüz Makedonya Cumhuriyeti'nde, Üsküp'ün karayoluyla, yaklaşık 130 km güneydoğusunda bulunan bir yerleşim yeridir. Doğum yeri olması ve kullandığı mühründe adını "Mustafa bin Mollazade Hüsrev Radovişi" olarak zikretmesi sebebiyle Radovişli Mustafa olarak zikredilmektedir. Somel, a.g.m., s. 116; BOA, Y. MTV., 37/56, Lef: 3.

maaşla Ekim 1877'de İstanbul'a gitmiştir. 13 Aralık 1877-14 Şubat 1878 tarihleri arasında faaliyet gösteren, Meclis-i Mebusanın ikinci döneminde⁷⁷ görev yapmıştır. Meclisin kapatılması üzerine Selanik'e dönem Mustafa Bey Vilayet Evrak Müdürlüğü ve sonra yeniden Mektubi Kalemi mümeyyizliğine atanmıştır. 5 Temmuz 1879'da Selanik vilayeti Bidayet Mahkemesi Ceza Dairesi Başkanlığına atanmıştır. İki yıl sonra aynı görevle Manastır vilayetine tayin edilmiştir. 24 Aralık 1882'de merkez Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumi Muâkidliğine atanarak Selanik'e dönen Mustafa Bey Selanik ve Sivas'da çeşitli mahkemelerde görev yapmıştır. Nihayet 19 Nisan 1885 tarihinde Selanik Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. Mustafa Bey 3 Haziran 1886 tarihine kadar müdürlük görevini yürütmüş ve o tarih itibarıyla becayişle Yanya vilayeti Maârif Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Ancak bu görevine gitmeyen Mustafa Bey daha sonra Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. 21 Aralık 1888 tarihinde Mekâtib-i İbtidâiye Baş Kâtipliğine ve sonra 24 Ekim 1892'de Maârif Nezâreti Mekâtib-i İdâdiye Müdürlüğüne atanmıştır. 28 Haziran 1893 tarihinde vefat etmiştir.

Mustafa Bey yukarıdaki memuriyetlerine ek olarak Selanik'te, *Zaman* ve kadınlar ile çocuklar için *Ayîne* (Ayna) isimli iki gazete de çıkarmıştır. Yine, kısa bir Osmanlı Tarihi yazmış ve yazdıklarının bir bölümünü *Ayîne* gazetesinde basmıştır. Ancak yazdıklarının tamamı basılamamıştır.⁷⁸

Anlaşılabileceği üzere Mustafa Bey, birkaç yabancı dil bilen, gazete çıkaran, tarih yazan birisidir. Bütün bunlar Mustafa Bey'in münevver bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Memuriyet hayatında birçok defa istifa etmiş olmasına rağmen yeniden memuriyete kabul edilmesi ve dönemin önemli memuriyetlerinden olan Mekâtib-i İdâdiye Müdürlüğüne kadar yükselmiş olması onun nitelikli olmakla birlikte icraatta da başarılı olduğunu bir göstergesidir. Diğer taraftan Meclis-i Mebusana üye seçilmesi, onun münevverliğinin Selanik eşrafı tarafından da bilindiği ve takdir edildiğini göstermektedir. Mustafa Bey yaklaşık bir yıl kalmış olduğu Selanik Maârif Müdürlüğü görevi sırasında çeşitli raporlar hazırlamak suretiyle onları Maârif Nezâretine sunmuştur.⁷⁹

2.2 Emrullah Efendi:⁸⁰

Emrullah Efendi 1858 yılında Lüleburgaz'da doğmuştur. Lüleburgaz Rüşdiye Mektebini bitirdikten sonra öğrenimine Mekteb-i Mülkiye idâdisinde devam etmiştir. 1882'de Mekteb-i

⁷⁷ Sina Akşin, "Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C: 25, S. 1, 1975, s. 22.

⁷⁸ BOA, DH. SAİDd., 3/350.

⁷⁹ Mustafa Bey'in hazırlamış olduğu raporlarla ilgili değerlendirme için bkz., Somel, a.g.m.;

⁸⁰ Mekteb-i Mülkiye mezunu vilayet maârif müdürleri, Meryem Karabekmez tarafından tespit edilmiştir. Meryem Karabekmez, *The Role of Provincial Directors of Education in The Formation of Modern Ottoman Schooling, 1881-1908*, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.

Mülkiyenin âlî kısmını tamamlamış ve buradan mezun olmuştur.⁸¹ 1882'de Yanya⁸², 1887'de Selanik vilayeti Maârif Müdürlüğüne atanmıştır.⁸³ Selanik'ten sonra Haleb⁸⁴ 1892'de ise Aydın (Vilayetin merkezi İzmir'dir.) Maârif Müdürlüğüne tayin edilmiştir.⁸⁵ 1900'de Meclis-i Maârif Azalığına tayin edilen Emrullah Efendi, 1906'da bu görev de uhdesinde kalmak üzere Konya Hukuk Mektebi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Meşrutiyetin yeniden yürürlüğe girmesinden sonra kısa bir süre Galatasaray Sultanisi Müdürlüğünü yapmış ve ardından Maârif Nezâreti, Meclis-i Maârif İlmi Daire Başkanlığına atanmıştır. Aynı yıl Kırkkilise (Kırklareli) mebusluğuna seçilmiştir. 12 Ocak 1910'da kurulan kabinede 1. defa Maârif Nâzırı olan Emrullah Efendi, 31 Aralık 1911 kurulan kabinede de 2. defa Maârif Nâzırı olmuştur. Nâzırlıktan sonra mebusluğa devam ederken, aynı zamanda Dârülfünûn Edebiyat Şubesinde Felsefe ve İctimaiyyat müderrisliğine devam etmiştir. Mebus ve müderrisliğe devam ederken 7 Ekim 1914'te kalp krizinden vefat etmiştir.⁸⁶

Emrullah Efendi, maârif müdürlüklerinde, nâzırlıkta ve müderrislikte oldukça başarılı olmuş bir şahsiyettir. Selanik Maârif Müdürlüğünü yürüttüğü sırada, 7 Aralık 1888 tarihli *Mizan gazetes*i, Selanik Maârif Müdürü Emrullah Efendi'den övgüyle bahsetmektedir. Gazete, samimiyeti ve çalışkanlığı nedeniyle Selanik Valisi Galib Paşa'nın Emrullah Efendi'ye her konuda tereddütsüz destek sağladığını yazmaktadır. Yine Emrullah Efendi'nin çok çalıştığı, vilayetin her tarafına gitmek suretiyle mektepleri teftiş ettiği, en küçük köylerde dahi maârifin gelişmesi için gayret sarf ettiği belirtilmektedir. Emrullah Efendi'nin Selanik'te yaptığı önemli icraatlardan birisi de vilayette ortaöğretim kurumları olan idâdîleri açmasıdır.⁸⁷ Önce Selanik merkezinde, hemen ardından Siroz ve Dırama sancak merkezlerinde idâdîlerin açılması için okul binası yapını beklememiş ve bina kiralamak suretiyle eğitim öğretimi başlatmıştır.⁸⁸ Nâzırlığı döneminde hazırlamış olduğu *Tedrisat-ı İbtidâiye Kanûnu* ilköğretim ve okulöncesi eğitim için bir reform niteliğindedir.⁸⁹ Emrullah Efendi aynı zamanda, eğitim alanındaki en önemli düşünürlerimizden birisidir.⁹⁰

⁸¹ Çankaya, *a.g.e.*, s. 96.

⁸² SD, H. 1300/1883, s. 273; SD, H. 1303/1886, s. 434.

⁸³ Ali Çankaya, Emrullah Efendi'nin 1884'te Selanik, 1887'de ise Haleb vilayeti Maârif Müdürlüğüne atandığını belirtmektedir. Ancak, Emrullah Efendi 1877-1879 tarihleri arasında Selanik'te görev yapmıştır. 1303/1886 ve 1305/1888 tarihli Haleb vilayet salnamelerinde Maârif Meclisi Reisi, Müdür Kemal Bey olarak ifade edilmiştir. *Salname-i Vilayet-i Haleb*, Defa: 15, Haleb, 1303/1886, s. 115; *Salname-i Vilayet-i Haleb*, Defa: 16, Haleb, 1305/1888, s. 131.

⁸⁴ SD, H. 1308/1891, s. 472.

⁸⁵ Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Ankara, 2002, s. 93.

⁸⁶ Çankaya, *a.g.e.*, ss. 96-101.

⁸⁷ *A.g.e.*, s. 97.

⁸⁸ Fatih Demirel, "Selanik Vilayetinde Modern Eğitim Kurumlarının Teşkili ve Gelişimi", *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 1882.

⁸⁹ Mustafa Ergün, *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara, 1996, s. 192, 200.

⁹⁰ *A.g.e.*, ss. 42-67.

2.3 Halil Kamil Bey

Emrullah Efendi'den sonra Selanik Maârif Müdürlüğüne yine Mekteb-i Mülkiyeden mezun olan Hasan Kamil Bey atanmıştır. Hasan Kamil Bey, 1863'te İstanbul'da doğmuştur. Ortaöğrenimini Mekteb-i Mülkiye İdâdîsinde tamamladıktan sonra Mekteb-i Mülkiyeyi 1887'de en iyi derece ile bitirmiştir. Mezuniyetinin hemen ardında Balıkesir İdâdîsi müdürlüğüne atanmıştır. Müdür olarak atandığı okulda tarih-i tabii, hendese (geometri) ve cebir dersleri de uhdesine verilmiştir. 1888'de Yanya, 1889'da Selanik vilayeti Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. 1891'de Konya Maârif Müdürlüğüne tayin edilen Halil Kamil Bey 1894'ten sonra kaymakam olarak atanmış ve çeşitli kazalarda kaymakamlık yapmıştır. 11 Ağustos 1913'te vefat etmiştir.⁹¹

2.4 Tahsin Bey (Hasan Tahsin)

1865'te Girit, Hanya'da doğmuştur. Mekteb-i Mülkiyeyi 1883'te bitirmiştir. Mezun olduğu yıl Ticaret Nezâretinde memurluğa başlamıştır. 1886'da Hariciye Nezâretine geçmiş ve oradan da Maârif Nezâretine geçerek 1887'de Karesi (Balıkesir) sancağı Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. Müdürlükle beraber Karesi İdâdîsi Fransızca, tarih-i umumi muallimlikleri de kendisine verilmiştir. Bir yıl sonra idâdînin müdür vekilliği ile beraber hikmet (fizik) dersi verdiği dersler arasına eklenmiştir. Konya Maârif Müdürlüğünden sonra Selanik vilayeti Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. Selanik'e atandığında Selanik İdâdîsi ilm-i servet (iktisat) ve kavanin (kanunlar) dersleri de uhdesine verilmiştir. Selanik'ten sonra Aydın, Halep, Diyarbakir Maârif Müdürlüklerine tayin edilmiştir. İstanbul'a döndükten sonra önce Mahmudiye Rüşdiyesi lisan-ı Osmanî muallimliğine sonra Üsküdar İdâdîsi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Oradan Maârif Nezâreti Sicil-i Ahval ve İstatistik Şubesi Baş Kâtipliğine ve buna ek olarak Topkapı Rüşdiyesi ilm-i eşya ve Fransızca dersleri muallimliklerine tayin edilmiştir. 1901'de Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi Müdürlüğüne atanmıştır. 1909'da ise Nezâret Kütüphaneler Umum Müfettişliğine yükselmiştir.⁹²

2.5 Tahir Bey (Mehmed Tahir)

Selanik Maârif Müdürü olarak kısa bir süre görev yapan Tahir Bey de Mekteb-i Mülkiye mezunlarından. 1862'de Adana'da doğan Tahir Bey, ilk öğrenimini Adana'da tamamladıktan sonra İstanbul'a getirilmiş ve askeri rüştiyeye devam etmiştir. Ortaöğrenimini Mekteb-i Mülkiye İdâdîsinde tamamlayan Tahir Bey 1883 yılında Mekteb-i Mülkiyeden mezun olmuştur. Memuriyet hayatına 1883'te Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde maaşsız olarak başlayan Tahir Bey yaklaşık altı ay sonra 1000 Kuruş maaşla Ticaret ve Ziraat Nezâreti Tercüme-i Fünûn Kalemi Kâtipliğine nakledilmiştir. Çeşitli memurluklarda çalıştıktan sonra 1889'da Aydın vilayeti

⁹¹ Çankaya, *a.g.e.*, s. 257.

⁹² *A.g.e.*, s.164.

Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. Müdürlükle beraber, İzmir İdâdîsi ilm-i servet ve ilm-i heyet (astronomi) dersleri muallimliklerine atanmıştır. Daha sonra bu dersler arasına müsellesat (trigonometri) da katıldı. Tahir Bey, İzmir'den sonra Selanik Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. Selanik İdâdîsinde kavanin, ilm-i servet, daha sonra müsellesat ve kozmografya derslerini verdi. 1893'te merkeze alınarak Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemi Müdürlüğüne atanmıştır. Bu göreve devam ederken *Maârif Müdürleri Vezâifini Tayin Komisyonu* ve *İdâdî Ders Programları Hazırlama Komisyonu* üyeliklerine görevlendirilmiştir. Memuriyetine ek olarak Mekteb-i Mülkiyede kitabet-i resmiye, Darülfünunda ilm-i ahlak derslerini vermek üzere görevlendirildi. 1895'te terfi ederek Maârif Nezâreti Mühimme Kalemi Müdürlüğüne atanmıştır. 1903 yılında geçirmiş olduğu kalp krizi sonrasında vefat etti. Edip ve şair olan Tahir Bey özellikle İzmir'deki Maârif Müdürlüğü zamanında oldukça başarılı olmuştur. İzmir'de kızlar için bir rüşdiye mektebi açılması için Maârif Nezâretine gelmesi İstanbul basınının dikkatini çekmiştir.⁹³ Halit Ziya Uşaklıgil de İzmir'de Maârif Müdürlüğü görevi sürecinde tanıdığı Tahir Bey'den övgüyle bahsetmektedir.⁹⁴

2. 6 Reşid Bey (Mehmed Reşid Paşa)

1868'de babasının memur olarak bulunduğu Şam'da doğmuştur. İstanbul Nûr-ı Osmaniye İbtidâî Mektebini bitirdikten sonra Soğukçeşme Rüşdiyesine devam edip oradan mezun olmuştur. Ortaöğrenimini Mekteb-i Mülkiye İdâdîsinde tamamlayıp yine aynı okulda yükseköğrenimini tamamlamıştır. Mezun olduğu yıl (1888) Şura-yı Devlet Muhakemat Dairesinde mülazım olarak memuriyete başlamıştır. Daha sonra Maârif Nâzırlığı bünyesine geçerek 1890, 1894 yılları arasında Selanik idâdîlerinde müdürlük yapmıştır. Müdürlük görevine ek olarak, Fransızca, coğrafya, ilm-i servet, malûmat-ı fenniyye (fen bilgisi), usûl-i defteri, inşa, hikmet-i tabiiyye, kimya derslerine girmiştir. Daha sonra Trabzon Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. Aynı zamanda Trabzon İdâdîsi ahlak, edebiyat ve usûl-i defteri derslerine girmiştir. 1894'te⁹⁵ Selanik Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. Müdürlüğü ile beraber Selanik İdâdîsi kimya derslerine girmiştir. 1906'da niteliği ve başarısı dikkate alınarak mutasarrıflığa atanmıştır. Bu görevde iken paşalık payesi verilmiştir. II. Meşrutiyet Dönemi'nin ilk kabinesinde valiliğe terfi ettirilmiştir. Birçok vilayette valilik yaptıktan sonra 1916 seçimleri ile Ergani mebusu olarak Meclis-i Mebusana girmiştir. 13 Mayıs 1919'da Sivas Valiliğine atanmıştır. Sivas Kongresi valiliği döneminde gerçekleştirildi. 20 Mart 1920'de Ankara'dan Kozan sancağı mebusu seçilerek Sivas Valiliği uhdesinde kalmak üzere 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisinde yerini almıştır. Mecliste alınan, memuriyet ve mebusluğun aynı anda yapılamayacağı kararı sonrasında valiliği tercih ederek mebusluktan istifa etmiştir.

⁹³ A.g.e., s.155, 156.

⁹⁴ Tutsak, a.g.e., s. 92.

⁹⁵ Çankaya, tarihi 1896 olarak vermektedir.

Yüksek tansiyon hastalığı nedeniyle, kendi isteği doğrultusunda Sivas valiliğinden becayişle Kastamonu valiliğine nakledildikten sonra, hastalığının devam etmesi nedeniyle emekliliğini istemiş ve 1 Ağustos 1923 tarihi itibarıyla emekliliğe ayrılmıştır.⁹⁶

Reşid Bey Selanik'te en uzun süre Maârif Müdürlüğü yapan şahsiyettir. Zaten bu uzun süren müdürlüğünden sonra terfi ettirilmiştir. Reşid Bey'le ilgili bir başka husus ise İttihad ve Terakki Cemiyeti mensubu olmasıdır. Reşid Bey Cemiyetin çalışmalarına fiilen katılmıştır. 20 Temmuz 1908'de Yıldız Sarayı'na gönderdiği telgrafta, 24 saat içerisinde Meşrutiyet ilan edilmediği ve Kanun-ı Esasi (Anayasa) yürürlüğe sokulmadığı takdirde Siroz sancağının Veliaht Reşad Efendi'ye biat edeceğini bildirmiştir.⁹⁷ Öyle anlaşıyor ki İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi haline gelmiş olan Selanik'te maârifin başında Cemiyet'in bir mensubu bulunmaktadır. Bu durum Cemiyet'in 1908 öncesinde Selanik vilayetinin maârif yapısında ne denli etkin olduğunun bir göstergesidir. Eğitimle alakalı olmamakla birlikte ilginç bir nokta, İttihad ve Terakki Cemiyeti mensubu bir maârif müdürünün II. Abdülhamid yönetiminde terfi ettirilerek mutasarrıf yapılması ve ona paşa rütbesi verilmesidir.

2.7 Abdullah Hilmi (Okyay) Bey

1868'de İstanbul'da doğmuştur. İlk öğrenimine Fatih semtinde Ağa İbtidâî Mektebinde başlamıştır. Daha sonra Fatih Askeri Rüşdiyesine girip oradan mezun olduktan sonra Mekteb-i Mülkiye İdâdisine devam ederek ortaöğrenimini tamamlamıştır.⁹⁸ 1888'de Mekteb-i Mülkiyeden mezun olmuştur. 1889'da Trabzon İdâdisi muallimliğine atanarak memuriyet hayatına başlamıştır. Muallim olarak başladığı okula müdür olarak atanıp görev yaptıktan sonra 1894 yılında Selanik İdâdisi Müdürlüğüne tayin edilmiştir. 1904'te Selanik Maârif Müdürlüğüne atanmıştır. Bu görevinden sonra mutasarrıflığa atanarak çeşitli sancaklarda görev yapmıştır. 1914'te Maârif Nezâreti Müsteşarlığına atanmıştır. 1922'de görevden alınmıştır. TBMM'nin II. Yasama dönemine kadar maârif azası olarak görev yapmıştır. 15 Ağustos 1923'te yapılan seçimde Trabzon'dan milletvekili seçilmiştir. III. dönemde de vekil seçilen Abdullah Hilmi 1927'de emekli olmuş ve 1960'ta vefat etmiştir.⁹⁹

Selanik maârif müdürleri arasında üzerinde durulması gerekenlerden birisi de Tahir Rüşdi Bey'dir. Tahir Rüşdi Bey Selanik maârif müdürlerinin sonuncusudur ve yaklaşık iki yıl Selanik Maârif Müdürlüğü görevini yürütmüştür. Müdürlüğü döneminde, bizzat kendi çabasıyla bir öğretmenler kongresi düzenlenmiştir. 10-20 Ağustos 1911 tarihleri arasında, *Selanik Vilayeti Birinci Öğretmenler Kongresi* adıyla düzenlenen kongrede temel amaç Selanik vilayetinin eğitim öğretimle alakalı meselelerinin öğretmenler tarafından tartışılması ve bu tartışmalardan

⁹⁶ Çankaya, a.g.e., ss. 315-324

⁹⁷ A.g.e., s.315.

⁹⁸ A.g.e., s. 310.

⁹⁹ Karnap, a.g.t., s. 171.

çeşitli sonuçlar çıkarılmasıdır.¹⁰⁰ Tahir Rüşdi Bey'in katılımıyla gerçekleştirilen kongre ayrıca ele alınacaktır.

Selanik vilayetinde maârif müdürlüğü yapmış şahsiyetler hakkındaki veriler, birçoğunun önemli makamlara yükselmiş başarılı kişiler olduğunu göstermektedir. Selanik maârif müdürlerinin çoğu, Mekteb-i Mülkiyeden mezun olmuş ve kısa süren farklı memurluklardan sonra maârif teşkilatına geçmek suretiyle müdürlüğe kadar yükselmiştir. Selanik maârif müdürlerinden bazıları idâdî mekteplerinde müdürlük tecrübesi kazandıkları gibi bazıları da Yanya, Konya, Aydın (İzmir), Trabzon vilayetlerinde maârif müdürlüğü yaptıktan sonra Selanik vilayeti Maârif Müdürlüğüne atanmışlardır. Bu şekilde maârif müdürlüğünde tecrübe kazanmış olanların Selanik maârifine katkısı daha fazla olmuştur. Diğer taraftan Selanik maârif müdürlüğü yapmış olanlardan, sonraki kariyerlerinde, genel müdür, kaymakam, mutasarrıf, vali, müsteşar gibi daha üst görevleri ifa etmiş olanların varlığı da Selanik maârif müdürlerinin nitelikleri konusunda önemli ipuçları vermektedir. Müdürler arasında Radovişli Mustafa Bey, Emrullah Efendi, Reşid Bey, Abdullah Hilmi Bey gibi mebusların bulunması onların toplum nezdinde de takdir edilen şahsiyetler olduğunu göstermektedir. Emrullah Efendi gibi daha sonra iki defa maârif nâzırlığı yapacak bir şahsiyetin kariyeri de Selanik Maârif Müdürlüğünden geçmiştir. Nâzırlığından başka pedagoji alanındaki görüşleriyle de Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olan Emrullah Efendi'nin müdürlüğü şüphesiz, Selanik'te maârifin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır.

¹⁰⁰ Şefika Kurnaz-Cemal Kurnaz, *Birinci Öğretmenler Kongresi, Selanik 1911*, Ankara, 2012.

İkinci Bölüm

2. Selanik Vilayetinde Yabancıların ve Gayrimüslimlerin Eğitim Faaliyetleri

Tanzimat Dönemi öncesinde de Osmanlı coğrafyasında gerek Gayrimüslimler ve gerekse yabancılar tarafından çeşitli eğitim kurumları açılmıştır. Başlangıçta dini niteliğin hâkim olduğu o okullar XIX. yüzyılla birlikte milli bir nitelik kazanmaya başlamışlardır. Tanzimat Fermanı'nda eğitim öğretimle ilgili herhangi bir hüküm yer almamıştır. Islahat Fermanı'nda ise Gayrimüslimlerin kendi okullarını açabilecekleri ifade edilmiştir.¹⁰¹ Islahat Fermanı'yla Gayrimüslimlere okul açma serbestliği kanunen tanınmış; ancak uzunca bir süre bu okulların açılışından denetimine nasıl bir sürece tabi olacakları ele alınmamıştır. Osmanlı unsurlarındaki ayrılıkçı anlayış ve kanuni boşluk gerek yabancı okulların ve gerekse Gayrimüslimler tarafından açılan okulların çok hızlı bir şekilde artışına sebep olmuştur. Dönem itibarıyla yabancı ve Gayrimüslim okulları eğitim kurumları olmalarının yanında birer siyasi mücadele altyapısının hazırlayıcısı konumundadırlar. Osmanlı merkez yönetimi bunun farkında olmasına rağmen 1869 yılında yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar, o okulların kontrolüyle ilgili ciddi bir adım atamamıştır. Oldukça dar bir alanı kapsasa da 1868 tarihli Gümrük Nizamnamesi, yabancı okullar için kullanılacak her türlü materyalin incelendikten sonra gümrükten geçirilmesini karar bağlamıştır.¹⁰²

Islahat Fermanı'ndan sonra yabancı ve Gayrimüslim okullarının sayısının çoğalması ve nitelik olarak devlet okullarından daha üstün olmaları Osmanlı merkezi yönetimini onlarla, gerek sayısal olarak gerekse nitelik olarak yarışma ve onları denetim altına alma çabasına itmiştir. Osmanlı eğitim sisteminin tanımlandığı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yabancı ve Gayrimüslim okulların tabi olacağı kuralları da düzenlemiştir.

Esasen Nizamname ile okullar temelde ikiye ayrılmıştır. Bunlardan ilki devlete bağlı resmi okullar, diğeri ise kişiler veya cemaatler tarafından tesis ve idare edilen hususi okullardır.¹⁰³ Yabancı ve Gayrimüslim okulları da hususi mektepler olarak değerlendirilmiş ve açılışları için gerekli şartlar belirlenmiştir.¹⁰⁴ Nizamname vilayet maarif müdürlerine okulları teftiş etme yetki

¹⁰¹ Cemil Koçak, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1985, s. 485.

¹⁰² İlknur Haydaroğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar", *Türkler*, C. 14, Ankara, 2002, s. 183.

¹⁰³ Mahmud Cevad İbn'üş Şeyh Nâfi, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Matbaa-i Âmire, 1338, s. 470.

¹⁰⁴ İlknur Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Ankara, 1990, s. 28.

ve sorumluluğunu da yüklemiştir.¹⁰⁵ Vilayetlerde maarif teşkilatının oluşturulmasından sonra 13 Aralık 1896'da maarif müdürlerinin vazife ve sorumluluklarını içeren bir talimatname hazırlanmıştır. 61 maddeden oluşan talimatnamede, müdürlerin Gayrimüslim ve yabancı mektepleri yılda en az üç defa teftiş etmeleri kararlaştırılmıştır. Teftişte dikkat edilecek hususlar da ayrıntılı olarak ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Ancak alınan tüm bu kararların tam anlamıyla uygulamaya geçirilemediği anlaşılmaktadır.¹⁰⁷ Gerek Tanzimat ve gerekse II. Abdülhamid Dönemlerinde yabancı ve Gayrimüslim mektepler ruhsatsız olarak açılmaya devam etmiş, açılmış olanlar da ruhsat alma gereği duymamışlardır. Bununla birlikte çeşitli kontrollerin, teftişlerin yapıldığı ve ruhsatsız okulların ruhsat almaya zorlandığı da bir gerçektir.

Son olarak, Selanik'te Müslüman olmayanlar tarafından açılan okulların Gayrimüslim ve yabancı okul statüsünde sayılmaları ayrımını belirtmek gerekecektir. Selanik'te Fransa, İtalya, İngiltere, Almanya, Amerika ve Romanya menşeli okullardan başka Gayrimüslim statüde değerlendirilen Rumlar, Bulgarlar, Sırlar, Museviler, Ulahlar ve Ermeniler tarafından açılmış çeşitli okullar vardır. Osmanlı Devleti'nden ayrılmak suretiyle bağımsızlığını kazanmış olan Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya sınır devletler olmuşlardır. Ancak hala Osmanlı Devleti sınırları içerisinde ve Selanik'te Rumlar, Bulgarlar ve Sırlar Osmanlı vatandaşı olarak yaşamaktaydılar. O nedenle ifade edilen unsurlar tarafından açılmış olan okullar yabancı okul değil de Gayrimüslim okulları olarak kategorize edilmiştir. Yalnızca Romanya o kategori dışında tutulmuş ve yabancı olarak kabul edilmiştir. Bunun başlıca sebebi Osmanlı tebaası olan Ulahların Romanya ile olan bağlarının kabul edilmek istenmeyişidir. Şunu da hemen belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti Rum, Bulgar, Sırp ve Ulah okullarını Gayrimüslim olarak kategorize edip aynı milletten olup sınır komşusu olan devletlerin etkisinden uzak tutmak istemişse de bunu başaramamıştır. İfade edilen devletler o okullar üzerinde etkili olmuşlar ve bu şekilde genelde Makedonya bölgesinde özelde ise Selanik'te nüfuz alanlarını genişletme çabası içerisinde olmuşlardır.

2.1 Gayrimüslimlerin Eğitim Faaliyetleri

Selanik vilayetindeki eğitim kurumlarıyla ilgili sayısal verileri, devlet salnameleri, Selanik vilayet salnameleri, Maarif Nezareti salnameleri ve istatistikleri gibi çeşitli kaynaklardan öğrenebiliyoruz. İfade edilen kaynaklardaki veriler kesin ve yanlışsız olmamakla birlikte vilayetin eğitim öğretim durumuyla alakalı genel bir değerlendirme imkânı sunmaktadır. Vilayette Gayrimüslimler tarafından açılmış ibtidâî, rüşdiye ve idâdî düzeyinde okullar mevcuttur. Bunun yanında mesleki eğitim veren çeşitli düzeyde okullar da mevcuttur.

¹⁰⁵ Mahmud Cevad İbn'üş Şeyh Nâfi, *a.g.e.* s. 498.

¹⁰⁶ *Vilâyet-i Şahane Maârif Müdürlerinin Vezâifini Mübeyyin Ta'limât, SNMU*, İstanbul, 1316, ss. 136-156.

¹⁰⁷ Haydaroğlu, *a.g.m.*, s. 184.

Çalışmada öncelikle, Selanik vilayetinde Gayrimüslim mekteplerin genel durumunu ortaya koyması açısından, istatistiki verilerden faydalanmak suretiyle okul ve öğrenci sayılarındaki durum yansıtılacaktır. Sonrasında Selanik vilayetinde bulunan Gayrimüslim toplumun eğitim alanındaki faaliyetleri ayrı ayrı ele alınacaktır. Gayrimüslim cemaatlerin gerek birbirleriyle rekabetleri ve gerekse Osmanlı resmi okullarının onlarla rekabeti, idarenin Gayrimüslim okulları ve onların eğitim faaliyetlerini kontrol altına alma girişimleri genel bir çerçevede değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1.1 İbtidâiler

1894-1895 (R.1310-1311) ders yılında Selanik vilayetinde gayrimüslimlerin çocukları için 558 ibtidâî vardı. Bunların üçü yatılıydı. Yatılı okulların 2'si ruhsatlı, 1'i ruhsatsızdır. Gündüzlü olanların 197'si ruhsatlı, 358'i ruhsatsızdır. Bu ibtidâîlere, 10.146'sı kız olmak üzere 36.833 öğrenci devam etmekteydi.¹⁰⁸ Okullarda görev yapan 723'i erkek, 198'i kadın olmak üzere 921 öğretmen bulunmaktadır. Okullardan 322'si Rumlara, 1'i Katolik Ermenilere, 50'si Musevilere, 174'ü Bulgarlara, 9'u Ulahlara ve 2'si Katolik Bulgarlara aitti.¹⁰⁹

1895-1896 (R.1311-1312) ders yılında O öğretim yılında gayrimüslimlere ait ibtidâîler 18 artarak 576'ya ulaşmıştır. Bir yıl içerisinde okulların birçoğunun ruhsat aldığı anlaşılmaktadır. Zira gündüzlü okulların 473'ü ruhsatlı, 100'ü ruhsatsızdır. Üç yatılı iptidaiden yine ikisi ruhsatlı biri ruhsatsızdır. Yeni ibtidâîlerin 12'sini Rumlar, 14'ünü Museviler açmıştı. Bulgarlara ait yedi ve Ulahlara ait bir ibtidâî ise kapanmıştır. Vilayetteki gayrimüslim ibtidâî öğrenci sayısı 2.109 kişi artarak 38.942'ye çıkmıştı. Öğrencilerin 10.471' kızdır. Bir önceki yılın verileriyle karşılaştırıldığında öğrenci artışında erkek yoğunluğu olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁰

2.1.2 Rüşdiyeler

1889/1890 (H1307) tarihli Selanik Vilayet Salnamesi verilerine göre vilayet genelinde Gayrimüslimlere ait 22 rüşdiye bulunmaktadır. O rüşdiyelere 2.690 öğrencinin devam etmektedir. Öğrencilerin 1.570'i erkek, 1.120'si kızdır. Rüşdiyelerin cemaatlere dağılımı Tablo 1'deki gibidir.¹¹¹

¹⁰⁸ Aynı ders yılında, Müslüman çocuklarına mahsus 1.057 ibtidâî bulunmaktadır. İbtidâîlerden 126'sında usûl-i cedîde (yeni usul) üzere öğretim yapılırken 931'inde usûl-i atîka (eski usul) üzere öğretim yapılmaktaydı. Bu ibtidâîlere 36.111 öğrenci devam etmektedir. *Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdiye, Âliye ile Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersââdet'te Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği*, 1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur, [Bundan sonra, *Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi ... İstatistiği 1310-1311* olarak verilecektir.] Dersââdet, s. 46

¹⁰⁹ A.g.e, s. 51.

¹¹⁰ *Maârif-i Umûmiye Nezâreti İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâîye, Rüşdiye, İdâdiye, Âliye ile Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersââdet'te Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği*, [Bundan sonra, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti ... İstatistiği 1311-1312* olarak verilecektir.] Matbaa-i Amire, 1318, s. 52.

¹¹¹ SVS, H.1307, s. 253.

Tablo 1. 1889/1890 (H.1307) Tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Rüşdiyelerin Cemaatlere Dağılımı.

Cemaat İsmi	Erkek Rüşdiye Sayısı	Öğrenci Sayısı	Kız Rüşdiye Sayısı	Öğrenci Sayısı
İslam	22	1.850	4	350
Rum	7	750	3	280
Bulgar	1	120	1	150
Yahudi	2	300	1	170
Katolik	3	400	4	520
Toplam	35	3.420	13	1.470

Tablo incelendiğinde, İslam cemaati çocukları için olan rüşdiye mekteplerinin sayısı Gayrimüslimler için olanlardan daha fazladır. Ancak öğrenci sayısında durum tam tersidir. Gayrimüslimlere ait rüşdiye mektepleri öğrenci mevcutlarının oldukça kalabalık olduğu anlaşılmaktadır.

1894-1895 (R.1310-1311) ders yılında Selanik vilayetinde gayrimüslimlere ait 41 rüşdiye bulunmaktadır ve bunlardan ikisi yatılıdır. Bu rüşdiyelerde 4.094'ü erkek, 1.445'i kız 5.539 öğrenci bulunmaktaydı. Yatılı olanların 2'si de ruhsatlıdır. Gündüzlü olanların 22'si ruhsatlı 17'si ruhsatsızdır. Rüşdiyelerden 25'i Rum, 3'ü Musevi, 12'si Bulgar ve 1'i Sırp mektebidir. Bu okullarda 121'i erkek, 29'u kadın 150 öğretmen görev yapmaktaydı.¹¹² Anlaşılabacağı üzere, 1890 yılından sonra, Gayrimüslimlere ait rüşdiye mekteplerinde, kısa sürede, çok hızlı bir artış gerçekleşmiş ve 4 yıl içerisinde 19 yeni rüşdiye açılmıştır.

Bir sonraki ders yılında, vilayetteki gayrimüslim rüşdiye sayısında bir önceki ders yılına göre değişiklik olmamıştır. Rüşdiyelerden 3'ü haricinde diğerlerinin tamamı ruhsatlarını almışlardır. Bu rüşdiyelerin, o ders yılında 3.842'si erkek, 1.388'i kız olmak üzere toplam 5.230 öğrencisi vardı. Bu verilere göre, vilayetteki gayrimüslim rüşdiyelerinde, bir önceki ders yılı öğrenci sayısına nazaran kısmi bir düşüş olduğu anlaşılmaktadır. Kadın öğretmen sayısı 35'e yükselmiştir. Ancak erkek öğretmen sayısı önemli ölçüde düşmüş ve 93'e olmuştur.¹¹³

1897-1898 (R.1313-1314) ders yılında Selanik vilayetinde gayrimüslim rüşdiye sayısı 45'tir. Bu rüşdiyelerden 32'si Rumlara, 2'si Musevilere, 10'u Bulgarlara, biri de Sırlara aittir. Okulların 36'sı Selanik sancağında, 5'i Siroz sancağında, 4'ü Dırma sancağındadır. Gayrimüslim rüşdiyelerinin toplam öğrenci sayısı 6.812'dir.¹¹⁴ 1898-1899 (R.1314-1315) ders

¹¹² *Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi ... İstatistiği 1310-1311*, s. 51.

¹¹³ *Maârif-i Umûmiye Nezâreti ... İstatistiği 1311-1312*, s. 52.

¹¹⁴ *SNMU*, H.1316, *Matbaa-i Amire*, 1316, ss. 1068-1071.

yılında vilayetteki gayrimüslim ve yabancı rüşdiye sayısında bir değişiklik olmamıştır. Ancak Gayrimüslimlerin okullarına devam eden toplam öğrenci sayısı 5.593'e düşmüştür.¹¹⁵

1899-1900 (R.1315-1316) ders yılında vilayetteki Gayrimüslim rüşdiye sayısı bir azalarak 44'e düşmüştür. Ders yılındaki Gayrimüslim rüşdiyelerin öğrenci sayısı ise 5.656'dır. Bunların 835'i kız öğrencidir. Gayrimüslim rüşdiyelerinin 2'si yalnızca kızlara mahsus olup, 7 rüşdiyede karma eğitim yapılmaktadır.¹¹⁶ 1900-1901 (R.1316-1317) ders yılında Önceki ders yılına göre Gayrimüslim rüşdiye sayısında değişiklik olmamıştır. Gayrimüslim rüşdiyelerindeki öğrenci sayısı, 774'ü kız olmak üzere toplam 5.813'tür.¹¹⁷ Bir yıl aradan sonra 1902-1903 (R.1318-1319) ders yılında vilayetteki Gayrimüslim rüşdiye sayısında yine bir değişme olmamış ve 44 olarak kalmıştır. Gayrimüslim rüşdiyelerindeki kız öğrenci sayısı, 774'ten 796'ya çıkmış, toplam öğrenci sayısı ise 5.813'ten 5.680'e düşmüştür.¹¹⁸

2.1.3 İdadiler

1889/1890 (H.1307) yılı Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre vilayette 7 idâdî mektebi bulunmaktadır. Bunlardan üçü resmi idâdîdir. Bunların dışındaki 4 idâdî ise gayrimüslimlere aittir. Gayrimüslimlere ait 4 idâdîden 2'si Rumlara ait olup biri Selanik'te, diğeri Siroz'dadır. Diğer ikisinden biri Bulgar diğeri Yahudi idâdî mektebidir ve ikisi de Selanik'tedir.¹¹⁹

1894-1895 (R.1310-1311) ders yılında Selanik vilayetinde gayrimüslimlere ait 5 idâdî vardır. Bunların 2'si yatılı 3'ü gündüzlüdür. Resmi idâdîlerinden farklı olarak gayrimüslim idâdîlerinin bir kısmı kızlara mahsustur. Gayrimüslim idâdîlerinin 3'ü Rumlara, 2'si Bulgarlara aittir. 1894-1895 ders yılında bu 5 idâdîde 459'u erkek, 658'i kız toplam 1.117 öğrenci bulunmakta olup 28'i kadın 71 öğretmen görev yapmaktadır.¹²⁰

1895-1896 (R.1311-1312) ders yılında vilayetteki gayrimüslim ve yabancı idâdî sayısında bir değişme olmamıştır. Ders yılında gayrimüslim idâdîlerindeki öğrenci sayısı, 497'si erkek, 937'si kız, toplam 1.434'tür. Gayrimüslim idâdîlerin kız öğrenci sayısındaki büyük artış dikkat çekicidir. Öğrenci sayısındaki artışa rağmen bu okullardaki öğretmen sayısında düşüş olmuştur. O idâdîlerde ders yılında 17'si kadın 62 öğretmen görev yapmıştır.¹²¹

1897-1898 (R.1313-1314) ders yılında vilayetteki gayrimüslim idâdî sayısı 6'dır. Bunlardan 4 tanesi Rumlara aittir ve biri kız idâdîsidir. Kız idâdîsi Selanik şehrinde. Erkek idâdîlerinden biri Selanik'te, biri Vidine'de, diğeri Siroz'dadır. Rum idâdîlerinde 615'i kız olmak üzere toplam

¹¹⁵ SNMU, H.1317, Matbaa-i Amire, 1317, ss. 1218-1223.

¹¹⁶ SNMU, H.1318, Matbaa-i Amire, 1318, ss. 1360-1365.

¹¹⁷ SNMU, H.1319, Matbaa-i Amire, 1319, ss. 634-639.

¹¹⁸ SNMU, H.1321, Asr Matbaası, 1321, s. 524, 525.

¹¹⁹ SVS, H.1307, s. 252, 254.

¹²⁰ Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi ... İstatistiği 1310-1311, s. 51, 55.

¹²¹ Maârif-i Umûmiye Nezâreti ... İstatistiği 1311-1312, s. 52, 56.

903 öğrenci bulunmaktadır. Bulgarlara ait idâdîlerin biri erkek diğeri kız idâdîsidir ve ikisi de Selanik vilayet merkezinde bulunmaktadır. Bu iki idâdîde 122'si kız, 259'u erkek 381 öğrenci bulunmaktadır.¹²²

1898-1899 (R.1314-1315) ders yılında vilayetteki gayrimüslim idâdî sayısında bir değişiklik olmamıştır. Rum idâdîlerinden Selanik'tekilerin öğrenci sayısı değişmemiş, Vidine'deki idâdînin öğrenci sayısı 53'e, Siroz'dakinin 130'a çıkmıştır. Bulgar idâdîleri öğrenci sayısında bir değişiklik olmamıştır.¹²³

1899-1900 (R.1315-1316) ders yılında gayrimüslim idâdî sayısının 7'ye çıktığı anlaşılmaktadır. Yeni idâdî Sırlara aittir. Bir önceki ders yılında Sırlara ait tek rüşdiye olan bu okul idâdî seviyesine yükseltilmiştir. Selanik'te bulunan Sırp idâdîsinin öğrenci sayısı 185'tir. Rum idâdîlerinden Selanik'te bulunan erkek idâdîsinin öğrenci sayısı 117'ye, kız idâdîsinin 631'e, Vidine'dekinin 57'ye, Siroz'dakinin 138'e çıkmıştır. Bulgar idâdîlerinden birisinin öğrenci sayısı 247'ye düşmüş, diğerkinkisi ise 133'e çıkmıştır.¹²⁴

1900-1901 (R.1316-1317) ders yılında Rum idâdîlerinden Selanik'tekilerinde 125 erkek, 628 kız öğrenci, Vidine'dekinde 61, Siroz'dakinde 143 öğrenci mevcuttur. Bulgar idâdîlerinde 239 erkek, 141 kız öğrenci, Sırp idâdîsinde ise 197 erkek öğrenci bulunmaktadır.¹²⁵

1902-1903 (R.1318-1319) ders yılında Selanik Rum erkek idâdîsinin öğrenci sayısı 121, kız idâdîsi öğrenci sayısı 231'dir. Siroz'daki Rum idâdîsinin öğrenci sayısı ise 151'e ulaşmıştır. Vidine'de bulunan Rum idâdîsinin öğrenci sayısı 129'dur.¹²⁶ Bulgarlara ait olan kız idâdîsinin öğrenci sayısı 153, erkek idâdîsinin öğrenci sayısı 221'dir. Sırp idâdîsinde 189 öğrenci vardır.¹²⁷

2.2 Selanik Vilayetinde Gayrimüslim Cemaatlerin Eğitim Faaliyetleri

2.2.1 Yahudiler

Yahudilerin Selanik şehrindeki varlığı I. yüzyıla dayansa da 1478'de yapılan bir Osmanlı sayımına göre o tarihte Selanik'te Yahudi yoktur. Selanik'e Yahudilerin yeniden yerleşimi XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başlarına dayanmaktadır.¹²⁸ Yahudi nüfusu XIX. yüzyıl

¹²² SNMU, H.1316, Matbaa-i Amire, 1316, ss. 1068-1071.

¹²³ SNMU, H.1317, Matbaa-i Amire, 1317, ss. 1218-1221.

¹²⁴ SNMU, H.1318, Matbaa-i Amire, 1318, ss. 1360-1365.

¹²⁵ SNMU, H.1319, Matbaa-i Amire, 1319, ss. 634-639.

¹²⁶ H.1321 tarihli Maârif Salnamesi'nde, Vidine'de bulunan Rum idâdîsi Bulgarlara ait gösterilmiştir. Ancak bunun sehven bir yanlış yazım olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Vidine'de bulunan idâdî, bu çalışmada kullandığımız önceki kaynakların tamamında Rumlara ait olarak gösterildiği gibi, H.1325 tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'nde de Rumlara ait gösterilmiştir. SVS, H.1325, s. 625.

¹²⁷ SNMU, H.1321, s. 524, 525.

¹²⁸ Gilles Veinstein, "Seküler Bir Paradoks", *Selânik 1850-1918*, Editör: Gilles Veinstein, Çeviren: Cüneyt Akalın, İstanbul, 1999, s. 45, 46.

sonlarında Selanik vilayeti genel nüfusunun ancak yaklaşık % 4'ünü¹²⁹ oluştursa da Selanik şehrinde bu oran yarıya yakındır.¹³⁰ XVI. yüzyılda oldukça parlak bir dönem geçiren Selanik Yahudileri, sonraki iki yüz yıl boyunca her düzlemde kötüye gitmiştir.¹³¹ XIX. yüzyılda dünya ve Avrupa'daki gelişmelerin de etkisiyle Selanik Yahudileri şehrin, çeşitli alanlardaki hâkim unsurlarından biri haline gelmiştir. Bunda Osmanlı modernleşmesinin etkisi olduğu gibi ticari, ekonomik, siyasi alanda meydana gelen değişimlerin Selanik üzerindeki etkisi önemli rol oynamıştır.¹³² XIX. yüzyıl sonlarında Selanik'i ziyaret etmiş olan Macar Edebiyatçısı Rudolphe Havass, Yahudilerin, sanat, ticaret, moda gibi pek çok alanda şehirdeki etkin durumlarından söz etmektedir.¹³³

Selanik Yahudi toplumunun XIX. yüzyıldaki gelişiminde pek çok faktör etkili olmuştur. Burada, bu faktörlerden eğitimin etkisi üzerinde durulacaktır. Selanik Yahudilerinin XIX. yüzyıl başlarından itibaren, sanayi ve ticaret alanındaki yatırımlarının yansımalarından birisi eğitim alanında yeniden bir yapılanma içerisine girmeleri olmuştur. Avrupa'da biraz daha erken Osmanlı'da XIX. yüzyılda kendisini gösteren eğitim alanındaki eski yeni çatışmasının bir benzeri Selanik Yahudi toplumunda da yaşanmıştır. Toskana kökenli ünlü bir aileden gelen ve XVIII. yüzyıl sonlarında Selanik'e yerleşen Doktor Moiz Allatini çeşitli sanayi alanlarında yaptığı yatırımlardan sonra 1888'de Selanik Bankasını kurmuştur. Dindaşlarının oldukça geri kalmış olduğunu fark eden Allatini klasik bir Yahudi eğitim kurumu olan Talmud Tevrat haham okulunu yeniden yapılandırmak için oldukça önemli yatırımlar yapmıştır. 1856'da padişah'tan bir irade de alan Allatini, Talmud Tevratın ek bölümlerinden birinde daha çok Fransızca ve Türkçe eğitim gören hali vakti yerinde ailelerin çocuklarına yönelik örnek eğitim kurumunu Lippman Okulunu kurmuştur. Strazburglu yenilikçi bir öğretmen olan Lippman eski öğretmenlere yeni öğretim yöntemlerini öğretmeye çalışmıştır. Bu hareket kendisine karşı bir cephe oluşmasına neden olmuş ve beş yıllık bir çabanın ardından okulu terk etmek zorunda kalmıştır. Okul kapanmak zorunda kalmış olsa da beş yıllık süreçte Avrupalı şirketlerle yazışabilen, iyi eğitim almış bir öğrenci kitlesini yetiştirmiştir.¹³⁴

Selanik Yahudilerinin Batı tarzı eğitim kurumları, Alyansın girişimleri ve çabaları sonucunda açılmıştır. 1860'ta Fransız Yahudileri tarafından Paris'te kurulan Alliance Israélite Universelle, Batı Yahudiliğinin reform yanlısı yönünü Doğu'daki dindaşları arasında canlandırmıştır. Alyans Yahudilerin haklarının korunması konusunda oldukça etkin olmakla birlikte esas hizmetini

¹²⁹ SVS, H. 1310/1892-93, s. 206.

¹³⁰ Rena Molho, "Yenilenme", *Selânik 1850-1918*, Editör: Gilles Veinstein, Çeviren: Cüneyt Akalın, İstanbul, 1999, s. 69.

¹³¹ Veinstein, a.g.m., s. 66.

¹³² Molho, a.g.m.

¹³³ BOA, HR. SYS., 184/27. (2 Şubat 1886)

¹³⁴ Molho, a.g.m., ss. 74,75.

eğitim, öğretim alanında yapmıştır.¹³⁵ 1860'ların başlarında Yuda Nehema, o yıllarda Paris'teki Alliance İsrailite Universellein başındaki Cremieux tarafından, daha önce Tanca ve Bağdad'da gerçekleştirilmiş olanlar gibi Selanik'te modern okulların kurulması için görevlendirildi. 1860'ta Paris'te kurulan bu uluslararası Yahudi örgütü dini ve laik öğretimi birleştirmek suretiyle yeni bir eğitim sistemi başlatıyor ve yoksul öğrencilere hem bir meslek hem de yerel dili öğretiyordu. Fakat okulun Fransız Elçiliğinin himayesine sokulacağı öğrenilince, proje hahambaşı tarafından sonlandırıldı. 1866'da Lippman'ın eski öğrencisi Hayim Salem hocasınıninkine benzer olan Alyans'inkiyle aynı ilkeler temelinde yükselen bir özel okul kurdu. Bu girişimlerden sonra 1874'te hahambaşının değişmesiyle birlikte Selanik Yahudilerinin eğitim alanındaki reformlarının önü açılmış oldu. Okullar merkezde olduğu kadar kenar mahallelerde de hızlı bir şekilde kurulmaya başlandı.¹³⁶

1890'ların başlarında Selanik'te Yahudilere ait dört okul bulunmaktadır. Bunlar Alyans İsrailit Zükür (Erkek) Mektebi, Alyans İsrailit İnas (Kız) Mektebi, zükür ve inas sıbyan mektebi, Hamidiye mahallesinde zükür ve inas mektebidir. Alyans İsrailit Zükür Mektebinin on muallimi bulunmaktadır. Bunların ikisi Türkçe, üçü Fransızca, üçü İbranice, biri İtalyanca ve biri de Rumca muallimidir. Alyans İsrailit İnas Mektebinde de bir Fransızca, bir İtalyanca ve bir de İbranice muallimesi bulunmaktadır. Fransızca dersi için üç öğretmen yardımcısı bulunmaktadır. Anlaşılan bunlar temelde dil eğitimi veren okullardır. Ancak İnas Mektebinde dil derslerinden farklı olarak el işleri ve ütü dersleri de bulunmaktadır. El işleri dersi için iki, ütü dersi için bir muallime görev yapmaktaydı. Yukarıda ismi geçen okullardan başka, Selanik'in çeşitli Yahudi mahallelerinde elliye yakın küçük sıbyan mektebi bulunmaktadır.¹³⁷ 1904 yılına gelindiğinde Yahudilere ait büyük okulların sayısında bir artış olduğu anlaşılmaktadır. Varlığını devam ettiren Alyans İsrailit Zükür Mektebinin öğretim kadrosu on beşe çıkmıştır. Okulun 460 öğrencisi vardır. 476 kız öğrencinin bulunduğu Alyans İsrailit İnas Mektebinin öğretim kadrosu on beşe ulaşmıştır. 140 öğrencisi olan Alyans İbtidâî Mektebi ve 120 öğrenciye sahip Kelmeriye Mahallesindeki Alyans İbtidâî mektepleri Selanik'te ismi zikredilen diğer okullardır. Bunların dışında rüşdiye düzeyinde öğretim yapan Alyans Populer Mekteb-i Rüşdiyesi ve Alyans İsrailit Azil Zükür ve İnas Sıbyan Mektebi Selanik Yahudi cemaatinin büyük okullarındandır. Azil Mektebinin ayrıca 265 öğrencisi olan bir kız şubesi de vardır. Populer Mektebinde 292 öğrenci bulunmaktadır.¹³⁸

¹³⁵ Esther Benbassa-Aron Rodrigue, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*, Çeviren: Ayşe Atasoy, İstanbul, 2003, s. 210.

¹³⁶ Molho, a.g.m., ss. 75,76.

¹³⁷ SVS, 12. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1311/1893-94, s. 167, 168.

¹³⁸ SVS, 18. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1322/1904, ss. 329-331.

Yukarıda ismi zikredilen okullardan başka Yahudi cemaatinin idaresinde bulunan başka okullar da bulunmaktadır. Bu okulların isimleri ve öğrenci durumları şöyledir: Talmud Tora Ağadol (1.300 yetim ve fakir çocuğu ücretsiz okutmaktadır.), Talmud Tora Akatan (250 yetim ve fakir çocuğu ücretsiz okutmaktadır.), Vardar (200 yetim ve fakir çocuğu ücretsiz okutmaktadır.), Alyans Zükür ve İnas (Öğrencilerinin bir kısmı ücretli, bir kısmı ise ücretsiz öğrenim görmektedir.), Popular (300 yetim ve fakir çocuğu ücretsiz okutmaktadır.). Bunların dışında Beyt-i Yusuf Darülahbarı haham yetiştirmek için tesis edilmiş bir eğitim kurumudur. Mektepte din öğretimiyle birlikte Osmanlı Türkçesi (İsân-ı Osmânî) öğretimi de yapılmaktaydı.¹³⁹ Talmud Tora Ağadol, Talmud Tora Akatan ve Vardar mekteplerinin müfredatlarında da Osmanlı Türkçesi dersi bulunmaktadır. Esasında Yahudi okullarında Türkçe öğretimi 1880'lerden beri gündemde olan bir konuydu. Alliance İsrailite Universelle'nin resmi görüşü, yaşanan ülkenin dilini bilmek özgürleşmeyi hak etmek açısından mutlak bir gereklilikti. Türkçeyi öğrenmek Osmanlı Yahudileri için ahlaki bir zorunluluk haline gelmişti. Dahası Türkçe bilmek, Yahudilerin devlet kademelerinde görev almalarının yolunu açacak bir anahtar olarak görülüyordu. Bunun, Yahudilerin toplumsal konumlarını geliştireceği düşünülüyordu. Elbette bunun aksini düşünen öğretmenler de mevcuttu. Onlar Türkçe öğrenmenin öğrencilere sınırlı bir fayda sağlayacağını düşünüyorlardı.¹⁴⁰ 1901'de Alyans İsrailit Mektebi idaresi Osmanlı Türkçesi dersi için Nezâretin vermekte olduğu aylık 120 Kuruşun yetmemesi nedeniyle bunun 500 Kuruşa çıkarılmasını istiyordu. Selanik Valiliği durumu Nezârete iletmış ancak olumsuz cevap almıştı.¹⁴¹ Ancak 1904'te Selanik Hahambaşı Kaymakamlığı, Osmanlı idaresine, Talmud Tora Ağadol, Talmud Tora Akatan ve Vardar Mekteplerinde Osmanlı Türkçesi dersleri için muallim istihdam edemediğini bildirmiş ve muallim talep etmiştir. Bu talep olumlu karşılanmış ve maaşları vilayet maârif hissesinden ödenmek üzere, üç muallim okullardaki ilgili dersi yürütmek üzere aylık 150'şer kuruş maaşla görevlendirilmiştir.¹⁴²

Talmud Tora Yahudi toplumunun geleneksel temel eğitim kurumudur. Bunlar meldarlarla birlikte dini eğitimi gerçekleştirirlerdi. Talmud Torada, önceleri, meldara göre daha ileri düzeyde bir eğitim verilirdi. Selanik Yahudileri Talmud Torası en meşhur olan cemaatti. Selanik'teki bu okul hahamlık eğitiminde önemli bir merkez olmuş, okulun ünü XVII. yüzyılda her tarafa yayılmış, zengin kütüphanesi ile Avrupa'dan birçok bilim adamı ve öğrenciyi kendisine çekmişti. Ancak XIX. yüzyılda okul bu büyük itibarını yitirmiş ve verilen eğitimde gerileme olmuştur.¹⁴³ Yukarıdaki verilerden anlaşılacağı üzere, her ne kadar bir itibar kaybına uğramış

¹³⁹ A.g.e. s. 351, 352.

¹⁴⁰ Aron Rodrigue, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, Çeviren: İbrahim Yıldız, Ankara, 1997, s. 135, 136.

¹⁴¹ BOA, MF. MKT., 129/16. (16 Mart 1307, 1 Haziran 1307)

¹⁴² BOA, MF. MKT., 386/10. (26 Eylül 1320/9 Ekim 1904)

¹⁴³ Rodrigue, a.g.e, s. 58.

olsa da Talmud Toralar ve Yahudi cemaatinin geleneksel eğitimini sürdüren diğer okullar XIX. yüzyılın sonlarında varlıklarını sürdürmekteydiler. Burada dikkat çeken hususlardan birisi, Selanik Yahudi cemaatinin kontrolü altında olan geleneksel okullar arasında Alyans Zükür ve İnas Mektebinin de bulunmasıdır. Bu okul diğerlerinden farklı olarak, öğrencilerin bir kısmına ücretli eğitim vermektedir. Kullandığımız kaynakta, zikredilen okulun eğitim içeriğinden bahsedilmemektedir. Yahudi cemaatinin idaresinde olduğu ifade edilen okulların ortak özelliği yetim ve fakir çocuklara ücretsiz öğrenim imkânı sağlamasıdır. Bir Alyans okulunun, bu yönüyle olsa dahi cemaatin idare ettiği okullar arasına girmesi, eski yeni çatışması içerisinde bir uzlaşının göstergesidir. Elbette bu Osmanlı idaresinin bakış açısından kaynaklanmış da olabilir.

Verileri aldığımız Selanik vilayet salnamelerinde okulların isimleri doğrudan yazmamaktadır. Rena Molho dönemin kaynaklarına dayalı olarak Selanik Yahudilerinin okullarını ve onların kontrolünde olan okulların listesini vermektedir. Burada, öncelikle, onun vermiş olduğu listeyi kullanmak suretiyle veriler arasında bir karşılaştırma yapmak uygun olacaktır.

Tablo 2. Selanik Yahudi Okulları (1912)¹⁴⁴

	İsim	Kuruluş Tarihi	Okulun Derecesi ¹⁴⁵	Sınıf Sayısı ¹⁴⁶	Öğrenci sayısı	Öğrencilerin Cinsiyeti	Personel Sayısı ¹⁴⁷
Alyans (Alliance) Okulları¹⁴⁸							
1	M. Allatini Mektebi	1873	İ-G-O	10	912	Erkek	25+4=29
2	Allatini Kız Mektebi	1874	İ-O	7	630	Kız	18+3=21
3	Allatini Anaokulu	1881	A	2	277	Karma	8+2=10
4	Meslek Okulu	1877	M	6	58	Erkek	?
5	Meslek Okulu	1887	M	6	369	Kız	?
6	Popüler Mektebi	1897	İ	4, 6	130	Kız	9+1=10
7	İl. Popüler Mektebi ¹⁴⁹	1897	İ	4, 6	130	Kız	?
8	Popüler Mektebi	1897	M	4, 6	30	Erkek	9+2=11

¹⁴⁴ Rena Molho, *Salonica and Istanbul: Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life*, İstanbul, 2005, s. 137. Eserde verilen tabloda 1912'den sonra açılmış olan okullar da bulunmaktadır. Çalışmanın kapsamı gereği, elinizdeki eserde onlara yer verilmemiştir.

¹⁴⁵ A: Anaokulu, İ: ilkokul, sıbyan ya da ibtidâî mektebi, G: gymnasium (Akademik öğrenmeye önem veren ve öğrencilerini yükseköğrenime hazırlayan ortaöğretim düzeyinde okullardır.), O: ortaokul, rüşdiye, M: meslek okulu

¹⁴⁶ Okulun hiyerarşik olarak kaç sınıfa sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu, aynı zamanda okulun öğretim süresini de belirtmektedir.

¹⁴⁷ İkinci sıradaki sayı okuldaki yardımcı personelin sayısını göstermektedir.

¹⁴⁸ Doğrudan Selanik Yahudilerine ait okullar.

¹⁴⁹ 6. ve 7. Sıradaki okulların dikey muallimleri aynıydı.

9	Nouvelle	1910	İ	6	240	Kız	?
Alyans tarafından kontrol edilen halk okulları							
10	Halk Mektebi	1904	İ-M	6	228	Kız	?
11	Talmud Tora	1880	İ-G-O	12	2.460	Karma	67
12	Fused Mektebi	1911	A-İ	10	2.250	Karma	?
Alyans tarafından kontrol edilen özel okullar							
13	H. Salem Mektebi	1886?	İ	4, 6	?	Erkek	?
14	Abr. Varrios	1867?-1873	İ	4, 6	50	Erkek	?
15	Gattegno ¹⁵⁰	1890	İ	4, 6	?	Erkek	?
16	Pinto	1897-1941	İ	6	?	Karma	?
17	Altcheh	1898	İ-G	9	?	Erkek	?
18	Ovadia	1900	İ	6	?	Erkek	?
19	El Progreso	1900?	İ	6	?	Erkek	?
20	Hahinouh	1900?	İ	6	?	Erkek	?
Zionist Mektebi							
21	Ezra	1910	A-İ	2	60	Karma	?

Osmanlı resmi kaynaklarında adı geçen Alyans İsrailit Zükür Mektebi ve Alyans İsrailit İnas Mektebi yukarıdaki tabloda Allatini olarak isimlendirilmiştir. Her iki okulun ruhsat sahibi Carlo Allatini'dir.¹⁵¹ Anlaşılabacağı üzere okullar, adına ruhsat verilmiş olan şahsın ismiyle zikredilmişlerdir. Yukarıda ifade edildiği gibi Selanik Yahudi okullarının modernleşmesinde Avrupalı Yahudiler etkin rol oynamışlardır. Bunun yanında, Selanik cemaatinde Yahudi seçkin zümresinin önde gelen kesimini oluşturan çoğu İtalyan kökenli yabancı Yahudiler de etkili olmuşlardır. Bunlardan birisi de Moise Allatini'dir.¹⁵² Carlo Allatini, Moise Allatini'nin oğludur.¹⁵³ Molho, Allatini mekteplerinin kuruluş tarihi olarak erkek çocuklar için olanına 1873, kızlar için olanına ise 1874 tarihini vermiştir.¹⁵⁴ Maârif Salnâmesi kuruluş tarihlerini, her iki okul için de 1876 olarak vermektedir. İki okulun ruhsat alma tarihleri ise 3 Eylül 1894'tür.¹⁵⁵ Anlaşılan, okul Moise Allatini tarafından kurulduktan sonra, 1894'te alınan veya yenilenen okul ruhsatı, Moise Allatini'nin hayatta olmaması nedeniyle (Ölümü, 20 Eylül 1882¹⁵⁶) Carlo Allatini adına çıkarılmıştır. Alyans İsrailit Zükür Mektebinin öğrenci sayısı 1897-1903 yılları arasında 285 ile 303 arasında değişmiştir. Alyans İsrailit İnas Mektebi ise aynı yıllarda 300 ile 321 arasında değişen sayılarda öğrenciye sahip olmuştur.¹⁵⁷

¹⁵⁰ Bu okul Franco-Allemande olarak da bilinirdi.

¹⁵¹ SNMU, H.1316, Matbaa-i Amire, 1316, s. 1068, 1069.

¹⁵² Rodrigue, A.g.e, s. 63.

¹⁵³ Evangelos Hekimoglou, *The "Immortal Allatini" Ancestors and Relatives of Noemie Allatini-Bloch (1860-1928)*, Thessaloniki, 2012, s. 4.

¹⁵⁴ Aron Rodrigue'de Alyans Okulunun Moise Allatini tarafından 1873'te kurulduğunu ifade etmektedir. Rodrigue, A.g.e, s. 64.

¹⁵⁵ SNMU, H.1316, Matbaa-i Amire, 1316, s. 1069.

¹⁵⁶ Hekimoglou, A.g.e, s. 4.

¹⁵⁷ SNMU, H.1316, s. 1069; H. 1317, s. 1219; H. 1318, s. 1361; H. 1319, s. 635; H. 1321, s. 524.

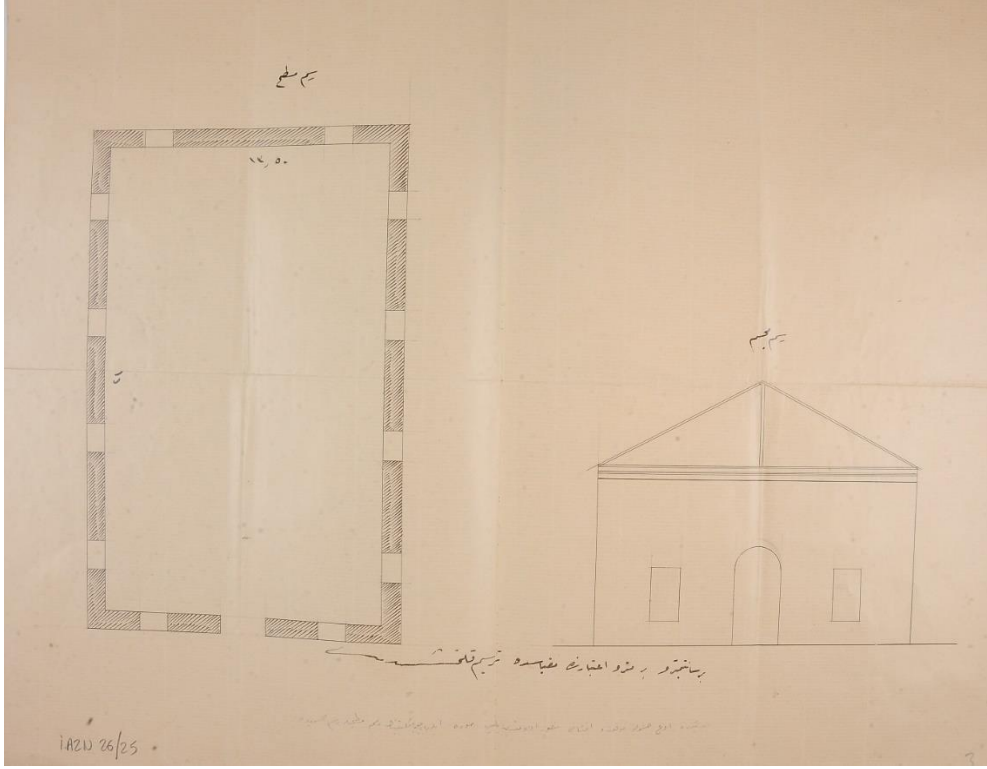
Molho'nun verilerine göre Selanik'te Yahudi çocuklarına mesleki eğitim veren dört okul bulunmaktadır. İsmi Popular olan okullardan biri doğrudan meslek okulu olarak tanımlanmıştır. Vilayet salnamelerinde ismi Popular olarak geçen iki okul bulunmaktadır. Bunlardan biri rüşdiye olarak kaydedilmiştir. Diğer Popular mektebi ise yetim ve fakir öğrencilere ücretsiz öğrenim sağlayan bir okul olarak tanımlanmıştır. Bu ikincisi Yahudi cemaati tarafından idare edilen okullar arasında verilmektedir. Diğer taraftan Selanik'te bulunan iki sanayi mektebinden birisi Yahudilere aittir. Bu sanayi mektebi Müslümanlara ait olan Sanayi Mektebinden oldukça küçüktür. Yatılı olmayan okul yaklaşık otuz öğrenciye eğitim öğretim imkânı sunmaktadır.¹⁵⁸

Selanik'te Yahudi cemaati tarafından açılan veya onların kontrolü altında olan okullarla maârif idaresi arasında ciddi problemler yaşanmamıştır. Yahudilerin okul açma isteklerine Selanik maârif idaresi ve merkezi idare olumlu yaklaşmıştır. Hahambaşı Kaymakamlığı tarafından Selanik Hamidiye Mahallesi Üç Çeşmeler mevkiinde ve Vardar Kapısı dışında Şimendifer mevkiinde bulunan devlet arazisi üzerine havra ve sıbyan mektebi inşa etmek için yapılan müracaat olumlu karşılanmış ve inşaatlara izin verilmiştir. Yapılan müracaatta mekteplerin planları da sunulmuştur.¹⁵⁹

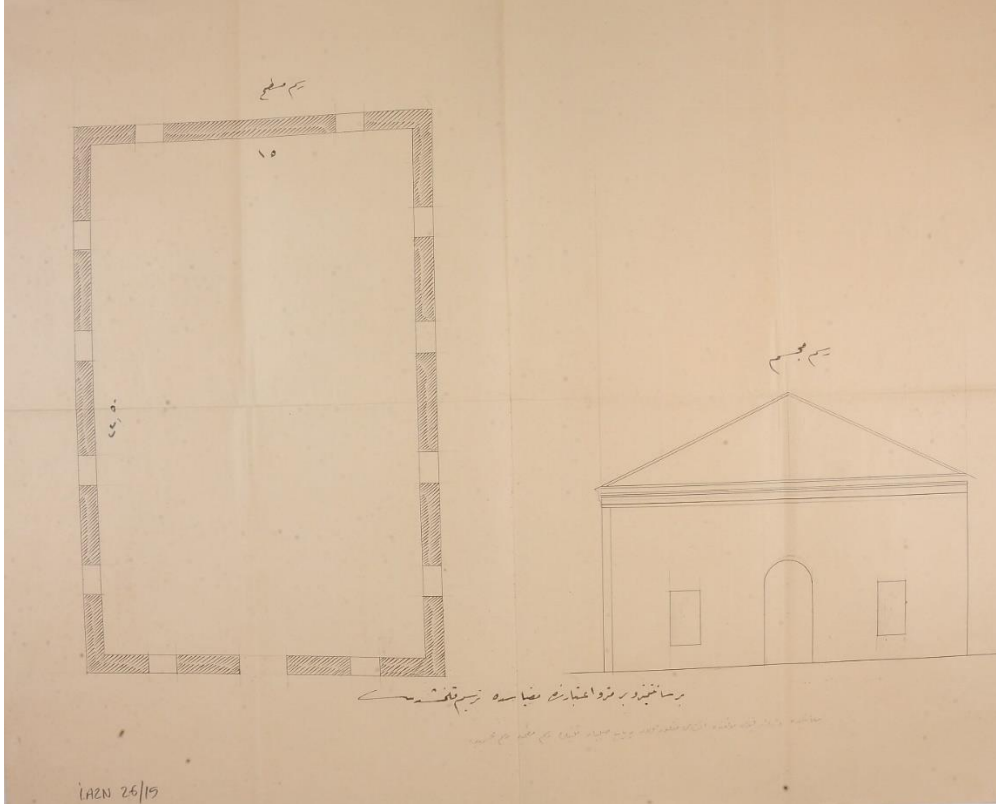
Şekil 1. Selanik'te Üç Çeşmeler'de Yapılacak Sıbyan Mektebinin Planı

¹⁵⁸ SVS, H.1307, s. 254.

¹⁵⁹ BOA, *İ. AZN.*, 26/25. (20 Haziran 1313/2 Temmuz 1897)

Şekil 2. Selanik'te Vardar Kapısı'nda Yapılacak Sıbyan Mektebinin Planı

Planlar, mahallerde bulunan Yahudi toplumuna ait küçük mekteplerin özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Üç Çeşmeler'de yapılacak mektep binası 21 m uzunluğa, 13,5 m genişliğe

sahip dikdörtgen bir yapıda planlanmıştır. Vardar Kapısı'nda inşa edilecek mektep binası ise ilkinden biraz daha büyük olarak 22,5 m uzunluğunda ve 15 m genişliğinde, yine dikdörtgen bir plana sahiptir. Mektep binalarının yüksekliği 7,5 m olarak planlanmıştır. Her iki binaya da yeteri kadar ışık alabilmesi için uzun kenarlarına dörder, kısa kenarlarına ikişer pencere yerleştirilmiştir. Havralarla birlikte planlanması, onların Yahudi cemaati tarafından idare edilen geleneksel eğitim kurumları olduğunu düşündürmektedir. Yahudi çocukların yedi yaşından sonra gittikleri melder isimli okullar havraların hemen yakınında bulunan ve genellikle yalnızca geniş bir salondan oluşan bir yapıdaydı. 50-60 çocuk öğretmen hahamın (melamed) etrafında yere oturarak ders dinlerdi.¹⁶⁰

Selanik Yahudilerine ait mekteplerle ilgili küçük problemlerle karşılaşılıbiliyordu. Örneğin, Yahudilere ait mekteplerin sahip oldukları ruhsatların yenilenmesi sürecinde onların müfredatları ve okuttukları ders kitapları incelenmekteydi. Yapılan incelemede İtalyanca yazılmış “*Yeni Ahlak*” adlı kitabın içeriğinde zararlı olduğuna karar verilen ifadelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Durum Selanik Maârif Müdürlüğü tarafından Maârif Nezâretine bildirilmiştir. Nezâret tarafından incelenen kitabın kullanılması yasaklanmıştır.¹⁶¹

Osmanlı idaresi Selanik Yahudilerinin okullarına karşı ne kadar olumlu yaklaşıyorsa Siyonizm zihniyetini yayma amacını taşıyanlara da o denli olumsuz yaklaşmıştır. Selanik'te Alman Yahudileri tarafından ruhsatsız olarak kurulmuş olan Horat Azra ve Sıbyan Bahçesi (Anaokulu, Kindergarten) isimli mekteplerin Siyonizm fikrini yaymak için kuruldukları anlaşıncı okulların hemen kapatılması ve Dâhiliye Nezâretine bilgi verilmesi istenmişti.¹⁶²

Sonuç olarak, Yahudi toplumunun, Selanik'te kaybetmiş olduğu gücü XIX. yüzyılın sonlarında yeniden kazanmasında, eğitim kurumlarının oldukça etkili olduğu anlaşılmaktadır. Selanik Yahudi toplumu eğitiminin modernleşmesinde en önemli rolü Alliance İsrailite Universelle üstlenmiştir.

2.2.2 Ermeniler

Selanik'te en az nüfusa sahip Gayrimüslim topluluk Ermenilerdi. 1906 Osmanlı nüfus sayımı verilerine göre Selanik'te 34'ü erkek, 24'ü kadın, yalnızca 58 Katolik Ermeni yaşamaktadır. Onların büyük çoğunluğu vilayet merkezindedir. Ermeni cemaatine mensup Ermeniler ise vilayet genelinde 423'ü erkek, 214'ü kadın, toplam 637 kişiden ibarettir. Cemaat mensubu Ermenilerin 269'u erkek, 155'i kadın olmak üzere 424'ü vilayet merkezindedir.¹⁶³ Yukarıda ifade edildiği üzere 1890'larda Katolik Ermenilere ait bir ibtidâ mektebi bulunmaktadır.

¹⁶⁰ Rodrigue, A.g.e, s. 58.

¹⁶¹ BOA, MF. MKT., 231/22. (24 Eylül 1310/6 Ekim 1896)

¹⁶² BOA, DH. İD., 30-1/44. (27 Temmuz 1327)

¹⁶³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul, 2003, s. 204.

Okulları olmayan cemaate mensup Ermeniler 1891'de Selanik'te bir kilise ve okul inşası için ruhsat başvurusunda bulunmuşlardır. Konu Meclis-i Mahsusta görüşülmüş ve padişaha sunulmuştur. Ancak okul binasının oldukça büyük ve askeri bir binaya benzer şekilde planlanmış olması tereddütleri beraberinde getirmiştir. Ruhsat verilmesi durumunda çeşitli olumsuzlukların ortaya çıkabileceğini düşünen Sultan II. Abdülhamid konunun Maiyyet-i Seniyye Komisyon-ı Askeriyesince incelenmesi ve bilgi verilmesini emretmiştir. Verilen emir Yıldız Sarayı Baş Kitabet Dairesinde kaleme alınırken, padişahın bu okulun kurulmasını uygun bulmadığının komisyon tarafından bilinmesi de ifade edilmiştir.¹⁶⁴ Padişahın bu düşüncesinden sonra ilgili planların komisyon tarafından uygun bulunması elbette beklenemez. Diğer taraftan padişahın bu tutumunda, özellikle 93 Harbi'nden (1877-1978 Osmanlı-Rus Harbi) sonra kurulan Ermeni ihtilalci cemiyetlerinin faaliyetleri ve nihayetinde 20 Haziran 1890'da Erzurum'da patlak veren ilk Ermeni isyanı ile sonrasındaki gelişmeler¹⁶⁵, şüphesiz etkili olmuştur.

Bekleneceği gibi 1891 yılında yapılan müracaat olumsuz sonuçlanmıştır. Zira Ermeni Patrikliği, yaklaşık on iki yıl sonra, Selanik'te Ermeni cemaatine ait bir kilise ve okulun olmaması nedeniyle, bir kilise, bir okul ve bir papaz ikametgâhı inşası için izin istemiştir. Başvuruda inşanın nasıl gerçekleştirileceği ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Okulun inşa edileceği arazi Ermeni bir kadın tarafından bağışlanmıştır. İnşaat masrafı 1.000 Osmanlı altını olarak hesaplanmıştır. Bunun 659'u Selanik'te ikamet eden hayırsever Ermeniler tarafından, geri kalan kısmı ise Ermeni Patrikliği tarafından karşılanacaktır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, Selanik'te 105 hanede 326 Ermeni nüfusunun yaşamakta olduğu tespit edilmiş ve inşaatlar için ruhsat verilmiştir (4 Mart 1903).¹⁶⁶

2.2.3 Ulahlar

Selanik'te yaşayan topluluklardan birisi de Ulahlardır. Ulahlar, Latince kökenli lehçeler konuşan, biraz Romenleşmiş, Paleobalkanik toplulukların soyundan geldiği varsayılan bir topluluktur. Osmanlı Devleti'nin Balkan fetihleri sonrasında yapmış olduğu tahrirlerde Ulahlar da yer almıştır. XIX. yüzyıl sonlarında Selanik vilayeti sınırları içerisinde, Karaferye, Katrin, Gevgili, Demirhisar kazalarında Ulahlar yaşamaktadır.¹⁶⁷ Ancak Selanik vilayet salnamelerinde verilen nüfus istatistiklerinde Ulahlara yer verilmemiştir.

Selanik vilayetindeki Ulahlar, Rum, Bulgar ve Romenlerin, Makedonya üzerindeki nüfuz mücadelesi sürecinden önemli ölçüde etkilenmişlerdir. Romanya ırkı münasebetleri dolayısıyla

¹⁶⁴ BOA, Y. PRK. BŞK., 22/91. (24 Temmuz 1307/5 Ağustos 1891)

¹⁶⁵ Muammer Demirel, *Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914-1918)*, Ankara, 1996, ss. 6-11.

¹⁶⁶ BOA, DH. MKT., 725/25. (19 Şubat 1318)

¹⁶⁷ Ünlü, a.g.m, 229, 230.

ve Makedonya'daki mücadeleye katılmanın bir aracı olarak Ulahları desteklemiştir. Osmanlı Devleti'nin bakış açısı ise yoğun nüfuz mücadelesinde Ulahları Osmanlı tarafında tutmak ve onların Rumlaşmasını önlemek yönündedir. Hatta Ulahlar Romanya'nın etkisinden de uzak tutulmak istenmiştir.¹⁶⁸ Bu doğrultuda Ulahların okul açma isteklerine olumlu cevap verilmiştir. Örneğin, Katrin kazasında bir Ulah mektebi açmak için yapılan başvuruya olumlu cevap verilerek gerekli ruhsat verilmiştir (2 Temmuz 1892).¹⁶⁹ Yine Yenice kazası, Çamarife köyünde Ulahça öğretim yapacak bir ibtidâî mektebinin açılışı için padişah tarafından izin verilmiştir (1 Temmuz 1905).¹⁷⁰ Ulahlar üzerindeki Romanya'nın etkili olma çabaları kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Romanya, Osmanlı Devleti tarafından zararlı olarak nitelendirilen kitapları, Ulah mekteplerinde okutulmak üzere, Romanya konsolosları adına gönderiyordu. Gümrükte, konsoloslar adına gelen paketlerin kontrol edilmemesinden faydalanılarak gerçekleştirilen bu faaliyetlerin etkileri, okullardaki ilgili kitapların toplatılmasıyla önlenmeye çalışılmıştır.¹⁷¹

Osmanlı idaresinin Ulahlara bakış açısına rağmen zaman zaman Selanik'teki yerel idareler tarafından, onların okul açma isteklerine olumsuz cevaplar da verildiği olmuştur. Ancak merkezi idare duruma müdahil olmuş ve verilen kararın değişmesini sağlamıştır. Böyle bir durum Siroz sancağında 1900 yılında yaşanmıştır. Siroz'da Ulah cemaatine ait bir mektep açılması için ruhsat talebine olumsuz cevap verilince Ulah bir öğretmen olan Yanko tarafından duruma itiraz edilmiştir. Yanko yazmış olduğu dilekçe ile çocuklarını Rum ve Bulgar mekteplerinde okutmak mecburiyetinde kaldıklarını, kazada Rum, Bulgar ve hatta Sırp mektepleri varken Ulah mektebinin açılışına izin verilmemesinin adil olmadığını bildirmiştir. Sadrazamlık vilayete gönderdiği yazı ile Ulahların tebaa-i sadıkadan olduğunu belirterek kanunlar çerçevesinde ruhsat verilmesini emretmiştir. Ayrıca durumu Maârif Nezâretine de bildirerek konuyla ilgilenmesini istemiştir (29 Ağustos 1900).¹⁷²

Selanik'teki Ulahlar her ne kadar Romanya'nın etkisinden uzak tutulmak istenmişse de Romanya'nın, onların eğitimleriyle ilgili talepleri olumlu karşılanmıştır. Zira Romanya, Bulgar çetelerinin Romanya sınırları içerisinde hareket etmesine izin vermemekle Osmanlı Devleti ile işbirliği içerisindeydi.¹⁷³ Romanya Büyükelçiliğinin ricası ile Ulah öğrencilerin ücretsiz olarak

¹⁶⁸ BOA, BEO., 2671/200251. (22 Eylül 1321)

¹⁶⁹ BOA, DH. MKT., 1969/11. (20 Haziran 1308)

¹⁷⁰ BOA, MF. MKT., 847/16. (18 Haziran 1321)

¹⁷¹ BOA, MF. MKT., 74/50. (7 Kanûn-ı sâni 1297)

¹⁷² BOA, MF. MKT., 529/35. (16 Ağustos 1316)

¹⁷³ BOA, MF. MKT., 251/6. (20 Eylül 1311)

Mekteb-i Sultaniye alınmaları kararı¹⁷⁴, yine 7 Ulah gencin yükseköğretim okullarına ücretsiz kabulleri¹⁷⁵ konuyla ilgili, verilebilecek örnekler arasındadır.

Selanik'te Ulahların geleceğini tehdit eden en önemli tehlike Rumlardan gelmiştir. Rumlar ile Ulahlar arasında okul ve kiliselerin paylaşımı konusundaki anlaşmazlıklar ölümle sonuçlanan hadiselerin çıkmasına sebep olmuştur.¹⁷⁶ Ulahlar kilise ve okullarının Rumlar tarafından ele geçirilmesinin benliklerini ortadan kaldıracağını biliyorlardı. Bu nedenle Rumların, Ulah okullarını ve kiliselerini kapatıp yerlerine Rum kilise ve okullarını açma teşebbüsleri karşısında Osmanlı idaresinden korunma talep etmişlerdir. Selanik vilayeti Karaferye kazası Çilya köyü Ulahları Rum çetelerinin baskısı karşısında Osmanlı idaresine şikâyetle bulunarak Osmanlı askeri vasıtasıyla korunma talep etmişlerdi.¹⁷⁷

2.2.4 Sırlar

Selanik'te okul açmak isteyenlerden biriside Sırbistan'dır. Ancak 23 Nisan 1889'da Selanik'te ve kısmen Kosova'da Sırp mekteplerinin açılması Sadrazamlık tarafından yasaklanmıştır.¹⁷⁸ Sırlar tarafından okul açılmasının yasaklanmasında Belgrad'da kurulmuş olan Sen Sava Cemiyeti mensuplarının Selanik, Yanya, Edirne, Manastır, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde okul açtıkları yönünde istihbarat alınması etkili olmuştur. Alınmış bu istihbarat üzerine Maârif Nezâreti 4 Nisan 1889'da ilgili vilayetlerden, ifade edilen okulların açılıp açılmadığı, açılmışsa nerelerde olduğu ve Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyette bulunup bulunmadıkları konularında bilgi istemiştir.¹⁷⁹ Daha sonra Belgrad'daki Sen Sava Cemiyetine bağlı okulun kapatılmasından sonra dağılan öğrencilerin yakın vilayetlerde okul açıp zararlı faaliyetlerde bulunma ihtimallerine karşı ilgili vilayetler uyarılmıştır. Ancak durum oldukça önemli görülmüş olmalı ki yapılan uyarı, daha sonra, padişah tarafından tekrarlanmıştır.¹⁸⁰

Sadrazamlığın kararı doğrultusunda, Selanik'te Sırp mektebi açmak için yapılan ruhsat başvurularının olumsuz sonuçlandığı anlaşılmaktadır. 1890'da böyle bir müracaat reddedildiğinde, gerekçe olarak Selanik vilayetinde Sırpça konuşan olmadığı, hali hazırda bir Sırp mektebinin de olmadığı gösterilmiştir. Ayrıca ruhsat başvurusunda bulunan şahsın amacının okul vasıtasıyla Sırp milliyetçiliği fikrini ortaya çıkarmak olduğu belirtilmiş ve Selanik'in Sırbistan'a yakınlığı nedeniyle ruhsat verilmesinin Osmanlı siyasetine zarar vereceği

¹⁷⁴ BOA. *İ. HUS.*, 103/94. (6 Mart 1319)

¹⁷⁵ BOA. *BEO.*, 882/66096. (4 Kanun-ı evvel 1312)

¹⁷⁶ BOA. *DH. MKT.*, 14/46.

¹⁷⁷ BOA. *BEO.*, 2642/198109. (28 Temmuz 1321)

¹⁷⁸ BOA. *BEO.*, 15/1121. (Sırbistan Sefaretinden 16 Nisan 1892 tarihinde Sadrazamlığa yazılan tahrir tercümesi)

¹⁷⁹ BOA. *BEO.*, 15/1121. (23 Mart 1305)

¹⁸⁰ BOA. *BEO.*, 15/1121. (4 Teşrin-i sâni 1307). Aynı uyarı İzmit mutasarrıflığına da yapılmıştır. Fatih Demirel, "Fransız Misyonerlerin İzmit Sancağındaki Eğitim Faaliyetleri", *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu, Bildirileri*, c. III, Kocaeli, 2017, s. 2164.

belirtmiştir. Diğer taraftan böyle bir iznin verilmesi emsal teşkil etmesi yönüyle de uygun görülmemiştir. Selanik idaresi almış olduğu kararı, gerekçeleriyle birlikte Maârif Nezâretine göndererek, Nezâretin, idarenin aksine bir karar vermemesini istirham etmiştir.¹⁸¹

Sırbistan Büyükelçiliği, yasağın kalkması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Sırbistan Büyükelçiliği 16 Nisan 1892'de Sadrazamlığa gönderdiği takrir ile çeşitli gerekçeler ileri sürmüş ve Sırp mekteplerinin açılışına izin verilmesini istemiştir. Büyükelçilik, aynı zamanda Selanik Maârif idaresinden de şikâyetçidir. Zira idarenin, Sırp mektebi açmak için yapılan müracaatları, Selanik'te Sırp bulunmamasını gerekçe göstererek reddettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, eğer Selanik'te Sırp yoksa Bulgarlar ve Rumlar mı Sırp mektebi açmak için ruhsat talep ediyorlar? Sorusunu yöneltmek suretiyle Sırp nüfusunun varlığına işaret edilmeye çalışılmıştır. Ancak açık bir şekilde Selanik'te Sırp olduğu da ileri sürülemedi. Yine Bulgarların ve Rumların serbestçe mektep açarken Sırp mektebi için yapılan başvuruların reddedilmesinin doğru olmadığı ifade edilmektedir.¹⁸²

Sırbistan Büyükelçiliğinin bu girişimi sonrasında Sadrazamlık, Sırp mekteplerinin açılışına kanun hükümlerine göre izin verilebileceğini, Dâhiliye ve Maârif Nezâretleri ile Selanik vilayetine bildirmiştir.¹⁸³ Dâhiliye Nezâreti de Sadrazamlığın görüşü doğrultusunda, vilayette Sırp mekteplerinin açılışında kolaylık sağlanmasını Selanik vilayetine bildirmiştir (22 Haziran 1892).¹⁸⁴ Bu kararlar doğrultusunda 8 Aralık 1892'de Selanik'te Darü'ttahsil (Dar-üt-tahsil) adıyla bir Sırp mektebi açılmıştır.¹⁸⁵

Konunun Sırp Sefareti tarafından yeniden gündeme getirilmesi ve 1895'te Meclis-i Mahsusta ele alınması, Sadrazamlığın iznine rağmen Sırp mekteplerinin açılışıyla ilgili problemlerin tam anlamıyla çözülmediğini göstermektedir. Sefaret bu defa Rumeli vilayetlerinde Bulgar cemaati tarafından açılan okul sayısının ve o okullara devam eden öğrenci sayısının çok fazla olduğunu, buna karşılık Selanik, Manastır ve Üsküp vilayetlerinde Sırp mektebi sayısının oldukça az olduğunu ifade ederek mahalli idarelerin Sırp mekteplerinin açılışına karşı zorluk çıkardıklarını ifade etmektedir. Esasında ismi geçen vilayetlerde ki Sırp ve Bulgar nüfusları karşılaştırıldığında Bulgar mekteplerinin fazlalığı oldukça normaldir. Sırp Sefareti muhtemelen bunu bilmekle birlikte Osmanlı Devleti'nin siyasi hassasiyetini kullanmak niyetinde olmuştur. Sefaret Bulgarların amaçlarına karşın Rumeli vilayetlerinde Sırp, Rum ve Ulahların desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir. Diğer taraftan Bulgarların Sırları Bulgarlaştırmakta oldukları örneklerle anlatılmaktadır. Meclis-i Mahsusta verilen kararda Ulah

¹⁸¹ BOA. BEO., 15/1121. (14 Temmuz 1306/26 Temmuz 1890)

¹⁸² BOA. BEO., 15/1121. (Sırbistan Sefaretinden 16 Nisan 1892 tarihinde Sadrazamlığa yazılan takririn tercümesi)

¹⁸³ BOA. BEO., 15/1121. (15 Mayıs 1308)

¹⁸⁴ BOA. DH. MKT., 1965/48. (10 Haziran 1308)

¹⁸⁵ BOA. MF. MKT., 274/70. (13 Şubat 1311)

ve Sırp'ların Bulgarlaşmasının Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacağı ifade edilmiş ve Sırp mekteplerinin açılmasına, kanunlar çerçevesinde, izin verilmesi gerekliliği dile getirilmiştir (9 Ağustos 1311/21 Ağustos 1895). Beş gün sonra Meclis-i Mahsusun kararı doğrultusunda irade çıkmış ve böylece kanunlar çerçevesinde Sırp mekteplerinin açılışına kolaylık tanınması padişah tarafından da onaylanmıştır.¹⁸⁶

Sırbistan Sefaretinin girişimleri sonucunda, kanuni bir zemin hazırlanmış olmasına rağmen, Selanik'te Sırp mekteplerinin açılışıyla ilgili problemler bitmemiştir. Zira Sırp mektebi açmak için gerçekleştirilen girişimlerde, iradeden de güç alarak okulların alelusul açılması istenmektedir. Bu istekler tabii olarak Selanik idaresi tarafından kabul edilmeyince, sadrazamlığa yapılan şikâyetlerle vilayet idaresi üzerinde baskı kurulmaya çalışılmıştır. Yenice-i Vardar'da, Gevgili'de ve Selanik'te açılmak istenen Sırp mektepleri için ruhsat verilmeyince Sadrazamlığa çekilen telgraflarla şikâyetçi olunmuştur. Selanik Valiliği Sadaret makamının konuyla ilgili sorularına verdiği cevapta, yapılan başvuruların kanunlara uygun olmaması nedeniyle reddedildiği ifade edilmektedir. Yapılan şikâyetlerde, açılmak istenen mekteplere irade gereği ruhsat verilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Selanik valiliği ise iradenin, kanunlar çerçevesinde açılacak Sırp mekteplerine izin verilmesini kapsadığını yazmakta ve müracaatlardaki eksiklikleri ifade etmektedir. Buna göre Sırp ahalinin okul açabilmesi için mahalli idarelerin izin vermesi, Sırpça konuşan, muteber kişilerin başvuru yapması, tesis şartları, eğitim öğretim usulü, müdür ve öğretmen seçimi gibi konularda Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi'nde belirtilen şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan irade Sırp büyükelçi ve konsoloslarının resmi veya gayri resmi talep ve iltimas isteklerini içermemektedir. Ruhsat başvuruları incelendiğinde, onların gerekli şartları taşımadığı anlaşılmaktadır. Müracaatta bulunan kişilerin Sırp konsoloslarından para vaadi almış tanınmayan şahsiyetler olduğu gibi Selanik'te zaten bir Sırp mektebi mevcuttur. Yeni bir Sırp mektebi açılmasına ihtiyaç duyulacak bir Sırp nüfusu da Selanik'te bulunmamaktadır. Yine, yapılan incelemeler neticesinde, ruhsat başvurusunda imzası olanlardan bazılarının, imzaların kendilerine ait olmadığını beyan ettikleri anlaşılmıştır.¹⁸⁷ Selanik Valiliği, yeni Sırp mekteplerinin açılışı için yapılan başvuruların reddedilmesi gerekçelerini bu şekilde açıklamaktadır.

Şikâyetler ve istekler genel olarak Sırp Büyükelçiliği ve Konsoloslukları aracılığı ile yapılmakla beraber, muhtarlıklar tarafından gönderilen şikâyet telgrafları da bulunmaktadır. Örneğin, Paşaköy Muhtarı imzasıyla gönderilen bir telgrafta, Köprülü kazasında bir sırp

¹⁸⁶ BOA, *İ. MF.*, 3/13.

¹⁸⁷ BOA, *BEO.*, 893/66944.

mektebi açılması için ruhsat verilmiş olmasına rağmen vilayet idaresi tarafından gerekli işlemlerin yapılmaması nedeniyle çocukların eğitimden mahrum kaldığı ifade edilmektedir.¹⁸⁸

Sırp mekteplerinin açılışıyla ilgili şikâyetler üzerine, Sırpça konuşan ahali için okul açılmasına, Meclis-i Mahsus-ı Vükela kararı doğrultusunda çıkan irade ile izin verildiği belirtilerek, kanunlar çerçevesinde olmak üzere ruhsat işlemlerinin hızlı bir şekilde sonuçlandırılması Selanik vilayetine bildirilmiştir.¹⁸⁹ Problemler yine çözölemeyince, bu defa bizzat padişah tarafından, Selanik ve Manastır vilayetlerinde, usulüne uygun ve kanunlara göre açılmak istenen Sırp mekteplerine ruhsat verilmesi emredilmiştir (23 Nisan 1897).¹⁹⁰ Sırp Büyükelçiliği ve Konsolosluklarının Selanik, Manastır ve Kosova'da okul açma isteklerine karşı Osmanlı idaresinin bu tavrı, bölgede, Bulgaristan ve Yunanistan'ın, Osmanlı tebaası olan Bulgar ve Rum ahali üzerindeki nüfuzu ve siyasi emelleri ile açıklanabilir.

2.2.5 Bulgarlar

XIX. yüzyılda yükselen milliyetçi fikir ve hareketleri ile birlikte Balkanlarda, Osmanlı Devleti'nin yüzlerce yıldır sağlamış olduğu sükûnet, yerini Osmanlı öncesinde var olan amansız mücadeleye bırakmıştır. 11 Mart 1870'te Rum Patrikhanesinden ayrı, müstakil bir Bulgar Eksarhlığının kurulması, Bulgarların, bölgedeki amaçları yönünden önemli bir dönüm noktası olmuştur.¹⁹¹ 93 Harbi olarak isimlendirilen Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması (3 Mart 1878), Ohri Gölü'nden, bir kısım Ege Denizi sahillerini de kapsayacak şekilde, Karadeniz'e kadar, muhtariyet kazanmış, büyük bir Bulgaristan ortaya çıkarmaktaydı.¹⁹² Ancak 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması, Ayastefanos Antlaşması'nı hükümsüz kılmıştır. Berlin Antlaşması'yla Ayastefanos Antlaşması'nda oluşturulmak istenen Büyük Bulgaristan sınırları, Makedonya ve Şarkî Rumeli alınmak suretiyle küçültülmüştür.¹⁹³ Yeni oluşumu muhalefetle karşılayan Bulgarlar, adı geçen topraklara yeniden sahip olmak için yoğun bir faaliyet içerisine girmişlerdir.¹⁹⁴ Bulgarların, emellerine ulaşmak için giriştikleri en önemli faaliyetlerinden biri de Makedonya'daki Osmanlı tebaası ırkdaşlarının eğitimi meselesidir.

Esasında Bulgar milleti fikriyatının, yüzyıllar sonra XIX. yüzyılda yeniden uyanışındaki etkili faktörlerden birisi eğitim olmuştur. Bulgarlık şuur ve heyecanını uyandırmak için açılan

¹⁸⁸ BOA, A. MKT. MHM., 702/20. (23 Nisan 1312/5 Mayıs 1896)

¹⁸⁹ BOA, BEO., 884/66275. (10 Kanun-ı evvel 1312/22 Aralık 1896)

¹⁹⁰ BOA, İ. HUS., 53/18. (11 Nisan 1313)

¹⁹¹ Kemal Beydilli, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul, 1989, s. 78.

¹⁹² Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Ankara, 1992, s. 11.

¹⁹³ A.g.e, s. 17.

¹⁹⁴ Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul, 1989, s. 209.

modern okullardan ilki, daha önce Moskova'ya yerleşmiş Gabrovalı bir Bulgar tacirin oğlu olan V. E. Aprilov (1789-1847) tarafından 1835'te Gabrova'da açılmıştır. Bir taraftan Zıştovi gibi diğer büyük şehirlerde önceden açılmış Rum mektepleri Bulgarlaşırken, diğer taraftan Gabrova'da açılan okul örnek alınarak Bulgaristan'ın her tarafında hummalı bir faaliyetle okullar açılmaya başlamıştır. Öğretimde Bulgarcaya bilhassa ehemmiyet verilen bu okulların adedi altı yıl içerisinde on üçe yükselmiştir. Babiâî bu gelişmeleri memnuniyetsizlikle takip etmekle beraber, Tanzimat prensiplerine sadık kalarak önemli ölçüde güçlük çıkarmamıştır. 1845'te bu okulların sayısı 53'e ulaşmıştır. Bu arada Avrupa üniversitelerinde ve bilhassa Rus mekteplerinde okuyarak ileri bir kültür birikimiyle gelip Bulgarlık davasına katılan gençler de büyük roller üstlenmişlerdir. Bu seri kalkınma Bulgarlara milli benliklerini ve gayelerini öğretmiş, kurtuluş mücadelesi için çabalayacak, milliyetçi, uyanık bir kadro vücuda getirmiştir.¹⁹⁵

Tanzimat Dönemi'nin Gayrimüslimler için sağlamış olduğu kanuni haklar, diğerlerinde olduğu gibi Bulgar cemaatine ait okulların sayısında da hızlı ve kontrolsüz bir artışı sağlamıştır. 1895'te Selanik vilayetinde, Bulgar cemaatine ait 188 okul bulunmaktadır. Bunlardan 2'si idâdî, 12'si rüşdiye, 174'ü ibtidâîdir.¹⁹⁶ Bulgarlar, milli benliklerinin yeniden oluşumunda eğitimin rolünü çok iyi anladıklarından Makedonya meselesinde de emellerine ulaşabilmek için okulları bir araç olarak kullanmışlardır. Selanik Bulgar cemaatine ait okullarda girilen çeşitli faaliyetler Bulgarların büyük emellerine hizmet etmekteydi.

Her şeyden önce Bulgaristan'daki komite üyelerinden Selanik'teki okullara müdür ve öğretmen gönderilmekteydi.¹⁹⁷ Bu müdür ve öğretmenler okullardaki faaliyetlerinin yanında doğrudan Bulgar çeteleri ile bağ kurmakta ve onlarla birlikte hareket etmekteydiler. Örneğin, Bulgar Mektebi Müdürü Zankof'un akrabalarıyla görüşme perdesi altında Selanik'ten Varna'ya giderek, orada Osmanlı aleyhtarı olan Ermenilerle görüştüğü tespit edilmişti.¹⁹⁸ Yine Bulgar Mektebi Müdürü Dimitri Çenklof Bulgar çetelerine karşı gerçekleştirilen askeri operasyonları Eksarhhaneye bildirmekteydi. Hatta Bulgar çetelerinin saldırılarında onlara doğrudan yardım ettiğinden tutuklanıp mahkemeye sevk edilmişti.¹⁹⁹ Bir başka örnek Gömence Bulgar Mektebi Muallimesi Resneli İslafka'nın karışıklık çıkarma ve eşkıyalık nedeniyle tutuklanması ve mahkûm olmasıdır.²⁰⁰ Bulgar mektebi daskalı Dimitri'nin karışıklık çıkaranlardan olduğu anlaşılınca daima gözetim altında tutulması ve faaliyette bulunmasına meydan verilmemesi vilayete emredilmiştir.²⁰¹ Selanik vilayetindeki ayrılıkçı faaliyetlerine karşı müdür ve öğretmenler

¹⁹⁵ Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul, 1992, ss. 22-24.

¹⁹⁶ *Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi ... İstatistiği 1310-1311*, s. 51.

¹⁹⁷ BOA. A. MKT. MHM., 40/55. (7 Eylül 1312)

¹⁹⁸ BOA. A. MKT. MHM., 179/67. (25 Temmuz 1311)

¹⁹⁹ BOA, BEO., 2246/168400. (20 Kanûn-ı evvel 1319 ve 21 Kanûn-ı evvel 1319)

²⁰⁰ BOA. TFR. I. SL. 96/9571. (6 Şubat 1321)

²⁰¹ BOA. A. MKT. MHM., 44/47. (3 Mayıs 1313)

takip edilmekte ve suça karıştıklarında gerekli adli işlemler yapılmaktaydı. Bunun yanında Bulgar mekteplerine usulsüz yapılan atamaların uygun olmadığı Bulgar Eksarhlığına bildirilmek ve bu tür atamaların yapılmaması istenmek suretiyle çözüm aranmıştır.²⁰² Ancak Bulgar Eksarhlığından verilen cevap, Bulgaristan'dan gelip Selanik'te muallimlik yapan bozguncular hakkında bilgi sahibi olmadıkları yönündedir. Bununla beraber, bilgi sahibi olduklarında onların engellendiğini, Eksarhhaneden diploması olmayanların asla muallim olarak tayin edilmediğini, eğer bu durumda olanlar varsa onların isimlerinin bildirilmesi durumunda gerekenin derhal yapılacağını da bildirmişlerdir. Eksarhlık, Bulgar muallimleri ile ilgili şikâyetlerden Rumları sorumlu tutmaktaydılar. Bulgar cemaatine ait okullar olmadığına Bulgarların Rum despotları idaresinde Rumlaşmaya mecbur kalacakları beyan edilmekte ve maârif idarelerinin bu şikâyetlere dikkat etmeleri istenmektedir.²⁰³

Maârif idaresi Bulgar mekteplerinde öğretmen olup zararlı olarak ifade edilen faaliyetler içerisinde olan öğretmenleri görevlerinden almaktaydı. Ancak bu meselenin çözümüne bir katkı sağlamıyordu. Zira görevden alınan öğretmenlerin yerine atananlar da aynı fikirlere sahiptiler. Bu probleme çözüm olarak, Selanik, Kosova, Manastır ve Edirne vilayetlerinde, idâdîlerin öğretim programında bulunan Bulgarca dersine önem verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sayede Bulgarca öğrenenler Bulgar mekteplerine öğretmen olarak tayin edilebilecekti (18 Nisan 1904).²⁰⁴

Selanik Bulgar mekteplerinde karşılaşılan bir diğer problem, okullar için ruhsat alınmasında beyan edilen öğretim programlarına uyulmamasıdır. Bulgar mekteplerinde, beyan edilen öğretim programlarının dışına çıkılmak suretiyle Bulgar öğrencilere Makedonya topraklarındaki emeller doğrultusunda öğretim yapılmaktaydı. Bu problemin önüne geçebilmek için Bulgar mekteplerini teftiş etmek üzere müfettiş talep edilmekteydi.²⁰⁵

Selanik vilayetindeki Bulgar mekteplerinde, Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerin temel araçlarından birisi de ders kitaplarıdır. XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde Bulgarlık fikriyatına sahip bir nesil oluşturmaya yönelik modern Bulgar mekteplerinin açılması ve Tanzimat Dönemi'nde sayılarının hızla artması ders kitabı ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda okullarla birlikte Selanik, İzmir, İstanbul gibi kentlerde açılan matbaalar sayesinde mekteplerde okutulacak kitaplar basıldığı gibi mecmua, hikâye kitabı gibi neşriyat ile halkın aydınlanması

²⁰² BOA. A. MKT. MHM., 700/30. (30 Teşrîn-i sâni 1312)

²⁰³ BOA, BEO., 2254/169037. (18 Kanûn-ı evvel 1319)

²⁰⁴ BOA. MF. MKT., 775/36. (5 Nisan 1320); Ermenice, Rumca, Bulgarca bilen memurlara duyulan ihtiyaç nedeniyle, mevkiine göre çeşitli idâdîlerde adı geçen yabancı dillerin öğretilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede Selanik İdâdisinde Bulgarca ve Rumca öğretilmekteydi. Fatih Demirel, *Mekteb-i İdâdî*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2010, s. 112.

²⁰⁵ BOA. HR. TO., 530/11. (28 Haziran 1302/10 Temmuz 1886)

sağlanmaktaydı.²⁰⁶ Osmanlı idaresi gerek okullar ve gerekse basılı materyallerin etkilerinin farkında olsa da onların, etkili bir şekilde, kontrol altına alınmasına ancak II. Abdülhamid Dönemi'nde girişebildi. İster Osmanlı sınırları içerisinde basılsın ister yurtdışından sokulmaya çalışılsın tüm ders kitapları ve neşriyat sıkı bir denetime tabiydi. Örneğin, Filibe'de basılmış Bulgarca zararlı kitapların Selanik'te Bulgar mekteplerine dağıtıldığı istihbaratı alındığında, adı geçen kitapların okullardan toplattırılması Maârif Nezâreti tarafından vilayete bildirilmiştir.²⁰⁷ Yine Dedeağaç'tan Selanik'e ulaştırılmak üzere Yanko tarafından alınan Bulgar tarihine ait kitapların zararlı olması nedeniyle imha edilmesi ve neşrine izin verilmemesi Selanik vilayet idaresine bildirilmiştir.²⁰⁸ Osmanlı idaresi tarafından zararlı olarak nitelendirilen kitaplar, yalnızca tarih kitapları değildir. Üsküp yatılı Bulgar mektebi için Selanik'ten satın alınan Umumi Coğrafya kitabında Erzurum ve Van Ermenistan toprağı olarak gösterilmiştir. Bu durum coğrafya kitabının, zararlı kitap olarak sınıflandırılmasına sebep olmuştur.²⁰⁹

Kitapların kontrol edilmesinde çeşitli problemler vardır. Problem, temelde, Osmanlı tebaası Bulgar memurlardan kaynaklanmaktadır. Selanik vilayetinin Bulgar tercümanı sorgulandığında uygunsuz kitapların, uygun olduğu yönünde mühürlenmesinde, tercümanın keyfi davrandığı anlaşılmıştır.²¹⁰ Bulgarca yazılmış zararlı kitapların kontrolünde zorlanıldığında da daha sert tedbirlere başvurulmuştur. Örneğin, zararlı kitap ve neşriyatın okutulduğu Bulgar mekteplerinin, delilleriyle birlikte, tespit edilip kapatılması konusunda Selanik mahalli idaresinin dikkat etmesi istenmiştir.²¹¹ Zararlı kitap ve neşriyatla ilgili problemler çeşitli devletlere kadar uzamaktaydı. Osmanlı idaresi Fransa, Rusya, Avusturya postaları aracılığı ile Selanik'e zararlı kitap, risale, gazete gibi çeşitli neşriyatın sokulduğunu ve bunların aleni bir şekilde dağıtıldığını, kitapçılarda satıldığını, okul kütüphanelerinde bulundurulduğunu bilmekteydi. Zikredilen faaliyetler nedeniyle Selanik Maârif Müdürlüğü eleştirilmiş ve durumun kontrol altına alınması konusunda uyarılmıştır.²¹² Uyarının hemen ardından Selanik'te bulunan bir Bulgar mektebine Viyana'dan gönderilen bir paket içerisinde bulunan resimlerden ikisinin gümrükten geçirilmesinde tereddüt edilmiş ve konu hakkında Dâhiliye Nezâretinden görüş istenmiştir. Dâhiliye Nezâreti, Rûsumat Emanetine resimlerin gümrükten geçirilmemesi yönünde görüş bildirmiştir.²¹³

²⁰⁶ İnalçık, *a.g.e.*, s. 23.

²⁰⁷ BOA. MF. MKT., 74/50. (7 Kanun-ı sani 1297)

²⁰⁸ BOA. MF. MKT., 73/93. (11 Safer 1299)

²⁰⁹ BOA. MF. MKT., 134/1. (16 Teşrin-i sâni 1307)

²¹⁰ BOA. Y. MTV. 47/90. (30 Kanûn-ı evvel 1306)

²¹¹ BOA. Y. MTV. 43/20. (18 Mart 1306)

²¹² BOA. BEO, 175/12951. (2 Mart 1309)

²¹³ BOA. DH. MKT., 59/21. (19 Mayıs 1309, 22 Mayıs 1309)

2.2.6 Rumlar

Selanik vilayetinde Müslümanlardan sonra en kalabalık nüfus Rumlara aittir.²¹⁴ Yukarıdaki verilerin gösterdiği gibi, okul sayısı en fazla olan Gayrimüslim cemaat Rumlardır. Selanik vilayeti Rum ahalisi de Makedonya üzerindeki emelleri dolayısıyla Yunanistan'ın etkisi altında kalmıştır. Bu doğrultuda, Selanik vilayetindeki Rum mekteplerine Yunan vatandaşları öğretmen olarak gönderilmiştir.

Gayrimüslimlerin okullarında, kanunen, Osmanlı tebaasından olanlar öğretmenlik yapabiliirdi. Patrikhane, Selanik'teki Rum Darülmualimininde ve diğer Rum mekteplerinde yabancı öğretmenler yerine Osmanlı tebaasından öğretmenlerin görev yapması hususunda uyarılmıştı.²¹⁵ Ancak, Selanik vilayet idaresi de verilen kararla ilgili tereddüde düşebiliyordu. Gevgili Kaymakamlığı Livadya köyü Rum mektebinde görev yapan Yunan vatandaşı bir öğretmeni görevinden uzaklaştırdığında Selanik Valisi konu hakkında Sadrazamlıktan görüş istemiştir. Vali, Selanik vilayeti dâhilinde Sırbistan ve Romanya vatandaşlarının öğretmen olarak istihdam edilirken Yunan vatandaşı bir öğretmenin işten çıkarılıp, çıkarılmayacağını sormuştur. Konuyla ilgili Mekâtib-i Gayrimüslime ve Ecnebiye Müfettişliğinin yapmış olduğu değerlendirmede Bulgar ve Sırp mektepleri öğretmenliklerine Bulgaristan ve Sırbistan vatandaşlarından atamaların yapıldığı belirtilmektedir. Ancak Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nin bir parçası olarak kabul edildiği ve Bulgaristan'dan gelenlerin, sahip oldukları diplomalar, Bulgar Komiserliği tarafından onaylanmadıkça öğretmenlik yapamayacaklarının kabul edilmiş olduğu açıklamasına yer verilmiştir. Sırp vatandaşları ile ilgili olarak da onların, Osmanlı vatandaşı gibi istihdam edilmeleri konusunda 11 Şubat 1898 tarihli bir irade olması gerekçe gösterilmiştir. Açılan Ulah mekteplerine, Romanya vatandaşlarından öğretmen atamasına ise izin verilmediği belirtilmiştir. Bunların dışında, 5 Kasım 1898 tarihinde alınan karar gereği, Gayrimüslim mekteplerinde çalışacak öğretmenlerin Osmanlı tebaasından seçilmesi zaruretinin olduğu ifade edilmiştir.²¹⁶

Selanik vilayetinde, Rumlar da diğer unsurlar gibi nüfuz alanı mücadelesi içinde olmuşlar, Bulgarlar ve Ulahlar üzerinde baskı kurmaya çalışmışlardır. Dırma sancağı Pürsıçan köyünde bir kilise ve üç mektep 16 yıl Bulgarlarla ortak kullanıldıktan sonra 1889 yılında Rumların iddiası üzerine, taksim edilmiş ve okullar ile kilise Rumlara bırakılmıştır. Paylaşımında yalnızca mezarlık Bulgarlara bırakılmıştır. Bulgarlar, kilisenin kendileri tarafından yapıldığı yönünde itiraz etmişlerse de bir sonuç alamamışlardır. Paylaşımından dört yıl sonra Bulgar Papazı Yovan ve

²¹⁴ 1310 tarihli Selanik Vilayet Salnamesi verilerine göre vilayette toplam 294.977 Rum nüfus yaşamaktadır. SVS, 1310, s. 206.

²¹⁵ BOA. BEO., 2039/152866. (24 Mart 1319)

²¹⁶ BOA. BEO., 2671/200251. (22 Eylül 1321)

eşi, vermiş oldukları dilekçe ile ayin icrası ve eğitim faaliyetlerinden mahrum kaldıklarını ifade etmişler ve konunun yeniden incelenmesini talep etmişlerdir.²¹⁷

2.3 Selanik Vilayetinde Yabancıların Eğitim Faaliyetleri

Vilayette yabancılar tarafından açılmış ibtidâî, rüşdiye ve idâdî düzeyinde okullar mevcuttur. İstatistikler incelendiğinde, 1890'larda, vilayette yabancılar tarafından açılmış, ibtidâî düzeyinde üç okulun olduğu anlaşılmaktadır. Üçü de gündüzlü olan okullardan ikisi ruhsatsızdır. Okulların biri İngiliz, ikisi İtalyanlara aittir²¹⁸. 1894-1895 (R. 1310-1311) ders yılında o ibtidâîlere devam eden 290'ı erkek, 535'i kız olmak üzere toplam 825 öğrenci mevcuttu. Okullarda 8'i erkek, 16'sı kadın 24 de öğretmen görev yapmaktaydı.²¹⁹ Bir sonraki ders yılında yabancı okullara Fransızlar tarafından ruhsatsız olarak açılan yatılı bir ibtidâî eklenmiştir. Okul sayısı dörde çıkmış olmasına rağmen öğrenci sayısında bir miktar düşüş yaşanmış; okullara 284'ü erkek, 484'ü kız olmak üzere toplam 768 öğrenci devam etmiştir. Ders yılında öğretmen sayısında artış olmuş; okullarda 11'i erkek 22'si kadın, 33 öğretmen görev yapmıştır.²²⁰ Ancak 1893-1894 yıllarını kapsayan Selanik vilayet salnamesi, Selanik'te ruhsatlı olan 3 okul bildirmektedir. Bunlardan ikisi İngilizlere diğeri Almanlara aittir. Malta mahallesinde bulunan İngiliz Protestan okulu kızlar için açılmış bir iptidaidir. Hamidiye mahallesindeki okul kız ve erkek çocuklar için açılmış karma bir iptidaidir. Alman ibtidaisi ise Çayır mahallesinde bulunmaktadır.²²¹ Anlaşılabacağı üzere istatistiki veriler arasında tutarsızlıklar mevcuttur.

Selanik vilayetinde yabancılar tarafından açılmış altı rüşdiye mektebi bulunmaktadır. Rüşdiyelerin biri Almanlara, biri Romanyalıları, diğerleri Fransızlara aittir. Yalnızca Fransız rüşdiyelerinden biri Kavala'da olup diğerleri Selanik şehrinde. Alman Rüşdiye Mektebinde kız öğrenciler de öğrenim görmüştür. Alman okulu (*Franko Alman Mektebi*) ticaret üzerine eğitim yapmaktaydı. Okul eylül ayının ilk gününde açılmakta, dersler ise 10 Ekimde başlamaktaydı. Derslerin başlangıcına kadar geçen 40 günlük sürede, birkaç dersten başarısız olmuş öğrenciler için bütünleme sınavları yapıldı. Diğer taraftan, o 40 günlük sürede, okula yeni kayıt yaptıran öğrencilerden Türkçe, Fransızca, Almanca veya diğer derslerden eksikleri nedeniyle hazırlık sınıfı okumak durumunda olan öğrencilerin eksiklerinin tamamlanması için de dersler verilirdi. 40 günlük sürede ders alıp, hazırlık sınıfında 1 yıl kaybetmek istemeyen öğrencilerin Eylül ayı başlangıcında okul idaresine başvurmak suretiyle kayıt yaptırmaları

²¹⁷ BOA. BEO., 140/10449. (5 Kanûn-ı sâni 1308)

²¹⁸ Meropi Anastassiadou, vilayette İtalyanlara ait, ibtidâî düzeyinde, ikisi kızlar, ikisi erkekler için olmak üzere 4 okulun olduğunu belirtmektedir. Meropi Anastassiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, Çeviri: Işık Ergüden, İstanbul, Kasım 2001, s. 167.

²¹⁹ *Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi ... İstatistiği 1310-1311*, Dersâdet, s. 55.

²²⁰ *Maârif-i Umûmiye Nezâreti ... İstatistiği 1311-1312*, Matbaa-i Amire, 1318, s. 56.

²²¹ SVS. Selanik, 1311, s. 169.

gerekmekteydi.²²² Franko Alman Okulu mezunları, *Franko Alman Mektebi Mezunları Cemiyeti* adıyla bir dernek de kurmuşlardır. Dernek okul için çeşitli sosyal faaliyetler düzenlemiştir. 23 Ekim 1909 Cumartesi günü Selanik yakınlarında bulunan Kireç köyüne düzenlenen gezi Selanik yerel basınına yansımıştır. Haberde günübirlik yapılan gezinin oldukça eğlenceli geçtiği ifade edilmiştir.²²³ Fransız Sörler Rüşdiye Mektebi ise temelde kız öğrencilere hitap etse de erkek öğrenci kabul ettiği dönemler olmuştur. Rüşdiye düzeyindeki okulların isimleri, açılış tarihleri ve yıllara göre öğrenci sayıları aşağıdaki gibidir.

Tablo 3. 1897-1903 Yılları Arasında Selanik Vilayetindeki Yabancılar tarafından Açılmış Rüşdiye Düzeyindeki okullar ve Öğrenci Sayıları²²⁴

Okulun İsmi	Ait Olduğu Millet	Açılış Tarihi	Ders Yıllarına Göre Öğrenci Sayısı									
			1897-1898		1898-1899		1899-1900		1900-1901		1902-1903	
Alman Mektebi	Alman	1885/1886	Erkek 133	Kız 50	Erkek 137	Kız 45	Erkek 132	Kız 51	Erkek 139	Kız 56	Erkek 143	Kız 61
Frerler	Fransız	?	260		273		285		285		289	
Katolik Rahip	Fransız	1884	57		61		-		-		37	
Sörler	Fransız	? ²²⁵	Kız 190		Kız 185		Erkek 29	Kız 185	Erkek 33	Kız 189	Kız 182	
Katolik ²²⁶	Fransız	1886/1887	30		23		-		22		29	
Ticaret Mektebi	Romanya	1883/1884	-		-		72		92		103	
Toplam			720		724		754		816		844	

Eksiklikler olmakla birlikte, Tablo 3'teki veriler incelendiğinde XIX. Yüzyılın sonlarında, Selanik vilayetinde, yabancılar tarafından kurulmuş rüşdiye düzeyindeki okullarda yaklaşık 800 öğrencinin öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. 1890'larda Selanik vilayetindeki yabancı nüfusunun yaklaşık 1.200²²⁷ olduğu göz önünde bulundurulduğunda yabancılar tarafından açılmış olan okulların temel hedefinin kendi çocukları olmadığı anlaşılmaktadır. Bu veriler yabancılar tarafından açılan eğitim kurumlarının Batı ülkelerinin Osmanlı toplumuna nüfuzunun belli başlı aracı olduğu görüşünü²²⁸ desteklemektedir.

²²² *Zaman gazetesi*, no: 294, 31 Ağustos 1909, s. 2.

²²³ *Zaman gazetesi*, no: 347, 26 Ekim 1909, s. 3.

²²⁴ *SNMU*, H.1316, s. 1072, 1073; H.1317, s. 1222, 1223; H.1318, s. 1364, 1365; H.1319, ss. 636-639; H.1321, s. 525.

²²⁵ Açılış tarihi belirtilmemekle birlikte Okulun uzun süredir var olduğu ifade edilmektedir.

²²⁶ Dırama livasına bağlı Kavala kazasıdır.

²²⁷ *SVS*, 11. Defa, Selanik, 1310, s. 206.

²²⁸ Anastassiadou, *a.g.e.*, s. 167.

Vilayette ortaöğretim düzeyinde iki yabancı okul bulunmaktadır. Yalnız erkek öğrencilerin kabul edildiği idâdîlerden biri Fransızlara, diğeri İtalyanlara aittir. İdâdîlerin her ikisi de ticaret üzerine eğitim öğretim yapmaktadır ve yalnızca erkek öğrencileri vardır. Fransızlara ait olan ve Ticaret Mektebi olarak isimlendirilen okul 1888'de açılmıştır.²²⁹ Selanik'te basılan *Zaman gazetesine* verdiği ilanda Selanik Fransız Mekteb-i İdadisi ismini kullanan okul, kendisini Doğunun en önemli ilim müessesesi olarak tanımlamaktadır. Okul binasının 1906 yılında yeniden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Gazetenin takip eden çeşitli sayılarında yenilenen ilan metni okulun tanıtımı içindir. İlana göre okulun öğretim kadrosunda 14'ü Fransa idadi ve ali düzeydeki ticaret okullarından mezun olan 18 öğretmen bulunmaktadır. Okul bünyesinde, Bakalorya'ya hazırlık amacıyla, ticaret, sanat ve bankacılık alanlarında uzmanlaşmak isteyen gençler için ticaret şubesi bulunmaktadır. Yine okulda, Fransızca bilmeyen öğrenciler için özel sınıf bulunmaktadır. İlanda Fransızca'yı mükemmel derecede anlamak ve okuyup yazmak için bir yıllık bir sürenin yeterli olduğu belirtilmektedir. İlan metninde okulun öğretim programında yer alan derslerden bazılarına da yer verilmiştir. Fransızca, ahlak, matematik, fizik, kimya, tabiat bilgileri, tarih, coğrafya, resim dersleri okulun öğretim programında bulunmaktadır.²³⁰ İlanda yer almasa da okulun öğretim programında, kanun gereği zorunlu olan, Türkçe dersleri de bulunmaktadır. Okul, 31 Ağustos 1909 tarihinde, biri haftanın tamamında, diğer günde iki saat olmak üzere Türkçe dersi verecek öğretmen alımı için ilana çıkmıştır. İlgilenenlerin bizzat okul idaresine başvurmaları istenmiştir.²³¹ Okulun verdiği, reklam niteliğindeki ilanda kendisini başarılı göstermesi tabiidir. Ancak okulun başarılı olduğunu destekleyecek farklı verilere sahibiz. Columbia Üniversitesi yönetimi, 14 Haziran 1910 tarihinden itibaren, 10 yıl boyunca, her yıl 3 Osmanlı öğrencisini ücretsiz olarak eğitim vermek üzere kabul etme kararı almıştır. Columbia Üniversitesine gönderilecek öğrencilerden biri, Selanik Fransız İdâdîsi son sınıf öğrencilerinden Abdullah Bey'dir. Abdullah Bey Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmektedir.²³² Columbia Üniversitesine gönderilecek üç öğrenciden birisinin Selanik Fransız İdâdîsinden seçilmesi, seçilen Abdullah Bey'in üç yabancı dile hâkim olması okulun başarısının açık bir göstergesidir. Fransız Ticaret İdâdîsinin öğrenci sayısı, 1898-1903 yılları arasında 121 ile 131 arasında değişmiştir.²³³

²²⁹ SNMU, H.1316, s. 1072.

²³⁰ *Zaman gazetesine*, no: 278, 280, 282, 286; 15, 17, 19, 23 Ağustos 1909.

²³¹ *Zaman gazetesine*, no: 294, s. 2.

²³² BOA, DH. İD., 26-1/2.

²³³ SNMU, H.1316, s. 1072, 1073; H.1317, s. 1222, 1223; H.1318, s. 1364, 1365; H.1319, s. 638-639; H.1321, s. 525.

İtalyanlar tarafından 1887'de açılmış olan okulun ismi maârif salnâmelerinde İtalyan Mektebi olarak kaydedilmiştir.²³⁴ İtalyan Ticaret İdâdîsinin öğrenci sayısı 1898-1903 yılları arasında 23 ile 70 arasında değişmiştir.²³⁵ İtalyan İdâdîsi Selanik'teki en eski ticaret okuluydu. Okulun bir ticaret müzesi ve zengin bir kitaplığı vardı. İtalyan Ticaret İdâdîsinin öğretim programında İtalyanca, Fransızca ve Almancanın yanı sıra matematik, fiziki bilimler, tarih, ticaret, coğrafya, ekonomi, sivil ve ticari hukuk, muhasebe ve ticari yazışma dersleri bulunmaktaydı.²³⁶

Yukarıdaki veriler, temelde Maârif Nezâretinin resmi istatistiklerine dayanmaktadır. Ancak Selanik'te istatistiklerde yer almayan yabancı okul mevcuttur. 1904'te Amerikalı Edward tarafından Selanik Kapucular köyü yakınlarında ruhsatsız bir bina inşa edilmiş ve yine ruhsat alınmadan bu binada öğretim yapılmaya başlanmıştır. Okul, yazışmaların bir kısmında Protestan Ziraat Mektebi olarak geçmekte, bir kısmında ise Sanayi ve Eytam (yetim) Mektebi olarak belirtilmektedir. Vilayet idaresinin yaptığı tespite göre, Amerikalı Edward tarafından satın alınıp, *Amerika Protestan Ziraat Mektebi* ismi verilerek açılmış okulda, 17, 18 yaşlarında bir kız, 12 yaşlarında bir erkek ve Manastır vilayeti kazalarından öksüz 10 öğrenci bulunmaktaydı. Öğrenciler sabahları 2, 3 saat ders yaptıktan sonra okul yakınlarındaki bahçelerde çalışarak vakit geçirmekteydiler. Ayrıca, Edward büyük bir bina inşa ederek orada Protestan mezhebi üzerine İngilizce eğitim yapmayı planlamaktaydı. Selanik valiliği bu durum karşısında nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda Maârif Nezâretinden görüş istemiştir. Konu Maârif Nezâretiyle sınırlı kalmamış, Hariciye Nezâreti, Sadaret ve Amerika Büyükelçiliğine de yansımıştır. Amerika Büyükelçiliği, tesis edilmiş olan sanayi ve eytam mektebinin, daha önce tasdik edilmiş olan *Amerika Mekatib ve Müessesat-ı Hayriyye ve Mezhebiyye* cetveli'ne eklenmesini Bab-ı Âliden rica etmiştir.²³⁷ Büyükelçiliğin bu talebi reddedilmiş ve neticede ruhsatsız olarak eğitim, öğretim faaliyetinin mümkün olmadığı bu nedenle okul ile ilgili gereğinin yapılması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte Edward'ın eğitim, öğretim faaliyetlerinde bulunma isteği durumunda, icap eden işlemler için vilayet maârif idaresine ruhsat başvurusunda bulunması gerektiği tavsiyesinde bulunulmuştur.²³⁸

Selanik vilayetinde yabancı okulların bir kısmı ile çeşitli problemler yaşanmıştır. Ancak bazıları ile herhangi bir problem yaşanmamıştır. Örneğin Vilayette İngilizler tarafından açılmış olan tek okulun ruhsatlı olduğu, bulunduğu yer bakımından ve siyasi olarak bir mahzuru

²³⁴ Anastassiadou, okulun ismini Umberto I Meslek ve Ticaret Okulu olarak vermekte ve okulun 1888'de açılmış olduğunu ifade etmektedir. Maârif salnâmeleri ise açılış tarihini 1887 olarak vermektedir. Anastassiadou, *a.g.e.*, s. 167.

²³⁵ SNMU, H.1316, s. 1072, 1073; H.1317, s. 1222, 1223; H.1318, s. 1364, 1365; H.1319, s. 638-639; H.1321, s. 525.

²³⁶ . Anastassiadou, *a.g.e.*, s. 167.

²³⁷ BOA, BEO., 2556/191640. (3 Kanûn-ı sâni 1905, 5 Mart 1321, 5 Nisan 1321)

²³⁸ BOA, MF. MKT., 814/22. (28 Ağustos 1320, 14 Eylül 1320, 19 Eylül 1320, 21 Teşrin-i evvel 1320)

olmadığı Selanik yönetimi tarafından İstanbul'a bildirilmiştir.²³⁹ Yine İtalya Konsolosluğunun himayesinde bulunan İtalyan Mektebinin ruhsatlı olduğu ve öğretim faaliyetleriyle vilayete katkı sağladığı Maârif Nâzırı tarafından Sadrazamlığa rapor edilmiştir.²⁴⁰ Esasen Selanik'teki en eski tarihli okullardan birisi İtalyanlara aittir. Direktörü İtalyan olan Mekteb-i Umumi isimli okul 1864'te açılmıştır. Okul müfredatında Türkçe dersleri de yer almaktadır.²⁴¹ Ancak ilerleyen tarihlerde İtalyan okulları ile ilgili çeşitli problemler ortaya çıkmıştır.

Vilayetteki yabancı okullarla ilgili karşılaşılan problemlerden biri okulların ruhsatsız olarak açılmaları ve açılmış okulların ruhsatsız olarak faaliyetlerine devam etmeleridir. Fransız vatandaşı Mösyö Tiyeri tarafından Selanik'te açılmak istenen bir Lisan Mektebi için ruhsat başvurusunda bulunulmuştur. Okul için önerilen öğretim programı incelendiğinde, programın Fransa'daki okulların resmi programıyla aynı olduğu anlaşılmış ve Lisan Mektebi açma talebi reddedilmiştir. Alınan kararda önerilen programın değiştirilmesi teklif edilmiştir. Fakat ruhsat başvurusu reddedilen okul için program değişikliği yoluna gidilmemiş ve okul Lise-i Fransa (Fransız Lisesi) adıyla ruhsatsız olarak açılmıştır.²⁴²

Muallim Mösyö Kun tarafından ruhsatsız olarak açılmış olan Fransız Lisesi 95 öğrenciyle öğretim faaliyetlerine devam etmiştir. Öğrencilerinin çoğunluğunu Musevilerin oluşturduğu okula Müslüman ve Hristiyan çocukları da devam etmiştir. Okulun aynı zamanda bir kız kısmı mevcut olup, Müslim ve Gayrimüslim 60 öğrenci de oraya devam etmiştir. Mösyö Kun'un, satın almış olduğu arsa üzerinde bir okul açmak için başvurusu üzerine ruhsat talebinde bulunulup reddedilen Lisan Mektebinin, Fransız Lisesi adıyla faaliyette bulunan okula çevrildiği anlaşılmıştır. Maârif Nezâretinden Şura-yı Devlete gönderilen müfettişlik raporunda uygun görülmemiş olmasına rağmen²⁴³ Şûrâ-yı Devlet ve Meclis-i Mahsûstaki görüşmeler sonucunda okul binasının açılışına izin verilmiştir.²⁴⁴

Burada dikkat çeken hususlardan birisi ruhsat talebi reddedilen fakat yine de başka bir adla ruhsatsız olarak öğretim faaliyetinde bulunan bir okul için bina izninin onaylanmasıdır. Bu durum eğitim öğretim için ruhsat alınması ile okul binası için izin alınmasının birbirinden bağımsız olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Şunu da hemen ifade etmeliyiz ki aslında okul açmak için ruhsat başvurusunda bulunulduğunda okul mekânı olarak kullanılacak binaya da bakılmaktadır.²⁴⁵ Benzer bir durum İtalyan okulunda da yaşanmıştır. Selanik'te Roğoz mahallesinde Cenova Dukası Domazori Savoya'ya ait olup İtalyan okuluna tahsis edilmiş olan

²³⁹ BOA, *DH. ŞFR.*, 296/81. (23 Teşrîn-i evvel 1318)

²⁴⁰ BOA, *ŞD.* 211/20. (13 Haziran 307)

²⁴¹ BOA, *MF. MKT.*, 15/65. (26 Teşrîn-i sanî 1289)

²⁴² BOA, *MF. MKT.*, 999/20. (29 Teşrin-i evvel 1323)

²⁴³ BOA, *MF. MKT.*, 971/41. (23 Kanun-i evvel 1322)

²⁴⁴ BOA, *MF. MKT.*, 995/58. (10 Nisan 1323)

²⁴⁵ BOA, *BEO.*, 893/66944 (27 Kanûn-ı evvel 1312)

binanın eskimiş olması nedeniyle, bu binanın arsası ile birlikte satılmasıyla elde edilecek gelirle, Metropolit mahallesinde bulunan arsalar üzerinde yeni bir okul binası yapılmak istenmiştir. Bu teşebbüse olumlu cevap verilmiş ve konuyla ilgili irade çıkmıştır. Ancak okulun ruhsatsız olması nedeniyle yeni binada öğretime başlanmadan önce öğretim için ruhsat alınması şart koşulmuştur.²⁴⁶

Yukarıda ifade edilen verilere dayanarak mevzuata aykırı olarak yabancıların ruhsatsız açtıkları okullarda kontrol ve denetim sağlanamadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla daha açılmadan kontrol edilmesi gereken okul binası da denetim dışına çıkmaktadır. Ruhsatsız olarak açılmış bir okula yaptırım uygulanamamakta veya okul kapatılamamaktadır. Bununla birlikte yabancıların okul binası ruhsatı için yaptıkları başvurularda, okul binası için ruhsat verildiğinde, bazen, öğretim için de ruhsat almaları yönünde bir yaptırım uygulandığı anlaşılmaktadır.

Selanik vilayetinde, yabancı okulların denetimindeki bir diğer unsur, onların diploma ve ödül törenlerinin izlenmesidir. Törenlerdeki konuşmalar ve diğer etkinlikler izlenip olumsuz olarak kabul edilenler rapor edilmektedir. Bu raporların bir örneği Selanik'te İtalya tarafından idare edilen okullar için 1890 yılında düzenlenen tören hakkında, Selanik Ticaret Mahkemesi üyesi Atif tarafından kaleme alınmıştır.²⁴⁷ Raporda öncelikle okullar hakkında çeşitli bilgiler verilmektedir. Okullara ibtidai ve rüşdiye derecesindeki kız ve erkek çocuklar devam etmektedir. Törenin icra edildiği İtalyan Mektebine devam edenlerin çoğunluğu öncelikle Musevi olmak üzere ikinci sırada Rum ve üçüncü sırada Türk öğrencilerdir. Bu bilgilerden sonra düzenlenen törenle ilgili bilgiler verilmeye başlanmıştır. Okulun girişinden törenin yapıldığı salona kadar her taraf çeşitli bayraklarla süslenmiş olmasına rağmen bunlar arasında Osmanlı bayrağı yer almamaktadır. Tören Selanik Valisi Galib Paşa'nın gelmesi beklenmeden başlamış, vali tören devam ederken salona gelmiştir. Okul müdürü, açılıшта yaptığı konuşmasına İtalya hakkında övgü dolu sözlerle başlamıştır. Selanik'in gün geçtikçe geliştiğini ifade eden okul müdürü, İtalyancanın yaygınlaştırılmasının Selanik ahalisinin iyi bir geleceğe sahip olmasına hizmet etme amacı taşıdığını vurgulamış ve okul hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Okul müdürünün konuşmasından sonra biri Türk olmak üzere dört öğrenciye konuşma yaptırılmıştır. Öğrenciler konuşmalarında, okuldan beklenen eğitim-öğretimden bahsetmişler; ticaretin gelişmesi ve şerefli bir istikbal için çalışmanın her şeye tercih edilmesini tavsiye etmişlerdir. Bu arada İtalyanca öğrenmenin faydalarını da belirtmişlerdir. Ayrıca Türk öğrenciye, "İtalya kralı ile kraliçesinin uzun ömürlü ve iyi bir geleceğe sahip olmaları ile İtalya topraklarının güvenli bir geleceğe sahip olması" için dualar ettirilmiştir. Konuşmalardan sonra

²⁴⁶ BOA, *İ. HR.*, 376/10. (21 Mart 318)

²⁴⁷ BOA, *Y. PRK. AZN.*, 4/72. (13 Teşrin-i sani 306)

diplomalar, tahsinnameler²⁴⁸ ve ödülleri verilmiştir. Onların üzerinde, İtalya arması ile birlikte, ihtilalci olarak nitelendirilen, Kavur (Pyomente Başbakanı Kont Cavour) ve (Giuseppe) Garibaldi'nin isimleri bulunmaktadır. Resmi Osmanlı marşı çalındığında ayağı kalkılmamış; ancak İtalya marşı çalındığında hazır bulunanların kalkması mecbur tutulmuştur. Atıf Bey bu bilgileri verdikten sonra, Rumeli'nin en önemli noktası olarak tanımladığı Selanik'te yabancılara karşı bu kadar müsamaha gösterilmesinin yanlış olduğunu ifade etmektedir.

Öncelikle, Atıf Bey'in, İstanbul'a gönderilen raporda belirtilmemiş olmakla beraber, Selanik'teki gelişmeleri İstanbul'a bildiren resmi bir görevli olduğu düşünülebilir. Zira ilgili raporda, kış mevsimini geçirmek için Selanik limanına demirleyen İngiliz donanmasına ait zırhlılardan ve bir Osmanlı Bankası çalışanının Paris'te neşredilen bir kitapçıktaki, Müslümanlar ve Osmanlı Devleti aleyhinde beyanlarda bulunduğu makalesi de ele alınmıştır.

Atıf Bey'in törenin başlangıcından sonuna kadar okulda bulunduğu anlaşılmaktadır. Raporda, anlaşılabileceği üzere, Osmanlı aleyhinde olduğu düşünülen olumsuzluklar ele alınmıştır. Törenin yapıldığı okulda, farklı ülkelere ait bayrakların olmasına rağmen Osmanlı bayrağının olmayışı, Selanik valisinin gelmesi beklenmeden törenin başlatılması, bir nevi saygısızlık ve itibarsızlık olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Diğer taraftan bir Türk öğrenciye İtalya kralı ile kraliçesi ve İtalya'nın geleceği için dua ettirilmesi hezeyan olarak nitelendirilmiştir.

Raporda dikkat çekici bir diğer nokta, verilen ödül ve diplomaların üzerinde İtalya arması ile Kont Cavour ve Giuseppe Garibaldi'nin isimlerinin yer almasına değinilmesidir. Raporda Kont Cavour ve Giuseppe Garibaldi ihtilalci olarak nitelendirilmişlerdir. Sardinya Başbakanı Kont Camilla di Cavour (1810-1861), Avusturya'ya karşı, İtalyan ulusal bağımsızlık hareketinin etkin liderlerinden birisidir. İtalya'nın en büyük kahramanlarından biri olarak kabul edilen Giuseppe Garibaldi (1807-1882) de Avusturya'ya karşı birçok defa savaşmıştır.²⁴⁹ Anlaşılabileceği üzere Atıf Bey, Avusturya'ya karşı İtalya bağımsızlık mücadelesinde yer alan iki önemli şahsiyetten haberdardır ve her ikisini de ihtilalci olarak nitelemiştir. Bu değerlendirme de Osmanlı Devleti'nin yapısı ve XIX. yüzyıl başlarından beri ortaya çıkmış olan, Osmanlı idaresi altındaki çeşitli Gayrimüslim milletlerin bağımsızlık yönlü isyanları etkili olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısı, Sırp, Bulgar, Yunan, Romen gibi Gayrimüslimlerin milliyetçilik duygularının yükseldiği bir dönemdir.²⁵⁰ 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması'yla Sırbistan, Karadağ ve Romanya'nın bağımsızlıkları tanınmış,

²⁴⁸ Osmanlı Modern eğitim kurumlarında öğrenciye ödül olarak verilen matbu belge. Fatih Demirel, "Osmanlı Modern Eğitim Kurumlarında İşlenen Suçlar", *History Studies*, Volume: 5, Issue: 1, January 2013, s. 103.

²⁴⁹ Norman Davies, *Avrupa Tarihi*, Çeviri editörü: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, 2006, s. 870.

²⁵⁰ Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Çeviren: Recep Boztemur, İstanbul, 2012, s. 7.

Bulgaristan ise bağımsızlığa giden yolda Osmanlı'ya bağlı bir prenslik olarak tanınmıştır.²⁵¹ Böyle bir ortamda Cavour ve Garibaldi'nin ihtilalci olarak nitelendirilmesi oldukça normaldir. Fakat bu nitelemeyi yalnızca Cavour ve Garibaldi'nin İtalya bağımsızlık sürecindeki rolleriyle anlamlandırmak yetersiz olacaktır. Zira G. Garibaldi, *The Border Watch*'ın 22 Aralık 1875 tarihli nüshasında yayınlanmış, 6 Ekim'de Caprera'da yazmış olduğu, "*Garibaldi and The Herzegovinians*" başlıklı mektubunda Balkan halklarını Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya davet ediyordu.²⁵² Garibaldi, mektubunda, Osmanlı egemenliği altında bulunan, Karadağ, Hersek, Bosna, Sırbistan, Makedonya, Yunanistan, Epir, Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya halklarına, Türkleri İstanbul Boğazı'nın doğusuna, Bursa'ya, hatta Bursa'nın da doğusuna sürme konusunda çağrı yapıyordu. Böyle bir mücadelede, o güne kadar Türklerin yanında yer aldığını ifade ettiği İngiltere'nin onları destekleyeceğini vadediyordu. Garibaldi 1875 tarihli mektubundan önce de özellikle 1860'lı yıllarda, Osmanlı toprakları üzerinde, gerek doğrudan ve gerekse dolaylı arzu ve faaliyetleriyle Osmanlı Devleti'ni meşgul etmiştir.²⁵³

Selanik İtalyan okulları idarecilerinin Garibaldi'nin Osmanlı Devleti açısından nasıl algılandığını bilmemesi mümkün görünmemektedir. Ancak buna rağmen bir Osmanlı şehri olan Selanik'teki okul töreninde o isme yer verilmesi, Osmanlı devlet mekanizmasınca ihtilalci olarak tanımlanan Garibaldi'nin, eğitim faaliyetleri aracılığı ile Selanik halkı nazarında meşrulaştırılması çabası olarak değerlendirilebilir.

Selanik Maarif Müdürlüğü, vilayetteki yabancı okulların düzenledikleri diploma ve ödül törenlerinin tamamından haberdar değildir. Dönemim Maarif Müdürü Mehmed Celal Bey'in Maarif nezaretine bildirdiğine göre Fransızlara ait olan Frerler Mektebi öğrencileri için düzenlenmiş ödül töreni Müdürlüğe bildirilmemiştir. Mehmed Celal Bey törende mektebin öğretmen ve öğrencilerin konuşmalar yaptığını, bazı öğrencilere madalyaların verildiğini, o törenlerde maarif veya başka memurlardan birinin bulunması esas olmasına rağmen bu usule uyulmadığını bildirmektedir. Ayrıca diğer yabancı mekteplerde de öğrencilere madalya verildiğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak, yabancı okullarda madalya verilmesinin uygun olup olmadığını ve bununla beraber düzenlenen törenlere davet yapılmadığında ne yapılması gerektiğini Nezarete sormuştur (21 Temmuz 1894).²⁵⁴

Anlaşıyor ki vilayette yıllardan beri, benzer törenler yapılmasına, o törenlerde bir uygulama olarak madalya dağıtılmasına rağmen Vilayet Maarif Müdürlüğü, o gibi durumlar karşısında nasıl hareket edeceğini bilmemektedir. Maarif Nezareti, Selanik Maarif Müdürlüğüne verdiği cevapta, yabancı mekteplerde düzenlenecek ödül törenlerinde uyulacak esasların

²⁵¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII, Ankara, 1995, s. 76, 77.

²⁵² Giuseppe Garibaldi, "Garibaldi and The Herzegovinians", *The Border Watch*, 22 December 1875, s. 4.

²⁵³ BOA, A. MKT. UM., 537/46. (11 Receb 1278/13 Ocak 1862)

²⁵⁴ BOA, MF. MKT., 226/1. (9 Temmuz 1310)

gönderildiğini, ödül töreni gerçekleşmeden bunun mutlaka Müdürlüğe bildirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca Müdürlük eleştirilmiş ve böyle bir törenin yapılmadan önce öğrenilebileceği ifade edilmiştir. Bu tür törenlerin usulüne uygun olmasa da gerçekleştirildikten sonra cezalandırmanın mümkün olmadığı belirtilmiştir. Nezaret, daha dikkatli olunması ve o törenlerde uygunsuz konuşmalar olursa bunların, memurlar tarafından, hemen kendilerine bildirilmesi uyarısını yapmıştır. Madalya dağıtılması konusunda ise bir karar verememiş ve Bab-ı Aliden konuyla ilgili cevap bekleneceği ifade edilmiştir.²⁵⁵ Aslında yabancı okulların düzenlediği ödül törenleri yerel basında haber yapılmaktadır. Örnek olarak Franko Alman Okulu tarafından 2 Ağustos 1909 Pazar günü düzenlenecek ödül töreni bir gün öncesinde *Zaman gazetesinde* haberleştirilmiştir.²⁵⁶ Gazete, 3 Ağustos 1909 tarihli sayısında ödül töreninin gerçekleştirildiğini ve izleyicilerin, öğrencilerin gelişimini takdirle karşıladığını bildirmektedir.²⁵⁷

Selanik'te açılmış okullardan birisi de Romanya tarafından açılmış olan Ticaret Mektebidir. Romanya Berlin Antlaşması (1878) ile bağımsızlığını kazandıktan sonra, geç de olsa Selanik'teki eğitim aracılığı ile nüfuz oluşturma mücadelesine katılmıştır. Romanya tarafından açılmak istenen okul için Selanik'teki Fransızlara ait olan Frerler Mektebi binasının kiralınması tasarlanmıştır. Yapı olarak Mekteb-i Sultani²⁵⁸ benzeri bir okul olacaktı. Okulun programı ise İtalyan Ticaret Mektebinden alınacaktı. Okul açma talebi Şura-yı Devlette görüşüldüğünde, örnek alınacak İtalyan Mektebinin ruhsatsız oluşu, program yönünden bir belirsizlik olarak değerlendirilmiştir. Fakat tartışılan esas konu Romanya tarafından açılmak istenen okulun temelde, Osmanlı sınırları içerisinde Bulgar okullarının çoğalmasa ve Sırpların, dillerini yaygınlaştırmak için okul açma çabalarına karşı Ulah dilinin yaygınlaşmasını sağlamak amacını taşıdığı yönündeydi. Şura-yı Devlet bu değerlendirmeye okulun açılmaması yönünde karara varmıştır. Şura-yı Devletin kararından sonra konu, bir üst merci olan Meclis-i Mahsusta ele alınmıştır. Meclis-i Mahsusta, Şura-yı Devlette ifade edilen problemlere dikkat çekilmekle birlikte okulun açılması yönünde karar verilmiştir. Karardaki temel gerekçe, Romanya'nın, sınırları içerisinde, Bulgar çete elamanlarının yakalanmaları için gösterdiği gayret ve Romanya ile Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Ulahlar arasındaki bağlantıdır. Ancak Meclis, okula Müslüman öğrenci kabul edilmemesini de karara bağlamıştır. Bu doğrultuda Okulun açılması için gerekli irade 2 Ekim 1895'te çıkmıştır.

²⁵⁵ BOA, MF. MKT., 226/1. (3 Eylül 1310)

²⁵⁶ *Zaman gazetesi*, no: 264, 1 Ağustos 1909, s. 3.

²⁵⁷ *Zaman gazetesi*, no: 266, 3 Ağustos 1909, s. 3.

²⁵⁸ Mekteb-i Sultani, 1868'de İstanbul'da Fransız Liseleri örneğinde açılmış resmi bir Osmanlı okuludur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Vahdettin Engin, *Mekteb-i Sultani*, İstanbul, 2003; Fatih Demirel, "Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/2, 2012, s. 514.

Selanik'teki Romanya Konsolosluğuna verilen notaya göre: Romanya Ticaret Mektebi Frerler Mektebinin bulunduğu binanın kiralanmasıyla orada açılacaktır. Okulda yedi sınıf bulunacak; Romanya ve Osmanlı tebaasından yaklaşık on öğretmen atanacak ve bunların ikisi Müslüman olacaktır. Öğretmenlerin yıllık giderleri 3.000 Frank, okulun yıllık giderleri ise yaklaşık 60.000 Frank olacaktır. Okulun programı ve kullanılacak kitaplar İtalyan Ticaret Mektebininkine uygun olacaktır. Yapı itibarıyla ise Mekteb-i Sultani örnek alınacaktır. Okulda Türkçe, Fransızca ve Romanya dilinin öğrenilmesi zorunlu olacaktır.²⁵⁹

Verilen karardan anlaşılacağı gibi, Romanya tarafından açılacak Ticaret Mektebi, mekân olarak Fransız Frerler Mektebi binası, program yönüyle İtalyan Ticaret Mektebi, yapı olarak ise yine Fransız liseleri örneğinde kurulmuş resmi bir okul olan Mekteb-i Sultani gibi tasarlanmıştır. Romanya Ticaret Mektebi için tasarlanan öğretim mekânı, program ve idari yapı Osmanlı, Fransız ve İtalyan karışımı kozmopolit bir eğitim kurumu ortaya çıkarmaktadır. Resmi hak sahipliği bir tarafa bırakılacak olursa okulun Romanya tarafından açıldığının yegâne göstergeleri Romanya dili öğretilmesinin zorunlu tutulması ve Romanya vatandaşlarından öğretmen tayinidir.

Romanya Ticaret Mektebinin açılışındaki bir diğer ilginç nokta Şura-yı Devlette yapılan tespite göre okulun açılmasındaki temel hedef Bulgarlara ve Sırlara karşı Selanik'teki nüfuz mücadelesidir. Şura-yı Devlet, temelde bu nedenle okulun açılışını uygun görmemiştir. Ancak Meclis-i Mahsusun kararı, Şura-yı Devletteki görüşe katılmakla birlikte okulun açılması yönünde olmuştur. Meclisin kararı, Makedonya'da çete faaliyetleri suretiyle nüfuz kazanma çabası içerisinde olan ortak rakip Bulgaristan'a karşı işbirliği yönünde alınmış siyasi bir karardır.

Şura-yı Devlette Romanya Ticaret Mektebinin açılışına olumsuz bakılmasının esas sebebi, talebin temelde Romanya'nın Ulahlar üzerinde nüfuz kurma çabası olarak değerlendirilmesiydi. Osmanlı Devleti Ulahların Bulgarlaşmasını veya Rumlaşmasını istememekle beraber²⁶⁰ Romanya nüfuzuna girmelerini de istememektedir. Ulah okullarında Romanya vatandaşlarına öğretmen olma izninin verilmemesi bunun bir göstergesidir.²⁶¹ Romanya'nın Ulahlar üzerinde nüfuz kurma niyetinde olduğunu gösteren pek çok örnek mevcuttur. Bunlardan birisi, Romanya Büyükelçiliğinin ricası üzerine Selanik, Manastır ve Yanya vilayetlerindeki en muteber Ulah ailelerinden 3-4 çocuğun Mekteb-i Sultaniye ücretsiz kabul edilmeleriyle ilgili karardır.²⁶² Yine, Romanya Büyükelçiliği, Osmanlı vatandaşı olup kendi milletlerinden saydıkları Uahlardan yedi gencin Osmanlı yükseköğretim kurumlarına ücretsiz

²⁵⁹ BOA, MF, MKT., 251/6. (20 Eylül 1311)

²⁶⁰ BOA, BEO., 872/65392. (12 Teşrin-i sâni 1312); BEO., 2956/221677. (21 Teşrin-i sâni 1322)

²⁶¹ BOA, BEO., 2671/200251. (22 Eylül 1321)

²⁶² BOA, İ. HUS., 103/94. (6 Mart 1319/19 Mart 1903)

olarak kabul edilmelerini istemiştir. Büyükelçiliğin isteği kabul edilmiş ve öğrencilerin seçimi konusunda Selanik vilayeti yöneticilerine tavsiyede bulunulmuştur.²⁶³

Ulahlar, bölgede Rumlarla büyük bir anlaşmazlık içerisindeyler ve onlarla çeşitli şekillerde mücadele etmişlerdir. Ancak, sınırlı olsa da Rumlarla işbirliği içerisinde olan Ulahlar mevcuttur.²⁶⁴ Diğer taraftan Rumlar, Ulahları asimile etmek için özellikle eğitim kurumlarını ve kiliseleri etkin bir şekilde kullanmaya çalışmıştır.²⁶⁵ Romanya Ticaret Mektebi öğrencilerinin Rum okuluna giden bir Ulah öğrenciye saldırması (1 Mart 1906) Romanya'nın asimileye karşı politikasının bir yansımasıdır. Saldırıda Ticaret Mektebinin kapıcısı da öğrencilere yardım etmiştir. Bununla kalmayıp polise silah göstermiş olan okul kapıcısı, yargılanması sonrasında üç yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.²⁶⁶

²⁶³ BOA, BEO., 882/66096. (4 Kanun-ı evvel 1312)

²⁶⁴ Birgül Demirtaş-Coşkun, *The Vlachs: a forgotten minority in the Balkans*, London, 2001; Mucize Ünlü, "II. Abdülhamid Döneminde Ulahlar", *Perspectives on Ottoman Studies: papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008*. Edited by Ekrem Causevic, Nenad Moacanin and Vjeran Kursar, Berlin, 2010 (ss. 229-244).

²⁶⁵ Ali Arslan, "Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 4, 2003, ss. 17-22. (1-25)

²⁶⁶ BOA, BEO., 2998/224832. (7 Şubat 1322)

Üçüncü Bölüm

3 Selanik Vilayetinde Mesleki Eğitim

3.1 Selanik Sanayi Mektebi

3.1.1 Selanik Sanayi Mektebinin Kuruluşu

Osmanlı Devleti'nde sanayi mekteplerinin kurulma süreci ilk ıslahhanenin 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Niş'te açılması ile başlamıştır. Bu ıslahhanenin kimsesiz çocuklara barınma ve eğitim imkanı sağlayarak onları topluma kazandırmaya yönelik olumlu faaliyetleri halk tarafından takdir ve destek görmesini sağlamıştır. Bu olumlu faaliyetleri sebebiyle devletin de yeni ıslahhanelerin kurulmasına izin vermesi ile ıslahhaneler önce Rumeli bölgesinde daha sonra da Anadolu'da kısa sürede hızla yaygınlaşmaya başlamıştır. Selanik Sanayi Mektebi de işte bu süreçte 1874 (H.1291) yılında yine Mithat Paşa tarafından, onun kısa süreli Selanik valiliği sırasında ıslahhane olarak açılmıştır.²⁶⁷

Mithat Paşa, Numan Paşa Camii bitişiğindeki arsayı kiralayarak üzerine daha sonra Selanik Sanayi Mektebi adını alacak olan ıslahhaneyi inşa ettirmiştir. Bunun yanında Mithat Paşa tarafından okulun idaresinin temini ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Selanik şehrinin en değerli muhitinde bir bedesten de kendi adına satın alınıp tamir ettirilerek yine bazı başka emlak ile beraber ıslahhaneye bırakılmıştır. O günden sonra okula bırakılan emlakın gelirleri yanında yine birçok hayırseverin yardımları ve bağışlarıyla da okulun gelirleri artmaya başlamıştır. Böylece okulun kuruluşundan Selanik'in işgaline kadar geçen sürede bu tür bağışlar ile okulun gelir getiren mülklerinin kıymeti yüz bin lira değerine kadar ulaşmıştır. 1913 yılına gelindiğinde, Selanik Sanayi Mektebi o yıllarda Osmanlı topraklarında bulunan on sekiz sanayi mektebinin en mükemmelleri arasında idi ve okulda yüz elli kimsesiz çocuğa barınma ve eğitim imkanı sağlanmaktaydı.²⁶⁸

²⁶⁷ 15 Ekim 1873 (H.22 Şaban 1290) tarihinde Selanik valiliğine tayin edilen Mithat Paşa Selanik'e gitmiş, burada az bir süre görev yaptığı halde yönetim ve asayiş alanlarında bazı ıslahatlar yapmış, aynı zamanda Selanik'te bir de ıslahhane kurarak idaresi için de gelir temin etmiştir. Ancak göreve başlamasından kısa bir süre sonra, Şubat 1874'te Selanik valiliği görevinden azledilerek İstanbul'a geri dönmüştür. Bkz. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar I-V*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 331-335; Yavuz Özgüldür, Serdar Özgüldür, "1876 Anayasası'nın Hazırlanmasında Mithat Paşa'nın Rolü ve Fonksiyonu", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 5, 1994, s. 316; Selanik Vilayet Salnamelerinde ıslahhanenin kuruluş tarihi olarak H.1291 (1874) yılı verilmektedir. SVS, def'a 13, H.1312 (1894), s. 125; BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

²⁶⁸ BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

3.1.2 Selanik Sanayi Mektebinin Yönetimi ve İdaresi

3.1.2.1 Selanik Sanayi Mektebinin İdari Yapısı

Sanayi mekteplerinin idareleri bağlı bulundukları kurumlar bakımından zamanla değişiklikler göstermiştir. II. Abdülhamid devrinin ilk yıllarında, çıkarılan " Taşra Devair-i Belediyesine Dair Kanunname" ile sanayi mekteplerinin yönetimi bulundukları şehrin belediye meclislerine bağlanmıştır. Bu kanunnameye göre belediye başkanlarının öncülüğünde oluşturulan komisyonlar okulun bir üst yönetimi gibi görev yapacaklardı. Ancak gerek bu dönemde ülkenin içerisinde bulunduğu olumsuz ekonomik şartlar ve gerekse okulların yönetiminde görülen idari zaafılar gibi sebeplerden dolayı bu uygulamadan istenilen sonuçlar alınamamış, sanayi mekteplerinin gelişmesi yönünde önemli bir ilerleme kaydedilememiştir.²⁶⁹

Selanik İslahhanesinin yönetimi de 1890 (H.1308) yılına kadar bu şekilde şehrin belediye meclisine bağlı olarak yürütülmüştür. 1890'lı yıllara gelindiğinde ise artık başta ziraat ve sanayi alanları olmak üzere ülke genelinde yaşanan değişim ve gelişmelere bağlı olarak makineleşmenin ilerlemiş olması sivil mesleki-teknik eğitime olan ihtiyacı daha çok arttırmıştır. Bu durum o dönemde islahhane veya sanayi mektepleri olarak adlandırılan ve kısıtlı imkanlarla faaliyet gösteren okulları ön plana çıkardığı gibi dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde yeniden düzenlenmelerini de gerekli kılmıştır. Bu da devrin padişahı II. Abdülhamid'in bizzat konuya ilgi göstermesini sağlamıştır. Bunun üzerine Sultan II. Abdülhamid'in sanayi mekteplerinin çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmesi yönündeki talimatları sayesinde vilayet sanayi mekteplerinin yapıları ve işleyişleri ile ilgili önemli düzenlemeler yapılmış ve bu okullar daha faal hale getirilmişlerdir. Bu dönemde öncelikle, daha önce belediye başkanlarının idaresi altında oluşturulan komisyonlar tarafından yürütülen okul yönetim işleri okulların bulunduğu illerin valilerinin kontrolüne devredilmiştir. Böylece bu tarihten itibaren sanayi mekteplerinin yönetim işleri valilerin denetimi altında oluşturulan ve aralarında şehrin ileri gelen mülki amirlerinin, eşrafın önde gelenlerinden seçilen üyelerin de bulunduğu komisyonlar tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Bu komisyonlar okulların gelir-giderlerinin koordinasyonunu ve okulların daha çok geliştirilebilmeleri için gerekli olan işlerin planlamalarını yapmakla görevli idiler.²⁷⁰ Haftanın belirli günlerinde, genellikle haftada bir gün toplanan bu komisyonlar okulların üst yönetimi konumunda idiler.²⁷¹

²⁶⁹ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde ...", s. 218.

²⁷⁰ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde ...", s. 219.

²⁷¹ Selanik Valisi Zihni Bey tarafından Maarif Nezaretine yazılan yazıda ; *Cenab-ı padişahiye mensup ve iki yüz nefer eytamin tedris ve tahsiline mahsus olan sanayi mektebinin muamelat ve hesabatına nezaret için haftada bir gün in'ikad iden komisyona maarif müdürü riyaset etmekte olup bu iş haftada bir gün bir iki saatlik meşguliyetden ibarettir...*, BOA. MF.MKT., 194/56 (11 Kanunusani 1309/23 Ocak 1894).

Selanik Sanayi Mektebinin yönetimi de bu gelişmeler doğrultusunda değişim göstermiştir. Aynı zamanda 1890'lı yıllara gelindiğinde Selanik şehrinin günden güne gösterdiği ilerleme ve gelişimle beraber eğitim ve sanayi alanlarında da ihtiyaçlarının arttığı ve Selanik Sanayi Mektebi'nin bu gelişimin gerisinde kaldığı, şehrin ihtiyacına cevap veremediği de görülüyordu. Bunun üzerine II. Abdülhamid'in talimatı ile sanayi mekteplerinin yönetim işlerinin yeniden düzenlenmesi amacıyla alınmış olan kararlar doğrultusunda Selanik Valisi Mustafa Zihni Paşa tarafından 1890 (H.1308) senesinde okulun yeniden tanzim ve ıslahı için gerekli olan çalışmalara başlanmıştır. Vali Zihni Paşa tarafından öncelikle o dönem Selanik defterdarı olan Mustafa Nail Efendi'nin başkanlığında bir encümen heyeti oluşturularak bu heyet okul idaresinin yeniden düzenlenmesi ve okulun eğitim ortamı ve ekonomik durumunun mevcut şartlara göre ihtiyacı karşılayabilecek hale getirilmesi için gerekli çalışmaları yürütmekle görevlendirmiştir.²⁷²

Yeni kurulan bu komisyon tarafından öncelikle okulun yönetimi, II. Abdülhamid'in talimatı doğrultusunda vilayet idaresinden (belediye meclisinden) alınarak bizzat padişahın kontrolünde merkezden idare edilmeye başlanmış ve okulla ilgili işler komisyon tarafından padişahın iradesiyle yürütülmeye başlanmıştır.²⁷³ Bu tarihten itibaren okul bir ilerleme ve yenilenme devrine girmiştir.²⁷⁴

3.1.2.2 Selanik Sanayi Mektebinin İdari Kadrosu

Selanik Sanayi Mektebi'nin idaresi için kurulan komisyon, Defterdar Mustafa Nail Efendi'nin başkanlığında şehrin maarif müdürü, vilayet tercümanı, şehirdeki askeri rüştiye müdürü gibi üst düzey resmi görevlilerin yanında eşraftan ve tüccardan ileri gelenler, İkilüle Dergahı postnişini gibi halkın önde gelenlerinin katılımı ile 9 üyeden oluşuyordu.²⁷⁵ Aşağıda verilen tabloda da görüldüğü üzere daha sonra ilerleyen yıllarda komisyon üyelerinin sayısında artma ve azalmalar da olmuştur. 1894 (H.1312)²⁷⁶ yılından itibaren komisyon üyeliği görevinde belediye yönetiminden de bir kişi bulunmaya başlamıştır. 1900 (H.1318)²⁷⁷ yılında adliye müfettişi, 1902 (H.1320)²⁷⁸ yılından itibaren vilayet ziraat müdürü, 1904 (H.1322)²⁷⁹ yılından itibaren bizzat belediye başkanı ve vilayet idare meclisi azası da komisyonda üye olarak görev almışlardır. Aşağıdaki tabloda 1893 ve 1906 yıllarında okul yönetim komisyonunda görev alan üyeler verilmektedir.

²⁷² SVS, def'a 12, H.1311 (1893), s. 139.

²⁷³ A.g.e, s. 139-140.

²⁷⁴ A.g.e, s. 139-140.

²⁷⁵ A.g.e, s. 143.

²⁷⁶ SVS, def'a 13, H.1312 (1894), s. 125.

²⁷⁷ SVS, def'a 16, H.1318 (1900), s. 330.

²⁷⁸ SVS, def'a 17, H.1320 (1902), s. 389.

²⁷⁹ SVS, def'a 18, H.1322 (1904), s. 307.

Tablo 1 1893 ve 1906 Yıllarında Selanik Sanayi Mektebi Yönetim Komisyonları ve Üyeleri

1893(H.1311) Yılı Selanik Sanayi Mektebi Komisyon Heyeti. ²⁸⁰		1906(H.1324) Yılı Selanik Sanayi Mektebi Komisyon Heyeti. ²⁸¹	
Reis	Vilayet Defterdarı Mustafa Nail Efendi	Reis	Vilayet Defterdarı Refet Bey
Aza	Eşraftan Hakkı Bey	Aza	Belediye reisi Hulusi Bey
"	Eşraftan Hıfzı Bey	"	Eşraftan Hıfzı Bey
"	İkilüle Dergahı Postnişini Ömer Efendi	"	Meclis-i İdare-i Vilayet azasından İbrahim Efendi
"	Eşraftan Hakkı Bey	"	Eşraftan Rahmi Bey
"	Vilayet tercümanı Ahmed Kami Efendi	"	Ziraat Müdürü Vitalis Efendi
"	Mekteb-i Rüşdiye-i Askeri Müdürü kolağası Tevfik Efendi	"	Eşraftan Hakkı Bey
"	İpekçi İsmail Efendi	"	Maarif muhasebecisi Mithat Bey
"	Tüccardan Haşmet Musa Efendi	"	Tüccardan İpekçi İsmail Efendi
		"	Mektep Müdürü Ali Şevki Bey

Komisyon başkanlığı görevi 1890-1893 yılları arasında Defterdar Mustafa Nail Efendi tarafından yürütülmüş, onun 1893'te Selanik'ten ayrılması üzerine komisyon başkanlığı görevi ildeki diğer üst düzey resmi görevliler tarafından yürütülmeye devam etmiştir. 1894 yılında Maarif Müdürü Celal Bey, 1895 yılında Maarif Müdürü Reşit Bey, 1897 yılında tekrar Maarif Müdürü Celal Bey, 1900 ve 1901 yıllarında Defterdar Kemal Bey, 1902 ve 1904 yıllarında Maarif Müdürü Reşit Bey, 1906 ve 1907 yıllarında da Defterdar Refet Bey komisyon başkanlığı görevini üstlenmişlerdir.²⁸²

²⁸⁰ SVS, def'a 12, H.1311 (1893), s. 143.

²⁸¹ SVS, def'a 19, H.1324 (1906), s. 244.

²⁸²SVS, def'a 11, H.1310 (1892), s. 85; SVS, def'a 12, H.1311 (1893), s. 143; SVS, def'a 13, H.1312 (1894), s. 129; SVS, def'a 14, H.1313 (1895), s. 133; SVS, def'a 15, H.1315 (1897), s. 268; SVS, def'a 16, H.1318 (1900), s. 334; SVS, def'a 17, H.1320 (1902), s. 394; SVS, def'a 18, H.1322 (1904), s. 311; SVS, def'a 19, H.1324 (1906), s. 248; SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 481; SNMU, def'a 4, H.1319 (1901), s. 622.

3.1.2.3 Mektep Komisyonunun Çalışmaları

Komisyon tarafından öncelikle, okulun “Islahhane” olan ismi devrin padişahına ithafen “Hamidiye Mekteb-i Sanayi” olarak değiştirilmiştir.²⁸³ Faaliyete başladığı 1874 yılından Selanik’in kaybedilmesine kadarki dönem içerisinde okulun isminin birçok defa değişikliğe uğradığını görmekteyiz. Okul kurulduğu ilk dönemlerde, 1874 (H.1291) ve 1876 (H.1293) yıllarında “Mekteb-i Sanayi” olarak adlandırılırken 1881 (H.1299) ve 1885 (H.1303) yıllarında “Islahhane Dairesi” olarak adlandırılmaktadır.²⁸⁴ 1889 (H.1307) Selanik Vilayet Salnamesi’nde²⁸⁵ yine Mekteb-i Sanayi olarak geçen okulun ismi yukarıda belirtildiği gibi 1890 (H.1308) yılında devrin padişahı II. Abdülhamid’e ithafen “Hamidiye Mekteb-i Sanayi” olarak değiştirilmiştir.²⁸⁶

1890 yılından itibaren “Hamidiye Mekteb-i Sanayi” olarak adlandırılan okulun ismi 1909 yılında II. Abdülhamit’in tahttan indirilmesiyle yeniden değiştirilmiştir. Böylece 1909 yılından itibaren okul “Selanik Sanayi Mektebi” ve kurucusu Mithat Paşa’ya ithafen “Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi” olarak değiştirilmiştir.²⁸⁷ Bu durum II. Abdülhamit döneminde ve onun tahtan indirilmesinden sonraki dönemde Osmanlı ülkesinde siyasi hayata hakim olan padişah yanlıları ile meşrutiyet taraftarları arasındaki rekabetin okulun isimlendirilmesinde de etkili olduğunu göstermektedir. Selanik’in Yunanistan yönetimine geçmesinden sonra da okul 1919 yılı itibari ile faaliyette olup, bölgedeki Müslüman çocuklara eğitim vermeye devam etmekte ve “Selanik Mithat Paşa İslam Sanayi Mektebi” olarak isimlendirilmektedir.²⁸⁸

1890 yılından itibaren II. Abdülhamit’in bizzat sanayi mekteplerinin gelişimi ile ilgilenmesi ve bu okulların çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmesi yönündeki talimatları sayesinde vilayet sanayi mekteplerinin imkanlarında önemli derecede gelişmeler olmuştur. Selanik Sanayi Mektebi’nin mali imkanları da bu çalışmalar doğrultusunda hızla gelişme göstermiştir. Örneğin öncelikle padişahın izni ile dönemin valisi Zihni Paşa tarafından okulun imkanlarını genişletmek amacıyla vilayet matbaası okula tahsis edilmiştir. Böylece matbaa okula nakledilerek burada faaliyet göstermeye başlamıştır. Bunun yanında okulun masraflarını karşılaması ve gelir sağlaması amacıyla Selanik’teki memleket bahçesi tanzim ve ıslah edilerek idaresi okula devredilmiştir. Bunun üzerine okul yönetim komisyonu tarafından, teslim alınan bahçenin önüne bir rıhtım, bahçe içerisine bir mızıka köşkü ve havuz inşa ettirilerek

²⁸³ SVS, def’a 12, H.1311 (1893), s. 139-140.

²⁸⁴ SVS, def’a 4, H.1291 (1874), s. 36; SVS, def’a 6, H.1293 (1876), s. 36; SVS, def’a 8, H.1299 (1881), s. 71; SVS, def’a 9, H.1303 (1885), s. 98; İnames SVS, def’a 10, H.1307 (1889), s. 254.

²⁸⁵ SVS, def’a 10, H.1307 (1889), s. 254.

²⁸⁶ SVS, def’a 12, H.1311 (1893), s. 139-140.

²⁸⁷ BOA. MF.MKT., 1197/23 (8 Nisan 1330/21 Nisan 1914); BOA. ŞD., 453/51 (15 Şubat 1326/28 Şubat 1911); BOA. DH.UMVM., 78/44 (16 Teşrinievvel 1335/16 Ekim 1919); BOA. MF.MKT., 1183/15, (11 Kanunuevvel 1328/24 Aralık 1912).

²⁸⁸ BOA. DH.UMVM., 78/44 (16 Teşrinievvel 1335/16 Ekim 1919).

çeşitli düzenlemeler yapılmış ve buralar işletmeye açılarak okul için gelir temin edilmeye çalışılmıştır.²⁸⁹

Bunlardan başka yine okul yönetim komisyonunun çalışmalarıyla, Hamidiye Caddesi'nde belediye yönetimi tarafından okula bağışlanan arsalar üzerinde halkın bağış ve yardımlarıyla bir sıra halinde mükemmel ve muntazam binalar inşa ettirilmiştir. Daha sonra Hamidiye Caddesi üzerindeki bu binalar yaşanan bir afet sonucunda hasar görmüşse de binalar sigortalı olduğundan, hasar bedelleri tahsil edilmiştir. Sigorta bedeli ve ayrıca padişah tarafından da yapılan para yardımıyla bu binaların önceki halinden daha iyi bir surette tekrar inşa edilmeleri mümkün olmuştur. Yine okul yönetim komisyonu çalışmaları dâhilinde 1896 (H.1314) senesinde Yeni İskele Caddesi'nde bir mağaza ve 1897 (H.1315) senesinde memleket bahçesinde biri erkek diğeri kadınlara mahsus olmak üzere iki tane deniz hamamı inşa ettirilmiştir. Böylece okulun gelir getiren emlakı tamir edilip yenilenmiştir.²⁹⁰

3.1.2.4 Selanik Sanayi Mektebinin İdaresi

Selanik İslahhanesi de diğer ıslahhaneler gibi kuruluşunda basit bir yönetim yapısına sahipti. Kuruluşunda ve takip eden ilk yıllarda okul yönetiminden bir müdür ve bir katip sorumlu idi.²⁹¹ Zamanla bunların yanına sandık emini, vekil harcı, zabıta memuru, mubassır, tahsildar gibi görevliler eklenerek okulun yönetim kadrosu genişletilmiştir.²⁹² Aşağıda verilen tablolarda yıllara göre okulun idari kadrosu görülmektedir.

Tablo 2 1876, 1881, 1885 Yıllarında Selanik Sanayi Mektebi'nin İdari Kadroları.

1876 (H.1293) Yılı Selanik Mekteb-i Sanayi İdari Kadrosu. ²⁹³		1881 (H.1299) Selanik İslahhane Dairesi İdari Kadrosu. ²⁹⁴		1885 (H.1303) Selanik İslahhane Dairesi İdari Kadrosu. ²⁹⁵	
Müdür	Ethem Efendi	Müdür	Ali Efendi	Nazır (Müdür)	Hacı Ali Bey
Katip	Amiş Efendi	Katip	Hasan Efendi	Katip	İbrahim Bey
-	-	Sandık Emni	İbrahim Bey	Zabıta Memuru	Hacı Abdullah Efendi

²⁸⁹ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 478.

²⁹⁰ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 478

²⁹¹ SVS, def'a 4, H.1291 (1874), s. 36; SVS, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36.

²⁹² SVS, def'a8, H.1299 (1881), s. 71; SVS, def'a9, H.1303 (1885), s. 98; SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 481-482.

²⁹³ SVS, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36.

²⁹⁴ SVS, def'a 8, H.1299 (1881), s. 71.

²⁹⁵ SVS, def'a 9, H.1303 (1885), s. 98.

-	-	Vekil Harcı	Osman Efendi	Sandık Emni	Hasan Efendi
---	---	--------------------	--------------	--------------------	--------------

Tablo 3 1907 Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi İdari Kadrosu.²⁹⁶

Müdür	İsmail Mahir Efendi	Mubassır-ı evvel	Abdül Rahim Efendi
Mal memuru	Galib Efendi	Mubassır-ı sani	Hasan Fehmi Efendi
Katib ve Sandık Emni	Hasan Ziya Efendi	Vekil Harcı	Rıza Efendi
Mamulat Katibi	Hüsni Efendi	Tahsildar	Ali Efendi

Tablolarda görüldüğü gibi kuruluşunu takip eden ilk yıllarda okulun yönetim kadrosu sınırlı sayıda görevliden oluşmaktadır. Ancak ilerleyen yıllarda imkanları geliştikçe yönetim kadrosu da aynı doğrultuda genişlemiştir. İlk yıllarda bir müdür, katip ve sandık emni gibi kısıtlı sayıda idari kadroya sahip olan okulun yönetim kadrosu 1907 yılına gelindiğinde mubassır, tahsildar, mamulat memuru gibi görevlilerin eklenmesi ile zenginleşmiş ve geniş bir yapıya ulaşmıştır.

3.1.3 Selanik Sanayi Mektebinin Gelirleri

Okulun en önemli gelir kaynakları, okula ait gayrimenkullerden elde edilen gelirler, halkın bağışlarından elde edilen gelirler, okul öğrencilerinin imal ettikleri ürünlerinden elde edilen gelirler, belediye yönetimi tarafından okula devredilen vergiler ve okul adına düzenlenen faaliyetlerden elde edilen gelirlerdir.

3.1.3.1 Kira Gelirleri

Selanik Sanayi Mektebi gayrimenkul varlığı bakımından oldukça zengindir ve bu yönüyle Osmanlı topraklarında mevcut olan diğer sanayi mekteplerinden daha iyi durumdadır. Okulun gelir getiren mülklerinin büyük kısmı başta valiler olmak üzere ilin yönetiminde görev alan mülki amirlerin çabaları ile oluşturulmuştur. Örneğin Mithat Paşa tarafından okulun idaresinin temini ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Selanik şehrinin en değerli muhitinde bir bedesten kendi adına satın alınıp tamir ettirilerek yine bazı başka emlak ile beraber ıslahhaneye bırakılmıştır.²⁹⁷

²⁹⁶ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 481-482.

²⁹⁷ BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

Yine Selanik Sanayi Mektebi'nin kuruluş aşamasında Mithat Paşa'nın çabaları ile gerek halk tarafından yapılan nakdi yardımlar ve gerekse okula bağışlanan gayrimenkullerden elde edilen kira gelirleri ile beraber 200.000 kuruşluk bir kaynak temin edilerek okula bırakılmıştır.²⁹⁸

Belediye yönetimi tarafından da Hamidiye Caddesi'nde okula bağışlanan arsalar üzerinde halktan yardımseverlerin para bağışlarıyla bir sıra halinde mükemmel ve muntazam binalar inşa edilmiş ve bunlardan elde edilen kira gelirleri de okulun önemli gelir kaynaklarından birini oluşturmuştur.²⁹⁹

Mevcut belgelerde Balkan Savaşı'ndan sonra Selanik'in kaybedilmesi ile ortaya çıkan süreçte 1913 yılı itibariyle okulun kira getiren mülklerinin kıymetinin yüz elli bin lira değerine ulaştığı ve bu haliyle o zaman Osmanlı topraklarında bulunan on sekiz sanayi mektebinin en mükemmeli olduğu ifade edilmektedir.³⁰⁰

7 Ocak 1903 tarihi itibariyle okulun emlak ve gelir getiren mülkleri, bunların çeşitleri, numaraları, bulunduğu yerler, kıymetleri ve vergileri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 4 Selanik Hamidiye Sanayi Mektebine Ait Emlak ve Gelir Getiren Mülklerin Listesi.³⁰¹

<u>Mevkii</u>	<u>Numarası</u>	<u>Emlak Türü</u>	<u>Kıymeti (Kuruş)</u>	<u>Vergisi (Kuruş)</u>
İskele Caddesi	264	Dükkan	45.000	450
"	149	"	6.000	60
Yorgancılar Çarşısı	42	"	6.000	60
İstanbul Çarşısı	92	"	8.000	80
"	94	"	5.000	50
Unkapanı Caddesi	49	"	5.000	50
"	51	"	5.000	50
İskele Caddesi	-	Bedesten derunu	200.000	2.000
Numan Paşa Sokağı	11	Hamam	40.000	400
"	11/1	Dükkan	2.000	20
"	-	"	2.250	22, 20
"	-	"	2.250	22, 20
Telli Kapı	44	Han	15.000	150

²⁹⁸ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 178.

²⁹⁹ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 478.

³⁰⁰ BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

³⁰¹ BOA. İ.ML., 54/79 (25 Kanunuevvel 1318/7 Ocak 1903).

"	46	Han	8.000	80
"	130	Kahve	7.500	75
"	127	Arsa (binde dört)	2.000	8
Suluhan Derunu	20-21-22	Mağaza	15.000	150
Alasni Değirmeni Caddesi	0	Apartman hane	200.000	2.000
Bulvar Caddesi	-	"	130.000	1.300
Memleket Bahçesi	-	Çifte deniz hamamı	40.000	400
Toplam			744.000	7.428

3.1.3.2 Halkın Bağışları

Okul öncelikle bölgedeki kimsesiz, fakir ve garip çocukları istihdam etmesi bakımından halkın ilgisine mazhar olmuştur. Bu nedenle gerek okulun kuruluşu aşamasında ve gerekse faaliyet gösterdiği sonraki dönemlerde de halk tarafından okula birçok bağış ve yardımlarda bulunulmuştur. Örneğin Selanik İslahhanesinin kuruluş aşamasında bina inşası için açılan yardım defterine halkın bağışları ile bir günde 287 lira kaydedilmiştir.³⁰²

Bağış yapanlar arasında erkek hayırseverlerin yanında kadın hayırseverlerde bulunmaktadır. Aynı zamanda Müslüman tebaadan başka gayrimüslim tebaanın da bağış ve yardımlarda bulunduğu dikkat çekicidir. Bağış yapanlar rütbe ile de taltif edilmişlerdir. Örneğin 23 Nisan 1893 tarihli belgede; Selanik eşrafından Hıfzı ve Refet Bey'ler ile Salih Bey'in kızı Atiye Hanım Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi'ne, Selanik'te ortaklaşa hissedar oldukları bin beş yüz lira değerinde bir arsayı bağışlamışlardır. Bundan başka Selanik ahalisinin önde gelenlerinden Yusuf Ağazade Ali Efendi de elli lira para yardımında bulunmuştur. Gayrimüslim tebaadan tüccar Ganlaki Efendi de mektebe yardım olmak üzere okul adına inşa edilen binalar için iki yüz elli bin tuğla hediye etmiştir. Bu kişilerin, yardım ve vatanseverliklerini göstermiş olmalarından dolayı resmi makamlarca taltif edilmeleri uygun görülmüştür. Bunun üzerine Selanik vilayet yönetimi tarafından, Hıfzı Bey'in mevcut olan rütbesinin bir derece yükseltilmesine, Refet Bey'e üçüncü dereceden rütbe verilmesine, Atiye Hanım'a üçüncü rütbeden şefkat nişanı verilmesine, Ali ve Ganlaki Efendilerin de dördüncü rütbeden birer adet mecidiye nişanı verilerek ödüllendirilmeleri uygun görülerek bu talep hükümete arz edilmiştir. Ancak Hıfzı Bey'in verilen rütbeye zaten sahip olduğunun anlaşılması üzerine kendisine dördüncü rütbeden Nişan-ı Âli-i Osmani, Refet Bey'e dördüncü dereceden rütbe, Ali ve Galanki

³⁰² Yıldırım, *a.g.t.*, s. 179.

Efendilere dördüncü rütbeden birer Mecidiye nişanı, Atiye Hanım'a da üçüncü rütbeden şefkat nişanı verilmesi için sadarettten izin istenmiştir.³⁰³

Yine Selanik'te ailesinin sağ salim olarak eşkiyadan kurtarılmasından dolayı Flemenkli Musevi Matati şükran ifadesi olarak yeniden inşa olunacak hastane için elli bin ve sanayi mektebi için altmış bin kuruş bağışta bulunmuştur. Matati, bundan başka alaybeyi ve çeşitli zabıtlar, polis ve süvariler için de iki yüz kırk beş kese hediye etmek istemiştir. Bu bağışlar da eklendiğinde toplam olarak üç yüz beş lira olan bağışının kabul edilip edilmemesi hususunda Dahiliye Nezaretinden bilgi istenmiştir. Verilen cevapta yardımın kabul edileceği ancak alaybeyi, zabıtlar, polis ve süvarilerin zaten güvenlik işinden sorumlu ve bu işle görevli olmalarından dolayı bunlar için hediye amacıyla bile olsa para yardımının kabul edilmesinin mümkün ve munasip olmayacağı bildirilmiştir. Devamında ise, güvenlik güçlerinin vazifelerini bu durumda olduğu gibi özen ve gayretle yapmaları için maaşlarının düzenli ödenmesine dikkat edilmesi ve bu olayda fiilen gayreti görülen görevlilerin ödüllendirilmelerinin gerekli makamlardan talep edilmesi istenmektedir.³⁰⁴

3.1.3.3 Okul Adına Düzenlenen Faaliyetlerden Elde Edilen Gelirler

Mevcut belgelerde okul yönetimi tarafından zaman zaman halkın ilgi göstereceği ve iştirak edeceği türden gösteriler, eğlenceler düzenlenerek de okula gelir elde edilmeye çalışılmıştır.

Mesela 28 Ekim 1902 (H.25 Recep 1320) tarihli Selanik yönetimi tarafından sadarete sunulan belgede; Selanik Sanayi Mektebi yararına gelir elde etmek amacıyla, okula ait olan Memleket Bahçesi'nde pehlivan güreşi yapılmasına dair izin istenmiştir. Sadaret makamınca verilen cevapta burada pehlivan güreşi yapılmasında bir sakınca görülmediği bildirilmekle birlikte at yarışı, pehlivan güreşi, Deli Seyit müsabakası gibi etkinliklerin yapılabilmesi için mevcut mahalli yönetimden izin alınması gerektiği belirtilmiştir. Bundan sonra yönetimin göstereceği yer ve zamanda etkinliklerin yapılmasının mümkün olacağı, izinsiz olarak bu tarz etkinlikler yapılması halinde mesuliyetinin mahalli yönetimde olacağına dair irade-i seniyye bulunduğu belirtilmiştir.³⁰⁵

3.1.3.4 Okulda İmal Edilen Ürünlerden Elde Edilen Gelirler

Okulun sanayi kısmında bulunan atölyelerde yapılan üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen ürünlerin satışı ile de okula gelir sağlanmıştır. Okulun en önemli üretim faaliyetlerinin başında hiç şüphesiz ki okulda faaliyetine devam eden vilayet matbaası gelmektedir. Sanayi

³⁰³ BOA. DH.MKT., 18/23 (6 Şevval 1310/23 Nisan 1893)

³⁰⁴ BOA. MKT.MHM., 489/9 (18 Cemaziyelahir 1303/24 Mart 1886).

³⁰⁵ BOA. DH.MKT., 605/40 (15 Teşrinievvel 1318/ 28 Ekim 1902).

mekteplerinin bulunduğu diğer birçok vilayette olduğu gibi Selanik'te de vilayet matbaasının idaresi ve gelirleri maddi kaynak sağlamak amacıyla sanayi mektebine bırakılmıştı. Vilayet matbaasında basılan matbu evrak, dergi, gazete gibi yayınlardan elde edilen gelirler, özellikle gazete aboneliklerinden elde edilen gelirler diğer vilayetlerdeki sanayi mektepleri gibi Selanik'te de okulun en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturuyordu. Hatta bazı vilayetlerde okulun gelirlerini arttırabilmek amacıyla gazete aboneliğinin halka zorunlu tutulduğu bile görülebiliyordu.³⁰⁶ Aynı zamanda bu matbaada Türkçe yayınların yanında Rumca, Musevice ve Fransızca baskı yapıldığı da okul matbaası için yurt dışından getirilen malzemeler arasında Rumca, Musevice ve Fransızca harflerin bulunmasından anlaşılmaktadır.³⁰⁷ Selanik gibi dışa açık bir bölgede gerek gazete, dergi gibi süreli yayınlar ve gerekse kitap basımının oldukça fazla olduğu düşünülürse matbaanın faaliyetinin yoğun olduğunu ve vilayet matbaasının üretim faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin üretim alanında okulun en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Sanayi mekteplerine maddi anlamda destek olmak amacıyla özellikle devlet kurumları tarafından bu okullarda üretimi mümkün olan ürünlerin kendi bölgelerindeki sanayi mekteplerinden temin edilmesine özen gösterilmiştir. Mevcut belgelerden sanayi mekteplerinin bulunduğu bölgelerde özellikle ordunun ihtiyacı olan ve sanayi mekteplerinde üretilen ürünlerin bu okullarda imal edildiği anlaşılmaktadır. Ordu imalathanesi için birçok kere Selanik Sanayi Mektebi demirhanesinde nal, mih ve buna benzer ürünler imal ettirilerek satın alınmış ve bedelleri okula gelir olarak kaydedilmiştir. Selanik Sanayi Mektebi'nden farklı tarihlerde ordu için 21.966 kuruş 30 para,³⁰⁸ 9.520 kuruş,³⁰⁹ 12.789 kuruş,³¹⁰ ve 18.577 kuruş³¹¹ değerinde nal ve mih satın alınmıştır.

Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi marangozhanesi tarafından jandarma mektebinin siparişi üzerine jimnastik aleti imal edilmiştir. Ancak daha sonra jandarma mektebi müdüriyeti tarafından, imal edilen jimnastik aletin sipariş edilen ebatlara uygun olmadığı gerekçesiyle 450 kuruş değerindeki bedelinde indirim yapılması veya ücretin bir kısmının ödenmemesi talep edilmiştir.³¹²

Selanik İdadisinde mevcut ders sıralarının uzun zamandan beri kullanılmalarından dolayı eskimiş ve kullanılamayacak durumda olmaları sebebi ile seksen adet yeni sıranın yaptırılması

³⁰⁶ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s. 220.

³⁰⁷ Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi matbaası için Viyana'dan 60.000 kilo Musevice, Rumca, Fransızca hurufat alındığı kaydedilmektedir., BOA. ŞD., 601/87 (20 Teşrinisani 1323/ 3 Aralık 1907) .

³⁰⁸ BOA. TFR.IAS., 59/5861 (14 Nisan 1324/27 Nisan 1908).

³⁰⁹ BOA. TFR.IAS., 61/6033 (18 Mayıs 1324/31 Mayıs 1908).

³¹⁰ BOA. TFR.IAS., 67/6622 (9 Teşrinievvel 1324/22 Ekim 1908).

³¹¹ BOA. TFR.IAS., 67/6698 (4 Teşrinisani 1324/17 Kasım 1908).

³¹² BOA. TFR.I.M., 15/1425 (2 Kanunuvvel 1322/15 Aralık 1906).

gerek görülmüştür. Bu okul için yaptırılacak yeni sıraların her biri yetmiş dokuz buçuk kuruş olmak üzere Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi doğramacı ustası Nikolaki'ye yaptırılmasına karar verilmiştir. Sıraların fiyatları maarif müdüriyeti ve vilayet idare meclisi tarafından da uygun görülerek seksen sıra Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi doğramacı ustası Nikolaki'ye yaptırılarak 6.360 kuruş olan bedeli ödenmiştir.³¹³

Yine, Selanik Mekteb-i İdadisi öğrencileri için Hamidiye Sanayi Mektebi kundurhanesinde 60 çift vidalı çarık imal ettirilerek karşılığında 2.280 kuruş okul müdürü Ahmet Ziya Efendi'ye ödenmiştir.³¹⁴

3.1.3.5 Belediye Tarafından Okula Tahsis Edilen Vergi Gelirleri

Vilayetlerde, belediyeler tarafından toplanan vergilerden bazılarının sanayi mekteplerine gelir sağlamak amacı ile bu okullara devredildiği de oluyordu. Selanik belediyesi tarafından da vilayette kesilen her bir hayvan için belli bir miktar olarak alınan hayvan kesim vergisi gelir sağlaması amacı ile Selanik Sanayi Mektebine bırakılmıştı. Ancak, bu tür vergiler okullar için daimi bir gelir kaynağı olmalarına rağmen düzenli toplanamaması, toplanabilse bile tamamının okullara aktarılmaması gibi nedenlerden dolayı okul bütçelerinde ciddi bir meblağa karşılık gelmiyordu.³¹⁵

3.1.4 Selanik Sanayi Mektebinin Giderleri

Okulun giderleri ise; öğrencilerin iâşe masrafları, idari personelin ve hizmetlilerin maaşları, okula alınan her türlü malzeme ve eşyaların masrafları, imalat için kullanılan hammadde ve sanayi kısmı için gerekli olan kömür, yağ gibi malzemelerin masrafları, okulun sahip olduğu gayrimenkul gelirleri için devlete ödenen binde dört oranındaki emlak vergisi, okul için yurt dışından alınan malzemeler için ödenen gümrük vergileri şeklinde sıralanabilir. Bu giderler okulun gelirlerinden karşılanmaya çalışılıyordu.³¹⁶

Bunun yanında sanayi mekteplerinin gerek halkın yardımlarıyla oluşturulmuş hayır kurumları olmaları ve gerekse verdikleri meslek ve sanat eğitimi sayesinde ülkede güzel sanatların gelişmesine katkıda bulunmaları sebebiyle bu okulların gelişmesine destek olmak amacı ile devlet tarafından ekonomik alanda bir takım kolaylıklar sağlanmıştır. Bunlardan birisi

³¹³ BOA. MF.MKT., 551/31 (18 Kanunusani 1312/30 Ocak 1897).

³¹⁴ Ahmet Ziya Efendi bu bedele karşı gönderdiği senede, damga nizamnamesinde belirtilmesine rağmen, iki kuruluşluk pul yapıştırması gerekirken altmış paralık pul yapıştırmıştır. Bu nizamnamenin otuzuncu maddesi gereği pulun eksik kalan bedelinin tamamlanması için kendisinden yirmi para, başlangıçta işlemi yapan hesap memuru Emin Efendi'den de nizamnamenin otuz ikinci maddesinden dolayı senedi kabul etmesi sebebi ile doksan kuruş bedeli acilen maarif veznesine ödemeleri istenmiştir., BOA. MF.MKT., 153/28 (19 Teşrinievvel 1308/31 Ekim 1892).

³¹⁵ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s. 220.

³¹⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 49.

de okul için alınan eşyalardan gümrük vergisinin alınmaması konusunda sağlanan kolaylıklar olmuştur.

Sanayi mektepleri için yurt dışından alınacak eşya ve malzeme gümrük vergisi veya bir miktar depozito ücreti ödenerek geçirilir ve daha sonra bu eşya hakkında okul aracılığıyla ilgili kurumlar tarafından Şura-yı Devlete resmi yazışma yolu ile bilgi verilirdi. Alınan eşya ile ilgili olumsuz bir durum olmadığı takdirde Şura-yı Devlet'ten gelen onay ile eşyanın gümrükten geçirilmesi sırasında ödenen gümrük vergisi veya depozito ücreti gümrük idaresi tarafından okula iade edilirdi. Ancak her ne kadar ödenen vergi miktarı daha sonra geri tahsil edilse de başta malzemenin gümrükten alınması sırasında ödeme yapmak zorunda kalınması ekonomik sıkıntılar yaşayan ve kira gelirleri, halkın yardımları gibi sürekli ve sabit olmayan kaynaklarla varlıklarını sürdürmeye çalışan sanayi mekteplerini ekonomik olarak zor durumda bırakmaktaydı. Selanik Sanayi Mektebi için de bu konuda birçok örnek mevcuttur.

Selanik Sanayi Mektebi için Milano şehrinden getirilen bando ve mızıka takımı için Selanik Gümrük İdaresi tarafından okuldan 862 kuruş gümrük vergisi tahsil edilmiştir. Bunun üzerine okul yönetimi tarafından Şura-yı Devlete bilgi verilerek bando ve mızıka takımının ülkede güzel sanatların gelişmesine hizmet etmek amacı ile getirtildiği belirtilerek okulunda yardıma muhtaç durumda olması sebebi ile bando ve mızıka takımı için gümrük idaresine ödenen vergi miktarının iade edilmesi talebinde bulunulmuştur. Bunun üzerine Şura-yı Devlet tarafından yapılan değerlendirme sonucunda da bando ve mızıka takımından tahsil edilen gümrük vergisinin okula iade edilmesine karar verilerek bu karar Selanik gümrük idaresine tebliğ edilmiş ve durum Selanik vilayet yönetimine de bildirilmiştir.³¹⁷ Yine okul için Napoli'den getirilen 36 parça mızıka takımı için 1809 kuruş depozito ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile bu miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.³¹⁸ Okulun demirhanesi için Avrupa'dan getirilen alet ve edevata karşılık 620 kuruş 20 para gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile bu miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.³¹⁹ Yine okulun demirhanesi ve marangozhanesi için yabancı ülkelere getirilen 27.650 kuruş değerinde alet ve edevat için 1.991 kuruş gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile bu miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.³²⁰ Okulun matbaası için alınan 93 kıyye³²¹ hurufat için gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile

³¹⁷ BOA. *DH.MKT.*, 386/26 (21 Mayıs 1311/2 Haziran 1895).

³¹⁸ BOA. *İ.RSM.*, 14/18 (28 Temmuz 1317/10 Ağustos 1901).

³¹⁹ BOA. *İ.RSM.*, 17/29 (15 Teşrinievvel 1318/28 Ekim 1902).

³²⁰ BOA. *İ.RSM.*, 19/20 (2 Şubat 1319/15 Şubat 1904).

³²¹ Kıyye; okka, 400 dirhem veya 1.283 grama denk gelen ağırlık ölçüsü, bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitapevi, Ankara, 2010.

ödenen miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.³²² Okulun dokumahanesi için getirilen 2 kilo 500 gram iğne yatağı için gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile ödenen miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.³²³ Yine okulun dokumahanesi için Filibe'den getirilen bir adet mensucat makinesi için gümrük vergisi ücreti ödenmiş, yapılan yazışmalar sonucunda irade-i seniyye ve Şura-yı Devlet kararı ile ödenen miktar gümrük idaresi tarafından okula iade edilmiştir.³²⁴

Muamele işlemlerinden kaynaklanan aksaklıkları ortadan kaldırmak için Maliye Nezareti tarafından 23 Nisan ve 3 Mayıs 1911 (R.10 ve 20 Nisan 1327) tarihli havale edilen tezkire ile konu Şura-yı Devlete bildirilmiştir. Bunun üzerine Maliye, Nafia ve Maarif dairesinin teklifi ile Şura-yı Devlette şu karar alınmıştır: Sanayi mektepleri için yurtdışından alınacak eşya ve malzemenin gümrük vergisi ödenerek geçirildikten sonra her defasında Şura-yı Devlete bilgi verilmesi ve sorulması kanunu uygulanıyor iken bu durum gereksiz yazışma ve muamelata sebep olmaktadır. Bundan dolayı sanayi mektepleri için yurtdışından alınan eşya ve malzemenin cinsi, miktarı ve alınma sebebi mahalli yönetimlerce usule uygun olarak araştırılıp bir mazbata ile tasdik edilerek ve en sonunda da gümrük idaresince incelenerek uygun bulunduğu takdirde sormaya ve Şura-yı Devletin incelemesine gerek kalmadan gümrük vergisi alınmadan gümrükten geçirilecektir. Ancak gümrükten geçişi esnasında gümrük müdürlüğü tarafından çeşitli sebeplerden dolayı tereddüt edilen eşya ve malzeme incelenmesi için Şura-yı Devlete bildirilecektir. Böylece Selanik Mithat Paşa Mektebi için alınıp çeşidi ve miktarını gösterir belgede doğru olarak yazılmış olan malzemenin de aynı usulle Şura-yı Devlete bilgi vermeye gerek olmadan yerel yönetimin incelemesi ve onayıyla gümrük vergisi ödemediği gümrükten geçirilmesi mümkün olmuştur.³²⁵

3.1.5 Selanik Sanayi Mektebinin Mali Durumu

Selanik Sanayi Mektebinin özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan II. Abdülhamid tarafından vilayet sanayi mekteplerinin durumlarının iyileştirilmesi için bir takım düzenlemelerin yapıldığı 1890 yılına kadar geçen dönemde ekonomik durumu iyi değildir ve okul bu dönemde maddi anlamda sıkıntılar yaşamıştır.

Okulun bu yıllarda ekonomik alanda ciddi sıkıntılar yaşadığı, okulun gelirlerinin giderleri karşılayamadığından dolayı vergilerini ödeyemediği ve maliyeye vergi borcunun biriktiği anlaşılmaktadır. Bu dönemde ülke genelinde ekonomik alanda yaşanan sorunlarda 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın getirdiği siyasi, ekonomik ve sosyal olumsuzlukların yanında ülkenin

³²² BOA. *İ.RSM.*, 31/61 (7 Temmuz 1324/20 Temmuz 1908).

³²³ BOA. *İ.RSM.*, 32/5 (15 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908).

³²⁴ BOA. *İ.RSM.*, 29/16 (14 Ağustos 1323/27 Ağustos 1907).

³²⁵ BOA. *BEO.*, 3913/293471 (25 Haziran 1327/8 Temmuz 1911).

daha önceki yıllardan itibaren sürüklenmiş olduğu dış borç yükünün ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkisinin de payı büyüktür. Düzenli bir gelir kaynağı olmayan, okulda üretilen ürünlerin satışından elde edilen gelirler, sahip olduğu gayrimenkullardan elde ettiği kira gelirleriyle beraber halkın ve belediyelerin yardımlarıyla masraflarını karşılamaya çalışan okul ülke genelinde hakim olan olumsuz ekonomik şartlar nedeni ile bu dönemde zorluklarla varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Bu olumsuz ekonomik şartların yanında II. Abdülhamid döneminin ilk yıllarında taşra belediyelerinin idaresinin düzenlenmesine yönelik çıkarılan kanunla vilayet sanayi mekteplerinin yönetimlerinin bulundukları ilin belediye meclislerine devredilmesi bu okullar üzerindeki zaten az olan devlet kurumlarının ilgisini daha da azaltmıştır. Bunlara zaman zaman okul yönetimlerinin ilgisizlikleri, idari zaafılar ve hatta istismarlardan dolayı ortaya çıkan olumsuzluklar da eklenince bu dönemde vilayet sanayi mekteplerinin durumları daha da kötüye gitmiştir.³²⁶

Bu dönemde Selanik Sanayi Mektebinin gelirlerinin giderlerini karşılamaya yetmemesi sebebi ile 1885-1894 (R.1300-1309) yılları arasına ait vergileri ödenememiş ve bu süre içerisinde okulun 57.500 kuruşluk vergi borcu birikmiştir. Bunun üzerine birikmiş vergi borcunun affedilmesi için okul yönetimi tarafından Maliye Nezaretine başvurulmuştur. Bu amaçla okul komisyonu tarafından Maliye Nezaretine yazılan yazıda, her ne kadar 1890 yılında yapılan düzenlemeler ve padişah tarafından yeniden tedarik edilen gelirler ile okulun durumu bir miktar düzelmiş olsa da geçmiş senelere ait birikmiş 57.500 kuruşluk vergi borcunun Maliye Nezareti tarafından tahsil edilmesi halinde mali durumun yeniden bozulacağı ifade edilmiştir. Bu durumda ise bir müddetten beri düzelmiş olan ve kimsesiz çocukların eğitimi maksadıyla faaliyet gösteren okulun işleyişinin yeniden kesintiye uğrayacağı bildirilmiştir. Bu durum sebebi ile okulun 1895 (R.1310) senesinden sonraki yıllar için işleyecek olan vergilerinin her sene düzenli olarak tahsil edilmesi, 1885-1894 (R.1300-1309) yılları arasındaki birikmiş olan 57.500 kuruşluk vergi borcunun da affedilmesi okul komisyonu tarafından Maliye Nezareti'nden talep edilmiştir. Maliye nezaretinden verilen cevapta ise okulun bahsi geçen yıllara ait vergi borcunun hazinenin iç denge unsurlarından olan gelirlerden olması sebebiyle affının mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bununla beraber okulun düzen ve idaresinin korunmasının zaruri olması sebebiyle biriken vergisinin uygun taksitler halinde bölünerek tahsil edilmesi ve 1894 senesinden itibaren işleyecek vergisinin de her sene düzenli olarak ödenmesinin uygun olacağı bildirilmiştir.³²⁷

³²⁶ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s.218.

³²⁷ BOA. ŞD., 2020/30 (23 Kanunuevvel 1309/4 Ocak 1894).

Okulun kira gelirlerinden binde on oranında vergi alınmıştır.³²⁸ Ancak mali alanda yaşadığı sıkıntılar sebebi ile bu vergilerin ödenmesinde okul zorluklar yaşamaktaydı. Bunun üzerine okul komisyonu tarafından ilgili makamlardan, okulun idaresinin halkın bağışları ile oluşturulan kira gelirleri ile sağlanmasından dolayı bunlardan ibtidai mekteplerinde olduğu gibi binde dört vergi alınması talep edilmiştir. Dâhiliye Nezaretinden verilen cevapta ibtidai mekteplerinin kiraya verilmek sureti ile gelir getiren mülklerinden irade-i seniyye gereğince binde dört vergi alındığı belirtilmiştir. Sanayi mekteplerinin gelirlerinin durumunun ise Maliye Nezaretine sorularak Selanik Sanayi Mektebinin kira gelirlerinin de ibtidai mekteplerinin kira gelirleri gibi halkın bağışları ile oluşmuş emlaktan sağlandığının Maliye Nezareti tarafından yazılı olarak bildirmesi üzerine Selanik Sanayi Mektebi ile beraber diğer taşra sanayi mektepleri de istisna edilmeyerek bu okulların da binde dört vergi ile mükellef tutulmalarının Şura-yı Devlet kararı ile kabul edildiği bildirilmiştir.³²⁹

II. Abdülhamid tarafından 1890 yılında vilayet sanayi mekteplerinin olumsuz şartlarını düzeltmek amacı ile yapılan bir takım düzenlemelerle bu okullara yeni gelir kaynakları temin edilmiştir. Ancak bu yardımlarla okulların mali durumları bir miktar iyileşmeye gitmesine rağmen ekonomik anlamdaki sorunlarının tam olarak ortadan kalkmamıştır.

1907 yılında Selanik Sanayi Mektebinin gelirlerinin bir kısmı okulun maliyeye olan vergi borçlarının ödenememesi sebebi ile haczedilmiştir. Bunun üzerine okul müdüriyeti tarafından müfettişlik makamına bir yazı gönderilerek okulun 1907 bütçesinde 60 küsur bin kuruş kadar açık bulunması sebebi ile mali durumunun kötü bir halde bulunduğu ifade edilmiştir. Bundan dolayı öğrencilerin gıda gibi en zorunlu ihtiyaçların dahi yeteri kadar karşılanamadığı ve okul gelirlerinin biriken borçları karşılayabilecek durumda olmadığı belirtilerek bu sebeple okulun gelirlerinin bir kısmının vergi taksitinin ödenmesini temin altına almak için haczedilmesinin okulun zor durumda bulunan mali yapısını daha da kötüleştirdiği bildirilmiştir. Bu sebepten dolayı müfettişlik makamından, vergi borcunun okulun bir sonraki senenin bütçesinden ödenmesi şartı ile gelirleri üzerine konan haczin kaldırılması istenmiştir.³³⁰

³²⁸ BOA. *İ.ML.*, 54/79 (25 Kanunuevvel 1318/7 Ocak 1903).

³²⁹ BOA. *DH.MKT.*, 734/17 (24 Haziran 1319/7 Temmuz 1903).

³³⁰ Selanik Sanayi Mektebi müdüriyeti tarafından müfettişlik makamına yazılan yazıda; okulun 1907 (R.1322) bütçesinde 60 küsur bin kuruş kadar açık bulunması sebebi ile okulun mali durumunun kötü bir halde bulunduğu için öğrencilerin gıda gibi en zorunlu ihtiyaçların dahi yeteri kadar verilemediği ve sene sonuna kadar tahsil edilecek olan okul gelirlerinin sene başından beri biriken borçları karşılaması şöyle dursun senenin son üç ayının masraflarını dahi karşılayabilecek durumda dahi bulunmadığından dolayı okul yönetiminin çok zor bir durumda bulunduğu bildirilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin ölmeyecek kadar yiyeceğinin karşılanmaya çalışıldığı okulun gelirlerinin bir kısmına vergi taksitinin ödenmesini temin altına almak için haczedilmesi okulun zor durumda bulunan mali yapısını daha da kötüleştirdiği belirtilmiştir. Okulun koruması altında bulunan bu yetim öğrencilerin bu şekilde perişan olmaları üzücü bir durum olduğundan bu durumun düzeltilmesi için okulun vergi borcunun bir sonraki senenin bütçesinden ödenmesi şartı ile okulun gelirleri üzerine konan haczin kaldırılması istenmiştir. BOA. *TFR.I.M.*,14/1322 (25 Kanunuevvel 1322/7 Ocak 1907).

II. Meşrutiyet döneminde de okulun mali sıkıntılarının devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu yıllarda, Bursa Sanayi Mektebinin sanayi şubesinin kapatılması üzerine Selanik Sanayi Mektebine kayıt olmak isteyen dördüncü sınıf öğrencisi Ahmet Mustafa Efendi'ye okul yönetimi tarafından verilen cevapta okulun sıhhsizliği ve gelirlerinin yetersizliği sebebiyle değil dışarıdan, vilayet dâhilindeki talebeyi bile kabule müsait olmadığının bildirilmesi bu dönemde de okulun yaşadığı mali sıkıntıların devam ettiğini göstermektedir. Aynı belgede, o sene Selanik'e bağlı yerlerden okula kayıt olmak için müracaat eden doksan dokuz talebeden ancak on ikisinin kabul edilebildiği, kalanların ise üzümlere geri döndükleri, bu sebeple okula tahsisat verilmesi için sadarete yazıldığı da belirtilmiştir.³³¹

II. Meşrutiyet döneminde, vilayet sanayi mekteplerinin şartlarının düzeltilmesi için devlet yetkilileri tarafından yeni bir girişimde bulunulmuştur. 1911 yılı içerisinde gerçekleşen Meclis-i Mebusan görüşmeleri sonucunda, yapılacak yeni bir düzenleme ile ülke genelindeki bütün vilayet sanayi mekteplerinin gerekli ihtiyaçlarının karşılanması ve mevcut şartlarının daha iyi bir hale getirilmesi amacı ile Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlanması ve nezaretin bütçesinin de bu amaç doğrultusunda artırılması kararlaştırılmıştır. Bunun neticesinde 1911 yılında ülke genelindeki tüm vilayet sanayi mektepleri Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlanmıştır.³³² Bu okulların gerekli ihtiyaçlarının karşılanması ve mevcut şartlarının daha iyi bir hale getirilmesi amacıyla yine Meclis-i Mebusan kararı ile 1911 senesinden itibaren Ticaret ve Ziraat Nezareti bütçesine senelik iki milyon kuruş tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu bütçenin yüz bin kuruşu da Selanik Sanayi Mektebine ayrılmıştır. Bu tahsisat 1913 senesine dek iki sene boyunca Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından Selanik Sanayi Mektebine gönderilmiştir. Ancak 1913 yılında Anadolu'daki sanayi mekteplerine tahsisatları yine gönderilmesine rağmen Balkan Harbi sebebi ile Rumeli'deki sanayi mekteplerine bu ödenek gönderilememiştir. Bunun üzerine Selanik Sanayi Mektebi yönetimi tarafından Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunulan arzuhalde bu ödeneğin tahsil edilememesinin okul yönetimini zor durumda bıraktığı belirtilerek okulun yaşadığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle Selanik Bankasından alınmış olan borçlarının ödenemediği ve bu konunun önemli bir sorun haline geldiği bildirilmiştir. Selanik Bankasından alınan iki bin beş yüz liralık borcun ödenebilmesi için hükümetten gelmesi beklenen bu ödeneğin aniden kesilmesi ve ulaştırılamaması okul yönetimini zor durumda bırakmıştır. Aynı zamanda o günlerde Yunan Hükümeti tarafından okulun emlakına el konulmak amacı ile de bir girişimde bulunulduğu, ancak okulun bölgedeki Müslüman ahaliye ait bir kurum olduğu resmen tasdik ettirilmek suretiyle bu tehlike o anlık engellenmiş ise de tehlikenin geçmediği bildirilmiştir. Eğer okul yönetimi tarafından bu borç ödenemezse bu durumun banka tarafından

³³¹ BOA. DH.İD., 26-1/10 (30 Teşrinievvel 1326/12 Kasım 1910).

³³² Ergün, a.g.e., s. 344.

okul emlakına el konulmasına ve ardından Yunan Hükümeti tarafından okula müdahale edilmesine bir vesile teşkil edeceğinden dolayı yüz elli bin liralık emlakın elden gitme ihtimalinin olduğu bildirilmiştir. Bundan dolayı Ticaret ve Ziraat Nezaretinden okul için tahsis edilmiş olan yüz bin kuruşun 1913 senesine mahsus olmak üzere ödenmesi talep edilmiştir.³³³

Okulun mali durumu Selanik'in işgalinden sonra daha da kötüleşmiştir. Bu dönemde Yunan yetkilileri tarafından, işgal ettikleri bölgelerdeki diğer okullarda yaptıkları gibi Selanik Sanayi Mektebinin de gelirlerine, gayrimenkullerine ve banka hesaplarına el konulmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan Osmanlı yönetimi ile olan bağlantının kesilmesi sonucunda okul, Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından 1911 yılından itibaren bütün taşra mekteplerine sağlanan ödenek gibi devlet tarafından temin edilen gelirlerden de mahrum kalmıştır. Bütün bu olumsuzluklar okulun, bünyesinde eğitim gören öğrencilerin idare ve iâşesini dahi karşılayamayacak duruma düşmesine ve hatta mülklerinden elde edilen gelirlere icra yolu ile el konulması tehlikesi ile karşı karşıya kalacak kadar maddi durumunun bozulmasına sebep olmuştur.

İşgal sonrasında okulun ekonomik yapısı iyice bozularak bünyesinde eğitim gören ve çoğu fakir ailelerin çocuklarından oluşan öğrencilerin idare ve ihtiyaçları karşılayamayacak bir hal almasının yanında bu öğrencilere kimsesiz ve çaresiz kalan birçok şehit çocuğunun da katılması ile okulun idaresi daha da zorlaşmıştır. Bütün bu olumsuzluklar sonucunda okul öğrencilerinin merhamet ve şefkate muhtaç bir durumda kalmaları üzerine Selanik Sanayi Mektebi müdüriyetince sadarete sunulan bir arzuhalde okula acilen devlet tarafından bir miktar para yardımı yetiştirilmesi gerektiği bildirilmiştir. Yardımın ulaşmaması durumunda ise okulun kapanıp öğrencilerin perişan olacakları ve okulun kapanması halinde varlıklarına Yunanlı yetkililer tarafından el konulmasına ortam hazırlanmış olacağı belirtilmektedir. Ancak sadaretçe verilen cevapta ise devlet hazinesinin mevcut durumunun o an için okula para yardımında bulunmaya imkanı olmadığı bildirilmiştir. Bunun üzerine sadaret makamı tarafından okula para yardımında bulunulması için bu durum Müdafa-i Milliye Cemiyetine iletilmiştir. Sadaret makamı tarafından Müdafa-i Milliye Cemiyetine gönderilen yazıda, cemiyetin bu tür zamanlarda muhtaç durumda olanların yardımına yetişmek gibi bir insanlık vazifesi olmasına rağmen bu konuda şimdiye kadar müdahale etmeyerek üzüntü veren bir tavır sergilediği ifade edilmiştir. Aynı zamanda alınan Meclis-i Vükela kararınca Müdafa-i Milliye Cemiyetinden okulun öğrencilerinin ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmak üzere Selanik Sanayi Mektebine acilen bin liranın gönderilmesi talep edilmiştir.³³⁴

³³³ BOA. BEO., 4173/312968 (18 Nisan 1329/1 Mayıs 1913).

³³⁴ BOA.,BEO. 4175/313059 (8 Mayıs 1329/21 Mayıs 1913).

Müdafa-i Milliye Cemiyeti tarafından sadaret makamına verilen cevapta ise cemiyetin o günkü mali durumu müsait olmadığından Selanik Sanayi Mektebinin borcunun ödenebilmesi için talep edilen yardımın yapılmasının mümkün olmadığı ve bu tür kurumların borçlarının ödenmesi için yardım yapılmasının cemiyetin nizamnamesine uygun olmadığı bildirilmiştir.³³⁵

3.1.6 Eğitim-Öğretim

Selanik Sanayi Mektebinde eğitim- öğretim faaliyetleri diğer taşra sanayi mekteplerinde de olduğu gibi 1871 yılında Mithat Paşa tarafından hazırlanan “Islahhanelere Dair Nizamname” esas alınarak yürütülüyordu. Buna bağlı olarak okula öğrenci kabulü, öğrencilerin teorik ve mesleki eğitime devam şekli, okulda yürütülen eğitim ve öğretim faaliyetleri nizamnamede belirlenen şartlara uygun olarak yürütülmüştür.

3.1.6.1 Öğrenci Kabul Şartları

Okula ücretsiz eğitim için kayıt olacak öğrencilerin fakir, anne ve babasından yoksun olması şartı aranmaktaydı. Eğer ebeveyninden biri sağ ise iş göremez halde olması, diğer bir ifadeyle çalışamayacak durumda olması şartı aranırdı. Bunların yanında okula kayıt olacak öğrencinin sürekli bir hastalığının bulunmaması da gerekmekte idi.³³⁶

Okula kabul edilecek öğrencilerin 1893-1897 seneleri arasında on iki yaşına girmemiş olmaları şartı aranırken,³³⁷ 1900 ve 1901 seneleri için sekiz yaşından küçük on iki yaşından büyük olmamaları,³³⁸ 1902, 1904 ve 1906 seneleri için de 8 yaşından küçük on beş yaşından büyük olmamaları şartı aranmaktadır.³³⁹ 1907 senesi için ise çocukların Kuran-ı Kerim ve Türkçe okumayı bilmesi halinde on bir yaşından küçük on beş yaşından büyük olmaması şartı ile okula kaydedilebileceği belirtilmektedir.³⁴⁰

Açık yer olmadıkça okula fazladan öğrenci kabul edilemeyeceğinden çocuk kayıt ettirmek isteyenlerin öncelikle okul idaresinden açık yer olup olmadığını sormaları ve sonrasında açık yer varsa öğrencinin belirtilen şartları taşıdığını ispatlayan resmi belgeleri ile beraber kayıt için okula başvurmaları gerekmekteydi.³⁴¹

³³⁵ BOA. BEO., 4242/318078 (9 Kanunusani 1329/22 Ocak 1914); BOA. BEO., 4263/319671 (26 Şubat 1329/11 Mart 1914).

³³⁶ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480-481.

³³⁷ SVS, def'a 12, H.1311 (1893), s.142; SVS, def'a 13, H.1312 (1894), s. 128; SVS, def'a 14, H.1313 (1895), s.132; SVS, def'a 15, H.1315 (1897), s. 267-268.

³³⁸ SVS, def'a 16, H.1318 (1900), s. 333-334; SNMU, def'a 4, H.1319 (1901), s. 620-621.

³³⁹ SVS, def'a 17, H.1320 (1902), s. 393; SVS, def'a 18, H.1322 (1904), s. 310-311; SVS, def'a 19, H.1324 (1906), s. 248.

³⁴⁰ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480-481.

³⁴¹ SVS, def'a 12, H.1311 (1893), s. 142; SVS, def'a 13, H.1312 (1894), s. 128; SVS, def'a 14, H.1313 (1895), s. 132; SVS, def'a 15, H.1315 (1897), s. 267-268.

Okulda boş yer olduğu takdirde her sene eylül ayının başında okula öğrenci kabul edilebileceğinden çocuk kayıt ettirmek isteyenlerin ağustosun on beşinde nüfus tezkireleriyle beraber okul idaresine müracaat etmeleri ve bununla beraber çocuğun belirtilen şartları taşıdığını resmen ispat etmeleri gerekmektedir.³⁴²

3.1.6.2 Okulun Öğretim Programı

Selanik Sanayi Mektebinin eğitim süresi şube sınıfı³⁴³ hariç olmak üzere 5 sene idi. 1904-1905 senesinde tahsil süresi şube sınıfı hariç 6 yıla çıkarılmıştır. Ancak 1906-1907 senesinde tekrar 5 seneye düşürülmüştür.³⁴⁴

Ülke genelindeki diğer vilayet sanayi mekteplerinde olduğu gibi Selanik Sanayi Mektebinde de verilen teorik eğitim okula kabul edilen çocukların yaşlarının 8 ile 12 yaş arasında değişmesinden ve bu çocukların daha önce herhangi bir eğitim görmemiş olup okuma yazma bilmemeleri sebebi ile ilkokul (iptidai) düzeyinde idi.³⁴⁵ Bundan dolayı ıslahhanelerde öğrencilere teorik alanda öncelikli olarak temel dini-ahlaki eğitim ve bunun yanında pratik olarak da meslek eğitimi verilmesine yönelik programlar uygulanmıştır. 1871 yılında çıkarılan nizamnameye göre ıslahhanelerde teorik olarak Elifba, Amme ve Tebareke Cüzleri, Kur'an, İlmihal, Risale-i Ahlak, Edebiyat, Sülüs ile Rika yazı dersleri, Hesap ve Defter Tutma Usulü gibi o yıllarda ilkokullarda okutulan temel derslerin verilmesi kararlaştırılmıştı.³⁴⁶ Ancak zamanla, özellikle de 1890 yılından sonra yapılan düzenlemelerle imkanlarının biraz daha genişlemesi sayesinde vilayet sanayi mekteplerinin bir çoğunda verilen pratik eğitimin düzeyi ve kalitesi de artmış, bazılarında ilkokul derslerinin yanında rüştiye düzeyinde dersler de okutulmaya başlanmıştır.³⁴⁷ Aşağıda verilen tabloda 1907 yılında Selanik Sanayi Mektebinde uygulanan eğitim programına baktığımız zaman okulda ıslahhanelere dair nizamname ile belirlenen teorik derslerin yanında Fransızca, Arapça, Farsça, Hendese, Coğrafya, Tarih, Cebir, Resim, Malumat-ı Fenniye, Kimya gibi farklı derslerin okutulduğu görülmektedir. Burada Selanik Sanayi Mektebi'nin eğitim programının, vilayet sanayi mektepleri için nizamnameyle belirlenen programdan daha ileri düzeyde, iptidai düzeyinin üstünde, rüştiye düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

³⁴² SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 481.

³⁴³ On yaşından küçük, atölye bölümlerinde meslek eğitimi almaya henüz yaşları müsait olmayan çocukların temel eğitim gördükleri sınıflara şube sınıfı deniyordu., SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

³⁴⁴ SVS, def'a 18, H.1322 (1904), s. 309; SVS, def'a 19, H.1324 (1906), s. 246-247.

³⁴⁵ SVS, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254.

³⁴⁶ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 190.

³⁴⁷ Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s. 223.

Özellikle okulda Fransızca yabancı dil eğitiminin verilmesinin, buradan mezun olan öğrencilerin iş hayatına atılmaları konusunda Selanik ve Selanik gibi dışa açık kozmopolit şehirlerde onlara kolaylık sağlamasına yönelik olduğunu söyleyebiliriz.

Selanik Sanayi Mektebi'nde okutulan derslerin senelere göre dağılımı şu şekildedir.

Tablo 5 1907 Yılı Selanik Sanayi Mektebi Eğitim Programı.³⁴⁸

Birinci Sınıf Dersleri	Kuran-ı Kerim, Ulum-i Diniyye, Hesap, Türkçe İmla ve Hüsn-i Hat, Türkçe Kıraat, Fransızca, Sarf-ı Osmani.
İkinci Sınıf Dersleri	Kuran-ı Kerim, Ulum-ı Diniyye, Hesap, Türkçe Kıraat, Fransızca, Sarf-ı Osmani, İlm-i Eşya, Türkçe İmla ve Hüsn-i Hat, Resim.
Üçüncü Sınıf Dersleri	Kuran-ı Kerim, Ulum-ı Diniyye, Türkçe Kıraat, Hendese, Türkçe İmla ve Hüsn-i Hat, Coğrafya, Hesap, Farisi, Nahv-i Osmani, Fransızca, Sarf-ı Arabi, Resim.
Dördüncü Sınıf Dersleri	Ulumu Diniyye, Nahvi Osmani, Hendese, Türkçe Kıraat, Tarih, Fransızca, Türkçe İmla ve Hüsn-i Hat, Hesap, Cebir, Coğrafya, Nahv-i Arabi, Resim.
Beşinci Sınıf Dersleri	Ulum-ı Diniyye, Türkçe Kitabet, Fransızca, Usul-i Defteri, Cebir, Malumat-ı Fenniye, Kimya-i Adi namı altında Hikmet-i Tabiiyye, Mebadi-i Fenn-i Makine, Resim, Hendese.

Ancak yine de vilayet sanayi mekteplerinde verilen eğitim idadi düzeyinde bir mesleki teknik eğitim kurumu olan İstanbul Sanayi Mektebi'nin seviyesine ulaşamamıştır. İstanbul Sanayi Mektebi'nde, 1894 yılından sonra, okulda görev yapan Fransız uzmanların tavsiyeleri doğrultusunda yapılan düzenlemelerle 7-8 yaşlarında okuma yazma bilmeyen çocukların okula kaydedilmesi uygulamasından kademeli olarak vazgeçilmiş, 13 yaşından küçük 15 yaşından büyük hiçbir öğrencinin alınmaması yönünde karar alınmış ve bu karar uygulanmaya başlanmıştır. Buda okulun, 1894 yılından sonra, idadi düzeyinde gerçek manada bir ortaöğretim mesleki eğitim kurumu olma özelliği kazanmaya başlamışında etkili olmuştur.³⁴⁹

Vilayet sanayi mekteplerinde ise 7-8 yaşlarında okuma yazma bilmeyen çocukların okula kaydedilmeye devam edilmiştir. Bu da vilayet sanayi mekteplerinin Dersaadet Sanayi Mektebi düzeyinde eğitim veren kurumlar seviyesine ulaşamamasında etkili olmuştur. Her ne kadar Selanik Sanayi Mektebi müdürü olarak görev yapan Yusuf Sadık Bey tarafından 15 Haziran

³⁴⁸ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 479.

³⁴⁹ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 105.

1912 tarihli vilayet yönetimine sunulan belgede Selanik Sanayi Mektebi'nin idadi derecesinde bulunduğu resmen tasdik edildiği belirtilmekte olsa da ³⁵⁰ uygulamada bu durum geçerli olmamaktadır. Nitekim Selanik Mithat Paşa İslam Sanayi Mektebi öğrencilerinden sanat eğitimi almak amacıyla 1919 yılında İstanbul'a gelerek İstanbul Sanayi Mektebi'ne kaydolmak isteyen 12 numaralı Eyüp bin Sefer'in tahsil derecesi İstanbul Sanayi Mektebi'ne kabule uygun bulunmadığından okula kaydedilmemiş, kendisinin taşra sanayi mekteplerinden birine kaydolması tavsiye edilmiştir. Bunun üzerine Eyüp bin Sefer Edirne Sanayi Mektebi'ne kaydolmuştur.³⁵¹

Islahhanelerde öğrencilere okutulan derslere ait kitaplar, okulda ihtiyaç duyulan haritalar gibi eğitim-öğretim araç gereçleri okul yönetimleri tarafından Maarif Nezareti'nden talep ediliyor ve bu tür ihtiyaçlar devlet tarafından karşılanıyordu.³⁵²

3.1.6.3 Öğrencilerin Teorik ve Pratik Eğitime Devam Şekli

Öğrenciler, cuma günü hariç haftanın her günü okulda eğitim görürlerdi. Cuma günü okulun tatil günü idi. Cuma günü hariç haftanın her günü öğrencilere öncelikle sabahları iki saat teorik alanda ders verilirdi. Bundan sonra ise her öğrenci alanıyla ilgili atölyeye gidip akşamleyin okulun kapanış saatine kadar mensup olduğu sanat alanıyla ilgili eğitim görürdü.³⁵³

Okulda sanat eğitimi on yaşından sonra başlamaktaydı. Henüz on yaşını tamamlamamış olan öğrencilere meslek eğitimi verilmezdi.³⁵⁴

Mızıka bölümüne, öğrenciler arasından müziğe ilgi ve yeteneği olanlar seçilirlerdi. Bunlar her gün iki saat teorik ve pratik olarak musiki derslerini aldıktan sonra mensup oldukları diğer alanlarla ilgili atölyelerde mesleki eğitimlerine devam ederlerdi.³⁵⁵

3.1.6.4 Okulun Eğitim Kadrosu

Açıldıkları dönemde sanayi mekteplerinde teorik dersler genellikle okulda istihdam edilmiş bir veya iki hoca tarafından veriliyor, her ders için ayrı hoca bulunmuyordu. Ancak 1890 (H.1308) yılından sonra II. Abdülhamid'in özel olarak sanayi mektepleri ile ilgilenmesi ve bu okulların imkanlarının genişletilmesine yönelik çalışmaların başlatılması, zamanla ülke genelinde eğitim kurumlarındaki artış, eğitim seviyesinin yükselmesi, öğretmen yetiştiren eğitim kurumlarının çoğalması gibi etkenler sayesinde sanayi mekteplerinin ihtiyaç duyduğu öğretmen ihtiyacının giderilmesi ve teorik derslerin o alana hakim branş öğretmenleri

³⁵⁰ BOA. DH.İD., 28/2 (2 Haziran 1328/15 Haziran 1912).

³⁵¹ BOA. DH.UMVM., 78/44 (15 Teşrinisani 1335/15 Kasım 1919).

³⁵² BOA. MF.MKT., 32/80 (6 Kanunuevvel 1291/18 Aralık 1875); Yıldırım, a.g.e., s. 34.

³⁵³ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

³⁵⁴ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

³⁵⁵ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

tarafından verilmesinin sağlanmasını biraz daha kolaylaştırmıştır. Yine bunun yanında okullardaki öğretmen ihtiyacının giderilmesi ve teorik derslerin branş öğretmenleri tarafından verilmesi okulun mali imkanları, okulların bulundukları kentin gelişmişliği, sosyo-kültürel yapısı ve idarecilerin etkinliğine bağlı olarak da değişmekte idi.³⁵⁶

Selanik Sanayi Mektebinde de okulun kuruluşundan 1890'lı yıllara kadar teorik derslerin hoca-i evvel ve hoca-i sani³⁵⁷ veya muallim-i evvel ve muallim-i sani olarak adlandırılan kısıtlı sayıda hocalar tarafından verildiği görülmektedir.³⁵⁸

Tablo 6 1885 Yılı Selanik Sanayi Mektebi Teorik Kısmı Hoca Kadrosu.³⁵⁹

Muallim-i Evvel	Mesut Efendi
Muallim-i Sani	Abdurrahman Efendi

1890'lı yıllardan sonra ise teorik derslerin çoğu farklı hocalar tarafından okutulmaya başlanmıştır. Ancak bu hocalar da alanlarında uzman branş öğretmenleri değil çoğunluğu şehrin mülki ve idari amirleri gibi ileri gelen kişilerinden oluşmaktadır. İlerleyen yıllarda ülke genelinde eğitim kurumlarının yaygınlaşması, öğretmen yetiştiren okulların sayılarının artması gibi olumlu gelişmelerin sanayi mekteplerindeki ihtiyaç duyulan öğretmen açığının giderilmesinde katkısı olduğunu ve bu okullarda alan öğretmenlerinin sayılarının artmaya başladığını görmekteyiz.³⁶⁰

Tablo 7 Yıllara Göre Selanik Sanayi Mektebi Teorik Eğitim Kısmı Dersleri ve Hoca Kadroları.

1892(H.1310) Senesi Selanik Sanayi Mektebi Teorik Eğitim Kısmı Dersleri ve Hoca Kadrosu. ³⁶¹		1907 (H.1325) Senesi Selanik Sanayi Mektebi Teorik Eğitim Kısmı Dersleri ve Hoca Kadrosu. ³⁶²	
Coğrafya muallimi	İsmail Mahir Efendi	Kitabet, Kimya, Hikmet muallimi	Okul müdürü İsmail Mahir Efendi
Kavaid muallimi	Hacı Şükrü Efendi	Usul-i Defter, Hendese muallimi	Mal memuru Galip Efendi

³⁵⁶ Yıldırım, “Abdülhamid Devrinde...”, s. 222-223.

³⁵⁷ SVS, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36.

³⁵⁸ SVS, def'a 9, H.1303 (1885), s. 98.

³⁵⁹ SVS, def'a 9, H.1303 (1885), s. 98.

³⁶⁰ SVS, def'a 11, H.1310 (1892), s. 86; SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 482-483.

³⁶¹ SVS, def'a 11, H.1310 (1892), s. 86.

³⁶² SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 482-483.

İmla ve Sarfı Osmani muallimi	Emlak kaleminden Hakkı Efendi	Kavaid-i Osmani, Farisi muallimi	Mehmet Nuri Efendi
Hesap ve Hendese muallimi	Yüzbaşı Hüseyin Efendi	İlmihal, Arabi muallimi	İsmail Efendi
Hesap muallimi	Mülazım-ı Evvel Teki Efendi	Kuran-ı Kerim, Tecvid, Coğrafya muallimi	Hafız Halil Efendi
Hüsn-i Hat muallimi	Muhasebe kaleminden Osman Bey	Kıraat-ı Türkiyye, İmla, Sarf-ı Osmani, Hüsn-i Hat muallimi	Onur Efendi
Tarih-i Mukaddes, Kıraat-ı Türkiye ve İlmihal muallimi	İsmail Efendi	Hesap muallimi	Hüseyin Avni Efendi
İhtiyat Sınıfıyla birinci sene muallimi	Hafız Hüsnü Efendi	Ulum-i Diniyye ve Hesap muallimi	Hüsnü Efendi
Kuran-ı Kerim ve Tecvid muallimi	Mubassır Hasan Efendi	Hüsn-i Hat ve Hendese muallimi	İsmail Hakkı Efendi
		Cebir, Hesap muallimi	Kazım Efendi
		Resim muallimi	Tevfik ve İhsan Efendi
		Fransızca muallimi	Mösyü Pol Lusun
		İhtiyat Sınıfıyla birinci Sene	
		Muallim-i evvel	Hafız Halil Efendi
		Muallim-i sani	Muhiddin Efendi

3.1.6.5 Okulda Eğitimi Verilen Sanayi Bölümleri:

Okulun kuruluş dönemlerinde, eğitimi verilen sanayi dalları çok fazla değildi. Bu dönemde daha çok toplumda rağbet gören temel sanayi dalları üzerinde meslek eğitimi veriliyordu. Okulun ilk dönemlerinde eğitimi verilen başlıca meslek bölümleri marangozluk, terzilik, makine bölümü, dokumacılık, kunduracılık gibi uygulama alanları toplumda yaygın olan ve ürünleri halk tarafından bolca talep gören bölümlerdi. Ancak ilerleyen yıllarda okulun imkanları genişledikçe yeni bölümler eklenmiş ve mevcut bölümlerin ise imkanları daha da genişletilmiştir. Osmanlı Devleti'nin farklı bölgelerinde faaliyet gösteren sanayi mekteplerinde eğitimi verilen sanat dalları yerel şartlara göre değişebiliyordu. Hammadde kaynakları, toplumun tüketim eğilimleri, okulun bulunduğu şehrin gelişmişlik düzeyi sanayi mekteplerinde eğitimi verilen sanat dalları üzerinde etkili oluyordu. Bu açıdan değerlendirdiğimizde Selanik şehrinin o dönemde batı ile ticari ve kültürel ilişkileri ileri düzeyde gelişmiş bir ticari liman şehri olmasının, şehirde farklı din ve kültürlerden insanların bir arada yaşamalarının hiç kuşkusuz ki Selanik Sanayi Mektebinin gelişimi ve okulda eğitimi verilen sanat dallarının çeşitliliği üzerinde olumlu etkileri olmuştur.

Selanik Sanayi Mektebinin eğitim-öğretime başladığı 1874 yılında okulun sanayi kısmında mevcut olan meslek bölümleri marangozluk, kunduracılık, terzilik ve makine bölümleri idi.³⁶³ Bu bölümler toplumda yaygın olarak ihtiyaç duyulan ve talep gören meslek dalları olmalarından dolayı öncelikli olarak tercih edilmişlerdir. Dokumacılık, matbaa, demircilik, mızıkacı bölümleri ise ilerleyen zamanlarda açılan bölümlerdir.

Bu bölümlerde öğrencilere meslek eğitimi, bölge esnafının işinin ehli olanları arasından seçilerek belli bir ücret karşılığında istihdam edilen Müslim ve gayrimüslim ustalar tarafından veriliyordu. Ustalara yardımcı olarak okul öğrencileri arasından kalfalar görev yapıyorlardı.³⁶⁴ Örneğin Selanik Sanayi Mektebinde 1892 yılında sanayi bölümlerinde eğitim veren usta kadrosu şu şekilde idi; huruf matbaası kısmında başmürettip olarak Sadık Efendi, ikinci mürettip olarak İzzet Efendi, üçüncü mürettip olarak Hafız Ahmet Efendi, makinist ve tahsildar olarak Hayrullah Efendi, taş matbaası kısmında makinist olarak Süleyman Efendi, yardımcısı Salih Efendi, kunduracılık bölümünde usta olarak Mehmet Bey, yardımcısı olarak Ramazan Kalfa, Asım Efendi ve Hüseyin Efendi, terzilik bölümünde baş kalfa olarak Penayut Efendi, yardımcısı Dimitri ve Koçu, marangozluk bölümünde usta olarak Andon Efendi, yardımcısı okul talebelerinden Mehmet Efendi ve Ahmet Efendi, mızıkacı bölümünde hoca olarak Alfonso Biçude görev yapmakta idiler.³⁶⁵ Yine 1904 yılında Selanik Sanayi Mektebinin

³⁶³ Salname-i Vilayet-i Selanik, def'a 4, H.1291 (1874), s. 36.

³⁶⁴ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 38; SVS, def'a 17, H.1320 (1902), s. 396; SVS, def'a 18, H.1322 (1904), s. 313; SVS, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36.

³⁶⁵ SVS, def'a 11, H.1310 (1892), s. 86-88.

sanayi bölümlerinde eğitim veren usta kadrosu ise şu şekilde idi; huruf matbaası bölümünde başmürettip Mehmet Ali Efendi, yardımcısı Ali Fuat Efendi, taş matbaası kısmında usta olarak Süleyman Efendi, yardımcısı ve makinist olarak Salih Efendi, demirhane bölümünde müdür ve öğretmen olarak Mösyö Fluris, tesviyehane öğretmeni olarak İstefan Canidis Efendi, demirhane öğretmeni olarak Mehmet Ali Efendi, marangozhane bölümünde usta olarak İzzet Efendi, dokumahane bölümünde usta olarak Salih Efendi, mızıka bölümünde öğretmen olarak Mustafa Bey görev yapmakta idi.³⁶⁶ 1907 senesinde ise; huruf matbaası bölümünde başmürettip İsmail Lütfi Efendi, taş matbaası kısmında usta kadrosu boştur, yardımcı ve makinist olarak Salih Efendi, demirhane bölümünde tesviyehane öğretmeni olarak Tevfik Efendi, demirhane öğretmeni olarak İhsan Efendi, marangozhane bölümünde usta olarak Ahmet Efendi, dokumahane bölümünde usta olarak Hüseyin Efendi, mızıka bölümünde öğretmen olarak Mustafa Efendi, kundurahane bölümünde İsmail Efendi, terzihane bölümünde Mehmet Efendi görev yapmakta idi.³⁶⁷

Örneklerde görüldüğü üzere sanayi bölümlerinin ilk açıldığı dönemlerde öğretmen ve usta kadrolarında daha çok gayrimüslim ve yabancı personel istihdam edilirken ilerleyen yıllarda bu durumun giderek değiştiği ve usta kadrolarının çoğunluğunun Müslüman usta ve hocalardan oluştuğu görülmektedir. Bu durum önceleri ülke genelinde yaşanan sanayi alanlarında yetişmiş usta ve eleman bulma sorununun yavaş yavaş giderildiğini göstermektedir. Bunda zaman içerisinde ülke genelinde eğitim alanında yaşanan gelişmelerin, başta Dersaadet Sanayi Mektebi olmak üzere vilayet sanayi mekteplerinden mezun olan öğrencilerin de alanlarında çalışmaya başlamaları gibi etkenlerin katkısı olmuştur.

1900 yılından itibaren vilayet merkezlerinde yatılı olarak eğitim veren idadilerde ve 5 yıllık eğitim veren liva idadilerinde de bulundukları yerin ihtiyacına göre ziraat, sanayi ve ticaret şubelerinin açılması kararlaştırılmış ve kısa sürede birçok vilayetteki idadiler içerisinde bu bölümler açılmıştır. Bu dönemde Selanik şehrinde de bir sanayi mektebi bulunmasına rağmen Selanik İdadisi içerisinde birer ticaret ve sanayi şubeleri açılmıştır. Ancak idadilerde açılan bu meslek bölümleri için gerek uzman öğretmenlerin bulunamaması ve gerekse farklı nedenlerden dolayı bu girişim başarıya ulaşamamış ve idadilerde açılan bu sanayi, ticaret, ziraat gibi meslek bölümleri ilerleyen yıllarda kapatılmıştır.³⁶⁸

3.1.6.6 Selanik Sanayi Mektebinin Bölümleri

Marangozluk Bölümü: Marangozluk bölümü okulun kuruluş yılı olan 1874'ten itibaren okulda mevcut olan sanayi bölümlerindendir. Bu bölüm, rağbet gören ve öğrenci sayısı

³⁶⁶ SVS, def'a 19, H.1322(1904), s.312-313.

³⁶⁷ SVS, def'a 20, H.1325(1907), s.483-484.

³⁶⁸ BOA. MF. MKT. 705/6 (30 Haziran 1318/13 Temmuz 1902); Demirel, *a.g.t.*, s.57-60.

kalabalık olan bir bölümdür. Selanik Sanayi Mektebindeki marangozluk bölümü içerisinde tornacılık, doğramacılık gibi alt bölümlerde mevcuttu. Mevcut marangozhanenin ıslahı için 1902 yılında çalışmalar başlatılmış ve bu işe öncülük etmesi için gerekli uzman personel istihdam edilmiştir.³⁶⁹ Marangozluk bölümünün geliştirilmesi için gerekli malzemelerin yurt dışından getirilmesi bu bölüme okul yönetimi tarafından önem verildiğini göstermektedir. Örneğin 1904 yılında Selanik Sanayi mektebi demirhanesi ve marangozhanesi için yurt dışından 27.650 kuruş değerinde alet ve edevat satın alınmıştır.³⁷⁰ Daha sonra da yurt dışından gerekli malzemelerin alımına devam edilmiştir. 1906 senesinde Selanik Sanayi Mektebi marangozhanesi için Avrupa'dan yine alet ve edevat getirilmiştir.³⁷¹ Bu örneklerden okul yönetiminin dünyada gelişen teknolojinin takip edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Okulun marangozhanesinde talep halinde devlet kurumları ve bölge halkı içinde imalat yapılıyor ve buradan okul bütçesine gelir elde ediliyordu. Örneğin Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi marangozhanesi tarafından jandarma mektebinin siparişi üzerine jimnastik aleti imal edilmiştir.³⁷² Yine Selanik İdadisinde mevcut ders sıralarının uzun zamandan beri kullanılmalarından dolayı eskimiş ve kullanılamayacak durumda olmaları sebebi ile seksen adet yeni sıranın yaptırılması gerek görülmüş ve bu sıralar Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi marangozhanesinde doğramacı ustası Nikolaki'ye yaptırılmıştır.³⁷³

Kunduracılık Bölümü: Okulun kunduracılık bölümü rağbet gören ve öğrenci sayısı kalabalık olan bölümlerdendir.³⁷⁴ Okulun ilk kuruluşunda açılan ve sürekli yer alan bölümlerdendir. Okulun kundurhanesinde, talep eden devlet kurumları ve bölge halkı için de üretim yapılıyor ve buradan okul bütçesi için gelir elde ediliyordu. Örneğin Selanik Mektebi-i İdadisi öğrencileri için Hamidiye Sanayi Mektebi kundurhanesinde 60 çift vidalı çarık imal ettirilmiştir.³⁷⁵

Terzilik Bölümü: Okulun ilk kuruluşunda açılan bölümlerden biridir. Terzilik bölümü de rağbet gören ve öğrenci sayısı kalabalık olan bölümlerdendir.³⁷⁶

Makine Bölümü: 1874 ve 1876 yıllarında okulda makine bölümünün eğitim verdiği görülmektedir. Ancak 1876 yılından sonraki dönemlerde bu bölüm kapatılmıştır.³⁷⁷

³⁶⁹ SVS, def'a 17, H.1320 (1902), s. 392.

³⁷⁰ BOA. *İ.RSM.*, 19/20 (2 Şubat 1319/15 Şubat 1904).

³⁷¹ BOA. *İ.RSM.*, 23/5 (2 Kanunusani 1321/15 Ocak 1906).

³⁷² BOA. *TFR.I.M.*, 15/1425 (2 Kanunuvvel 1322/15 Aralık 1906).

³⁷³ BOA. *MF.MKT.*, 551/31 (18 Kanunusani 1312/30 Ocak 1897).

³⁷⁴ SVS, def'a 17, H.1320 (1902), s. 396; SVS, def'a 18, H.1322 (1904), s. 313.

³⁷⁵ BOA. *MF.MKT.*, 153/28 (19 Teşrinievvel 1308/31 Ekim 1892).

³⁷⁶ SVS, def'a 16, H.1318 (1900), s. 336.

³⁷⁷ SVS, def'a 4, H.1291 (1874), s. 36; SVS, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36; SVS, def'a 8, H.1299 (1881), s. 71.

Dokumacılık Bölümü: Okulda, 1881 yılından itibaren bu bölümde eğitim vermeye başlanmıştır.³⁷⁸ Dokumacılık bölümü için çorap makinesi, mensucat makinesi gibi o dönemde Batı'da yeni gelişen makineler getirilmiştir. 1907 yılında Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi dokumahanesi için bir dokuma makinesi³⁷⁹ ve Filibe'den bir adet mensucat makinesi,³⁸⁰ 1908 yılında Avrupa'dan çorap makinesi³⁸¹ getirilmiştir. Yine bu makineler için 1908 yılında Avrupa'dan iki kilo beş yüz gram iğne yatağı satın alınmıştır.³⁸² Bu durum, dünyada gelişen yeni teknolojilerin Osmanlı ülkesinde de takip edilmeye çalışıldığını ve bu konuda sanayi mekteplerinin katkısının önemli olduğunu göstermektedir.

Matbaacılık Bölümü: Selanik Sanayi Mektebi'nde, 1892 yılında matbaacılık bölümünde eğitim verildiğini görmekteyiz.³⁸³ Bu tarihten önce ise okulda matbaa olmadığı için bu alanda eğitim alacak olan öğrencilerinin bir kısmı vilayet matbaasına gönderilerek orada uygulama eğitimi almakta idiler.³⁸⁴ 1890 yılından sonraki süreçte vilayet matbaasının Selanik Sanayi Mektebine nakledilmesi ve burada faaliyetine devam etmesi üzerine okulda matbaacılık bölümü daha da önem kazanmış ve gelişmiştir. Matbaacılık bölümünde taş matbaası ve huruf matbaası olarak iki alanda eğitim verilmekteydi. Matbaacılık bölümünde litoğrafyacılık (basım), mürettiblik (dizgicilik), mücellitlik (ciltçilik) gibi alt dallarda eğitim verilmekteydi.³⁸⁵ Yurt dışından bir çok kez matbaa için hurufat, hurufat makinesi, kağıt ve çizgi gibi gerekli malzemelerin getirilmesinden okul matbaasının yoğun bir şekilde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.³⁸⁶ 1907 yılında Selanik Hamidiye Sanayi Mektebi matbaası için Viyana'dan 60.000 kilo Musevice, Rumca, Fransızca hurufat alınması bu matbaada Türkçe, Rumca, Musevice ve Fransızca baskı yapıldığını göstermektedir.³⁸⁷

Demircilik Bölümü: Okulda demircilik bölümünün açılması için ilk olarak 1902 yılında çalışmalar başlamıştır. Mösyö Floris yeni kurulacak olan demircilik bölümünde müdür ve öğretmen olarak istihdam edilerek bu bölümün açılması için gerekli çalışmaları yürütmekle görevlendirilmiştir. Ancak 1902 senesinde, yapılmakta olan demirhane atölyesinin inşaatı tam olarak tamamlanamadığı için bu bölüme o yıl öğrenci kaydı yapılamamış ve ancak sonraki

³⁷⁸ SVS, def'a 8, H.1299 (1881), s. 71.

³⁷⁹ BOA. BEO., 3161/237002 (20 Eylül 1323/3 Ekim 1907).

³⁸⁰ BOA. İ.RSM., 29/16 (14 Ağustos 1323/27 Ağustos 1907).

³⁸¹ BOA. İ.RSM., 31/61 (20 Mart 1324/2 Nisan 1908).

³⁸² BOA. İ.RSM., 32/5 (15 Temmuz 1324/29 Temmuz 1908).

³⁸³ SVS, def'a 11, H.1310 (1892), s. 86-87.

³⁸⁴ SVS, def'a 8, H.1299 (1881), s. 65.

³⁸⁵ SVS, def'a 16, H.1318 (1900), s. 333-336.

³⁸⁶ BOA. BEO., 3150/236250 (8 Eylül 1323/21 Eylül 1907); BOA. BEO., 3330/249677 (21 Mayıs 1324/3 Haziran 1908); BOA. BEO., 3361/252047 (5 Temmuz 1324/18 Temmuz 1908); BOA. BEO., 3371/252785 (19 Temmuz 1324/1 Ağustos 1908); BOA. İ.RSM., 15/3 (27 Teşrinisani 1317/10 Aralık 1901); BOA. İ.RSM., 31/51 (21 Haziran 1324/4 Temmuz 1908); BOA. İ.RSM., 31/61 (7 Temmuz 1324/20 Temmuz 1908).

³⁸⁷ BOA. ŞD., 601/87 (20 Teşrinisani 1323/ 3 Aralık 1907).

yıllarda bu bölüme öğrenci alınabilmektedir.³⁸⁸ 1904 yılında ise bölümde tesviye ve demircilik olarak iki kısım halinde eğitim verilmekte ve tesviye kısmında 53, demircilik kısmında da 25 öğrenci eğitim almaktadır.³⁸⁹ Açılır açılmaz bu bölüme yoğun talep olmasının ve öğrencilerin çoğunun bu bölüme yönelmelerinin en önemli sebepleri demircilik sanatının iş imkanı yüksek, dönemin gelişen popüler mesleklerinden olması ve ülke sanayisinde bu alanda yetişmiş eleman bulmakta sıkıntı yaşanıyor olmasıdır. Aynı zamanda bu bölümün kurulmasında sanayi mekteplerinin açılış amacı olan, dünyada gelişen sanayi teknolojilerine ayak uydurabilecek kalifiye eleman yetiştirmek düşüncesinin etkili olduğu açıktır. Ancak bölüm çok büyük bir önem arz etmesine rağmen açılışı diğer bölümlere göre geç olmuştur. Zira okul 1874 yılında eğitime başlamış demircilik bölümü ise ancak 1902 yılında açılabilmiştir. Bu durumun sebeplerinin başında bu bölüm için gerekli olan alet ve makinelerin yurt dışından getirilmesi gerektiğinden dolayı bölümün açılmasının maddi olarak külfetli olması gelmektedir. Devletten yardım almadan kendi kısıtlı imkanları ile geçinmeye çalışan bu okullar için bu tür ciddi masraflar gerektiren bölümlerin açılabilmesi zor bir iştir ve açılması büyük bir başarıdır. Bir diğer sorun ise bu tür bölümlerin açılması için gerekli planlamaları yapacak ve açıldıktan sonra bu bölümlerde eğitim verebilecek bilgi ve donanımına sahip yerli teknik uzmanların ülke içerisinde bulunmasının zor olmasıdır. Bu işler için yabancı uzmanların istihdamı onların yurt dışında bulunup getirilmelerini gerektirdiği için hem masraflı hem de zaman isteyen işlerdi. Ancak bütün bu zorluklara rağmen Selanik Sanayi Mektebinde 1902 yılında demircilik bölümü açılmıştır. Bölümün daha da geliştirilmesi, çağın tekniklerine uygun bir eğitim verebilmesi amacıyla da farklı tarihlerde okulun demirhanesi için yurt dışından gerekli alet ve edevat alınmıştır.³⁹⁰ Örneğin 1902 yılında Selanik Sanayi mektebi demirhanesi için Avrupa'dan alet ve edevat getirilmiştir.³⁹¹ Yine 1904 yılında Selanik Sanayi Mektebi demirhanesi ve marangozhanesi için yurt dışından 27.650 kuruş değerinde alet ve edevat alınmıştır.³⁹²

Mızıka Bölümü: 1892 (H.1310) senesinden itibaren okulda bir mızıka sınıfının mevcut olduğu ve bu tarihten sonrada bu bölümün okulda eğitime devam ettiği anlaşılmaktadır.³⁹³ Anadolu'da kurulan birçok sanayi mektebinde mevcut olmayan mızıka bölümünün Selanik Sanayi Mektebi'nde erken tarihlerde kurulmuş olmasını ve bu bölümün gelişmesine özen gösterilmesini Selanik şehrinin batı kültürüne açık, farklı kültürlerden insanların bir arada yaşadığı kozmopolit bir yapıya sahip ticaret ve liman şehri olması ile açıklayabiliriz.

³⁸⁸ SVS, def'a 17, H.1320 (1902), s. 392-395.

³⁸⁹ SVS, def'a 18, H.1322 (1904), s. 313.

³⁹⁰ BOA. BEO.,2052/153884 (25 Nisan 1319/23 Nisan 1903).

³⁹¹ BOA. İ.RSM., 17/29 (15 Teşrinievvel 1318/28 Ekim 1902).

³⁹² BOA. İ.RSM., 19/20 (2 Şubat 1319/15 Şubat 1904).

³⁹³ SVS, def'a 11, H.1310 (1892), s. 88.

Bölüme müzik alanında yeteneği olan öğrenciler seçiliyor ve bu öğrencilere günün belli saatlerinde hocalar eşliğinde pratik olarak müzik eğitimi veriliyordu.³⁹⁴ Ülkedeki güzel sanatların gelişmesine hizmet etme yönünde bir misyonu üstlenmesinden dolayı ilerleyen yıllarda da bölümün geliştirilmesi için özen gösterilmiş, farklı zamanlarda bölümün ihtiyacı olan müzik aletleri yurt dışından satın alınarak getirtilmiştir. Örneğin Selanik Sanayi Mektebi mızıka bölümü için 1895 yılında Milano şehrinden bando, mızıka takımı,³⁹⁵ 1901 yılında Napoli şehrinden 36 parça mızıka takımı,³⁹⁶ 1903 senesinde de yine yurt dışından mızıka takımı getirtilmiştir.³⁹⁷ Müzik bölümünde eğitim veren hocalar ilk dönemlerde daha çok Gayrimüslimlerden oluşurken ilerleyen zamanlarda Müslüman ahali arasından da bu bölüme hocalar istihdam edilmesi zamanla Müslüman ahali arasında da müzik alanında yeterli donanıma sahip kişilerin yetiştiğini göstermektedir.³⁹⁸

Resimhane Bölümü: 1903 yılında okulda resimhane bölümü de mevcuttur ve bu bölümde bir resimhane ustası ve bir de resimhane memuru görev yapmaktadır.³⁹⁹

Selanik Sanayi Mektebinin öğrenci mevcudunun 194 öğrenci ile en yüksek rakamına ulaştığı 1906 senesinde okulda mevcut olan sanayi bölümleri ve bu bölümlere öğrenci dağılımı şu şekildedir.

Tablo 8 1906 Selanik Sanayi Mektebi'nde Mevcut Olan Sanayi Bölümleri ve Öğrenci Mevcutları.⁴⁰⁰

Huruf Matbaası	
Ser Mürettib	Mehmed Ali Efendi
Muavin	Ali Fuad Efendi
Talebe mevcudu	14
Taş Matbaası	
Usta	Süleyman Efendi
Muavin ve makinist	Salih Efendi
Talebe mevcudu	14, Hademe 1
Marangozhane	
Usta	İzzet Efendi
Talebe mevcudu	18

³⁹⁴ SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

³⁹⁵ BOA. DH.MKT., 386/26 (21 Mayıs 1311/2 Haziran 1895).

³⁹⁶ BOA. İ.RSM., 14/18 (28 Temmuz 1317/10 Ağustos 1901).

³⁹⁷ BOA. DH.MKT., 2534/53 (29 Ağustos 1319/11 Eylül 1903).

³⁹⁸ SVS, def'a 16, H.1318 (1900), s. 336.

³⁹⁹ SNMU., def'a 6, Asır Matbaası, H.1321 (1903), s. 520.

⁴⁰⁰ SVS, def'a 19, H.1324 (1906), s. 250-251.

Mızıka	
Muallim	Mustafa Bey
Talebe mevcudu	42
Demirhane	
Müdür ve muallimi	Mösyö Floris
Tesviyehane muallimi	İstefan Canidis Efendi
Demirhane muallimi	Mehmed Ali Efendi
Tesviyeci talebe mevcudu	55
Demirci talebe	22
Dokumahane	
Usta	Hüseyin Efendi
Talebe mevcudu	12
Okulun toplam öğrenci mevcudu	
Sanayiye devam eden	135
Sanayiye devamı henüz yaşları müsait olmayanlar. ⁴⁰¹	59
Okulun toplam mevcudu	194

Tabloda görüldüğü gibi en çok öğrencinin eğitim gördüğü bölümler arasında 77 öğrenci (55'i tesviyecilik 22'si demircilik alanında eğitim almaktadır) ile demircilik, daha sonra 42 öğrenci ile mızıka bölümü ve 28 öğrenci ile de matbaacılık bölümleri gelmektedir. Bu durumun nedeni toplum içerisinde bu sanatları icra edebilecek kişi sayısının çok az olmasından dolayı bu alanlarda toplumda daha çok yetişmiş elemana ihtiyaç duyulması ve bu sanat dallarında eğitim almış öğrencilerin iş bulma imkanlarının daha fazla olmasıdır. Aynı zamanda marangozluk, dokumacılık gibi diğer bölümler sivil alanda da yaygın olarak icra edilen sanatlar olduğundan bu sanatları öğrenmek isteyen çocukların okul dışında da bu sanatları öğrenmeleri mümkündür. Ancak demircilik, mızıka ve matbaacılık sanatlarının okul dışında sivil alanda eğitiminin alınabileceği yerler çok kısıtlı idi veya hiç yoktu. Bu durum öğrencilerin bu bölümleri daha yoğun olarak tercih etmelerindeki bir diğer önemli sebeptir.

⁴⁰¹Şube sınıfında bulunan, yaşları 10 yaşından küçük olan öğrenciler komisyon kararıyla kesinlikle sanayihanelerde eğitim göremezlerdi. Sanayi bölümünde eğitim 10 yaşından itibaren başlardı., SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 480.

3.1.6.7 Selanik Sanayi Mektebi Öğrenci Mevcudu

Tablo 9 Yıllara Göre Selanik Sanayi Mektebi Öğrenci Mevcutları.⁴⁰²

Sene	Öğrenci sayısı
1874 (H.1291)	85
1876 (H.1293)	112
1881 (H.1299)	131
1885 (H.1303)	100
1889 (H.1307)	100
1892 (H.1310)	113
1893 (H.1311)	114
1894 (H.1312)	160
1895 (H.1313)	160
1897 (H.1315)	160
1900 (H.1318)	180 - Müslim:173 Gayrimüslim:7 ⁴⁰³
1901 (H.1819)	180 ⁴⁰⁴
1902 (H.1320)	180
1903 (H.1321)	180 ⁴⁰⁵
1904 (H.1322)	180
1906 (H.1324)	194
1907 (H.1325)	155
1913	150 ⁴⁰⁶

Okulun 85 öğrenci ile eğitime başlaması kuruluşundan itibaren okula ilginin yüksek ve okulun gelirlerinin, imkanlarının iyi durumda olduğunu göstermektedir. Okulun öğrenci mevcudu 1876 yılında 112'ye, 1881 yılında ise 131'e kadar yükselmiştir. Bu durum okulun bölge halkı ve yöneticileri tarafından ilgi gördüğünü ve imkanlarının geliştiğini göstermektedir. 93 Harbi olarak da bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonrasında ülke genelinde yaşanan olumsuz ekonomik şartlara rağmen 1876-1881 yılları arasında okulun öğrenci

⁴⁰² SVS, def'a 4, H.1291 (1874), s. 36; SVS, def'a 6, H.1293 (1876), s. 36; SVS, def'a 8, H.1299 (1881), s. 71; SVS, def'a 9, H.1303 (1885), s. 98; SVS, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254; SVS, def'a 11, H.1310 (1892), s. 88; SVS, def'a 12, H.1311 (1893), s. 146; SVS, def'a 13, H.1312 (1894), s. 132; SVS, def'a 14, H.1313 (1895), s. 136; SVS, def'a 15, H.1315 (1897), s. 271; SVS, def'a 16, H.1318 (1900), s. 337; SVS, def'a 17, H.1320 (1902), s. 396; SVS, def'a 18, H.1322 (1904), s. 313; SVS, def'a 19, H.1324 (1906), s. 251; SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 484.

⁴⁰³ SNMU, def'a 3, Matbaa-i Amire, H.1318 (1900), s. 1348.

⁴⁰⁴ SNMU, def'a 4, Matbaa-i Amire, H.1319 (1901), s. 623.

⁴⁰⁵ SNMU, def'a 6, Asır Matbaası, H.1321 (1903), s. 520.

⁴⁰⁶ BOA. BEO.,4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

mevcudunun yine de yükselmesi dikkat çekicidir. Çünkü bu dönemde ülke genelindeki olumsuz ekonomik şartlardan bütün halk ve devlet kurumları etkilenmiş ve hatta bu olumsuzluklardan dolayı, özellikle Anadolu'da ki bazı sanayi mektepleri kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış, bazıları ise kapanmışlardır.⁴⁰⁷ Bu dönemde Selanik Sanayi Mektebinin öğrenci sayısının düşmemesi hatta bir miktar artmasından şartların zorlandığı anlaşılmaktadır. Çünkü 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti Balkanlar'daki topraklarının büyük bir bölümünü kaybetmiş ve kaybedilen bu topraklardan da Müslüman halkın çoğu Osmanlı sınırları dahilinde kalan bölgelere göç etmişlerdir. Bu durumda Selanik şehri, kaybedilen Balkan topraklarından göç eden Müslüman ahalinin sığındığı yerlerden biri olmuştur. Selanik'e göç edenler arasında savaş ortamında ailelerini kaybeden kimsesiz çocukların da sayısının hayli yüksek olması kaçınılmazdır. Bu şartlar altında şehirdeki kimsesiz, bakıma muhtaç çocuk sayısının daha da artmış olduğu bir durumda ekonomik şartların bütün olumsuzluklarına rağmen okulun öğrenci mevcudunun düşürülmediği hatta bir miktar arttırılarak şartların zorlandığını göstermektedir. Örneğin, Sırbistan dahilinde Şehirköy ahalisinden müteveffa Halil Efendi'nin 16 yaşlarındaki oğlu Ahmet ile Nişli müteveffa Süleyman Ağa'nın 10 yaşlarındaki Mehmet ismindeki çocukları, Niş'te kimsesiz ve yalnız kalarak Hıristiyan ailelere sığınmaya mecbur kalmışlardır. Daha sonra bu çocuklar dini hissiyatlarının korunabilmesi için Osmanlı Devleti'nin Belgrat sefareti aracılığı ile Üsküp Sanayi Mektebi'ne kaydedilmeleri amacıyla Kosova vilayetine gönderilmişlerdir. Ancak Kosova vilayeti yönetiminden verilen cevapta Üsküp Sanayi Mektebi'nin gelirlerinin mevcut talebeyi idare etmeye yetmediğinden dolayı çocukların bu okula kabul olunamayacakları bildirilmiştir. Bunun üzerine Belgrat Sefareti tarafından, Sırbistan'a iadeleri asla doğru olmayacak olan bu çocukların Edirne veya Selanik Sanayi Mekteplerinden birine kayıt edilmeleri için Kosova'da tutulmaları gerektiği Kosova vilayeti yönetimine bildirilmiştir.⁴⁰⁸

Olumsuz ekonomik şartlardan dolayı okulun maddi durumunun düzelmesi ve öğrenci sayısının arttırılması 1892 yılına kadar mümkün olmamıştır. Bu yıldan sonra ise okulun öğrenci mevcudu yavaş yavaş artmaya başlamış ve 1889 yılında 100 olan öğrenci sayısı 1893 yılında 114'e yükselmiştir. Öğrenci mevcudundaki asıl ciddi artış ise 1894 yılında gerçekleşmiştir. Bir yıl önce 114 olan öğrenci sayısı bu yılda 160'a çıkmıştır. 1892 yılından sonra okulun öğrenci mevcudunun artmaya başlamasının sebebi bu yılda bizzat II. Abdülhamit'in iradesi ile vilayet sanayi mekteplerinin yönetim yapılarının yeniden düzenlenmesi ve ekonomik durumlarının düzeltilmesine yönelik çalışmaların başlatılmasıdır. Bu yönde atılan en önemli adımların başında bu okulların yönetimlerinin, verimsiz işlemlerinden dolayı yerel belediyelerin

⁴⁰⁷ Mehmet Ali Yıldırım, "Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi", *Karadeniz Araştırmaları*, S.37, Bahar 2013, s. 73.

⁴⁰⁸ BOA. MF.MKT., 596/22 (7 Teşrinisani 1317/20 Kasım 1901).

kontrolünden alınıp okulun bulunduğu illerin valilerinin denetiminde oluşturulan ve o ilin üst düzey mülki amirlerinin, eşraftan önde gelenlerin üyeleri arasında bulunduğu komisyonlara devredilmesi gelmektedir. Okulların üst yönetimi konumunda olan bu komisyonlar okulların gelir-giderlerinin koordinasyonunu ve okulların daha çok geliştirilebilmeleri için gerekli olan işlerin planlamalarını yapmakla görevli idiler. Bu dönemde sanayi mekteplerinin durumlarının düzeltilmesine yönelik atılan bir diğer önemli adım ise okulun maddi imkanlarının düzeltilmesi amacı ile alınan tedbirlerdi. Bu tedbirlerden biri de bazı vilayetlerdeki matbaaların gelirlerinin o vilayetteki sanayi mekteplerine bırakılması idi.⁴⁰⁹ Bu dönemde II. Abdülhamid'in iradesi ile dönemin Selanik valisi Zihni Paşa tarafından Selanik Sanayi Mektebi'nin gelirlerinin yükseltilmesi amacı ile Selanik'teki vilayet matbaasının gelirleri bu okula bağlanmış ve hatta matbaa okula taşınarak bundan sonraki faaliyetini burada devam ettirmiştir.⁴¹⁰ Basım faaliyetlerinden ciddi gelirler elde edilebilen Selanik'teki vilayet matbaasının okula devredilmesi sayesinde Selanik Sanayi Mektebi'nin gelirlerinde önemli oranda artış olduğu ve bunun da okulda eğitim gören öğrenci mevcudunun artırılmasında önemli bir etken olduğunu söyleyebiliriz.

Okula gayrimüslim öğrencilerin eğitim görmelerine engel bir şart bulunmamasına rağmen okulun öğrenci mevcudunun büyük kısmı Müslüman çocuklardan oluşmaktadır. Okula kayıtlı olan gayrimüslim öğrenci sayısı ise çok azdır. Bunun en önemli sebeplerinden biri Selanik şehrinde Yahudilere⁴¹¹ ve Rumlara⁴¹² da ait birer sanayi mektebinin bulunmasıdır. Bundan dolayı Yahudi ve Rum ahali çocuklarını mesleki eğitim görmeleri için kendi cemaatlerine ait okullara göndermeyi tercih etmişlerdir. Aynı zamanda 1905 yılı itibari ile Selanik'te bir Amerikan Sanayi Mektebi de inşa edilmiş ancak açılması için ruhsat işlemleri devam ettiği için bu tarihte henüz faaliyete geçmemiştir.⁴¹³

Selanik'teki Hamidiye Sanayi Mektebi'nde eğitim gören gayrimüslim öğrenciler ise genellikle bu bölgede yaşayan ve Selanik ve çevresinde kendilerine ait bu tarz okulları bulunmayan Ermeni cemaatine mensup çocuklardır.⁴¹⁴

⁴⁰⁹ SVS, def'a 12, H.1311 (1893), s. 139; Yıldırım, "Abdülhamid Devrinde...", s.219.

⁴¹⁰ SVS, def'a 12, H.1311 (1893), s. 140.

⁴¹¹ 1889 yılı itibari ile Selanik'te iki sanayi mektebi mevcuttur. Sanayi mekteplerinden biri İslam (Müslüman) çocuklarına diğeri Yahudi çocuklarına mahsustur. Müslümanlara ait olan sanayi mektebi fakir aile çocuklarına ücretsiz tedris-i ulum ve talim-i sanayi vermek üzere tesis olunmuş yatılı ve mükemmel bir binaya sahiptir. Yahudilere ait sanayi mektebi ise daha küçük ve ancak otuz öğrenci kapasiteli ve gündüzlüdür., SVS, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254.

⁴¹² BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

⁴¹³ BOA. BEO., 2556/191640 (5 Nisan 1321/18 Nisan 1905).

⁴¹⁴ Mekteb-i Aliye'ye kayıt ve kabulleri irade gereği olan Ermeni cemaatine mensup yirmi beş öğrenciden dördünün Selanik ve Hüdavendigar Ziraat Ameliyat Mektepleri'ne gönderilmeleri ve ikisinin de Sanayi Mektebine kabulleri istenmektedir., BOA. BEO., 1171/87797 (14 Rabiulevvel 1316/2 Ağustos 1898).

Osmanlı tebaası gayrimüslim ahaliden bazı kişilerin, devletin resmi izni olmaksızın çocuklarını başka ülkelerdeki okullara gönderdikleri de görülmektedir. Örneğin 15 Nisan 1904 tarihli bir belgede Arnavutluk bölgesinden İşkodra ahalisinden olan Rum Ortodoks millete mensup Çekodovik isminde bir kadın Filip ismindeki oğlunu Sırbistan'daki Belgrat Sanayi Mektebi'ne gönderdiğini bildirerek kendisinin fakir ve çocuğunun ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olmasından dolayı oğlunun ihtiyaçlarının Belgrat'taki Osmanlı konsolosluğu tarafından karşılanmasını talep etmiştir. Ancak bu talebi bu okullarda verilen eğitimin mahiyeti sebebiyle kabul edilmemiştir. Dahiliye Nezareti tarafından bu talebine verilen cevapta devletin resmi izni olmaksızın yurtdışındaki okullara gönderilen Filip ve benzeri durumdaki başka Osmanlı tebaası öğrencilerin ihtiyaçlarının bulundukları yerdeki Osmanlı konsolosluğu tarafından karşılanmasının mümkün olmadığı, dilerlerse oğlu Filip'in İşkodra'ya yakın bölgelerdeki Selanik veya Üsküp sanayi mekteplerinden birine kaydedilebileceği bildirilmiştir. Aynı zamanda bu belgede Maarif Nezareti tarafından bildirildiği üzere İşkodra'da da bir sanayi mektebi kurulması için çalışılacağı da belirtilmiştir⁴¹⁵.

Tanzimat döneminden itibaren benimsenen batıcı sivil eğitim anlayışına göre, devlet tarafından, Tanzimat ve sonrasındaki dönemlerde açılan okullarda Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin beraber eğitim görmelerinin istenmesindeki temel amaç hiç şüphesiz ki eğitim aracılığıyla Müslim ve gayrimüslim tebaanın Osmanlılık ideolojisi etrafında birleştirilmesiydi.⁴¹⁶

Ancak bu amacın yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere tam olarak gerçekleştirilemediği, Selanik'teki nüfusları yoğun olan Yahudi ve Rum ahalinin çocuklarını devletin açtığı sanayi mektebine göndermek yerine kendi cemaatleri adına bu tarz okullar açmayı ve çocuklarını bu okullarda okutmayı tercih ettikleri görülmektedir. Müslüman ahaliye ait olan Selanik Sanayi Mektebi'nin gayrimüslim tebaa tarafından tercih edilmemesinin en önemli nedenlerin biri de o dönemde özellikle Balkanlarda gayrimüslim tebaa arasında yaygın olan milliyetçilik fikirlerinin etkisidir. Bir diğer neden de okulun istihdam kapasitesinin ve imkanlarının Selanik şehri ve çevresinin bu alandaki ihtiyacını tam olarak karşılayabilecek yeterlilikte olamamasıdır. İkinci bölümde incelendiği gibi okulun maddi durumunun ve imkanlarının yeterli düzeyde olmadığı ve okulun ekonomik anlamda sıkıntılar çektiği görülmektedir. Bu haliyle Selanik Sanayi Mektebinin mevcut öğrenci istihdam kapasitesinin Selanik şehri ve çevresinin mesleki eğitim alanındaki ihtiyacını tamamını karşılayabilmesi mümkün değildi.

⁴¹⁵ BOA. DH.MKT. 859/26 (26 Mayıs 1320/8 Haziran 1904).

⁴¹⁶ Halil İnalcık, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş, İstanbul 2013, s. 180-181.

3.1.6.8 Selanik Sanayi Mektebinde Disiplin

İslahhanelerde, gerek eğitim-öğretim ve üretim faaliyetlerinin düzenli bir şekilde devam etmesi ve gerekse yatılı kısmının sorunsuz bir şekilde işleyebilmesi için etkili bir disiplin uygulaması gerekmektedir. Bunun için ıslahhanelerde yatılı olarak eğitim gören çocukların giyim, kuşamları, eğitim-öğretim içerisindeki hal ve tavırları, okul içerisindeki davranışları kontrol altında tutulduğu gibi ıslahhane dışındaki hal ve hareketlerine de dikkat edilmekteydi. Öğrenciler okul kurallarına uymadıkları takdirde okulun disiplin kurulu tarafından cezalandırılmaktaydılar. Suçun niteliğine göre verilen cezalar genellikle hapis cezası, ekmek hariç yemekten men cezası ve öğrencinin belli bir süre ıslahhane dışına çıkmasına izin verilmemesi gibi cezalardı.⁴¹⁷

Örneğin Selanik Sanayi Mektebi öğrencilerinden Hüseyin Ferit Efendi okuldan firar ederek Selanik'ten İstanbul'a gitmiş, burada İstanbul polisi tarafından yakalanıp babası Timur Ali Ağa'nın refakatinde Rus kumpanyasının Azof isimli vapuruna bindirilerek 1 Ekim 1906 tarihinde Selanik'e gönderilmiştir.⁴¹⁸

3.1.6.9 Okulun Diğer Çalışanları

Selanik Sanayi Mektebi diğer sanayi mektepleri gibi fukara ve kimsesiz çocuklara eğitim vermek amacı ile kurulan bir okul olduğu için benzerleri gibi ücretsiz ve yatılıydı, mükemmel de bir binaya sahipti.⁴¹⁹ Okulda gerekli hizmetleri görmeleri için hademe, gece bekçisi, aşçı, aşçı yardımcısı gibi görevlilerde istihdam edilmişlerdir. 1892 yılında okulda iki hademe, bir aşçı, bir de aşçı yardımcısı görev yapmakta iken zamanla okulun öğrenci mevcudundaki artış ile beraber hizmet ihtiyacının da artması ile okulda görev yapan hizmet elemanlarının sayısı da arttırılmıştır. 1907 senesinde okulda sekiz hademe, iki gece bekçisi, bir aşçı ve birde aşçı yardımcısı görev yapmaktadır.⁴²⁰ Bunun yanında iç hizmetlerin görülmesinde öğrenciler de görev almakta idiler.⁴²¹

3.1.6.10 Selanik Sanayi Mektebinin Okul Dışı Eğitim Faaliyetleri

Selanik Sanayi Mektebinin eğitim faaliyetleri sadece okul içerisindeki çalışmalarla sınırlı kalmamıştır. Okulun, tarım ve sanayi alanlarında dünyada yaşanan bilimsel gelişmeler hakkında halkın bilgilendirilmesi, eğitilmesi ve bilinçlendirilmesine yönelik eğitim faaliyetleri de

⁴¹⁷Yıldırım, *a.g.t.*, s. 196-197.

⁴¹⁸ BOA. ZB.,451/39 (3 Teşrîni evvel 1322/16 Ekim 1906).

⁴¹⁹ SVS, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254.

⁴²⁰SVS, def'a 11, H.1310 (1892), s. 88; SVS, def'a 20, H.1325 (1907), s. 484; 1907 yılında, Selanik Sanayi Mektebi için Avrupa'dan, gece bekçilerinin belirlenen noktaları, saat kaçta kaç defa kontrol ettiğini denetlemek amacıyla kullanılan kontrol saati ve anahtarı getirilmiştir., BOA. İRSM, 28/15 (1 Mayıs 1323/14 Mayıs 1907).

⁴²¹ Yıldırım, *a.g.t.*, s. 196.

olmuştur. Aynı zamanda bu eğitim faaliyetleri sadece Selanik ve çevresi ile sınırlı kalmayıp, diğer Rumeli ve Anadolu vilayetlerine kadar da uzanmıştır.

Bu faaliyetlerden en önemlilerinden birisi okul tarafından Selanik'te düzenli olarak çıkarılmaya başlanan ziraat gazetesidir. Selanik Sanayi Mektebi tarafından, Yusuf Sadık Bey'in müdürlük görevine gelmesinden sonra 1908 senesinden itibaren Selanik'te çıkarılmaya başlanan bu gazete o dönem için Osmanlı topraklarında bu alanda benzeri çok fazla olmayan önemli bir yayındı. Gazete vasıtasıyla halkı tarım ve sanayi alanlarında dünyada yaşanan gelişmelerden haberdar etmek, gelişen yeni tarım teknikleri ve sanayi faaliyetleri konusunda bilinçlendirmek amaçlanmıştır. Belgelerinden bu gazetenin 1913 yılına kadar düzenli olarak yayınlandığı anlaşılmakla beraber bu tarihten sonra ne kadar daha yayın hayatına devam ettiğini bilemiyoruz. Yine Selanik Sanayi Mektebi tarafından halka yönelik bir diğer eğitim faaliyeti olarak Yusuf Sadık Bey'in müdürlüğü sırasında yirmiye yakın risalenin neşredilerek ücretsiz olarak halka dağıtıldığını görmekteyiz.⁴²²

Selanik Sanayi Mektebinin, halka yönelik eğitim faaliyetleri çerçevesinde Selanik şehri dışında ülkenin farklı bölgelerini kapsayan eğitim gezileri düzenlediğini de görmekteyiz. Bu gezilerde okulun eğitim personelinin oluşturulan bir heyetle Rumeli ve Anadolu'nun farklı şehirlerine de eğitim amaçlı seyahatler düzenlenerek oraların da sanayi ve ziraat alanlarında gelişmelerine katkı sağlanmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür⁴²³. Bu bağlamda Selanik Sanayi Mektebinin eğitim personelinin oluşturulan bir heyet tarafından 1911 senesinde, yanlarında götürdükleri iki bin okka⁴²⁴ ağırlığında yeni tarz ziraat aletleriyle beraber Anadolu ve Rumeli'de on üç ay süren bir gezi düzenlenmiştir. Bu gezi ile, sanayi ve tarım alanlarında gelişmiş ülkelerde kullanılan ve ülkemizde henüz bilinmeyen yeni tarz ziraat usullerinin ve aletlerinin halka tanıtılması sureti ile halkın eski usullerle ziraat yaparak çektiği sıkıntıları hafifletmek amaçlandığı gibi sanayi ve tarım alanlarında memleketin şartlarını ve içinde bulunduğu durumu daha iyi tanımak ve daha yakından anlamak da amaçlanıyordu. Heyet tarafından, bu gezinin bir sonraki yıl yapılması planlanan daha büyük çaptaki gezi için hazırlık aşaması olması da düşünülmüştü. Heyet bu geziyle, yanlarında götürdükleri yeni tarz çiftçilik ve sanayi aletleri ile ahalide bir hazırlık oluşturmak, ziraat ve sanayi alanlarında ülke şartlarını daha iyi, daha yakından anlamak ve bir sonraki yıl daha büyük çaplı olarak yapılması düşünülen gezipide gidecek olan heyeti bilinçli olarak bekleyen bir halk kitlesi oluşturmayı da amaçlıyordu.

⁴²² BOA. DH.İD., 28-2/2; ...Yusuf Sadık Bey beş seneden beri Memalik-i Osmaniye'de emsali henüz neşredilmemiş bir ziraat gazetesi neşr ettiği gibi..., BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913).

⁴²³ BOA. DH.İD., 28-2/2.

⁴²⁴ Okka; 1.283 grama denk gelen ağırlık ölçüsü. bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 2010.

Aynı zamanda bu gezi esnasında, gezi heyeti tarafından yanlarında götürdükleri matbaa makinesi ile gezdikleri yerlerde, o yerlerin durumunu anlatan yazılar ve çalışmaları içeren gazeteler ve kitaplar da basılarak o bölgelerdeki ahaliye ücretsiz olarak dağıtılmıştır.⁴²⁵ Bu hizmet ve fedakârlıklarına karşılık Sanayi-i Umumiye Nezareti tarafından Selanik Sanayi Mektebinin çıkardığı ziraat gazetesine tahsisat bağlanmıştır. Ancak Balkan Savaşları ve ardından Selanik'in işgalinden sonra ortaya çıkan olumsuzluklardan dolayı okul ve gazete bu yardımdan da mahrum kalmıştır.⁴²⁶

3.1.7 Selanik Sanayi Mektebi Öğrencilerinin İstihdamı

Sanayi mekteplerinden mezun olan öğrenciler diledikleri takdirde ıslahhanede kalıp belli bir ücret karşılığında kalfa olarak çalışabilirlerdi. Devlete ait kurumlarda çalışmak isterlerse de buralarda istihdam önceliğine sahiptiler. Yine bunun yanında sanayi mektebinden mezun olan öğrencilerden mesleği ile ilgili dükkan açıp sanatını bu şekilde devam ettirmek isteyenler olursa onlara da sanayi mektebi idaresi tarafından ödünç sermaye verilmesi ve her konuda yardımcı olunması ıslahhanelere dair nizamnamede belirtilmişti.⁴²⁷ Bu imkanların yanında mezun öğrencilerden isteyenler de dışarda alanları ile ilgili işler üzerine özel imalathanelerde çalışabiliyorlardı. Sanayi mektebi mezunları okulda aldıkları mesleki eğitim sayesinde kalifiye eleman oldukları için alanlarıyla ilgili şehirlerindeki ve çevre bölgelerdeki özel imalathanelerde iş bulmaları da kolay oluyordu. Bu açıdan Selanik Sanayi Mektebi de Selanik şehri ve çevresi için birçok zanaatkarlar yetiştirmiş ve bu kişiler de Selanik ve çevresinde veya ülkenin farklı bölgelerinde iş bulma ve çalışma imkanlarına sahip olmuşlardır.⁴²⁸ Ancak özellikle savaş dönemlerinde, ekonomik olarak ülke genelinde sıkıntılı anların yaşandığı ve iş bulma imkanlarının zorlaştığı dönemlerde ise sanayi mekteplerinden mezun olan öğrenciler devlet tarafından eğitim gördükleri alanlarla ilgili fabrikalar veya münasip görülen çeşitli hizmetlerde de istihdam edilmişlerdir.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı döneminde bu durumun örneklerine rastlanmaktadır. 1915 senesinde Selanik Baş Şehbenderliği tarafından Dahiliye Nezaretine yazılan bir arzuhalde; Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi mezunlarından olup yaşları on yedi, on sekiz arasında değişen öksüz ve kimsesiz on bir öğrenci Selanik'te geçimlerini sağlayacak bir iş bulamayacakları ve okulun durumunun da bunları iâşeye imkan vermediği belirtilmiştir. Bu sebeple fabrikalarda veya sanatlarına uygun münasip görülecek başka işlerde çalıştırılmaları veya belli bir talimden geçirilerek o dönemde yaşanmakta olan ve Osmanlı Devleti'nin de dahil olduğu cihan harbine gönüllü sıfatıyla katılmaları için bu mezun öğrencilerin

⁴²⁵ BOA. DH.İD., 28-2/2.

⁴²⁶ BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913) .

⁴²⁷ Yıldırım, a.g.e., s. 39.

⁴²⁸ SVS, def'a 10, H.1307 (1889), s. 254.

İstanbul'a alınmaları Selanik Cemaat-i İslamiye başkanlığı ve okul müdürlüğü aracılığıyla talep edilmiştir. Talebin kabul edilmesi halinde bu durumun Selanik ahalisi üzerinde fevkalade olumlu etki bırakacağı ve bu kimsesiz gençlerin yol masraflarının Selanik'teki Cemaat-i İslamiye tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir. Dahiliye Nezareti tarafından, bu çocukların sanatlarından istifade edilmesinin mümkün olacağının düşünülmesi üzerine verilen olumlu cevap sonucunda bu on bir genç imalat-i harbiye fabrikalarında istihdam edilmek üzere Selanik'ten İstanbul'a getirilmişlerdir. ⁴²⁹

1907 yılında çıkarılarak Mekteb-i Sanayi-i Şahane nizamnamesine eklenen maddeye göre sanayi mektebinden en üst düzeydeki başarı durumunu ifade eden aliyyü'l ala derecesinde şahadetname (diploma) ile mezun olan öğrencilerden ihtiyaç miktarındakilerin, alanlarıyla ilgili işlerde, uygun miktardaki bir maaşla Hicaz Demir Yolları inşaatında beş yıl süreyle çalışmaları mecbur tutulmuştur. Mezun öğrenciler çalıştıkları süre boyunca, iş başında veya iş dışında suç ve kabahat niteliğinde bir fiil işlemedikleri takdirde çalıştıkları bu beş seneye karşılık olarak yükümlü oldukları askerlik hizmetinden muaf tutulurlardı. Mecburi hizmetleri zarfında suç ve kabahat kapsamına giren bir fiil işleyenler ise isimlerini kötüye çıkartmış (isimlerine kara isabet etmiş) bir halde askerlik hizmetine dahil edilirdi. ⁴³⁰ Bu kanun gereği beş yıl çalışmak şartıyla askerlik muafiyetini mümkün kılan haktan yararlanmak isteyen Selanik Hamidiye Sanayi mektebi mezunlarından olan İbrahim Halil, İhsan, Süleyman Adil, Recep, Ali Haydar, Hüsnü ve Ali Hilmi isimli öğrenciler Hamidiye Hicaz Demiryolu inşaatında istihdam edilmelerini talep etmişlerdir. Ancak Dahiliye Nezareti tarafından kendilerine verilen cevapta; mekteb-i sanayiden aliyyü'l-ala derecesinde diploma alanlardan lazım olan miktarda öğrencinin askerlik mükellefiyetlerinden düşmesi kaydıyla ücretleri karşılığında beş sene Hicaz Demir Yolu inşaatında çalışma mecburiyeti hakkında alınan kararın taşra sanayi mekteplerini kapsamadığı, burada adı geçen mekteb-i sanayiden kastın Mekteb-i Sanayi-i Şahane (Dersaadet Sanayi Mektebi) olduğu bildirilmiştir. Bu nedenle Selanik Sanayi Mektebi mezunu olan öğrencilerin bu talepleri reddedilmiştir. ⁴³¹

Yanya vilayetinin Berat kasabası ahalisinden olup Selanik Sanayi Mektebi'nin demircilik bölümü mezunlarından olan Şakir bin Turhan Üsküp vilayeti yönetimine yazdığı dilekçede; annesinin Üsküp'ün Berat kasabasında yalnız olması ve zorluklar içerisinde hayatını devam ettirmeye çalışmasından dolayı onun bu durumuna acıyarak ihtiyaçlarını karşılamak ve yanında bulunmak amacıyla Selanik Sanayi Mektebi'nden tasdikname ile ayrılarak kasabaya yerleştiğini ifade etmiştir. Ancak buraya gelmesinden itibaren geçen sekiz ay boyunca çalışabileceği bir iş bulamayarak hayatını yokluk içerisinde ve perişan bir şekilde geçirmekte

⁴²⁹ BOA. DH-İ-UM., 79/34 (18 Ağustos 1331/31 Ağustos 1915).

⁴³⁰ BOA. DH.MKT., 1158/12 (7 Muharrem 1325/20 Şubat 1907).

⁴³¹ BOA. DH.MKT.,1158/12 (7 Muharrem 1325/20 Şubat 1907).

olduğunu, burada kimseyi tanımadığından ve haline de kimse merhamet etmediğinden ekmek parasına dahi muhtaç olduğunu bildirmektedir. Bundan dolayı burada çalışan diğer sanayi mektebi mezunları gibi kendisi de Üsküp şark şimendiferi kantar memurluğuna kabulünü istemektedir.⁴³²

3.1.8 Selanik'in İşgalinden Sonra Okulun Durumu

Balkan Savaşlarının başlamasından sonra Selanik şehri gerek jeopolitik konumu ve gerekse gelişmiş bir liman ve ticaret şehri olması bakımından Yunanistan'ın, Bulgarların ve Sırpaların ortak hedefi olmuştur. Savaşın başlaması ile bu devletlerin ordularının Selanik üzerine yürümeleri karşısında şehir zor durumda kalmıştır. Balkan Savaşları sırasında Yunanistan ile yapılan Yenice Muharebesi'nde Osmanlı birliklerinin yenilerek geriye çekilmeye başlaması üzerine Selanik valisi Mehmet Nazım Bey ve şehrin ileri gelenleri arasında şehrin savunulamayacağı düşünülmeye başlanmıştır. Selanik valisi Mehmet Nazım Bey ve şehrin ileri gelenleri Selanik yakınlarında yapılacak yeni bir savunma savaşı sonucunda şehrin harap olacağını ve bu durumda sivil halkın güvenliğinin sağlanmasının mümkün olamayacağını düşündüklerinden dolayı savaşmak yerine uygun kararların alınması yönündeki taleplerini şehri savunmakla görevli olan Tahsin Paşa'ya iletmışlerdir. Tümen komutanlarının da savaşa devam edemeyeceklerini ifade etmeleri ve Yunan ordusunun yanında Bulgar ve Sırp ordularının da Selanik yönünde ilerlemeye devam etmeleri sonucunda Tahsin Paşa şehrin Yunanlı yetkililere anlaşma ile teslim edilmesine karar vererek Onlarla görüşmüş ve varılan anlaşma sonucunda şehir teslim edilmiştir. Bunun üzerine 8 Kasım 1912 tarihinde Yunan askerleri şehre girmeye başlamışlar ve bu tarihten itibaren de Selanik'teki Osmanlı egemenliği sona ermiş, şehir Yunanistan'ın eline geçmiştir.⁴³³

Şehrin teslim anlaşmasında, askeri teslim maddelerinin yanında Yunan yetkililerince mahalli adetler ve ahalinin dini inançlarına riayet edilmesi konusunda gerekli çaba ve hassasiyetin gösterilmesi için kesin talimat verileceği ve bütün mezheplerin görevlilerinin vazifelerini ifaya devam edecekleri yönünde sivil halkın durumu ve güvenliğine yönelik maddeler de bulunuyordu. Ancak Yunan yetkililer tarafından, askeri teslim maddelerine olduğu gibi anlaşmanın sivil halka yönelik bu maddelerine de pek riayet edilmemiştir. Anlaşma maddelerinin aksine zorla bir çok uygulamaya teşebbüs edilmiş, şehirdeki askeri ve idari erkan ile halk üzerinde baskı uygulanmıştır.⁴³⁴

Bu olumsuz uygulamaların bir örneği de Yunanistan işgalden sonra Selanik Sanayi Mektebine el koyma girişiminde bulunmaları olmuştur. Selanik'in işgalinden kısa süre sonra

⁴³² BOA. TFR.L..ŞKT., 113/11283 (1 Mayıs 1323/14 Mayıs 1907).

⁴³³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1996, C.IX, s. 318-319.

⁴³⁴ Mustafa Balcı, *Selanik Düştü*, Kesit Yayınları., İstanbul 2010, s. 122-124.

Yunanlı yetkililer tarafından Selanik Sanayi Mektebine de el konulmak istendiği Osmanlı hükûmetine gelen ihbarlar üzerine anlaşılmıştır. Bu gelişmenin sonucunda gerek okul komisyonu ve gerekse Selanik'teki Müslüman ahalinin bunu engellemek için hemen teşebbüse geçmesi ile bu durum o an için engellenmiş, okulun Müslüman ahaliye ait olduğu Yunanlı yetkililere kabul ettirilmiştir. Ancak bu girişimden 5 ay sonra, Temmuz 1913'te Yunanlı yetkililer okula el koymak için tekrar harekete geçmiş ve bundan sonra iki ay boyunca da okulun kira gelirlerine el koymuşlardır. Bu dönemde okul öğrencilerinin iâşesi Müslüman ahalinin yardımlarıyla karşılanmış ve bu olumsuz durum bölgedeki Müslüman ahali tarafından protesto edilmiştir. Ancak, tekrar Yunan hükûmeti üst makamlarına yapılan müracaat üzerine vali-i umumi tarafından verilen emirle Selanik valiliğinin bu müdahalesi engellenmiş, okul adına tahsil olunan kira gelirleri de tekrar okula terk ve iade edilmiştir. Bu gelişmeler sonucunda Yunan hükûmetince verilen karar üzerine Osmanlı hükûmetinin okul üzerinde ne denli müdahale hakkı vardı ise Yunan hükûmetinin de o derece hakkı olacağı yani mevcut durumun korunacağı bildirilmiştir. Bu nedenle Selanik Sanayi Mektebi yönetimi tarafından Yunan hükûmetine yapılan bilgilendirmede, okulun Osmanlı hükûmeti zamanında özel bir komisyon tarafından idare edildiği ve hükûmete yalnızca senede bir kere hesaplarının bir sureti sunulduğu belirtilmiştir. Bu sebepten dolayı Osmanlı hükûmetinin okul yönetimi üzerinde doğrudan bir tasarrufunun olmadığı belirtilerek kabul edilen duruma göre Yunan hükûmetinin de okul üzerinde müdahalesinin olmaması gerektiği ifade edilmiştir. Ancak Yunan hükûmetince okulun bu durumunun yani okulun o gün için Müslüman ahaliye ait olduğunun kabul edilmesine rağmen ilerleyen günlerde durumun nasıl bir vaziyet alacağı belli değildi. Bundan dolayı ileride meydana gelecek yeni bir müdahaleye karşı tedbir olarak o günlerde Yunan hükûmeti ile gerçekleştirilen sulh konferansında bu durum gündeme getirilmiştir. Yapılacak barış antlaşmasında okulun Müslüman ahaliye ait olduğunu belirten özel bir maddenin yer alması okul komisyonu adına okul müdürü Yusuf Sadık Bey tarafından Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunulan belgede talep edilmiştir. Çünkü Selanik'te Musevilerin, Rumların sanayi mektepleri olduğu gibi Müslümanların kimsesiz çocukları için mevcut olan okul da bu okuldu ve bu sebepten dolayı okulun faaliyete devam etmesi Müslüman ahalinin çocuklarının eğitimi için önemli idi.⁴³⁵

Yine Selanik Sanayi Mektebi müdürü Yusuf Sadık Bey, okul komisyonu adına sadarete sunduğu 3 Kasım 1913 tarihli beyanında okula Yunan hükûmeti tarafından okula bir sene içerisinde üç defa müdahale ve el koyma girişiminde bulunulduğunu ve okulun bir sene içerisinde işgal altında yaşadığı diğer olumsuzlukları önceden Sadaret makamına, Hariciye, Dahiliye, Maarif ve Ziraat Nezaretleri ile Sanayi-i Umumiye Müdüriyetine yazılı olarak

⁴³⁵ BOA. BEO., 4226/316932 (25 Eylül 1329/8 Ekim 1913).

bildirdiğini ifade etmiş ve okulun Müslüman ahaliye ait olarak faaliyetine devam edebilmesi için Yunan hükümeti ile yapılacak barış antlaşmasında okulun adına yer verilmesi ve Müslüman ahaliye ait olduğu durumunun açıkça belirtilmesi gerektiğini bildirmiştir. Yusuf Sadık Bey, okulun Yunan hükümeti ile yapılacak antlaşma metninde hususi olarak adının geçmesi ve bölgedeki Müslüman ahaliye ait olduğunun açıkça ifade edilmesi konusundaki talebinin barış görüşmelerinde bulunan Atina'daki murahhaslarımıza (delegelerine) bildirildiğini öğrenmesi üzerine hemen Atina'ya gitmiş ve Yunan hükümeti ile imzalanacak barış antlaşmasının görüşmelerini yürütmek amacıyla Atina'da bulunan Osmanlı murahhasları ile görüşmüştür. Osmanlı murahhasları Yusuf Sadık Bey'e, o dönemde Yunan hükümeti başbakanı olan Venizelos'a yaptıkları müracaat sonucunda aldıkları cevap üzerine, okulun Selanik'te ki Müslüman ahaliye ait olduğunun kendilerince de (Yunan hükümetince) kabul edildiğinin bildirildiğini ve böylece meselenin halledildiğini ifade etmişlerdir.

Yunan hükümeti ile yapılacak barış antlaşmasının görüşmelerini yürütmek amacı ile Atina'da bulunan Osmanlı murahhasları tarafından, bölgedeki Müslüman ahaliye ait okullar hakkında Osmanlı hükümetinden müsaade alınarak antlaşmaya konması kararlaştırılan şartlar şunlardı:

1. Müslüman ahaliye ait okulların genel olarak Mekatib-i Hususi-i İslamiye olarak ve sanayi mektebinin de Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi olarak adlandırılarak bu okulların kuruluşundan itibaren idarelerini temin eden kira getiren mülklerine riayet edilmesi.

2. Müslüman eşraftan oluşan komisyonlar tarafından kurulan diğer Müslüman okullarının da aynı duruma tabi olması.

3. Bu okulları sadece baş müftü, müftüler ve maarif müfettişlerinin teftiş edebilmesi.

4. Bu okullarda tahsilin resmi program üzerine Türkçe olarak yapılması ancak Rumcanın da mecburi ders olarak okutulması.

5. Müslüman ahalinin yine bu şartlarla bölgede Müslümanlara has okullar açabilmesi talepleri idi.

Ancak Yunan hükümeti nezdinde yapılan fikir yoklaması sonucunda alınan cevaba göre bu taleplerin kabul edilemeyeceği, Selanik Sanayi Mektebi'nin Yunan kanunlarına tabi olacağı ve durumu önceden görüşülmüş olan okulların ise murahhasların aralarında kararlaştırıldığı şekilde muamele göreceği yönünde bir düşüncenin hakim olduğu anlaşılmıştı. Selanik Sanayi Mektebinin Yunan kanunlarına tabi olması durumunda ise Selanik Sanayi Mektebi ileride Yunan hükümetine teslim edilmek zorunda kalınacak ve bu durumda okulun 150.000 lira değerindeki mülkü de tehlike altına girmiş olacaktı. Bu olumsuz şartların yanında banisi Mithat Paşa tarafından okulun kuruluşu sırasında yazılan vakıfnamede de okula Yunan hükümeti

tarafından el konulmasına kolaylık sağlayacak birkaç yoruma açık madde de bulunmakta idi. Bu maddeler şöyledir.

1. Okulun Selanik çocuklarına mahsus olması

2. Okul yönetiminde vilayet yöneticilerinin müteveli olması

3. Islahhaneler hakkında çıkarılmış olan talimat gereğince okulda kültür dersleri ile beraber sanayi eğitimi verilmesi şartlarıdır.

Yusuf Sadık Bey vakıfnamedeki bu maddelerin iyi ya da kötü niyetli yoruma açık olduğunu ifade ederek Selanik'te Rumlarında bir yetimhaneleri bulunduğunu, bu yüzden vakıfnamedeki bu maddeleri Yunan yetkililerin kendi lehlerine yorumlayarak -gerek Selanik Sanayi mektebini gerekse kendi yetimhanelerini- her ikisine de ülkenin hayır kurumlarıdır süsü vermek suretiyle Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebini ortadan kaldırmak için dayanak olarak kullanabileceklerini belirtmektedir. Bu şekilde Yunan hükümetinin Selanik Sanayi Mektebini de kendilerine ait bir hayır kurumu olarak değerlendirecek yönetimleri altına almaları durumunda ise Müslüman çocukların bu okulda eğitime devam edemeyeceği açıktı. Bu sebeple Müslümanlara ait bir hayır kurumu 150.000 liralık mülküyle Yunan hükümetinin eline geçmiş olacaktı. Bu okul Selanik'te anne ve babadan yoksun olan yüzlerce Müslüman çocuğun yegâne sığınağı idi ve bu okulun Müslümanların elinden çıkması halinde kimsesiz Müslüman çocuklar için burada eğitim hizmeti görecektir başka bir kurum yoktu. Bu durum okul komisyonunca da dikkate alınarak Selanik Müftülüğüne de bildirilmiştir. Selanik Müftülüğü tarafından da Sadaret makamına böyle bir olayın yaşanmaması adına gerekli tedbirlerin alınması için müracaat edilmesi düşünülmüştü. Çünkü mevcut durumda okulun Müslüman ahaliye ait olduğunun sözle de olsa Yunan hükümetince kabul edilmesi okul adına o an için ümit veriyor gibi ise de ortada bir çok olumsuz yoruma imkan verecek şeyler bulunması ileride her an olumsuz bir durumla karşılaşma ihtimalini ortaya çıkarıyordu. Bu sebeple gelir getiren mülklerinin vakıfa bağlı olarak okula ait olduğunun Yunan baş vekilince de kabul edilen okulun, daha sonra doğabilecek olumsuz durumlara imkan vermemek için antlaşmada isim olarak zikredilmesi çok önemli idi. Okulun Mithat Paşa Mektebi ismi ile zikredilmesi ileride karşılaşılabilecek olumsuz durumlar karşısında okulun Müslüman ahaliye aidiyetinin savunulmasında kolaylık sağlayacaktı. Bu yüzden, Yusuf Sadık Bey tarafından Selanik Sanayi Mektebi yönetimi adına sadarete sunulan belgede Yunan hükümeti ile yapılacak antlaşmada okulun ismen geçmesi ve bölgedeki Müslüman ahaliye ait olduğunun açıkça belirtilmesi için Sadaret makamınca Osmanlı murahhaslarına emir verilmesinin Müslümanlara ait bu kurumun kurtuluşu için çok önemli olduğu belirtilmiştir.⁴³⁶

⁴³⁶ BOA. BEO., 4231/317275 (21 Teşrinievvel 1329/3 Kasım 1913).

Ancak Osmanlı hükümetinin bölgedeki Müslüman ahaliye ait okullar için taleplerinin Yunan hükümetince kabul edilmeyerek, bütün Müslüman okullarının Yunan kanunlarına tabi olması şartının sunulacağı anlaşılmıştır. Bunun üzerine Selanik Sanayi Mektebi müdürü Yusuf Sadık Bey tarafından, Selanik Sanayi Mektebinin o güne kadar hiçbir zaman Osmanlı hükümetine bağlı olmayarak bölgenin Müslüman eşrafının katılımı ile oluşturulan özel bir komisyon tarafından idare edildiğinin ve bu durumunu o günde koruduğunun belirtilerek böylece Selanik Sanayi Mektebinin bölgedeki diğer Müslüman okullarının tabi olacağı durumdan farklı olarak bağımsız bir şekilde özel bir statüde değerlendirilmesinin sağlanması ve bu surette Yunan hükümetinin eline geçmesinin engellenmeye çalışılmasının gerektiği belirtilmiştir.⁴³⁷

Yusuf Sadık Bey'in Atina'da barış antlaşması müzakerelerinde bulunan Osmanlı temsilcileri ile yaptığı görüşmeler sonucunda verdiği bilgilere göre Atina'da bulunan Osmanlı murahhaslarından Hrand Bey tarafından, Osmanlı Devleti'nin Selanik Sanayi Mektebi ve diğer Müslüman okulları hakkındaki talepleri resmi olarak Yunan hükümetine sunulmuş ancak bu talepler Yunan hükümeti tarafından reddedilerek Müslüman okullarının Yunan kanunlarına tabi olacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine Murahhas Hrand Bey tarafından Yunan hükümetine, işgal ettikleri bölgelerdeki Müslüman okullarının Osmanlı sınırları içerisindeki Rum okullarının sahip oldukları serbestlik derecesinde olmaları gerektiği bildirilmiştir. Bunun yanında Hrand Bey, Yunan hükümetine, Osmanlı hükümeti tarafından kendi sınırları içerisinde bulunan Rum okulları hakkında da aynı muamelenin tatbik edileceğinin teklif edilmesi için İstanbul'daki Osmanlı yönetiminden izin almak amacıyla bir telgraf yazmış ise de Murahhas Kemali Bey bu fikre muvafakat etmediğinden mesele İstanbul'a iletilmemiştir. Bu durumda Selanik Sanayi Mektebi ve bölgedeki diğer Müslüman okullarının Yunan kanunlarına tabi olmaları halinde ilerleyen yıllarda kendi dillerinde (Türkçe) eğitim yapabilmeleri mümkün olamayacaktı. Bu durumda ise bölgedeki Müslüman ahalinin dini kaidelerini hakkıyla öğrenebilmeleri ve anlayabilmeleri mümkün olmayacaktı. Balkan savaşı sonucunda birçok felakete maruz kalan bölgedeki Müslüman ahalinin dini yönden de böyle bir yıkıma uğraması durumunda hali çok daha kötü olacaktı. Bunun üzerine mesele doğrudan doğruya kendileri ile ilgili olduğundan meşihat (Şeyhülislamlık) makamından da müessese-i İslamiye'den olan Selanik Sanayi Mektebinin ismen antlaşmaya konulmasını ve Müslümanların haklarının korunması yönünde girişimlerde bulunulması talep edilmiştir.⁴³⁸

Selanik Sanayi Mektebi için yapılan bu girişimler Rumeli'de bulunan diğer okullar içinde örnek olmuştur. Bunun üzerine Manastır'da Kerim Paşa ve Üsküp'te de Hafız Paşa tarafından

⁴³⁷ BOA. BEO., 4233/317411 (24 Teşrinievvel 1329/6 Kasım 1913).

⁴³⁸ BOA. BEO., 4233/317411 (24 Teşrinievvel 1329/6 Kasım 1913).

yaptırılıp kendi isimleriyle anılan ve halkın bağış ve yardımlarıyla oluşturulmuş oldukça da büyük miktarda mülke sahip olan sanayi mekteplerinin de bölgedeki Müslüman ahaliye ait olduğunun Sırplarla imzalanacak olan barış antlaşmasında belirtilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Bu girişimlere yine Selanik Sanayi Mektebinin müdürü ve Yunanistan ile imzalanacak barış antlaşmasında Selanik Sanayi Mektebinin bölgedeki Müslüman cemaate ait olduğunun açık olarak belirtilmesi için çaba sarf eden Yusuf Sadık Bey öncülük etmiştir.

Manastır'daki Kerim Paşa ve Üsküp'teki Hafız Paşa Sanayi Mektepleri de Balkan Savaşları sırasında bölgedeki Müslüman ahaliye ait diğer birçok okul gibi yağma edilmişti ve Sırp işgali altında bulunuyordu. Bu durum üzerine Selanik Sanayi Mektebi müdürü Yusuf Sadık Bey adı geçen okulların da işgalden kurtarılması için girişimlerde bulunmuştur. Manastır'da ki Kerim Paşa Sanayi Mektebinin tahliyesi için Manastır'a gitmiş ve bu esnada okulun işgalden kurtarılması ve Müslüman ahaliye teslim edilmesi için Sırp hükümeti nezdinde müracaatta bulunmuştur. Aynı zamanda o bölgedeki Müslüman ahaliyi de resmi makamlara müracaat etmeleri için teşvik etmiştir. Bu sırada, Manastır Kerim Paşa Sanayi Mektebinin Osmanlı Bankasında açılmış olan cari hesabında mevcut olan 1.700 kûsûr liraya da Sırp hükümetince el konulduğunun okul müdürü ve mal memuru tarafından kendisine bildirilmesi üzerine bu paranın Müslüman ahaliye ödenmesi için banka yönetimine müracaat etmiştir. Banka müdüründen aldığı cevapta ise bu paranın bölgeyi işgal etmiş olan Sırp hükümeti tarafından ısrarla talep edildiğini ve gördüğü bu baskıya karşı koyamadığını, Fransız ve İngiliz konsoloslarının da bu paranın Sırp hükümetine ait olduğunu tasdik etmeleri üzerine çaresiz kalarak bu parayı Sırp yönetimine ödediğini öğrenmiştir. Bunun üzerine Yusuf Sadık Bey hemen Avusturya konsolosuna müracaat ederek böyle bir durumda kendisinin neden hazır bulunmadığını sormuş ve Avusturya konsolosu verdiği cevapta bu durumun mensup olduğu Avusturya hükümeti tarafından hoş karşılanmayacağından dolayı orada bulunmadığını öğrendiğini belirtmiştir. Bu durum üzerine Yusuf Sadık Bey bankaya biraz daha baskı yaparak banka ikinci müdürüyle birlikte İngiltere konsolosluğuna müracaat etmiş ve Fransız konsolosu da oraya çağırılmıştır. Fransız konsolosunun da gelmesi üzerine okul öğrencilerinden de birkaç kişi oraya getirilerek kendilerine konuyla ilgili gerekli sorular sorulup yapılan müzakereler sonucunda Manastır Kamil Paşa Sanayi Mektebi'nin Osmanlı hükümetinin malı olduğu kabul edilmiş ve orda bulunan konsoloslar Sırp hükümetine müracaatta bulunarak bu durumu bildireceklerine söz vermişlerdir. Bundan sonra Yusuf Sadık Bey kendisinin vazifesi gereği Manastır'da kalamayarak Selanik'e dönmüş, bu işin takibini de oradaki Müslüman ahaliye bırakmıştır. Ancak iş görebilecek kişilerin bölgeden göç ederek ayrılmış olmaları sebebi ile Manastırda bu işi takip edebilecek kimse kalmadığından ve kalanların ise Sırp hükümetinin olumsuz tavrı ve uygulamalarından fena halde yılmış olmalarından dolayı bu girişimler sonucunda olumlu bir netice alınamamıştır. Bu gelişmelerin yaşandığı sırada İstanbul'da da

Sırp hükümetiyle barış görüşmeleri devam etmekte idi. Bunun üzerine Yusuf Sadık Bey 27 Kasım 1913 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunduğu arzuhalde; Sırp hükümeti ile imzalanacak olan barış antlaşmasında Manastır Kamil Paşa ve Üsküp Hafız Paşa Sanayi Mekteplerinin bölgedeki Müslüman ahaliye ait olduğunun Sırp hükümeti tarafından kabul edilmesi için gerekli girişimlerde bulunulmasını talep etmiştir.⁴³⁹

Balkan Savaşları'nın sona ermesi ile Osmanlı hükümeti ile Yunanistan arasında 14 Kasım 1913 tarihinde Atina Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın maddeleri arasında Yunanistan'da kalan azınlık durumundaki Müslüman ahalinin kültürel ve sosyal hakları ile ilgili maddelere de yer verilmiştir. Yapılan girişimler sonucunda Selanik Sanayi Mektebi de ismen "Selanik Mithat Paşa Sanayi Mektebi" olarak Yunan hükümeti ile yapılan bu barış antlaşmasında geçerek Müslüman ahaliye ait bir kurum olduğu Yunan hükümetince kabul edilmiştir. Okul bundan sonra ilerleyen yıllarda da Yunanistan'da kalan ve sayıları yüz binlere ulaşan Müslüman ahalinin çocukları arasındaki yetim, sefil olanlarının güvencesi, bir barınma ve sığınma evi olarak faaliyetine devam etmiştir.⁴⁴⁰

Yunanistan'la yapılan Atina Antlaşması'ndan kısa bir süre önce, 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre Bulgaristan'daki Müslümanların bir Baş Müftü ile yeteri kadar sayıda müftüleri bulunacak, bu müftüler Müslüman halk tarafından seçilecek ve seçimleri Osmanlı Şeyhülislamı tarafından tanınacaktı. Müslüman okulları hükümet tarafından yardım görecekti, vakıflar şeriat kurallarına göre yönetilecekti. Atina Antlaşması ile Yunanistan'daki Müslüman ahali ve onlara ait okullarında Bulgaristan ile yapılan İstanbul antlaşmasındaki statüye benzer bir duruma tabi olacakları kabul edilmiştir. Atina Antlaşması ile Yunanistan'da kalan Müslüman ahalinin de bir Baş Müftü ile ona bağlı bölgesel müftülüklerce temsil edilmelerinin kararlaştırılması üzerine Müslümanların yaşadıkları bölgelerde onları temsil etmeleri amacı ile müftülükler kurulmuştur. Anlaşma gereği Yunanistan'daki Müslüman ahaliye ait okullar bulundukları bölgelerdeki müftülüklere bağlı olarak eğitim faaliyetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir. Selanik Sanayi Mektebi de bu tarihten itibaren Selanik'te kurulan ve bölgedeki Müslüman ahalinin yönetiminden sorumlu olan Selanik Müftülüğüne bağlı olarak Selanik Mithat Paşa İslam Sanayi Mektebi adı altında eğitim faaliyetini sürdürmeye ve bölgedeki fakir, kimsesiz Müslüman çocuklarının sığınağı olmaya devam etmiştir.⁴⁴¹

Atina Antlaşması görüşmeleri sırasında Yunanistan ile Osmanlı hükümeti arasında sorun olan konulardan biri ise Yunanistan'da kalan Osmanlı vakıfları konusu idi. Bu sorun da yapılan

⁴³⁹ BOA. BEO., 4238/317811 (14 Teşrinisani 1329/27 Kasım 1913).

⁴⁴⁰ BOA. BEO., 4242/318078 (2 Kanunuevvel 1329/15 Aralık 1913).

⁴⁴¹ BOA. DH.UMVM., 78/44 (3 Teşrinisani 1335/3 Kasım 1919).

müzakereler sonucunda Osmanlı Hükümeti'nin, Yunanistan'da kalan Osmanlı vakıflarının İstanbul'dan Vakıflar Nezareti tarafından gönderilecek yüksek bir memur tarafından idare edilmesi yönündeki talebinden vazgeçmesi ve Yunan hükümetinin Yunanistan'da kalan Müslüman vakıflarının oradaki Müslüman cemaatlerinin yönetiminde bulunmasına yönelik teklifini kabul etmesi ile çözülmüştür. Böylece Yunanistan'da bulunan Müslümanlara ait okulların ve vakıfların yönetimi de bölgedeki Müslüman ahaliye bırakılmış oluyordu.⁴⁴²

Balkan Savaşları sonucunda Selanik'in Yunanistan'ın eline geçmesi neticesinde bölgeden birçok insan İstanbul ve Anadolu'ya göç etmiştir. Selanik Sanayi Mektebinde tahsil gören birçok öğrenci de eğitimi yarıda bırakarak zor şartlar içerisinde İstanbul'a ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerine göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Bu öğrencilerin birçoğu kimsesiz olmaları ve hiçbir yerden geçimlerini sağlayabilecekleri gelirlerinin olmaması sebebiyle Maarif Nezaretine başvurarak yarıda bıraktıkları tahsillerini tamamlamak için ülkenin farklı bölgelerindeki sanayi mekteplerinden birine kaydedilmelerini talep etmişlerdir.

Yanyalı Naim bin Müslim 20 Nisan 1913 tarihinde Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunduğu arzuhalde; Yanya vilayeti ahalisinden olup Selanik'e gelerek orada Mithat Paşa Sanayi Mektebi'ne kayıt olduğunu ve ikinci sınıfta marangozluk kısmında tahsilde bulunurken çıkan Balkan Harbi sırasında Selanik'in kaybedilmesi üzerine İstanbul'a geldiğini bildirmiştir. Burada bazı hemşerilerinin yardımlarıyla geçimini devam ettirdiğini belirterek çaresiz olmasından dolayı Anadolu'daki herhangi bir sanayi mektebinde tahsiline devam etmek istediğini bildirmiş ve bu okullardan birine kabul edilmesini talep etmiştir. Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından durum Dâhiliye Nezaretine bildirilmiş ve Dâhiliye Nezareti tarafından Suriye vilayetine gönderilen belgede Naim bin Müslim'in vilayet sanayi mektebine kayıt ve kabulü talep edilmiştir.⁴⁴³

Selanik ahalisinden olup Balkan Harbi dolayısıyla oğlu Celal ile birlikte İstanbul'a gelen Zekiye Hanım Ticaret ve Ziraat Nezaretine sunduğu arzuhalde fukara halinden dolayı oğlu Celal'in taşra sanayi mekteplerinden birine kaydedilmesini istemiştir. Bunun üzerine durum Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir. Dâhiliye Nezareti tarafından ise durum değerlendirilmiş ve Trabzon vilayetine gönderilen belgede Zekiye oğlu Celal'in Trabzon Mekteb-i Sanayisine kayıt ve kabulü talep edilmiştir.⁴⁴⁴

Yine Ali bin Ahmet 16 Mart 1914 (R. 3 Mart 1330) tarihli Maarif-i Umumiye Nezaretine sunduğu arzuhalde; Selanik Sanayi Mektebi Aliyesinin ikinci sınıfında okumakta iken Balkan Harbi dolayısıyla zelil ve sefil bir halde İstanbul'a göç ettiğini, hiçbir taraftan gelirinin olmadığını,

⁴⁴² Karal, *a.g.e.*, s. 345-347.

⁴⁴³ BOA. *DH.İD.*, 26-1/78 (7 Nisan 1329/20 Nisan 1913).

⁴⁴⁴ BOA. *DH.İD.*, 26-2/36 (26 Haziran 1329/9 Temmuz 1913).

merhamet ve yardıma muhtaç olduğunu belirtmiş ve listenin incelenmesi durumunda bunun görüleceğini bildirmiştir. Kendisi ile benzer durumda olanların çoğunun Şam Sanayi Mektebine kaydedildiklerini duyduğunu belirterek kendisinin de Şam Sanayi Mektebine kaydettirilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti tarafından Şam'daki ilgili makamlara durum bildirilmiş ancak Suriye vilayeti mektubi kaleminden verilen cevapta Şam Sanayi mektebinin mevcut imkanlar dahilinde seksen beş talebe barındırma imkanına sahip olduğu ve bu kontenjanın da dolu olması sebebi ile fazladan öğrenci kabul etmenin mümkün olmadığı belirtilerek talep reddedilmiştir.⁴⁴⁵

İstanköylü Mehmet Neşet Ticaret ve Ziraat Nezaretine verdiği arzuhalde nahiye müdürü olan babasının maaşı on kişiden ibaret bulunan aile efradının geçimine yetmediğinden dolayı kendisinin İstanbul Sanayi Mektebi'ne kaydının kabul edilmesini talep etmiştir. Dilekçesinde kendisinin geçen sene ağustos ayının sonunda gerekli evraklarla İttihat ve Terakki Mektebine kayıt olmak için Selanik'e geldiğini, fakat okul binasının hastane olarak kullanılıyor olmasından dolayı bunun mümkün olmadığını bildirmiştir. Daha sonra Selanik'in Yunan askeri tarafından işgal edilmesi üzerine babasıyla beraber İstanbul'a geldiğini belirterek sanayi mekteplerinden birine kaydını talep etmiştir. Ticaret ve Ziraat Nezaretince verilen cevapta sanayi mektebine öğrenci kabulünün ağustos ayının başlarında olduğu bildirilerek Dersaadet Sanayi Mektebine kayıt için bu tarihi beklemesi veyahut vilayet sanayi mekteplerinden birine gönderilmesini talep etmesi istenmiştir. Bu cevap üzerine Mehmet Neşet kendisinin İzmir Sanayi Mektebine kaydedilmesini talep etmiştir.⁴⁴⁶

3.1.8.1 Yusuf Sadık Bey'in İşgal Sonrası Mücadelesi ve Taltif Edilmesi

Balkan Savaşı esnasında ve sonrasında Rumeli bölgesindeki istilaya maruz kalan bölgelerde mevcut olan sanayi mektepleri ya kapanmış ya da bu okullara ve mal varlıklarına işgal devletleri tarafından el konulmuştu. Bu durum karşısında çaresiz kalan okul yönetimleri tarafından Osmanlı hükümetine okullara yapılan müdahaleler hakkında bilgi veriliyor ve yardım taleplerinde bulunuluyordu. Ancak yukarıda da ele alındığı gibi o dönemde Selanik Sanayi Mektebi Yunan yetkililerin okula el koyma girişiminde bulunmalarına rağmen o zaman okul müdürlüğü görevini yürüten Yusuf Sadık Bey'in Osmanlı ve Yunan hükümetleri nezdinde gerçekleşen girişimleri ve çabaları sonucunda bu tehlikeden kurtulmuştur. Okul zor şartlar altında da olsa bölgedeki Müslüman ahalinin fakir ve kimsesiz çocuklarının sığınağı ve eğitim gördükleri bir kurum olarak faaliyetini devam ettirmeye çalışmıştır. Selanik Sanayi Mektebi müdürü Yusuf Sadık Bey'in, işgal esnasında ve işgalden sonraki dönemde Selanik Sanayi Mektebinin Yunan hükümetinin müdahalesi ve el koyması girişiminden kurtarılması hususunda

⁴⁴⁵ BOA. DH.İD., 190/37 (27 Nisan 1330/10 Mayıs 1914).

⁴⁴⁶ BOA. DH.İD., 26-2/30 (14 Mayıs 1329/27 Mayıs 1913).

gösterdiği ve okul komisyonu tarafından da yazılı olarak bildirilmesiyle sabit olan hizmet ve gayretinden dolayı taltif edilmesi ilgili makamlarca uygun görülmüştür. Bunun için kendisinin münasip görülecek bir şekilde taltif edilmesi talebi Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından Sadarete sunulmuştur.⁴⁴⁷

Bunun üzerine Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlı Sanayi-i Umumi Müdüriyeti tarafından Selanik Sanayi Mektebi yönetim komisyonundan Yusuf Sadık Bey'in hizmetleri ve gayreti hakkında yazılı olarak bilgi talep edilmiştir. Bunun üzerine okul yönetim komisyonu tarafından bakanlığa yazılı olarak gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Bunun yanında Sadaret makamı tarafından Ticaret ve Ziraat Nezaretinden Yusuf Sadık Bey'in (tercüme-i hali varakası) hal (sicil) belgesi de istenmiştir. Ancak bakanlığın dairesinde bu belge bulunamadığından dolayı hal belgesi kendisinden talep edilerek hizmetleri hakkında bilgi alınmıştır.⁴⁴⁸

Selanik Sanayi Mektebi komisyonunca Sanayi-i Umumi Müdüriyetine sunulan belgede; Yusuf Sadık Bey'in okul müdürlüğüne tayininden itibaren gösterdiği çaba, gayreti ve samimi hizmetleri sonucunda kuruluşundan beri yetimhaneden (eytamhaneden) başka bir sıfatla tarif edilmesi mümkün olmayan bu müesseseyi gerçek bir sanayi mektebine dönüştürerek gerek sanat ve gerekse eğitim alanlarında Rumeli'deki mevcut diğer sanayi mekteplerinden yetişecek sanatkarlar için örnek teşkil edecek bir okul haline getirdiği ifade edilmiştir.⁴⁴⁹

Yine komisyon tarafından, Serez'de gerçekleşen üzücü olaylar üzerine Yunan hükümetinin işgali ve zulmü altına giren Selanik Sanayi Mektebini ve emlakını kurtarma konusundaki yardım ve gayretine karşılık kendisine şükran borçlu oldukları bildirilerek bakanlığın Yusuf Sadık Bey'in taltif edilmesi hususundaki kararları için teşekkür edildiği bildirilmiştir. Ancak bununla beraber kendisinin okul müdürlüğü görevinde iken taltifinin bu görevini devam ettirmesini zorlaştıracak ve hatta başka neticelerin doğmasına sebep olacağının düşünüldüğü de bildirilmektedir. Çünkü Selanik'teki mevcut Yunan hükümeti, kendi arzu ve taleplerine muhalif olmasından dolayı Yusuf Sadık Bey aleyhinde bir tutum sergilemekteydi. Eğer Yusuf Sadık Bey'in terfi suretiyle taltif edilerek başka bir göreve nakli gerçekleştirilirse bunun sonucunda Yunan hükümetinin arzusu yönünde bir durumun ortaya çıkmasına ve bilhassa işgal altındaki dönemde kendisinden pek büyük hizmetleri beklenen Selanik Sanayi Mektebinin duraklama dönemine girmesine sebep olabileceği belirtilmektedir. Yusuf Sadık Bey'in ayrılması buradaki Müslüman ahalinin hayırlarıyla kurulmuş olan okul için büyük bir kayıp olacaktır. Bu sebeplerden dolayı okul komisyonu tarafından Ticaret ve Ziraat Nezaretinden, Yusuf Sadık Bey'in üstün hizmetlerinin mükafatı olarak taltif edilmelerinin

⁴⁴⁷ BOA. BEO., 4223/316657 (2 Teşrinievvel 1329/15 Ekim 1913).

⁴⁴⁸ BOA. BEO., 4223/316657 (30 Teşrinisani 1329/13 Aralık 1913).

⁴⁴⁹ BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913.)

sonraki bir zamana bırakılması ve Müslümanların hayır kurumu olan bu okulun ilerlemesi ve yükselmesi için kendilerinin okulun müdürlüğü görevinde bırakılmaları talep edilmiştir.⁴⁵⁰

Aynı zamanda komisyonun beyanına göre; Yusuf Sadık Bey beş seneden beri Osmanlı Devleti'nde emsali henüz yayımlanmamış bir ziraat gazetesi yayımladığı gibi yirmiye yakın risale de yayımlayarak halka ücretsiz olarak dağıtmıştır. Bundan başka on üç ay boyunca Rumeli ve Anadolu'da, bir komisyonla beraber ziraat ve sanayinin geliştirilmesi ve halkın bu konularda bilinçlendirilmesini amaçlayan bir seyahat düzenlemiştir. Bu seyahatte iki bin kilo ziraat aletini yanında gezdirerek sergilemiş ve gidilen her mahalde gazeteler yayımlayarak halka ücretsiz olarak dağıtmış, Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin gayelerine hizmette bulunmuştur. Bu fedakârlıklarına mükafat olarak yayımlamakta olduğu gazetesine Ticaret ve Ziraat Nezaretince tahsisat bağlanmasına rağmen gazete Selanik'in işgal durumundan dolayı bu tahsisattan da mahrum kalmıştır.⁴⁵¹

Yine Yusuf Sadık Bey memleketin önemli bir hayır kurumu olan Selanik Sanayi Mektebi'nin, yüz elli bin liralık gelirinin ve yirmi bin lira değerine ulaşan varidatının hiçbir parçasını zayi etmemesi hususundaki hizmetine ve Yunanistan ile imzalanan antlaşmada okulun ismen geçmesi yolundaki gayretine mükâfat ve taltif olarak bakanlıkça da uygun görülürse daha önce okul adına düzenlediği bir faaliyet nedeniyle harcamış olduğu beş yüz liralık zararının kendisine nakden verilmesi talep edilmiştir. Bununla hem kendisinin şevk ve gayretinin arttırılmış olacağı hem de okul komisyonun memnuniyetinin sağlanmış olacağı bildirilmiştir.⁴⁵²

Yusuf Sadık Bey de Sanayi-i Umumi Müdüriyeti tarafından kendisinden hal (sicil) belgesinin talep edilmesi üzerine sunduğu cevapta; Balkan Harbi sırasında Üsküp, Manastır, Dırma Sanayi Mektepleri ile Selanik şehrinin diğer resmi ve hususi okullarının yağma ve tahrip edilmesine rağmen o dönemde müdürlüğü görevinde bulunduğu merhum Mithat Paşa'nın Selanik'te yadigarı olan Selanik Sanayi Mektebi'nin hiçbir şeyini zayi etmemeye çalıştığını belirtmiştir. Bunun yanında yağma edilmiş okullardan bir hayli eşyanın kurtarılmasına çaba gösterdiğini de ifade etmiştir. Bunun yanında çabasının bakanlıkça dikkate alınarak kendisinin taltifi hususunun sadarete arz edilmesi üzerine kendisi hakkındaki hak etmediği derecedeki tevcihatten dolayı bakanlık makamlarına teşekkürlerini iletmiştir. Ancak o esnada taltifinin, Selanik'te ki Yunan hükümeti yetkililerinin şiddetle kendisinin aleyhinde olmasından dolayı kesinlikle dikkatlerini çekeceğini ve bu durumun da kendisini zor durumda bırakacağı gibi belki de Müslüman ahaliyi de tehdit edeceğini bildirmişti. Bu sebeple, eğer bakanlık makamınca

⁴⁵⁰ BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913).

⁴⁵¹ BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913).

⁴⁵² BOA. BEO., 4223/316657 (Teşrinisani 1329/Kasım-Aralık 1913).

(Ticaret ve Ziraat Bakanlığı) kendisinin Müslüman halka ait bir müesseseye hizmet ettiği takdir buyruluyor ise bu hizmetine karşılık, okul adına düzenlediği faaliyetler nedeniyle harcamış olduğu 500 lira zararın daha önceden Ticaret ve Ziraat Nezaretince bağlanan tahsisatından Selanik'in işgali sebebi ile mahrum kalan gazetesine atfen ödenmesi şeklinde taltif edilmesini talep etmiştir. Bu talebinin kendilerince kabul edildiği takdirde maruz kaldığı borçtan kurtulacağını ve bunun da çalışmalarında şevk ve gayretini arttıracaklarını ifade etmiştir.⁴⁵³

Bunun üzerine gerek Selanik Sanayi Mektebi komisyonunca yapılan yazılı bilgilendirme ve gerekse Yusuf Sadık Bey'in kendi hal tercümesinde belirttiği gibi, okulun Yunan hükümetinin müdahalesinden kurtarılması konusundaki takdire şayan hizmetlerinden dolayı nakden taltif edilmesi Ticaret ve Ziraat Nezaretince uygun görülerek karar sadarete arz edilmiştir.⁴⁵⁴

3.2 Selanik Darülmuallimini

Osmanlı tarihinde ilk defa 16 Mart 1848'de açılmış olan modern öğretmen okulu Darülmuallimin, rüşdiye mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılama görevini üstlenmiştir. Bu okuldaki sonra 1868'e kadar başka bir öğretmen okulu açılmamıştır. Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da geleneksel eğitim-öğretim yapan sıbyan mekteplerinin yerini modern iptidai mektepler almaya başlayınca bu kademe içinde modern teknikleri bilen öğretmenler yetiştirmeye ihtiyaç duyulmuştur. Sonuç olarak ta iptidailere öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul'da Darülmuallim-i İptidai açılmıştır.⁴⁵⁵

İstanbul'daki Darülmuallimin-i İptidainin Osmanlı topraklarındaki iptidai mekteplerinin öğretmen ihtiyacını karşılaması mümkün olmamıştır.⁴⁵⁶ Bu nedenle 1872 senesinden itibaren taşrada öğretmen okulları açılması düşünülmüştür.⁴⁵⁷

1874-75 yıllarında Bosna, Girit ve Konya'da darülmuallimin açılmıştır.⁴⁵⁸ Selanik Darülmualliminin 1872 tarihinde açıldığı yönünde bilgiler olsa da⁴⁵⁹ ileri tarihli belgelerde okulun açılmasının planlanması düşüncesiyle karşılaşılmaması okulun açılıp açılmadığı konusunda soru işaretleri oluşturmuştur. 1882 tarihli bir belgede Selanik'te iptidai mekteplerin ıslahı için bir darülmuallimin açılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Muktedir muallimler yetiştirilmesi düşünülen bu darülmualliminin derslerini ilk etapta rüşdiye mektebi muallim-i evveli tarafından günde bir iki saat olarak ve devlet dairelerinde kâtiplik yapanlar içerisinde

⁴⁵³ BOA. BEO., 4223/316657 (18 Teşrinisani 1329/1 Aralık 1913).

⁴⁵⁴ BOA. BEO., 4223/316657 (30 Teşrinisani 1329/13 Aralık 1913).

⁴⁵⁵ Cemil Öztürk, *Türkiye'de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yay., İstanbul 1998, s. 8-11, 147-148.

⁴⁵⁶ Öztürk, a.g.e., s. 10.

⁴⁵⁷ *Takvim-i Vekayi*, no: 1534, 16 Ramazan 1289.

⁴⁵⁸ Öztürk, a.g.e., 10-11.

⁴⁵⁹ Seyit Taşer, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, 2010, s. 76.

liyakat sahibi birinin de fenn-i inşâ ve usûl-i imlâyı vermesi planlanmıştır. Bu durum okulun 1870'lerde açılmadığı ya da açıldıysa bile kesintiye uğradığı fikrini vermektedir.⁴⁶⁰ Özellikle taşra öğretmen okullarının sayıları Sultan II. Abdülhamid döneminde artırılmıştır. 1880'li yıllardan itibaren Edirne, Selanik, Kosova, Manastır, Aydın, Bolu, Bursa, Halep, Mamuretülaziz, Erzurum, Sivas, Amasya, Musul ve Van'da darülmuallimin-i iptidailer açılmıştır.⁴⁶¹

Taşra Darülmualliminleri 2 yıl süreli olarak iptidailere öğretmen yetiştirmek üzer tasarlanmıştır.⁴⁶² Genellikle iptidai şubesini barındıran taşra darülmuallimlerinin bazılarında zamanla rüşdiye şubesi de açılmıştır.⁴⁶³ Belgelerde ise Selanik Darülmuallimin-i Rüşdiyesinden mezun olan muallimlerin atamalarıyla ilgili bilgilere rastlanmaktadır. Bu da Selanik Darülmuallimininde rüşdiye şubesinin açılmış olduğunu göstermektedir.⁴⁶⁴

3.2.1 Selanik Darülmuallimine Giriş Şartları

Darülmuallimin sıbyan şubelerine dair talimatnamede, alınacak talebeler için hüsnühal ve ahlak ashabından olmakla beraber yaş itibarıyla 25'den fazla olmamak ve Türkçeyi rahatlıkla okuyup yazmaları şartı yer almıştır.⁴⁶⁵ 1909 tarihli bir ilanda ise Selanik Darülmualliminine alınacak talebenin mahalli dili ve Türkçeyi okuyup yazabildiğini sınavla ispat etmesi, bağlı olduğu dinin akaidini ve 4 işlemi bilmesi ve bunlardan sınavda başarılı olması şart koşulmuştur. Ayrıca yaşının 18'den küçük 25'den fazla olmaması ve eğitim-öğretim sürecini engelleyecek fiziksel engeli ve bulaşıcı hastalığı olmaması ve tezkere-i osmaniyesi ve aşı ilmühaberi, hüsnühal şehadetnamesini ibraz etmesi diğer şartlar arasında yer almıştır.⁴⁶⁶

Talimatnamede Darülmuallimin-i İptidailerin süresi 2 yıl olarak belirlenmiştir.⁴⁶⁷ Fakat ilanda Selanik Darülmuallimininin öğrenim süresi 3 sene olup talebeler bu 3 sınıftan birine kabul edilmişlerdir. Ayrıca her sınıfta 50 den ziyade öğrencinin bulunması ve talebelerin adedi bu miktarı geçerse aralarında müsabaka imtihanı yapılmasının gerektiği belirtilmiştir.⁴⁶⁸

Darülmuallimin mezunları 10 sene müddetle köy mektepleriyle, iptidai mekteplerde mecburi görevle mükellef tutulmuşlardır. Teklif olunacak hizmeti kabul etmeyenler 30 Lira tazminat ödemeye mükellef tutulmuştur. Ayrıca bu durum derhal askeriye ye bildirilip bunların

⁴⁶⁰ BOA, MF.MKT. 78/75 (28 Safer 1300); MF.MKT. 6/130.(20 Şaban 1299).

⁴⁶¹ Öztürk, a.g.e., 10-11.

⁴⁶² SNMU, 1316, s. 353.

⁴⁶³ Sabri Becerikli, Muammer Demirel, "Osmanlı'dan Cumhuriyet Bursa'sına Miras Kalan Öğretmen Okulları (1883-1975)" *History Studies*, C.9, S. 1, s. 67.

⁴⁶⁴ BOA, MF.MKT. 757/46. (27 Şevval 1321); MF.MKT.961/38.(10 Ramazan 1324).

⁴⁶⁵ Salnamede 25'den az olmayacak denilmiştir. Muhtemelen hatalıdır. SNMU, 1317, s. 400.

⁴⁶⁶ *Zaman Gazetesi*, 3 Şevval 1327, 17ekim 1909, s. 3.

⁴⁶⁷ SNMU, 1316, s. 353.

⁴⁶⁸ *Zaman Gazetesi*, 3 Şevval 1327, 17ekim 1909, s. 3.

haklarında bakaya muamelesi yapılması uygun görülmüştür. Çünkü Darümualliminler yatılı olup öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Devlet sunmuş olduğu imkânların karşılığında mezunlarından hizmet beklemiştir. Selanik Darümuallimini ise talebesine aylık 60 kuruş ve kâğıt, kalem kitap gibi öğretim araç-gereçleri vermiştir.⁴⁶⁹

3.2.2 Selanik Darümualliminin Bina Durumu

Osmanlı eğitim kurumları için öğretim mekanı önemli bir sorundur. İstanbul'da dahi öğretmen okulunun bina problemi bir türlü çözülememiş ve istenilen düzeye getirilememiştir. Bu nedenle sürekli bir bina değişimi gerçekleşmiştir.⁴⁷⁰ Benzer sıkıntılar Selanik Darümuallimini için de geçerli olmuştur.

Darümuallimin, erkek rüşdiyesinde boş olan koğuşlarda eğitim-öğretim yapmıştır. Selanik Maarif İdaresinden Maarif Nezaretine yazılan 3 Eylül 1900 tarihli bir yazıda bahsi geçen seneden itibaren rüşdiyelerin 3 yıla çıkarılmasıyla birlikte darümuallimin bu binadan faydalanamayacağından başka bir binaya taşınması gerekli görülmüştür. Darümuallimin için maarif sandığından karşılanmak üzere aylık 300 kuruşluk bir bedelle bina kiralanması ve talebesinin sayısının aşağı yukarı 60-70 civarında tutulması düşünülmüştür. Maarif Nezareti ise taşradaki rüşdiyelerin birkaç seneden beri 3 yıl olarak eğitim-öğretim yaptığını ve bu nedenle başka bir binaya çıkıp masraf yapmanın gereksiz olduğunu belirtmiştir. Selanik maarif müdürü merkezi ikna etmek için bu konuyla ilgili olarak birçok yazı yazmıştır. Selanik'te rüşdiyenin ilk defa 3 sınıf olarak ders yapacağını bilgisini vermekle birlikte Darümualliminin kullandığı yerin rüşdiye tarafından işgal edildiğini ve bu nedenle bodrum katına taşınmak zorunda kaldıklarını ve burada sıhhi şartların çok iyi durumda olmadığını belirtilmiştir. Selanik Maarif Müdürü İstanbul ziyaretindeyken amacına ulaşmış ve Maarif Nazırının şifahi desteğini almıştır. Binanın kiralanması için gerekli meblağ sene-i hâliye bütçesinden karşılanmak üzere maarif meclisine havale edilmiştir.⁴⁷¹

3.2.3 Selanik Darümualliminin Öğretim Kadrosu

Vilayet ve Maarif Salnamelerinde okulun eğitim-öğretim kadrosu hakkında çeşitli bilgilere bulunmaktadır. Aşağıda bu istatistiki bilgiler verilmiştir. Okul erken dönemlerinde bir muallimle idare edilmiş kadrosu daha sonra gelişmiştir. Selanik Darümuallimininin kadrosu gelişmişken diğer vilayetlerdeki darümualliminlerin kadrosu bu derece gelişmemiş hatta çoğu 1900'lü yıllarda bile tek muallimle idare edilmiştir.⁴⁷² Salnamelerde okulun kaydına ilk defa 1303 Selanik salnamesinde rastlanılmıştır. Bu kayıta sadece okulun müdürü olan İsmail Hakkı

⁴⁶⁹ Aynı yer.

⁴⁷⁰ *Mirat-ı Maarif*, Sa: 1, 1324, s. 10; Öztürk, *a.g.e.*, s. 10, 30, 155.

⁴⁷¹ BOA, MF.MKT, 546/7.(14 Zilkade 1318).

⁴⁷² SNMU, 1316, s. 1048-1246; 1321, s. 453-677.

Efendi'nin ismi zikredilmiştir.⁴⁷³ 1890 tarihli bir belgede de okulun muallimi olarak Şahabeddin Efendi'nin adı geçmiştir.⁴⁷⁴ Daha sonraki tarihlerdeki vilayet ve maarif salnamelerinin okulda görev yapanlar hakkında vermiş olduğu bilgilerden oluşturulan tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 12 1892-1907 tarihleri arasında Selanik Darülmuallimininin Öğretim Kadrosu⁴⁷⁵

Müdür	İsmail Mahir Efendi
Muallim	Abdüllatif Efendi
Muallim	Osman Efendi
Muallim	Mehmet Efendi
Muallim	Mehmet Nuri Efendi
Muallim	Tevfik Efendi
Muallim	İsmail Said Efendi
Muallim	Hacı Şükrü Efendi
Muallim	Hafız Abdurrahman Efendi
Muallim	Murat Nihat Efendi
Muallim	Cudi Efendi
Muallim	Hafız Hüseyin Efendi
Muallim	Hasan Efendi ⁴⁷⁶
Mubassır	Osman Efendi

Tablo 12'de görüldüğü gibi okulda 14 yıllık bir süreç içerisinde müdür dahil 13 muallim ve 1 mubassır görev yapmıştır. Bu kadrodaki isimler zaman zaman değişmiştir. Darülmuallimin

⁴⁷³ SVS, 1303, s. 85

⁴⁷⁴ BOA, MF. MKT, 119/5. (19 Haziran 1306).

⁴⁷⁵ SVS, 1310, s. 90, 1311, s. 151; 1312, s. 120; 1313, s. 124; 1315, s. 260; 1320, s. 384-85; 1322, s. 302-303; 1324, s. 239; SNMU, 1316, s. 1060; 1317, s. 1209; 1318, s. 1350; 1319, s. 624-625; 1321, s. 515; 1321, s. 515.

⁴⁷⁶ 1318 ve 1319 tarihli salnamelerde Hafız Hüseyin Efendi yerine Hasan Efendinin adı geçmiştir. SNMU, 1318, s. 1350; 1319, s. 624-625.

müdürlüğünü çok uzun yıllar İsmail Mahir Efendi yürütmüştür. Hocalarda zaman zaman değişiklikler olsa da bahsi geçen tarihler arasında müdürlük görevinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Okulda genel olarak sene içerisinde 5 veya 6 muallim tarafından eğitim-öğretim yapılmıştır.⁴⁷⁷

1310 tarihli Selanik vilayet salnamesinde İsmail Mahir Efendi, Abdülatif Efendi, Osman Efendi, Mehmet Efendi, Cudi Efendi'nin görev yaptığı yazılmıştır.⁴⁷⁸ 1311 vilayet salnamesinde Abdülatif ve Osman Efendi yer almazken okulun kadrosuna Tevfik Efendi, İsmail Said Efendi, Murat Nihat Efendi dâhil olmuştur.⁴⁷⁹ 1312-1313 salnamelerinde ise okulun kadrosuna Hacı Şükrü Efendi eklenmiştir.⁴⁸⁰ 1315 vilayet salnamesinde bir önceki salnamelere göre Murat Nihat Efendi haricinde kadro aynı kalmıştır.⁴⁸¹ 1316 ve 1317 tarihli Maarif Salnamelerinde ise İsmail Mahir Efendi, Tevfik Efendi, İsmail Said Efendi, Hacı Şükrü, Hafız Hüseyin, Mehmet Naci Efendi'lerin isimleri yer almıştır. Burada Hafız Hüseyin ve Mehmet Naci ismi ilk defa zikredilmiştir. Daha önceki tarihli Selanik Salnamelerinde Mehmet Efendi'den bahsedilmiştir. Fakat Maarif Salnamesinde Mehmet Naci ismi zikredilmiştir. Muhtemelen iki isimde aynı kişi için kullanılmıştır.⁴⁸² 1318 tarihli Maarif Salnamesinde ise 1316 ve 1317'den farklı olarak Hafız Hüseyin'in ismi yer almamış onun yerine Hasan Efendi'nin ismi yer almıştır.⁴⁸³ 1319 Maarif Salnamesinde öğretim kadrosu önceki yıllar aynıdır.⁴⁸⁴ 1320 tarihli Selanik Vilayet Salnamesinde ki bilgiler 1318 ve 1319 tarihli Maarif Salnameleri gibidir.⁴⁸⁵ 1321 tarihli Maarif Salnamesinde ise okul kadrosunda Hasan Efendi'nin yerini Abdurrahman Efendi almıştır.⁴⁸⁶ 1322 tarihli Selanik Vilayet Salnamesinde de 1320'deki isimler yer almıştır.⁴⁸⁷ 1324 tarihli Selanik Vilayet Salnamesinde ise Hacı Şükrü yerine Mehmet Nuri Efendi yer almıştır.⁴⁸⁸

1317, 1318, 1319, 1321 tarihli Maarif Salnamelerinde okulun kadrosu içerisinde 1 hademedden bahsedilmiştir.⁴⁸⁹ Ayrıca 1324 tarihli Selanik Vilayet Salnamesinde ise Osman adında 1 mubassırın görev yaptığı bilgisi verilmiştir.⁴⁹⁰ Selanik Vilayet Salnameleri ve Maarif

⁴⁷⁷ SVS, 1310, s. 90, 1311, s. 151; 1312, s. 120; 1313, s. 124; 1315, s. 260; 1320, s. 384-85; 1322, s. 302-303; 1324, s. 239.

⁴⁷⁸ SVS, 1310, s. 90.

⁴⁷⁹ SVS, 1311, s. 151.

⁴⁸⁰ SVS, 1312, s. 120; 1313, s. 124.

⁴⁸¹ SVS, 1315, s. 260.

⁴⁸² SNMU, 1316, s. 1060; 1317, s. 1209.

⁴⁸³ SNMU, 1318, s. 1350.

⁴⁸⁴ SNMU, 1319, s. 624-625.

⁴⁸⁵ SVS, 1320, s. 384-385.

⁴⁸⁶ SNMU, 1321, s. 515.

⁴⁸⁷ SVS, 1322, s. 302-303

⁴⁸⁸ SVS, 1324, s. 239.

⁴⁸⁹ SNMU, 1317, s. 1209; 1318, s. 1350; 1319, s. 625; 1321, s. 515.

⁴⁹⁰ SVS, 1324, s. 239.

Salnamelerinde kadro konusunda verilen bilgiler arasında ufak tefek farklılıklar görülmüştür. Bu değişiklikler vilayet ve maarif salnamelerdeki tarih farklılıklarından kaynaklanmıştır.⁴⁹¹

Selanik maarif müdürlüğü öğretmen yetiştirme konusunda titiz davranmıştır. Bu da okulun müdürlük tarafından takip edilmesi sonucunu doğurmuştur. Hatta bir takibin sonucunda bir öğretmenin azli istenmiştir. 1890 senesinde okulun muallimliğini yapmış olan Şehabettin Efendi dönemin eğitim anlayışına ayak uydurmamış ya da uyduramamıştır. Şahabettin Efendi yeni usullerde eğitim-öğretim yapmamıştır. Ayrıca görevini yapma konusunda kendisinde eksiklikler tespit edilmiştir. Her ne zaman aransa makamında bulunamamış ve talebelerini de iyi yetiştirmemiştir. Şahabettin Efendi hakkında sadece maaşını alıp ötede beride dolaştığı şeklinde bilgi verilmiştir. Cuma kazası kaymakamlığından ihtiyaç duyulan 400 kuruş maaşla aranılan bir iptidai muallimliği için Şahabettin Efendi tarafından en muktedir talebe olarak seçilmiş olan Halil Efendi yapılan imtihanı kazanamamıştır. Bu gibi durumlar dolayısıyla Şahabettin Efendinin azli istenmiş olup onun yerine usul-i talimi bilen bir kişinin tayini Selanik Maarif Müdürü Halil Kamil tarafından Maarif Nezaretinden talep edilmiştir. Bu olay Selanik Maarif Müdürlüğü'nün bir öğretmende hangi vasıfları aramış olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁹²

3.2.4 Selanik Darümuallimininde Verilen Dersler

II. Abdülhamit döneminde taşra darümualliminleriyle ilgili bir talimatname yayınlanmıştır. Bu talimatnamede darümualliminlerle ilgili çeşitli hususlar beyan edilmiştir. Talimatta okullarda uygulanacak programa da yer verilmiştir.⁴⁹³ Aşağıda taşra darümualliminlerinin uyması gereken program verilmiştir.

Tablo 13 Taşra Darümuallimin-i İptidai Programı⁴⁹⁴

Birinci Sene	Haftada	İkinci Sene	Haftada
Ma'a Tecvid Kuran-ı Kerim	3	Ma'a Tecvid Kur'an-ı Kerim	2
Arabi	2	Arabi	2
Farsi	2	Farisi	1
Kavaid-i Türkiye ve İmla	2	Kavaid-i Türkiye	3

⁴⁹¹ SVS, 1310, s. 90; 1311, s. 151; 1312, s. 120; 1313, s. 124; 1315, s. 260; 1320, s. 384-85; 1322, s. 302-303; 1324, s. 239; SNMU, 1316, s. 1060; 1317, s. 1209; 1318, s. 1350; 1319, s. 625; 1321, s. 515.

⁴⁹² BOA, MF. MKT., 119/5. (19 Haziran 1306).

⁴⁹³ SNMU, 1316, s. 354-355.

⁴⁹⁴ Aynı yer.

Hesab	2	Hesap	2
Tarih	2	Tarih	2
Coğrafya	2	Coğrafya	2
Hat	2	Hat	1
Toplam	17	Toplam	15

Ma'a Tecvid Kuran-ı Kerim:

1. sınıf; Kur'an-ı Kerim tecvidi okunması,
2. sınıf; birinci sınıfın devamı,

Arabi:

1. sınıf; metin olarak kısaltılmış Sarf-ı Arabi okutulması,
2. sınıf; metin olarak çok kısa nahiv-i arabi okutturulması,

Farisi:

1. sınıf; küçük Rehnüma-i Farisi okunması,
2. sınıf; birinci sınıftaki kitaba devam etmekle birlikte farsça beyitlerin incelenmesi,

Kavaid-i Türkiye ve İmla:

1. sınıf; Osmanlı Türkçesinin kaidelerinin öğretilmesi ve her derste birer parça metin yazılıp bunların düzeltildikten sonra öğrencilerin defterlerine yazdırılması,
2. sınıf; Geçen seneki uygulamaya devam etmekle beraber bazı ibarelerin tahlil ettirilerek imla konusuna birinci sınıftaki şekliyle devam edilecektir,

Hesab:

1. sınıf; 4 işlem öğretilmesi ve bu konuda derslerde çeşitli soruların sorulması,
2. sınıf; 4 işlem tekrar ettirilip havass-ı a'dad öğretilmesi ve bazı problemlerin çözdürülüp talebenin defterine kayıt ettirilmesi,

Tarih:

1. sınıf; Peygamberler ve Halifeler tarihinin anlatılması,
2. sınıf; Osmanlı tarihinin özet bir şekilde anlatılması,

Coğrafya:

1. sınıf; Fiziki coğrafya hakkında genel bir bilgi verildikten sonra coğrafyanın tarifinin yapılması,

2. sınıf; Osmanlı coğrafyasının okutturulması,

Hat:

1. sınıf; rik'a yazı türünün öğretilmesi,

2. sınıf; birinci sınıftaki gibi devam edilmesi.⁴⁹⁵

Tablo 14 Selanik Darülmualliminde Dersler ve Derslere giren Hocalar⁴⁹⁶

Dersler	Dersi Veren Hoca
Arabi Farisi Ulum-ı Diniye Hendese Coğrafya Tarih-i Umumi Hesap Muallimi	İsmail Mahir Efendi (Müdür) ⁴⁹⁷
İnşa ve Kitabet İmla ve Kıraat muallimi	Tevfik Efendi
Kavaid ve Usul-i Tedris	Hacı Şükrü Efendi
Hesap Tarih-i İslam ve Osmani ⁴⁹⁸ İmla Muallimi	İsmail Said Efendi
Kur'an-ı Kerim ve Tecvid Muallimi	Hafız Hüseyin Efendi

⁴⁹⁵ Aynı yer.

⁴⁹⁶ SNMU, 1316, s. 1060; 1317, s. 1209; 1318, s. 1350; 1319, s. 624-625; 1321, s. 515; 1321, s. 515.

⁴⁹⁷ İsmail Mahir Efendi için 1319 ve 1321 tarihli maarif salnamesinde sadece Hendese, Coğrafya, Tarih, Hesap derslerine girdiği bilgisi verilmiştir. Ulum-ı Diniye dersine de sadece 1316 tarihli salnamede rastlanılmıştır.

⁴⁹⁸ 1317 tarihli salnameden itibaren dersin ismi sadece Tarih-i İslam diye geçmiştir.

	Hasan Efendi ⁴⁹⁹ Abdurrahman Efendi ⁵⁰⁰
Hüsn-i Hatt Muallimi	Mehmed Naci Efendi

Tablo 14’de bahsi geçen Taşra darülmualiminleri için yayınlanan program ile tablo 13’te verilmiş olan Selanik Darülmualiminindeki derslerin büyük oranda örtüştüğü görülmüştür. Fakat merkez programda olmayan bazı dersler Selanik’te verilmiştir. Bu durum merkezle ayrı bir program yürütüldüğünü göstermektedir.⁵⁰¹

3.2.5 Selanik Darülmualimininde Usul-i Tedris (Öğretim Yöntemleri) Dersi

Tablo 13 ve 14’te görüldüğü üzere Taşra darülmualiminleri için yapılmış olan genel programda olmamasına rağmen Selanik Darülmualimini dersleri arasında yer almış olan Usul-i Tedris dersi Selanik Maarif Müdürlüğünde öğretmen yetiştirme konusunda bir bilincin olduğunu göstermektedir.⁵⁰²

Usul-i Tedris dersi, öğretim yöntemlerini içeren öğretmenliğin mesleki öğretim dersidir. Bu ders 1848’de açılmış olan ilk öğretmen okulu programında Usul-i İfade ve Talim adıyla yer almış II. Abdülhamid Dönemi’nde Usul-i Tedris olarak adlandırılmıştır. 1909’dan sonra ise Fenn-i Terbiye olarak adlandırılmış içerik olarak da öğretim yöntemleriyle birlikte eğitim bilimlerini de kapsamıştır.⁵⁰³

Selanik Vilayetinde Usul-i Tedris dersinin öğretmen yetiştirmedeki öneminin kavranmış olduğunu göstermiş olan bir mevzuda vilayet salnamesinde geçmiştir. Salnamede medreselerde bu dersin verilmesiyle darülmualiminin öğretmen yetiştirmedeki nicelik eksikliğini giderebileceği vurgulanmıştır.⁵⁰⁴ Bunlardan başka yukarıda da bahsedildiği gibi Selanik Darülmualimininde yeni usulde öğretim yapmayan bir muallim görevden alınmıştır.⁵⁰⁵ Ayrıca Selanik’te, öğretim yöntemlerinin tartışıldığı bir öğretmenler kongresi düzenlenmiştir.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ 1318 ve 1319 tarihli salnamelerde Hafız Hüseyin Efendi yerine Hasan Efendinin adı geçmiştir.

⁵⁰⁰ 1321 tarihli salnamede Hasan Efendinin yerine Abdurrahman Efendi’nin adı geçmiştir.

⁵⁰¹ *SNMU*, 1316, s. 354-355; 1316, s. 1060; 1317, s. 1209; 1318, s. 1350; 1319, s. 624-625; 1321, s. 515; 1321, s. 515.

⁵⁰² *SNMU*, 1316, s. 354-355; 1316, s. 1060; 1317, s. 1209; 1318, s. 1350; 1319, s. 624-625; 1321, s. 515; 1321, s. 515.

⁵⁰³ Fatih Demirel, “Dârülmuallimîn-i Âliyede Fenn-i Terbiye Dersi ve Bir Öğrenci İsyanı”, *BELLETEN*, 284, Cilt: LXXIX-Sayı: 284-Yıl: 2015, s. 319.

⁵⁰⁴ *SVS*, 1307, s. 255.

⁵⁰⁵ *BOA, MF. MKT*, 119/5. (19 Haziran 1306).

⁵⁰⁶ Şefika Kurnaz, Cemal Kurnaz, *Birinci Öğretmenler Kongresi Selanik 1911*, Berikan Yayınevi, Ankara 2012.

Selanik'teki kongre, öğretmenlik anlayışı ve mesleği için önemli bir olay olarak eğitim tarihimizde yerini almıştır. Kongre usul-i tedris konusunda Selanik'te ne düzeyde bir birikim olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁰⁷ Adı geçen kongre, Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretim yöntemleri üzerine yapılan çalışmaların birikimini yansıtmaya yönüyle oldukça önemlidir. Osmanlı'da modern eğitim kurumlarının açılmasıyla birlikte başlayan, eğitimde modernleşmenin önemli bir ayağını da nasıl öğretmeliyiz sorusu oluşturmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren öğretim yöntemleri üzerine kitap ve makale yazımına başlanmıştır. Satı Bey, Muallim Cevdet gibi eğitimciler tarafından Satı Bey'in öncülüğünde kurulmuş olan tedrisat mecmuasında çeşitli yöntem makaleleri yazılmıştır.⁵⁰⁸ Bu süreç Selanik'te bir öğretmenler kongresi düzenlemenin önünü açmış ve Kongrenin içeriğine de yansımıştır. Hatta kongredeki tartışmalarda Satı Bey'in görüşlerine de atıfta bulunulmuştur.⁵⁰⁹

Osmanlı Eğitimcileri günümüzde hala daha tartışması olan nasıl öğretmeliyiz sorusunu kendilerine sormuşlar ve bugün dahi kullanılan yöntemler üzerinde tartışıp bu yöntemleri kullanmışlardır.⁵¹⁰ Kongrenin ikinci toplantısında Ali Haydar Bey öğretim yöntemleriyle ilgili bir konferans vermiştir. Haydar Bey konuşmasının girişinde Niçin Okutacağım? Ne Okutacağım? Nasıl Okutacağım? Sorularını sorarak başlamıştır. Haydar Bey talebenin psikolojisinin dikkate alınması gerekliliğini, yaşına göre ders verilmesinin gerekliliğini vurgulamış, Usul-i Kat'i (düz anlatım) ve Usul-i Keşfi (buluş yoluyla öğrenme) yöntemlerini örnek derslerle anlatmıştır. Haydar Bey iptidai mekteplerde keşfederek öğrenme usulünü benimsemiştir. Talebenin derse katılması ve daha aktif olması için bu yöntemi önemsemiştir. Usul-i Kat'i yani düz anlatımın ise daha üst sınıflarda olması gerektiğine inanmıştır. Çünkü keşfederek öğrenmede talebenin ders içinde olması dolayısıyla dersin aksama durumu varken düz anlatımda hoca merkezli sadece bilgi vererek anlatım vardır. Bu nedenle Üst sınıflarda düz anlatımın sakıncasını görmemiştir. İptidai öğrencilerinde ise dersten çok eğitimi önemseydiğinden keşfetme usulünün uygulanmasını münasip görmüştür.⁵¹¹

Kongrede öğretim yöntemlerinin tartışılması ve bunun üzerine konferans verilmesi Selanik Darülmullimini hocalarına öğretmen yetiştirme işinde muhakkak bir katkı yapmıştır. Selanik Darülmualimini hocalarının kongrede bulunması onlar için bir nevi hizmet içi eğitim olmuştur.

⁵⁰⁷ Kurnaz, Kurnaz, a.g.e.

⁵⁰⁸ Mustafa Şanal, *Türkiye'de Öğretmen Okullarında Meslek Dersi Kitaplarının Pedagojik Açısından Değerlendirilmesi (1848-1918)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2002, s. 121-142; Şahin Oruç, Güray Kırpık, *Osmanlı'da Modern Öğretim, Strateji, Yöntem ve Teknikleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2002.

⁵⁰⁹ Kurnaz, Kurnaz, s. 62-63, 82.

⁵¹⁰ Şanal, a.g.e., s. 121-142; Oruç, Kırpık, a.g.e.

⁵¹¹ Kurnaz, Kurnaz a.g.e., s. 47-63.

3.2.6 1911 Selanik Öğretmenler Kongresi

Balkan şehirleri Varna, Selanik, Manastır, Üsküp'te 1909-1912 tarihleri arasında çeşitli öğretmen kongreleri yapılmıştır. Bu durum Balkanlarda öğretmenlik mesleği adına ciddi bir birikimin olduğunu göstermiştir.⁵¹² Nitekim öğretmenlik mesleğinin ve eğitim-öğretimin sorunlarını tartışmak üzere 1911'de Selanik'te de bir öğretmen kongresi düzenlenmiştir. Bu kongrede 10 toplantı gerçekleştirilmiş, öğretmenlerin maddi sorunları, ders araçları, kitaplar, ders programları ve öğretim yöntemleri gibi konular ele alınmıştır. Bölgenin her kademesindeki okullarından gelen katılımcılarla beraber kongrede çok geniş bir katılım gerçekleşmiştir. Selanik Maarif Müdürü Tahir Rüştü Bey'in başkanlığında toplanan kongreye 80 okuldan 121 kişi katılmıştır.⁵¹³

3.2.6.1 Kongrede Selanik Darülmualliminin Hocalarının Faaliyetleri

Selanik Darülmualliminden de 6 kişi kongreye iştirak etmiştir.⁵¹⁴ Yukarıda bahsi geçen okulun kadrosu göz önünde bulundurulursa darülmualliminin bütün öğretmenlerinin katılmış olabileceği yorumu çıkartılabilir. Kongrenin birinci toplantısı Selanik Maarif Müdürünün açış konuşmasıyla başlamıştır. Maarif müdürü eğitim-öğretim yöntemleri hakkında kısa bir görüş bildirmiştir. Daha sonra Kongrenin işleyişi için çeşitli heyetler oluşturulmuştur. Elifba Encümeni Heyeti, Kiraat, Müntahabat, İntibak Müzakeratı Encümeni Heyeti, Hesap Encümeni Heyeti, Coğrafya Encümeni Heyeti, Kavait ve İmla Encümeni Heyeti, Ulum-ı Diniye Encümeni Heyeti ve ayrıca iki kişilik Layiha Encümeni oluşturulmuştur.⁵¹⁵

Darülmuallimin hocalarından da encümenlere üye seçilmiştir. Bu encümenlerden Hesap Encümenliğine Osman Nuri Efendi, Kavait ve İmla Encümenliğine reis olarak ve Ulum-ı Diniye Encümenliğine Mehmet Şevket Efendi seçilmiştir. Yapılan toplantılarda encümenlerin hazırlamış oldukları raporlar ele alınmıştır. Darülmuallimin hocaları kendi encümenlerinin hazırladıkları raporlar dışındaki toplantılarda da görüş bildirmekten çekinmemişlerdir. Darülmuallimin hocalarından Mehmet Şevket Efendi toplantılarda görüşlerini beyan etmiş ve kongrede ön plana çıkan isimlerden olmuştur. Dördüncü içtimada İlm-i Kuran'ın mahiyeti ve iptidai mekteplerde nasıl öğretilmesi gerektiği hakkında, Osman Nuri Efendinin bulunduğu hesap encümeninin raporunun okunduğu beşinci içtimada, Coğrafya encümeninin raporunun okunduğu altıncı içtimada, daha sonra Kiraat encümenine devir edilen inşa dersi raporunun okunduğu yedinci içtimada görüşlerini bildirmiştir. Şevket Efendi sekizinci içtimada ise üyeliğinde bulunduğu Ulum-ı Diniye Encümenliğinin raporunu okumuştur. Ayrıca kongre

⁵¹² Yahya Akyüz, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", *OTAM*, sa: 22, Ankara 2007, s. 28.

⁵¹³ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 6-32.

⁵¹⁴ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 22-23.

⁵¹⁵ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 25-34.

bittikten sonra tutanakların yayınlanması için oluşturulan sekreteryayada üye olarak seçilmiştir.⁵¹⁶

Kongrenin düzenlenmesi Osmanlı'da öğretmenlik mesleğinin profesyonelleşmesi açısından önemlidir. Zaten kongrenin amaçlarından biride meslektaşların fikir alışverişinde bulunması ve batıdaki örnekleri gibi bunun düzenli olarak gerçekleştirilmesi olarak belirtilmiştir.⁵¹⁷

Kongrenin üçüncü toplantısında elifba tezkeresi okunmuş ve üzerine tartışılmıştır. Encümen bütün olarak verilen elifba dersinin ikiye bölünmesini önermiş ilk olarak Türkçe elifbanın, anadilin öğretilmesinin daha sonra ise Kur'an-ı Kerim öğretimi için elifbanın öğretilmesini uygun görmüştür. Öğretim yöntemi açısından kolaydan zora gidilmesi gerekliliği vurgulayan encümen Türkçe elifbasının kolay olduğunu ve önce Türkçe elifbasının öğretildikten sonra Kur'an elifbasının daha kolay öğretilbileceğini belirtmiştir. Raporda birde iki dersin ne şekilde öğretilmesi gerektiği konusunda bilgiler sunulmuştur. Darülmuallimin hocası Mehmet Şevket Efendi harflerin sesleriyle okunması fikrine katıldığını fakat "müsemması" yerine "sada" kavramının kullanılmasının daha doğru olabileceğini söylemiştir. Raporda heceleme usulüne müracaat edilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Şevket Efendi ise hece konusunun açığa kavuşturulmasını bu konuda heceleme yerine nasıl bir yöntem düşünüldüğü hakkında izahat verilmesini istemiştir. Toplantıya katılanlar genelde rapora katılmışlar bazı konularda sorular yöneltmiş ve eksiklikler olduğunu vurgulamışlardır. Toplantı sonunda ise bu eksiklikler dolayısıyla rapor encümene geri iade edilmiştir.⁵¹⁸

Dördüncü toplantıda kıraat encümeni layihasını okumuştur. Encümen ilm-i Kur'an'ın mahiyetinin iptidai mekteplerde nasıl bir usulle verilmesi gerekliliği üzerinde durmuştur. Kıraat tedrisatı ve kıraat kitaplarının nasıl olması gerektiği yönünde de fikrini beyan etmiştir. Kıraat tedrisatı için muallimin talebeye ön bilgi vermesi, zor kelimelerin manalarının verilmesi, okunacak makale ya da eserin tekrar edilmesinden, kitaplarda ise çocukların seviyesine uygun hikâyeler olması, hikâyelere ait resimlerin olması, hikâyelerin çocukların karşılaştılabileceği mevzulardan oluşmasından, Kıraat kitaplarının bilimsel konular içermemesi gerekliliğinden bahsedilmiştir. Toplantıda konuşan diğer katılımcılar hikâyeler üzerinde görüş bildirmişlerdir. Hikâyelerin evlerde anlatılanlardan olmaması kaydıyla öğretmenler tarafından seçilmesi, hikâyelerde ahlaki öğretilerin yer alması, kıraat yapılırken bilinmeyen kelimelerin ne şekilde açıklanacağı konusunda görüş bildirmişlerdir. Darülmualliminden Mehmet Şevket'te hikâyelerin ahlaki öğretiler içermesini doğru bulmuştur. Çünkü ona göre hikâyelerdeki şahısları çocuklar taklit eder. Çocukların taklit özelliği dolayısıyla hikâyelerde hurafelere yer vermek

⁵¹⁶ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*

⁵¹⁷ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 6-32.

⁵¹⁸ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s.64-74.

yerine faydalı şeylere yer vermeyi münasip görmüştür. Toplantı sonunda oya sunulan tekliflerden evde öğretilen hikâyelerin mektepte tekrar ettirilmesi, bilimsel olmamak şartıyla kıraatlerde ziraat, sanat ve ticaretle ilgili konulardan okuma yapılması, bilinmeyen kelimelerin metinlerin tahlili sırasında belletilmesi kabul edilmiştir.⁵¹⁹

Beşinci içtimada hesap encümeninin mukarreratı dinlenmiştir. Bu encümenin azaları arasında Darülmualliminden Osman Nuri Efendi de yer almıştır. Bu encümen iptidai ve rüşdiyelerin şubelerinde hangi konuların gösterilmesi gerektiği hususunda görüş bildirmiştir. İptidailerde 4 işlem, sayı sayma gibi basit matematiğin öğretilmesi, rüşdiyelerde ise kesirli sayılarla ilgili işlemlerin öğretilmesi hakkında görüşlerini ortaya koymuşlardır. Encümenin kararları oylamada kabul edilmiştir.⁵²⁰

Altıncı toplantıda coğrafya ele alınmıştır. Coğrafya kıraat, resim ve hesap dersleriyle alakalı olarak görülmüştür. Bu dersin hakkıyla işlenmesi için talebenin kıraatinin iyi olması, 4 işlem yapabilmesi ve resim bilmesi önemli görülmüştür. Bu nedenle coğrafyaya başlanmadan önce yüzeysel olarak resim derslerinin yapılması münasip görülmüştür. Talebenin tasavvur ve tasvire alışması için kabataslak planların çizilmesi üzerinde durulmuş ve coğrafi konuların ezberletilmesine karşı çıkılmıştır. Coğrafya encümeni görünmeyenden ziyade görülenin, küçükten büyüğe anlatımın daha doğru olacağı kanısını taşımıştır. Hatta coğrafyanın tanımının şu şekilde yapılabileceği öne sürmüştür; “Biz toprağın üzerinde yaşıyoruz. Bu toprakta dağlar, tepeler, ovalar, dereler, çeşmeler, tarlalar, ormanlar, denizler vardır. Bundan başka köyler, kasabalar, şehirler, memleketler de vardır ki, bunlar hepsi bu toprağın üzerindedir. Saydığımız yerlerin cümlesine birden Dünya arz derler. Dünyada gördüğümüz ve mevcut olup da göremediğimiz yerleri ve şeyleri öğreten ilme, kitaplara coğrafya namı verilmiştir.” Bir kişinin önce yaşadığı çevreyi sonrada yakın çevresini teferruatlı olarak öğrenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca bir mektepte olması gereken haritaların türleri belirtilmiştir. İptidai ve rüşdiyeleri kapsayacak programını da çizmişlerdir. Öne sürülen programda iptidai üçüncü sınıfta Avrupa, Asya, Afrika kıtaları ve muhtasar olarak Memalik-i Osmaniye’nin öğretilmesi, rüşdiye birinci sınıfta geçen senenin tekrarı ile muhtasar Amerika, Okyanusya, Avrupa ve Asya’nın ahval-i tabiye ve siyasiyesi, mahsulatının gösterilmesi uygun görülmüştür. Rüşdiye ikinci sınıfta bir önceki senenin tekrarı ve diğer kıtaların talimi ve üçüncü sınıfta kazalar hariç Memalik-i Osmaniye haritasının öğretilmesi görüşü ortaya koyulmuştur. Encümenin görüşlerine karşı olarak görüşlerini ortaya koyan katılımcılar içerisinde Darülmuallimin hocası Mehmet Şevket Efendide yer almıştır. Mehmet Şevket Bahr-i Müncemid-i Şimali yerine Donmuş Yukarıki Deniz tabirinin kullanılması yönündeki Encümenin sadeleştirme eğilimine

⁵¹⁹ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 77-91.

⁵²⁰ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 92-110.

karşı çıkmıştır. Ayrıca diğer üyelerinde üzerinde durmuş olduğu rüşdiye üçüncü sınıftaki kazaların öğretilmesinin kaldırılmasını doğru bulmamıştır. Çünkü rüşdiyeler kazalarda açılmıştır. Bu konunun idadilere bırakılması yönünde düşünce var ise idadilerin şehir merkezlerinde olması dolayısıyla kazaların öğretilmesi rüşdiyelerde daha münasip olacağı belirtilmiştir.⁵²¹

Yedinci toplantıda Mehmet Şevket Efendinin reisliğini üstlendiği Kavait ve İmla encümeninin çalışmaları tartışılmıştır. İki encümen ayrı olarak oluşturulsa da mesai olarak birbirlerine bağlı olduklarından beraber çalışmışlardır. Fakat iki ayrı rapor hazırlanmıştır. Toplantı ise genellikle kavait encümeninin raporunun üzerinde gerçekleşmiştir. Encümen Arapça ve Fransızcadan alınan kaideleri eleştirmiş Türkçenin ihtiyacına göre kavaid tertibini benimsemiştir. Encümen kelimeleri isim, sıfat, zamir, fiil, zarf, edat olarak ele almış ve tariflerini yapmışlardır. İmlayı, kavaidde imla ve lisanda imla diye ikiye ayırmışlar ve kurallarını belirlemişlerdir. Kavaidde imlada 16 madde tespit etmişlerdir. Burada çekim eklerinin kullanımı ortaya koyulmuştur. Lisanda imlayı ise 6 madde altında toplamışlardır. Maddeler arasında Türkçe kelimelerde mümkün olduğunca sesli harfler kullanılması, Türkçe edatların bozulmaması, Arap ve Farisi harflerin olduğu gibi kalması, “tı” harfinin kaldırılması, Türkçelere nasıl edat gelirse gelsin kelimenin imlasının değişmemesi yer almıştır. Encümen zamirin tarifini değiştirmiş “ismin yerini tutan kelimeler” olan eski tarifi yerine “zat ve eşya yerine gelebilen kelimeler” olarak belirlemiştir. Ayrıca zamirler şahsi, izafi, fiili, nisbi, mülki diye beşe ayrılmıştır. Fakat toplantıya katılanlar tarafından nisbi zamirlerin fiil olduğu itirazı gelmiştir. Encümen üyeleri arasında da özellikle zamir konusunda ihtilaf olmuştur. Bu ihtilafın detaylarını vermek için encümen reisi ve darümuallimin hocası Mehmet Şevki yaşanan tartışmaları ve alınan kararın nasıl alındığını açıklamıştır. İtiraz edilen ekler; “m, z, sin, siniz, dir, dirler”dir. Mehmet Şevket Efendi toplantıda kendisinin de bu eklerin fiil olmadığı görüşünü savunanlar arasında yer aldığını belirtmiştir.⁵²²

Kavait ve imla encümeninin raporunun oylaması onuncu içtimada gerçekleşti. Oylamada zamir hakkındaki eski görüşler kabul görmüş, “tı”nın tamamen kaldırılması yerine “dal” gibi okunan “tı”ların “dal” ile yazılması, Türkçe kelimelerin “ayın” harfiyle yazılmaması, Türkçe kelimelerde ve edatlarda sesli harf kullanımı konusunun bir sonraki kongreye bırakılması kararları alınmıştır. Ayrıca onuncu toplantıda layiha encümeni üyeleri tarafından dersler, kitaplar, usul-i tedris, okullar ve muallimlerin durumları hakkında layihalar sunulmuştur.⁵²³

Sekizinci toplantıda ulum-ı diniye encümeninin raporu tartışılmadan önce Türkçedeki sesli harflerle ilgili bir takrir okunmuştur.⁵²⁴ Toplantılara katılan muallimlerin Türkçenin kuralları ve

⁵²¹ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 111-123.

⁵²² Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 124-146.

⁵²³ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 174-222.

⁵²⁴ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 147-148.

sadeleştirilmesi hakkında fikirlere sahip olduğunu Kongredeki toplantılarda zaman zaman Türkçenin sadeleştirilmesi konusunda da görüşlerle ortaya koymuşlardır. Kongre için dönemin tartışılan konularını da ele aldığını söylemek mümkündür.⁵²⁵

Ulum-ı Diniye encümeninin mazbata muharrirliğini Mehmet Şevket Efendi yapmıştır. Encümen müzakerelerde niçin okutacağız? ne okutacağız? nasıl okutacağız? Şeklinde üç başlıktan hareket etmiştir. Niçin kısmında dinin manen ihtiyaç olduğu yönünde, çocuklara dini öğretme ve ahiret konusunun önemi üzerinde söylemlere yer verilmiştir. Ulum-ı diniyenin diğer ilimlerden üstün olduğunu ve diğer ilimlerden çıkarılırsa diğer ilimlerin yıkılacağı inancı ortaya konmuştur. Çocuğun terbiyesi için mekteplerde sadece ulum-ı diniye dersi değil diğer derslerden de faydanılması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Dinin ilim öğrenmeyi teşvik ettiği yönünde hadislerden yararlanılmıştır. Özetle dünya ve ahreti kurtarmak için ulum-ı diniyenin öğretilmesi görüşü ortaya koyulmuştur. Ne okutmaliyiz? Sorusu iptidai ve rüşdi kademesindeki şubelere ait bir program çizerek cevaplanmıştır. Nasıl okutacağız? Sorusunda Kur'an-ı Kerimin Arapça olduğu için okunmasının zor olduğu bu nedenle kolay okunması için muallimlerin çeşitli yollar bulmalarını ve yeni sade dille tecvit kitapların yazılması tavsiye edilmiştir. Ayrıca Kur'an'ın Türkçe okunur gibi okunmaması gerekliliği üzerine durulmuştur. Küçük yaştan beri güzel okumaya önem verilmeli ve talebenin okurken sallanması bidat olduğundan buna izin verilmeme tavsiye edilmiştir. Kur'an'a saygı konusundan da bahsedilmiş abdestsiz Kur'an'a dokunulmaması, yere konulmamasının önemi üzerinde durulmuştur. Encümen muallimin okutacağı dersi talebeye buldurmasını tavsiye etmiştir. Hatta bu konuyu örnekle açıklamıştır. Öğrencinin bilmediğini öğretmenin hemen söylememesi gerekliliğinin üzerinde durulmuş sohbetler şeklinde öğrencilerin hatırlamadıklarının hatırlatılabileceği belirtilmiş ve her dersin başlangıcında on beş dakika kadar önceden öğretilmiş derslerin, sure ve duaların tekrar edilmesinden sonra derse başlanması tavsiye edilmiştir.⁵²⁶

Bir öğretmen aldığı eğitim ve tecrübelerinin de yönlendirmesiyle beraber nasıl öğrenileceğine inanıyorsa aynı şekilde öğretmeyi tercih eder. Bu nedenle Selanik kongresinde Darülmualimin hocalarının yer alması ve görüş bildirmesi çok önemlidir. Darülmualimin mezunlarının Selanik ve civarındaki kazalarda görev yapmışlardır. Bu kongrede Selanik mezunlarının ne tarz görüşe sahip olan hocalar tarafından yetiştirildiğinin küçük bir ispatıdır.

3.2.7 Selanik Darülmualimini Mezunları

Selanik Darülmualimini mezunları bölgedeki iptidai ve rüşdiye kademelerindeki okullarda istihdam edilmiş ve bölgesinin kalkınmasında doğrudan katkıda bulunmuşlardır.⁵²⁷

⁵²⁵ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*

⁵²⁶ Kurnaz, Kurnaz, *a.g.e.*, s. 147-172.

⁵²⁷ BOA, *MF. MKT. 731/11*. (05 Cemaziyerahir 1321).

Darülmualimin mezunları çoğunlukla iptidai mekteplere tayin edilmiştir.⁵²⁸ Ayrıca muallimlik dışında mubassırlık gibi görevlere de getirilmişlerdir.⁵²⁹

1898'de Kilkis Bulgar Rüşdiye mektebi lisanı Osmani muallimliğine 150 kuruş maaşla Selanik Darülmualimini mezunları arasından atama yapılmıştır.⁵³⁰ 1899'da Ravza mektebi ibtidaisi mualimi saniliğini Mehmet edip efendi yapmıştır.⁵³¹ 1900 senesinde ise Selanik Mektebi İdâdîsi mubassırlığına Selanik Darülmualimini mezunu Gümilcineli Mustafa Efendi tayin edilmiştir.⁵³² 1903'te Beykoz kazası mülhakatından Kilyos Karyesi mekteb-i iptidaisi muallimliğine Selanik Darülmualimini mezunlarından Kayserili Hasan Efendi tayin edilmiştir.⁵³³

1903'te Selanik Maarif idaresi Doyran Rüşdiyesi muallim-i evvelliğine Doyran mekteb-i ibtidaisi muallimi ve Selanik Darülmualimini Rüşdiye şubesi mezunu Hasan Fehmi Efendi'nin tayinini talep etmiştir. Ancak Nezaret rüşdiye mektepleri muallim-i evveliklerine sadece İstanbul Darülmualimini mezunlarının atanabileceğini belirtmiş ve bahsi geçen rüştiyeye yeni bir hoca bulanana kadar Hasan Fehmi'nin vekâleten görevlendirilmesine karar vermiştir.⁵³⁴ 1906'da Cuma-i Bala kazası mekteb-i iptidaisi muallim-i evvelliğinde bulunan ve iyi hizmetleri görülen Mehmet Celal Efendi'nin Zihne kazası rüşdiye muallim-i evvelliğine atanması istenmiş fakat bu atama da aynı gerekçeyle reddedilmiştir.⁵³⁵ 1907'de Demirhisar kazasının Küçenli Karyesi mekteb-i iptidaisi muallimliğine Hamdi Efendi 250 kuruş maaşla tayin edilmiştir.⁵³⁶ Keza 1907 yılında 250 kuruş maaşla Nevrekop kazası Koztice karyesi iptidai muallimliğine Mehmet İzzet Efendi, Karacaabat Kazası Dıragman karyesi iptidai mektebi muallimliğine Hasan Tahsin Efendi 300 kuruş maaşla atanmıştır.⁵³⁷

Darülmualimliminler için çıkarılan talimatta öğretmenlik mesleğinin profesyonelleşmesi ve bu mesleğin kıymetinin artırılması için çok önemli olan öğretmenlik atamalarındaki önceliğin⁵³⁸ öğretmen okulları mezunlarına verilmesi kuralı muallim namzetleri tarafından takip edilmiş ve bu talimat Selanik'te uygulanmıştır. Selanik Darülmualimini mezunu Mehmet Salim, vermiş olduğu dilekçede Rahvika karyesi mektebi iptidaisi muallim-i saniliği ve inas mektebi muallim-i evvelliğinde şehadetnamesiz 2 muallimin bulunduğunu belirtmiş ve bu kadrolardan birine

⁵²⁸ BOA, MF. MKT. 990/37. (29 Safer 1325); MF. MKT. 474/31. (19 Cemaziyelahir 1317); MF. MKT. 442/45. (25 Zilkade 1316).

⁵²⁹ BOA, MF. MKT. 558/43. (27 Muharrem 1319).

⁵³⁰ BOA, MF. MKT. 442/45. (25 Zilkade 1316).

⁵³¹ BOA, MF. MKT. 474/31. (19 Cemaziyelahir 1317).

⁵³² BOA, MF. MKT. 558/43. (27 Muharrem 1319).

⁵³³ BOA, MF. MKT. 731/11. (05 Cemaziyelahir 1321).

⁵³⁴ BOA, MF. MKT. 757/46. (27 Şevval 1321).

⁵³⁵ BOA, MF. MKT. 961/38. (10 Ramazan 1324).

⁵³⁶ BOA, MF. MKT. 990/37. (29 Safer 1325).

⁵³⁷ BOA, MF. MKT. 1047/5. (12 Rebiyyülevvel 1326).

⁵³⁸ SNMU, 1316, s. 356.

tayinini istemiştir.⁵³⁹ Hatta talimat bir karyede cami imamlığı dahi boş olsa önceliği Darülmuallimin mezunlarına vermiştir.⁵⁴⁰

Diğer taraftan vilayet darülmualliminlerinden mezun olanların Osmanlı coğrafyasında herhangi bir yere tayin olmalarında bir kısıtlama olmamıştır. Selanik Darülmuallimin mezunlarından başka vilayetlere tayin edilenler de olmuştur.

3.3 Mekteb-i İdâdî ve Rüşdi-i Askeri

Okul 1886/1887 (R.1302) tarihinde askeri rüşdiye olarak kurulmuştur. 1906/1907 (H.1324) tarihine kadar okuldan 431 öğrenci mezun olmuştur. Selanik Askeri Rüşdiyesi 1903/1904 (H.1321) tarihinde bünyesinde rüşdiye sınıflarını da bulundurmak suretiyle askeri idâdîye çevrilmiş ve 3 yıl olan öğretim süresi 5 yıla çıkarılmıştır. Okulun ilk 3 yılı rüşdiye, son 2 yılı idâdî seviyesindeydi.⁵⁴¹

Selanik Askeri rüşdiyesinde, coğrafya, hendese (geometri), tarih, riyaziye (matematik), dil, resim, Farsça, Arapça, Fransızca, hüsn-i hatt (Türkçe ve Fransızca güzel yazı), imla-i Türkî (Türkçe dil bilgisi), kavaid-i Osmanî (devlet kuralları), ilm-i hal dersleri verilmiştir. 1897-1898 ders yılında, okulun öğretim kadrosu 15 kişiden oluşmaktadır. Bunlardan 5'i okulun iç inzibatıyla ilgilenen dâhiliye zabitidir. Dâhiliye zabitelerinin biri yüzbaşı, diğerleri mülazım-ı evveldir (üsteğmen). Okulun müdürü ise Kolağası⁵⁴² Mehmed Tevfik Efendi'dir. İlgili ders yılındaki öğrenci mevcudu 260'tır.⁵⁴³ Sonraki ders yılında öğrenci sayısı değişmeyen⁵⁴⁴ okulun 1899-1900 ders yılındaki öğrenci sayısı 257'ye düşmüştür.⁵⁴⁵ Okulun, 1902-1903 ders yılındaki öğrenci sayısı 253'tür.⁵⁴⁶ 1906/1907 (H.1324) yılında ise okulun öğrenci sayısı 167'ye kadar düşmüştür.⁵⁴⁷

3.4 Jandarma Mektepleri

Rumeli vilayetlerinde gerçekleştirilen ıslahatlar çerçevesinde Selanik'te iki jandarma mektebi açılmıştır. Bunlardan biri, Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları mektebi, diğeri ise Jandarma Efrad-ı Cedide mektebidir.

⁵³⁹ BOA, MF.MKT. 570/24. (01 Rebiyyülahir 1319).

⁵⁴⁰ SNMU, 1316, s. 356.

⁵⁴¹ SVS, H.1324, s. 243, 244.

⁵⁴² Yüzbaşı ile binbaşı arasındaki bir rütbe. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Değişimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993, s. 288.

⁵⁴³ SNMU, 1316, s. 1063, 1064; SVS, H.1324, s. 244.

⁵⁴⁴ SNMU, 1317, s. 1212.

⁵⁴⁵ SNMU, 1318, s. 1355.

⁵⁴⁶ SNMU, 1321, s. 521.

⁵⁴⁷ SVS, H.1324, s. 244.

3.4.1 Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi

Jandarma Zabitan Mektebi, tesis edilen jandarma teşkilatının gereği olarak jandarma subayı ve posta kumandanları yetiştirmek üzere 2 Haziran 1904'te, Ayasofya Camii yanında açılmıştır.

Orduda, jandarma sınıfına nakledilecek subaylar bu okulda beş haftalık bir eğitime tabi tutulmaktadır. Eğitim sürecinde Jandarma Nizâmnâmesi, usûl-i muaşeret (birlikte yaşama), kanunlar, usûl-i muhafaza-i asayiş (Asayiş koruma), demir yolları usul-i muhafazası (Demir yollarının korunması), çete muharebeleri, jandarma vezaif-i hususiyesi (Jandarmanın görevleri) konularında teorik ve uygulamalı olarak ders verilmektedir. Bunlarla birlikte silah kullanma ve muharebe tatbikatları yaptırılmıştır. Üç yıl içerisinde altı sınıf oluşturulmuş ve altı ay eğitim alan subaylar mezun olmuştur. 1906 yılı itibariyle yedinci dönem öğrencileri eğitimlerine devam etmişlerdir. Eğitimlerine devam edilenlerle birlikte 139 subay okulda yetiştirilmiştir.⁵⁴⁸

Subay adayı olan başçavuş ve çavuşların eğitim süresi bir yıldır. Subay adaylarına, 6 ay süreli sınıflarda subaylara verilen derslerle birlikte Mekteb-i Harbiye-i Şahane öğretim programında olan askerlik fenni ile fen ve matematik dersleri kısaca öğretilmiştir. Aynı zamanda öğrencilere piyade ve süvari talimleri de yaptırılmıştır. Bir yılın sonunda, yapılan sınavlarda başarılı olanlar teğmenliğe terfi ettirilmekteydi.

Posta kumandanları sınıfında ise 6 aylık eğitim sürecinden sonra, yapılan sınavda başarılı olanlar “posta kumandanı” olarak çeşitli karakollara tayin edilirlerdi. 1906 yılı itibariyle, açılmış olan 3 posta kumandanı sınıfından 280 öğrenci mezun olmuştur. Posta kumandanlarından her şeyden önce okuma ve yazma bilmeleri istendiğinden, eğitimde öncelik bu hususa verilmiştir. Öğretmenlerin gayreti ile okuma, yazma ve rakam bilmeyen posta kumandanları sınıfı öğrencileri kısa bir sürede bir emri okuyup anlayacak, rapor yazacak ve karakolun hesaplarını tutacak beceriye sahip olmuşlardır.⁵⁴⁹ Posta kumandanları sınıflarının öğretim programında verilen dersler şunlardır. Hesap, Jandarma Nizâmnâmesi, Türkçe okuma ve yazma, jandarma yazışmaları, eşkıya takip yöntemleri, asayişin muhafazası, jandarmanın hususi vazifeleri, askeri talim ve terbiye, atış talimi. Okulda özel olarak kurulmuş bir süvari sınıfı da mevcuttur. Süvari sınıfına geçen jandarma ve rütbeliler, yukarıda verilen derslerden başka, özellikle binicilik konusunda eğitim alırlardı. Süvari sınıfına, posta kumandanı sınıfından mezun olanlar, jandarma kıtalarında bulunan düşük rütbeli subaylar ve onbaşılarından posta kumandanı olma isteğinde olanlar öğrenci olarak kabul edilirdi.

⁵⁴⁸ SVS, 19. Defa, Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, Selanik, H. 1324/1906, s. 267

⁵⁴⁹ A.g.e. s. 268.

Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebinin idari kadrosunda yabancılar da bulunmaktadır. Mektebin genel müfettişi Almanya Erkan-ı Harbiye kaymakamlarından Von Alten'dir. Okul müdürü de Osmanlı Devleti jandarma teşkilatında hizmet eden, İtalyan Binbaşı Ridolfo'dur. Okul Kumandanı Piyade Kolağası⁵⁵⁰ Ferid Bey de Almanya'da eğitim almış bir askerdir.⁵⁵¹

3.4.2 Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi

1904 yılından sonra Vilayet-i Selase'de (Selanik, Manastır, Kosova) jandarma teşkilatında ıslahata girilmiştir. Bu çerçevede gerekli yeterlilikleri sağlayamayanlar işten çıkarılıp onların kadrolarına genç, yetenekli, okur, yazar kişilerden jandarmaların tayinine karar verilmiştir. Ancak istenilen vasıflara sahip kişiler bulunamayınca, onların yetiştirileceği bir eğitim kurumunun açılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda 1 Eylül 1904'te Kışla civarında yeni inşa edilmiş binalarda Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi açılmıştır.⁵⁵²

Okula öğrenci olarak alınacaklarda aranan şartlar aşağıda verilmiştir.

1. Babası, kendisi ve yakın akrabaları küçük suç ve cinayetle isnat edilmemiş olmak.
Hasta olmamak
2. Bekâr olmak
3. Jandarma olmaya istekli olmak
4. İhtiyat sınıfından olmamak
5. Boyu 166 cm'den kısa olmamak
6. Göğüs çevresinin uzunluğu boy uzunluğunun yarısından az olmamak.

Mektebe kabul edilen öğrencilere, İngiltere'de imal edilmiş, mavi renkli kumaştan yazlık ve kışlık birer üniforma, 1 kaput ve iki takım çamaşır, bir çift çizme ve kalçın⁵⁵³, mükemmel yün battaniye, silah ve diğer çeşitli levazım hemen verilmektedir. Öğrencilere günde iki defa yemek ve günlük 20 Para yevmiye verilmiştir. Mezun olup jandarma olanlara ise 9 Mecidiye maaş bağlanmaktadır. Okulun bir eczanesi de bulunmaktadır.⁵⁵⁴

⁵⁵⁰ İlk defa, II. Mahmud tarafından kurulan Asakir-i Mansure'de kullanılmış, Yüzbaşı ile binbaşı arasında bir rütbe. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarihi Lügati*, İstanbul, 1986, s. 189.

⁵⁵¹ SVS, H. 1324, s. 269.

⁵⁵² A.g.e. s. 270.

⁵⁵³ Çizme altına giyilen kalın çorap veya tozluk.

⁵⁵⁴ A.g.e. s. 271.

3.4.2.1 Okulda Eğitim Öğretim

Okulun öğretim programında yer alan dersler, akâid-i diniyye, Jandarma Nizâmnâmesi, Türkçe okuma yazma, terbiye-i askeriye, Seferiye Nizâmnâmesi, silah kullanma, hıfzıssıhha ve jimnastiktir.

Dersler, öğrencilerin kolayca anlayabilecekleri ve hatırlayabilecekleri şekilde soru, cevap şeklinde işlenmektedir. Konular kısa ve öz olarak hazırlanmıştır. Okulda her gün 3 saat teorik ders, 1,5 saat müzakere, 4 saat talim yapılmaktadır. Öğrenciler arta kalan zamanlarını, ibadet, temizlik, yemek ve istirahat ile geçirmektedirler. Öğrencilerin % 90'ı okuma ve yazma bildiğinden öğretimde anlatım yöntemi kullanılmaktadır.

Jimnastik derslerinde kullanılacak aletler, Hamidiye Sanayi Mektebinde imal ettirilmiştir. Aletlerin yapımı için 1.400 Kuruş harcanmıştır. Jimnastik dersleri askeri talimlerin dışında ek olarak yapılmaktadır. Teorik işlenen derslerin uygulaması da yapılmaktadır. Bunu için haftada iki tam gün uygulamaya ayrılmıştır. Silah kullanma konusunda da dersane ve koğuşlarda verilen teorik dersler sonrasında, fişek kullanmak suretiyle uygulama yapılmaktadır.⁵⁵⁵

Okulun idari ve öğretim kadrosu incelendiğinde, Jandarma Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi Müfettişi von Alten'in her iki okul için görevlendirildiği anlaşılmaktadır. Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi müdürü, İngiltere Kraliyet Alayı subaylarından. Okulda öğretmenlerden başka bir tabip görev yapmakta olup imam, kâtip, tüfek ustası gibi yardımcı personel de bulunmaktadır. Okulun açılışından 13 Ocak 1906'ya kadar 732 öğrenci mezun edilmiştir.⁵⁵⁶

3.5 Selanik Hamidiye Ziraat Ameliyyat Mektebi Ve Numune Çiftliği

3.5.1 Modern Zirai Eğitimin Gelişimine Kısa Bir Bakış

Bilindiği üzere Tanzimat dönemi çağdaşlaşmanın etkinlik kazandığı, üretimde bilimsel metotların uygulanmaya çalışıldığı bir dönüşüm sürecidir. Dolayısıyla birçok alanda olduğu gibi tarımda kullanılan yöntemlerin güncellenmesine de bu dönemde teşebbüs edilmiştir. Bu bağlamda 1839 yılında kurulan Meclis-i Umûr-ı Nafi'anın çalışmaları ve 1843 yılında Maliye Nezâreti bünyesinde faaliyete geçen Ziraat Meclisi'nde yapılan görüşmeler tarım özelinde modernleşme sürecine başlangıç teşkil etmiştir. Ziraat ve tarım ile hayvan yetiştirilmesi noktasında memlekette bir eğitim müessesesinin gerekliliği ise 1846 yılı sonlarında pamuk

⁵⁵⁵ A.g.e. s. 272.

⁵⁵⁶ A.g.e. s. 273, 274.

üretimi özelinde dile getirilerek ülkenin reform gündeminde yerini almış ve 1847 senesinde ülkenin ilk mesleki-teknik eğitim kurumu olan Ziraat Talimhanesi açılmıştır⁵⁵⁷.

Bu mektep, pamuk tohumu ıslahı için Amerika'dan getirtilen Doktor Davis isimli bir uzman tarafından idare edilmekteydi. Ayamama Çiftliği arazisinde teorik ve pratik müfredat üzerine eğitim alan öğrenciler ise tıbbiyeden seçilmişlerdi. 1851 yılına kadar Matematik derslerinin yanı sıra, Coğrafya, Ziraat, Bahçıvanlık, Biyoloji, Hayvanat, Baytarlık, Şeker Üretimi, İpekböcekçiliği gibi teorik ve pratik bir müfredat takip edildi. Ancak bu tarih itibariyle yer problemi ve beklenen faydanın sağlanamadığı gerekçesiyle -gerek görüldüğü takdirde yeniden açılmak üzere- mektep kapatıldı⁵⁵⁸.

II. Abdülhamid devrine kadar zirai alanda yeni bir eğitim müessesesi tesisine yönelik çeşitli girişimlerde bulunulduysa da bir başarı kaydedilemedi. Öte yandan memlekette modern ziraatı yaygınlaştırma düşüncesinden de vaz geçilmedi. Ziraat Talimhanesi kapatıldıktan bir süre sonra her vilayete birer ziraat müdürü tayin edilmesi kararına varılarak söz konusu müdürler vasıtasıyla çiftçiyle iletişim kurulması ve onlara yardım edilmesi hedeflendi. Bu fikri uygulamaya geçirmek için bazı vilayetlere ziraat müdürleri atandı. Lakin Ziraat Nezâreti'ne bütçe tahsisi yapılmadığından müdürlükler ile irtibat kurulamadı. Modern çift alet ve edevatı temin edilemedi ve çiftçiler alışageldikleri teknikleri uygulamaya devam ettiler. Kısacası bu teşebbüsten de istifade edilemedi. 1871 yılı başında sadece Tuna ve Hüdâvendigâr vilayetlerinde müdürlük vazifesi görülmekteydi⁵⁵⁹.

Osmanlı topraklarında tarıma yönelik yenilikler ağır aksak ilerlerken Avrupa ülkelerinde ise ziraat hayli gelişmiş ve gelişmeye devam etmekteydi. Bu durum devlet adamlarının da dikkatinden kaçmamış ve bu gelişimin nedeni de ziraata ayrılan yeterli bütçe ile Batı'da açılan çok sayıda ziraat mektebine bağlanmıştı. Ülkenin ziraat özelindeki kötü gidişatını tespitle bu alana yönelik reformların acilen uygulanmasını isteyen Sultan Abdulaziz 1869 yılında Bâbıâî'ye gelerek bir konuşma yapmış ve memlekette ziraatın gelişmesini sağlayacak tedbirlerin alınmasını işaret etmişti. Bunun üzerine konu Şûrâ-yı Devlet'in gündemine alındı. Burada yapılan müzakereler neticesinde ise ziraatın çağdaş hale gelmesinin bir ziraat meclisi teşkil edilmesine ve bir numune çiftliği kurulmasına bağlı olduğu kanaati ön plana çıktı. Özellikle de ziraat ehlinin teorik ve pratik olarak eğitilmesi üzerinde duruldu⁵⁶⁰.

⁵⁵⁷ Ziraat Talimhanesi'nin açılış süreci için bkz. *BOA., İ.MSM. 24/639-2* (23 Z 1262/12 Aralık 1846); *BOA., İ.MSM. 24/639* (24 M 1263/12 Ocak 1847); Mehmet Ali Yıldırım, *Osmanlı'da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Talimhanesi*, OTAM, S.24, Ankara, 2010, s.226-227.

⁵⁵⁸ *BOA., İ.DH. 241/14635* (17 Z 1267/13 Ekim 1851).

⁵⁵⁹ *BOA., İ.MMS.133/5696-4* (8 B 1287/3 Ekim 1870).

⁵⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Ali Yıldırım, "Halkalı Ziraat Mektebi'nin Açılış Sürecine Dair Bazı Mülâhazalar ve Amasyan Efendi'nin Layihası", *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXXII, S.53, Ankara Mart 2013, s.267 vd.

1870 yılında oluşturulan komisyonda yapılan birçok müzakere neticesinde vakit kaybetmeden bir ziraat mektebi açmanın önemine vurgu yapıldı. Çiftçilere yardımcı olacak elemanlar yetiştirmek ve onları eski usullerden vaz geçirerek yeni aletlerin kullanımına teşvik ettirmek adına acilen uygulamaya konulması düşünülen bu tedbir için ise İstanbul civarındaki çiftliklerden biri düşünülmekteydi. Buna göre açılacak olan mektebe her vilayetten beşer öğrenci alınacak bu öğrencilere iki sene zarfında modern alet ve edevatın kullanımı, tamiri ve ziraat fenninin esasları öğretilecek, eğitimini tamamlayanlar memleketlerine gönderileceklerdi⁵⁶¹. İleride ise Anadolu, Rumeli ve Arap vilayetlerinde de ziraat mektepleri açılmak suretiyle az vakitte ülkenin hemen her yerinde modern zirai tarıma yönelik alet ve edevata vâkıf öğrenciler yetiştirilmiş olacaktı⁵⁶².

Komisyon teklifine 1871 tarihli irade ile onay verildiyse de yine gelişmeler yavaş seyretti. Zira İstanbul'da yeniden açılacak mektebin yapısını öngören layiha 1877 yılında Amasyan Efendi tarafından hazırlanarak Bâbîâli'ye takdim edildi. Söz konusu layiha az bir değişikliklerle nihayet 1891 yılında açılan Halkalı Ziraat ve Baytar Mektebi'nin de nizamnamesi haline geldi. Böylece 1851 yılında kapatılan Ziraat Talimhanesi, ancak kırk yıl sonra yeniden açılabilirdi. İstanbul'da hal böyle iken Taşrada ise iki modern zirai eğitim kurumu faaliyete geçmişti. Bunlardan ilki kısa ömürlü olmasına rağmen 1881 yılında açılan Edirne Ziraat Ameliyyat Mektebi, ikicisi ise 1887 senesinde kurulan Selanik Hamidiye Ziraat Ameliyyat Mektebi idi.

3.5.2 Selanik Ziraat Ameliyyat Mektebi'nin Açılması

Selanik'te bir ziraat mektebi açma girişimleri esasen 1883 yılı sonunda başlamıştı. Söz konusu tarihte vilayette bir numune çiftliği tesis edilmesine onay verilmiş ancak önemli bir ilerleme kaydedilememişti. 1888 tarihinde ise Vilayet Ziraat Odası tarafından yeniden bir mazbata tanzim edilerek valilik aracılığıyla Ticaret ve Nafi'a Nezareti'ne havale edildi. Buna göre en net ifadeyle ziraat ehlinin geleneksel alet-edevat ve metotlarla üretim yapmaya devam etmesi zirai gelişimin önünü tıkamaktaydı. Ayrıca bu durum hayli zamandır Amerika ve Hindistan'dan yapılan zahire ile hububat ithalinin önünün alınamamasına neden olduğu gibi çiftçiyi de mağdur ederek rekabetten geri bırakmaktaydı. Vilayette ziraatın teknik olarak gelişmesinin yeni tarım araç-gereçlerinin kullanımının ve ıslah edilmiş tohumların yaygınlaştırılmasıyla mümkün olacağı, bunun ise bir ancak bir ziraat ameliyyat mektebi vasıtasıyla gerçekleşebileceği ifade edilmekteydi. Masraflar için gerekli meblağın temini için menâfi sandıklarına alınmakta olan iane hissesinden pay ayrılması düşünülmüş, açılmasına onay alındıktan sonra da mektebin nerede tesis edileceğine karar verileceği dile getirilmişti⁵⁶³.

⁵⁶¹ BOA., İ.MMS.133/5696-3 (Gurre-i Ş 1287/27 Ekim 1870).

⁵⁶² BOA., İ.MMS.133/5696-4 (8 B 1287/3 Ekim 1870); BOA., İ.MMS.133/5696-2 (7 ZA 1287/29 Ocak 1871).

⁵⁶³ BOA., İ.MMS. 99/4178-5 (13 Mart 1203/25 Mart 1887).

Mektebin ilk etapta tesisi için ön görülen masraf sekiz yüz elli bin kuruştı. Bunun yüz yirmi iki bin kuruşu iki yüz metre kare bina ve sekiz yüz metre kare çiftlik masrafı olarak belirlenmişti. Geriye kalan meblağ ise damızlık ve çiftlik hayvanlarıyla ithal edilecek tarım makineleri ve alet-edevata ayrılmıştı⁵⁶⁴.

Konu bir yıl kadar sonra Meclis-i Mahsus'un gündemine alındığında mektebin tesisi uygun görülmekle beraber masrafın dört yüz bin kuruşa düşürülmesi kararına varıldı⁵⁶⁵. 25 Haziran 1888 tarihli irade ile de Selanik Ziraat Ameliyyat Mektebi'nin kurulmasına onay verildi⁵⁶⁶.

Selanik'e dönemin ulaşım koşullarına göre bir buçuk saat mesafede Sedes mevkiinde tesisine başlanılan mektep, bütün ihtiyaçları tamamlanarak ve müdür ile hocaları tayin edilerek 1889 yılı sonuna doğru eğitim-öğretime hazır hale geldi. Aynı öğrenci alımına başlandı⁵⁶⁷. Bu sırada mektebin yapısını öngören nizamname layihası da kaleme alındı. Avrupa'da bulunan zirai eğitim kurumlarının yürürlükte olan yönetmelikleri incelenerek hazırlanan ve esasi ve dâhili olarak iki kısım, altmış maddeden oluşan layiha Şura-yı Devlet ve Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da görüşüldükten sonra nizamname halini aldı⁵⁶⁸. Madde madde okunarak gözden geçirilirken dâhili kısmı mektep açıldıktan sonra uygulamalar çerçevesinde belirlenmek üzere çıkartıldı ve otuz altı maddeye düşürüldü. Ayrıca nizamnâme Selanik Ziraat Mektebi ile sınırlı kalmayarak "Nazarî ve Amelî Hamidiye Ziraat Mektepleri Nizamnâmesi" başlığı altında açılacak olan bütün ziraat ameliyyat mektepleri için referans kabul edildi⁵⁶⁹.

Mektebe yurt dışından getirtilecek her türlü zirai alet-edevat diğer numune çiftliklerinde olduğu gibi gümrük vergisinden muaf tutuldu lakin karışıklık ve suiistimal gerekçeleriyle tohum ithalinde vergi muafiyetine gidilmedi⁵⁷⁰.

1889 yılında eğitim öğretimin başladığı mektebe her sene on öğrenci alınması tasavvur edilmişti. Ancak 1890 yılında rağbet üzerine sayının yirmiye çıkartılması ve mektep kapasitesinin arttırılarak altmış öğrenciyi istiap edecek şekilde düzenlenmesi kararına varıldı⁵⁷¹. Mezun düzeyine gelen talebenin ise edindikleri bilgileri uygulamak ve yeni tarım alet edevatının kullanımını göstermek için vilayetin ileri gelen çiftlik sahiplerinin yanında istihdam edilmeleri planlanmaktaydı⁵⁷².

⁵⁶⁴ Teferruatı için bkz. *BOA.*, *İ.MMS.* 99/4178-6.

⁵⁶⁵ *BOA.*, *İ.MMS.* 99/4178-1 (12 Haziran 1304/24 Haziran 1888).

⁵⁶⁶ *BOA.*, *İ.MMS.* 99/4178 (13 Haziran 1304/25 Haziran 1888).

⁵⁶⁷ *BOA.*, *Y.A.HUS.* 230/49 (23 Teşrinievvel 1305/4 Kasım 1889); *BOA.*, *ŞD.* 1996/3 (18 Haziran 1308/18 Haziran 1892).

⁵⁶⁸ *BOA.*, *ŞD.* 1190/24-6 (28 Temmuz 1306/9 Ağustos 1890).

⁵⁶⁹ *BOA.*, *İ.MMS.* 118/5093-2 (23 Kanunusani 1306/4 Şubat 1891).

⁵⁷⁰ *BOA.*, *İ.ŞD.* 113/6773 (24 Teşrinisani 1307/6 Aralık 1891).

⁵⁷¹ *BOA.*, *İ.ŞD.* 101/6040 (28 Ağustos 1306/9 Eylül 1890).

⁵⁷² *BOA.*, *ŞD.* 1996/3 (18 Haziran 1308/18 Haziran 1892).

1898 tarihli Orman Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası'na göre Selanik Ziraat Ameliyat Mektebi'nde hocalar, uygun ders adedi ve mükemmel bir ders programı ile eğitim-öğretimi yürütmektedirler. Mektepte uygulanan program yeni usullere göre belirlenmişti. Tohum ekimi ile hasat işleri için yeni zirai alet-edevatı kullanılmakta ve elde edilen sonuç ahaliyle paylaşılmaktaydı. Söz konusu mecmuada yer alan bilgilere göre kalburlanmış buğday tohumundan bire on üç, yumuşaktan bire on beş ve ibrailiden bire dokuz-on hasılat alınmıştı. İyi mahsul veren hububat İbrail buğday ile şövalye, durumond ve ördek ağzı arpa olarak belirlenmiş, ehl-i ziraat tarafından bilinmeyen cinslerden kolza ve kuşyemi yetiştirilip yeterli miktarda ürün alınmıştı. Bunun yanı sıra sebze bahçesi düzenlenerek gerek yerli ve gerekse yabancı mahsul ve özellikle ceviz lahanası, kuşkonmaz, fasulye çeşitleri ile bakla ekilerek buradan da verim alınmıştı. Ağaçların çoğaltılması amacıyla yüz adet meyve fidanının yanı sıra çam, meşe, akasya gibi ağaç tohumlarından yedi bin civarında fidan yetiştirilerek belediye ve meraklı ahaliye satılmaktaydı. Ayrıca altı dönüm kadar karaağaç fidanlığı tesis edilmişti⁵⁷³.

Mektebin tesisinden beri üretilmekte olan tereyağı ve peynir ile sonradan yapılan süthanede kullanılan alet-edevat gerektiği gibi ıslah edilmişti. İpekçiliği ihya için ise dut fidanlığı oluşturulmuş ve bin civarında ağaç ekilmişti. Son olarak bir de yoncalık teşkil edildiğine dair bilgi verilmekteydi. Açıldıktan 1898 yılına kadar mezun olan öğrenci sayısı otuz beşi bulmuştu⁵⁷⁴. 1903 yılında mektebe ipekböcekçiliği kısmının (Darülharir) eklenmesi çalışmalarına başlandı ve iki yıl sonra hazırlıklar tamamlandı. 1908 yılında kuluçkahane ve güvercinlik bölümleri oluşturulması kararlaştırıldı⁵⁷⁵.

1909 senesinde mektebi ziyaret eden Edhem Nejat'ın tasvirine göre Selanik Ziraat Mektebi, sahile yakın düz bir arazi üzerine inşa edilmiş bir büyük, birkaç küçük binadan ibaretti. Açıldığında ameli (uygulama ağırlıklı) ziraat mektebi olarak tesis edilse de 1909 senesinde yüksek mektebe dönüştürülmüş ve aynı yıl yüksek kısmın birinci sınıfı oluşturulmuştu. Mektebin bulunduğu binanın etrafı duvar ile çevrilmiş bir bahçe ve bir avluya sahipti. Karşı tarafta ise bir dutluk bulunmaktaydı. Mektepte bulunan süthane müdür İhsan Bey'in denetiminde oldukça itinalı bir tesis idi. Üretilen tereyağı ve peynir çeşitleri oldukça kaliteli idi. Ayrıca tesisin temizliği de dikkat çekmekteydi. Süthanenin yan tarafında 1909 senesi

⁵⁷³ Orman, Ma'adin ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, Aded 8, Teşrinievvel, 1312, Matbaa-yı Mekteb-i Sanayi, 1314, s.242-243.

⁵⁷⁴ Orman, Ma'adin ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, Aded 8, Teşrinievvel, 1312, Matbaa-yı Mekteb-i Sanayi, 1314, s.242-243.

⁵⁷⁵ BOA., ŞD. 535/52 (20 Temmuz 1321/2 Ağustos 1905); BOA., ŞD. 539/12 (12 Kanunusani 1323/25 Ocak 1908).

baharında faaliyete geçen ipekböcekçiliği kısmı bulunmakta, üst katında ise burada eğitim alan yatılı öğrenciler kalmakta idi⁵⁷⁶.

Mektebin ahır kısmında yetiştirilen buzağılar oldukça dinç görünmekteydi. Mektep bahçesi de yemiş ve çam ağaçlarıyla latif bir görüntüye sahipti. Pulluklar, orak makineleri ve tohum makineleri Almanya'dan getirtilmişti⁵⁷⁷. Harman makinesi etkin bir şekilde kullanılmakta ve mektepte kara saban bulunmamaktaydı⁵⁷⁸.

Öte yandan mektebin civarında bulunan bataklıklar sıtmaya neden olmakta ve öğrenciler ile hocalar bu illete yakalanmaktaydılar. Bu nedenle 1910 yılında mektebin yerinin değiştirilmesi de gündeme gelmişti. Zira öğrencilerin birçoğu hastalık yüzünden 1909 yılında sınavlara giremeden mektepten ayrılmışlardı. Bu konu tartışma konusu olmuş ve mektebin yerinin değiştirilmesi ile civarında bulunan bataklıkların kurutulması meselesi matbuatta sıklıkla dile getirilmişti⁵⁷⁹.

3.5.3 Öğrenci Kabulü

1909 tarihinde hem teorik hem de pratik eğitim veren bir eğitim kurumu olan Selanik Ziraat Mektebi'ne çiftçi evladı olmak kaydıyla ilköğretim eğitimini almış, on beş-yirmi yaş arası sağlıklı ve iyi ahlaklı her Osmanlı tebaası kabul edilmekteydi. Ki bu şartlar bidayetten itibaren uygulanagelmekteydi ve nizamnâmede de bu şekilde belirtilmekteydi. Bu tarihte altmış öğrencisi bulunan mektebe kabul edilecek öğrenciler eğitim-öğretim yılının başlangıcı olan Eylül ayında ihtiyaç görülen sayıda ve sınavla alınmaktaydılar. Ücretsiz olan mektepte talebenin her türlü ihtiyacı karşılandığı gibi aylık on beş kuruş ta cep harçlığı verilmekteydi⁵⁸⁰.

Eğitim süresinin üç yıl olduğu mektepte ders zamanlarında öğrencilerin günde beş buçuk saati ders ve müzakereye, üç buçuk saati uygulamaya, üç saati dinlenme ile tenefüse, sekiz saati uykuya geriye kalan dört saat ise ibadet, yemek ve kişisel bakıma ayrılmıştı. Sabahları iki sınıf derste iken iki sınıf uygulamada öğleden sonraları ise sabah uygulamada olanlar teorik eğitim için dersliklere geçmekteydiler⁵⁸¹.

⁵⁷⁶ Edhem Nejat, "Selanik Ziraat Mektebi'ni Ziyaret", Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Numero 20, 11 Şubat 1325 (24 Şubat 1910), s.319-320.

⁵⁷⁷ Edhem Nejat, a.g.m., s.321.

⁵⁷⁸ Edhem Nejat, "Selanik Ziraat Mektebi'ni Ziyaret", Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Numero 21, 18 Şubat 1325 (3 Mart 1910), s.339.

⁵⁷⁹ Fazıl, "Selanik Ziraat Mektebi'nde Sıtma Var mı?" Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Numero 25, 23 Nisan 1323 (6 Mayıs 1910), s.391-392; Selanikli Lütfi Arif, "İstikbali de Düşünelim", Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Numero 26, 25 Mart 1326 (7 Nisan 1910), s.405-407; Mustafa Said, "Lütfi Arif Bey'e", Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Numero 33, 8 Nisan 1326 (21 Nisan 1910), s.447-448.

⁵⁸⁰ Selanik Vilayet Salnamesi H. 1319, s.326; H.1324, s.239.

⁵⁸¹ Selanik Vilayet Salnamesi H. 1319, s.327; H.1324, s.240.

Mezuniyet aşamasına gelen öğrenciler, tarım usulleri, bahçivanlık, ipekböcekçiliği, hayvan bakımı, her türlü yağ ve peynir üretimi için gerekli donanımına sahip olmaktaydılar. Ayrıca harman ve orak makinaları ile diğer tarım aletlerinin kullanımı ve tamirini bilmek zorundaydılar. Mektepte bütün ders ve uygulamalar yeni usullere göre yapılmaktaydı⁵⁸².

Mektebin yüksek (âli) kısmı açıldığında buraya kabul edilecek öğrenciler için müracaat şartı güncellendi. Buna göre öğrenciler üç şekilde kayıt yaptırabilmekteydiler. Birincisi ücretsiz yatılı, ikincisi gündüzlü ve üçüncüsü ücretli yatılı şeklindeydi. Her üç seçenek için de giriş imtihanı mecburi idi. Ücretsiz yatılı öğrencilerin mevcudu yirmi altı olarak belirlenmişti ve sıralama, imtihana girenler arasından notlarına göre yapılmaktaydı. Ücretli yatılı talebenin sayısı on idi. Bu gibi öğrenciler aynı giriş sınavında ilk yirmi altı belirlendikten sonra yine puan sıralamasına göre tespit edilmekteydiler. Mektebe kayıt yaptıracak gündüzlü öğrencilerin adedi ise idare tarafından uygun görülen miktardan fazla olmayacak ve belirlemede yine sınav esas olacaktı. Giriş imtihanına girme şartı Osmanlı tebaasından olmak ve idadi düzeyinde eğitim alındığını gösteren özel veya devlet mekteplerinden diplomaya sahip olmak şeklinde idi. İdadi diplomasına sahip olmayanlar sınavda idadi ve sultani programlarında bulunan derslerden imtihan edileceklerdi. Başvuru için yaş sınırı on altı ile yirmi arasında idi. İdare tarafından tayin edilen bir doktor tarafından adayların zirai alanda eğitim almaya elverişli olup olmadıkları da tespit edilecekti. Giriş sınavına başvuru posta yoluyla veya bizzat yapılabilecekti. Müracaatlar Temmuz sonunda imtihan ise Ağustos ortalarında yapılmaktaydı. Dilekçe ile sınava müracaat edenler istidanın ekine en az üç yıl önce aşı olduklarını gösterir belge ile en son bulundukları mektepten veya ikamet ettikleri yerin muhtarından iyi hal belgesini iliştiirmek zorundaydılar. Ayrıca diploma ve kimliklerini de sınav esnasında yanlarında bulundurmamakla mükelleftiler. Evrakı eksik olanlar ile usulüne uygun olmayanların başvurusu kabul edilmemekteydi. Sınavı başarıyla mektebe girmeye hak kazanan talebe istenen adette kişisel eşyalarını yanlarında bulunduracaklar ve eğitim-öğretim başlayana kadar mektepte kalabileceklerdi. Ücretli öğrenciler senede on altı lirayı iki taksitte veya tek seferde ödeyebileceklerdi. Sınav geometri, matematik, fizik, inorganik kimya, Türkçe, coğrafya ve Fransızca derslerinden belirlenen konulardan ve mektep hocalarından oluşan bir komisyon tarafından Türkçe yazılı şeklinde yapılacaktı⁵⁸³.

3.5.4 Okutulan Dersler

Selanik Hamidiye Ziraat Ameliyyat Mektebi'nin eğitim süresi diğer ameliyyet mekteplerinde olduğu gibi üç yıldır. Ders programı ise ilk sene birinci şube; Kuran-ı Kerim ve Akaid-i diniyye,

⁵⁸² Selanik Vilayet Salnamesi H. 1319, s.327; H.1324, s.241.

⁵⁸³ 327-328 sene-i tedrisiyyesi için Selanik Ziraat Mektebi Âlisine dahil olacak talebenin şerait-i kabuliyyesidir. Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Numero 156, 17 Temmuz 1327 (30 Temmuz 1911), s.448-449.

Talim-i kıraat (okuma), yazı ve imla (dilbilgisi), matematik (dört işlem), coğrafya (muhtasar) şeklinde idi. İkinci şube; Tabakatü'l-arz (jeoloji), kimya, matematik (hesap ve cebir), nebatat (botanik), coğrafya (umumi ve hususi), hayvanat (zoooloji), hendese (geometri) olarak belirlenmişti⁵⁸⁴.

İkinci sene dersleri; Fenn-i ziraat, kitâbet (yazı usulü), nebatat, hikmet-i tabiiyye (fizik), fenn-i mevaşi (çiftlik hayvanları: koyun, keçi, inek, öküz vb.), fenn-i mesaha-yı arazi (yer ölçümü), kimya-yı gayr-ı uzvi (inorganik kimya), Fransızca. Son senede ise müfredatta; fenn-i ziraat, Fransızca, fenn-i eşcar, bağcılık, bahçıvanlık, muhasebe-i ziraiyye, usul-i idare-i felahat ve nizam-ı ziraiyye, böcekçilik-arıcılık-balıkçılık, fenn-i mevaşi, hendese-i ziraiyye, kimya-yı uzvi (organik kimya) ve zirai ile sanayi-i ziraiyye dersleri yer almaktaydı⁵⁸⁵.

3.5.5 İdari ve Öğretim Kadrosu

Mektebin öğretim kadrosuna gelince; Müdürlük vazifesi ile ilm-i hayvanat, fenn-i mevaşi ve fenn-i baytari hocalığını Suat Bey yürütmekteydi. Müdür muavini olan Canik Efendi fenn-i ziraat, bağcılık, bahçıvanlık ve uygulama hocası olarak görev yapmaktaydı. İlm-i nebatat derslerine Vitalis Efendi girmekteydi. İlm-i servet, fenn-i mesaha, kimya-yı uzvi ve zirai derslerinin hocası Avadisyan Efendi idi. Fazlı Necip Efendi kitabet ve coğrafya, Ali Osman Efendi kimya-yı madeni, hesap, cebir ve Fransızca, Mehmet Tevfik Efendi fenn-i eşcar, hikmet-i tabiiyye ve hendese derslerini okutmaktaydılar. Abdullah Naci Efendi Baş mubassır ve ibtidai hocası, Arif Efendi İmam ve Ulûm-ı diniyye hocası, Ömer Efendi ise Mubassır olarak mektebin idari kadrosunda bulunmaktaydılar⁵⁸⁶.

Osmanlı'da modern ziraatın Balkanlarda yaygın hale gelmesinde dinamo görevini Selanik Ziraat Mektebi üslendi. Mütevazı öğrenci kapasitesine sahip olmasına rağmen, uygulamaya ağırlık verilen eğitim sayesinde mektep hızlı bir gelişim gösterdi. Gerek müfredatı gerekse yapısı itibariyle Avrupa'daki emsallerine denk bir eğitim kurumu oldu. Özellikle modern tarım alet-edevatının ithaliyle eski usullerin bölgede terk edilmesine büyük katkı sağladı.

İslah edilmiş tohumlardan alınan verimli ürünler, vilayetteki çiftçinin dikkatinden kaçmadı. Dut başta olmak üzere binlerce ağaç fidanı yetiştirilerek ziraat ehline dağıtıldı. Bu sayede mektep ipekçiliğin yeniden ihyasında önemli rol oynadı. Süt ve süt ürünleri, kümes hayvancılığı ve besicilik alanlarında modern üretim yöntemleri uygulanarak yaygın hale getirmeye çalışıldı. Mezun olan öğrenciler genelde çiftçi çocukları oldukları için pratik bilgilerini güncelleme şansı yakaladılar. Gerek devlet kurumlarında ve gerekse özel çiftliklerde istihdam edilerek edindikleri

⁵⁸⁴ Selanik Vilayet Salnamesi H. 1319, s.327-328.

⁵⁸⁵ Selanik Vilayet Salnamesi H. 1319, s.328.

⁵⁸⁶ Selanik Vilayet Salnamesi H. 1319, s.328-329.

bilgi ve deneyimleri paylaşma şansı yakaladılar. Mektebin kuruluş gayesi olan modern tarımı yaygınlaştırma çabasına ön ayak oldular. Buradan mezun olanlardan Halkalı Ziraat Mektebi'ne devam etmek suretiyle yüksek tahsil yapanlar oldu. Dolayısıyla devletin, zirai alanda yetişmiş insan ihtiyacını karşılamasına da fayda sağladılar.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin en büyük gelir kaynağı olan ziraatın ihyası başka bir ifadeyle II. Abdülhamit devriyle yeniden pratiğe dökülen tarımsal kalkınma hamlesi Selanik Ziraat Ameliyyat Mektebi özelinde karşılık buldu denilebilir. Ancak 1912 yılında patlak veren Balkan Savaşları Selanik'in işgaliyle birlikte mektebin de sonu oldu. Buraya yapılan yatırım heba olmakla beraber mektepten elde edilen birikim ve tecrübe de elden gitti.

Dördüncü Bölüm

4. Selanik Vilayetinde İlköğretim

4.1 Selanik Vilayetinde Sıbyan/İbtidai Mekteplerinin Genel Durumu

1287/1293 yılları arasında vilayette mevcut sıbyan mektebi emlaki aşağıdaki gibidir:

Yıl	Selanik	Siroz	Dırana	Toplam
1870/1871 (H. 1287) ⁵⁸⁷	33	27	24	84
1871/1872 (H. 1288) ⁵⁸⁸	33	30	24	87
1874/1875 (H. 1291) ⁵⁸⁹	39	30	29	98
1875/1876 (H. 1292) ⁵⁹⁰	52	30	29	111
1876/1877 (H. 1293) ⁵⁹¹	52?	30	29	111

Emlak sayıları 1876 yılına kadar giderek artmıştır. 1879/1880 (H. 1297)'de vilayette bağlı kazalarıyla birlikte 190 sıbyan mektebi vardır.⁵⁹² Bu sayıların kaza merkezlerine mi ait vilayet geneline mi ait olduğu tam olarak netleştirilememiştir.

1889/1890 (H. 1307) Vilayet Salnamesinde Selanik'teki eğitim ile ilgili durum tespiti yapılmış, diğer memleketler genel olarak değerlendirilmiştir. Buna göre bazı memleketlerde ibtidai eğitim ileri olduğu halde yükseköğretim orta bir durumdadır. Örneğin Belçika ve Hollanda'da okuyup yazmayan %1 olacak şekilde ibtidai eğitim ilerlemiştir. Fransa'da ise %20 cahil bulunur. Fakat Fransa'da ali eğitim ileridir ve Fransa kadar hiçbir memlekette zabıt, mühendis, doktor, avukat, mimar, makinist yetişmemiştir. Bunun ifade edilmesinin sebebi vilayette ibtidai eğitimin eksik, rüşdiye ve idadi eğitiminin ileri görülmesidir. Genel olarak bakıldığında vilayette ibtidai eğitimin rüşdiye eğitimi kadar muntazam olmadığı ifade edilmiştir. Eğitimin usul-ı cedide üzerine yapılması henüz sınırlı olsa da yakında daha iyi olacağı düşünülmektedir. Ayrıca ibtidai mektepler hakiki temel olduğundan ibtidai eğitimi iyi olmayan

⁵⁸⁷ SVS, H. 1287, s. 85-89. Manastır'da 56 sıbyan mektebi emlaki vardır. Görice emlaki ise verilmemiştir. Bu durumda vilayet geneli toplam 140'tır.

⁵⁸⁸ SVS, H. 1288, s. 96-100. Manastır'da 68 ve Görice'de 12 sıbyan mektebi emlaki vardır. Bu durumda Vilayet geneli toplam 167'dir.

⁵⁸⁹ SVS, H. 1291, s. 98-100. Manastır'da 99 ve Görice'de 15 sıbyan mektebi emlaki vardır. Bu durumda Vilayet geneli toplam 212'dir.

⁵⁹⁰ SVS, H. 1292, s. 78, 79, 88.

⁵⁹¹ SVS, H. 1293, s. 77-79.

⁵⁹² SD, H. 1297, s. 196.

lkeler eğitimi yavaş ilerlemektedir. Bundan dolayı vilayette rüşdiye ve idadiye gösterilen dikkatin ibtidai mektepleri için de gösterilmesi adına gayret edilmektedir.

Vilayette bu sene toplamda 1354 mektep vardır. Bunun 7'si idadi 48'i rüşdi geri kalanı ibtidaidir. Rşdilerden 9 ve ibtidailerden 15 ve sıbyan mekteplerinden 68'i inasa mahsustur. Bu mekteplerde erkek ve kız toplam 57.500 ğrenci mevcuttur. Bunun 800 kadarı mekatib-i idadiyede, 5000'i de rüşdiyelerde bulunur. Geri kalanı ibtidai ve sıbyan mekteplerindedir. Kaynaktaki bir başka tabloda muhtemelen ibtidai mektepleri aşağıdaki şekilde cemaatlere taksim edilmektedir:

Cemaat ismi	Erkek Mektebi	Talebe	Kız Mektebi	Talibat
İslam	821	30339	41	2929
Rum	338	16344	29	1498
Bulgar	84	3656	8	181
Yahudi	23	2449	3	521
Katolik	4	325	2	120
Toplam	1271	53113	83	5249

İbtidai mekteplerinde eğitim alan çocuklar akaid-i diniye ile beraber cş'i hesap, coğrafya, tarih, sarf derslerini dahi gördükleri için okuduğunu anlayabilecek ve mümkün olduğu kadar meramlarını ifade edebilecek dereceye ulaşmaktadırlar. Vilayette ibtidai mekteplerinde hakkıyla muallimlik yapacak kişiler yeterli sayıda değildir. Fakat Selanik ve Siroz ve Dırama'daki idadi mekteplerinin yetiştirmekte olduğu kabiliyetli öğrencilerin bunu telafi edebilecekleri düşünülmektedir.⁵⁹³

1894/1895 (R.1310-1311) Maarif İstatistiği'ne göre Selanik Vilayetindeki ibtidailerin genel durum şu şekildedir.⁵⁹⁴

	Okul Adedi ve ğretim şekli			ğrenci Sayısı			II. Abdülhamid Devrinde açılan okul sayısı
	Eski (Usul-i Atika)	Yeni (Usul-i Cedide)	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	
Selanik	398	72	470	11683	5203	16886	121
Siroz	234	40	274	6127	3728	9855	70
Dırama	299	14	313	5224	4146	9370	17
Toplam	931	126	1057	23034	13077	36111	208

⁵⁹³ SVS, H. 1307, ss. 250-252.

⁵⁹⁴ *Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi ... İstatistiği 1310-1311*, s. 46.

1895/1896 (H. 1313)'da Ustrumca kazasında 7, Tikveş kazasında 1, Doyran kazasında 2, Avrathısı kazasında 3, Katrin kazasında 1, Gevgili kazasında 4, Kesendire kazasında 1, Lankaza kazasında 2, Yenice kazasında 4, Siroz kasabasında 7 ibtidai, 4 inasa mahsus ibtidai, Nevrekop, Cuma-i Bala, Petriç, Timurhisar kasabalarında 1'er inas ibtidai ve çok sayıda ibtidai, Kavala kasabasında 3, Pravişte'de 10, Sarışaban'da 1 ibtidai mektep inşa ve tesis edilmiştir.⁵⁹⁵

1897/1898 (H. 1315)'de Vilayette 1737 mektepten 10'u idadi, 63'ü rüşdi, gerisi ibtidaidir. Bunun 1105'i Müslim, 622'si Gayrimüslim 10'u ecnebi mektebidir. İslam ibtidai mektepleri 1084 aded olup bunun 157'sinde usul-i cedide ve 927'sinde usul-i atika üzere eğitim verilmektedir. (Fakat sayıda resmi hususi ayrımı yoktur). Mekatib-i İbtidaiye kız ve erkek öğrenciler muhtelit yani karma eğitim almaktadır. Vilayette 118 İslam karyesiyle 254 muhtelit karyede mektep mevcut değildir.⁵⁹⁶

1900/1901 (H. 1318)'de Mekatib-i ibtidaiye İslamiye 1084 aded olup bunun 341'inde (1315'de 157'sinde) usul-i cedide ve 586 (1315'de 927'sinde) usul-i atika üzere eğitim yapılmaktadır.⁵⁹⁷ 1902/1903 (H. 1320)'de Mekatib-i ibtidaiye İslamiye 1084 aded olup bunun 359 (1318'de 341'inde) usul-i cedide ve 725 (1318'de 586) usul-i atika üzere tedrisat takip edilmektedir. Ayrıca usul gereğince vilayet maarif memurlarından kaza ve köylere gönderilen müfettişler teftiş ve teşvikte bulunmuşlardır. Bu sayede ibtidai mekteplerinden bir kısmının usul-ı atika üzere olanların eğitimi usul-ı hazıraya (usul-i cedide olmalı) geçirilmiştir. Bunlara da şahadetnameli muallimler tayin edilmeye çalışılmıştır.⁵⁹⁸

1903/1904 (H. 1321) Maarif Salnamesi'ne göre II. Abdülhamid tahta çıktığından itibaren açılan mektepler:⁵⁹⁹

Kaza	Mektebin derecesi	Mektebin bulunduğu mevki	Tarihi Küşadı	Masraf Miktarı Kuruş
Selanik	İbtidai	Saatli Cami Mahallesi	308	80.000
“	“	Akça Mescid “	312	7.500
“	“	Kazar? Hacı Mustafa “	301	7.500
“	“	Astarcı “	301	5.000
“	“	Kulehamamı	318	90.000
Vodine	İbtidai	-	298	4.000
Doyran	“	Sinan Çavuş “	311	13.000
Yenice	“	Dahil kasabada	304	20.000
“	“	“	302	25.000
“	“	Karahamza karyesinde	293	2.000
“	“	Kasaplar Karyesinde	294	2.500
“	“	Bağköy karyesinde	300	2000
“	“	F/Kuştan Karyesi	312	5.000

⁵⁹⁵ SVS, H., 1313, ss. 459-462.

⁵⁹⁶ SVS, H., 1315, s. 594-595.

⁵⁹⁷ SVS, H., 1318, s.573.

⁵⁹⁸ SVS, H., 1320/17, ss. 629-630.

⁵⁹⁹ SNMU, 1321/6, ss. 527-528.

“	“	Gayripeşte	7/312	3.5000
“	“	Seris..... Karyesi	305	3.000
Tikveş	İbtidai	“	305	13.000
“	“	Zir Mahallesinde	311	6.430
“	“	Timanik? Karyesinde	305	3.000
Lankaza	Rüşdi	Nefs-i kasabada	308	17.300
Lankaza	İbtidai	“	317	10.000
Gevgili	“	“	307	23.000
“	“	“	307	17.000
“	“	Notin karyesinde	300	4.000
Siroz	“	Gazi Evrenos mahallesinde	298	-
“	“	“	298	-
“	“	Eslim? Hatun mahallesinde	305	-
“	“	Hacı Ali mahallesinde	300	-
Petriç	“	Ali Voyvoda mahallesinde	308	17.000
Cuma-i Bala	İbtidai	Orta mahallesinde	295	2500
“	“	Cami-i Kebir mahallesinde	295	33.000
“	“	“	308	23995
“	“	Karacahoca mahallesinde	295	-
“	“	Bala mahallesinde	296	-
“	“	F/Kuronik? karyesinde	295	-
“	“	Simenli? Karyesinde	295	-
“	“	Üstüve? karyesinde	294	-
“	“	Çırva? Karyesinde	297	-
Nevrekop	İbtidai	Hacı Şaban Mahallesinde	306	9500?
“	“	Alaaddin Mahallesinde	297	55.000
“	“	Hüseyincik mahallesinde	313	18088?
“	“	Askara? Karyesi	3008	5.000
“	“	Cami-i atik Mahallesi	311	22.000
“	“	Aslaştak? Karyesi	310	5.000
Dırama	“	Halil Bey mahallesi	311	12.500
“	“	Sultaniye karyesi	305	2.500
“	“	Karakavak karyesi	302	1.500
“	“	Eski Göl karyesi	299	2.500
“	“	Yedipire karyesi	303	2.500

1904/1905 (H. 1322)'de Vilayette mevcut olan 1899 (1320'de 1817) mektepten 12 (1320'de 10'u) idadi, 68 (1320'de 63)'ü rüşdi, gerisi ibtidaidir. Bunun 1172 (1320'de 1122'si)'i Müslim, 49'u (1320'de 622'si) Gayrimüslim 10'u ecnebi mektebidir. İbtidai mektepler 1124 (1320'de 1084) aded olup bunun 409 (1320'de 359)'u usul-i cedide ve 725 (1320'de 725) usul-i atika üzere eğitim vermektedir.⁶⁰⁰ Fakat 409 ve 725 toplamı 1134 etmektedir. Muhtemelen bu mektepler hususi ve resmi olarak ayrılmamaktadır.

Selanik'teki sıbyan mekteplerinin arttırılması için bu okulların mensup olduğu cemaatlerden hasat vaktinde ihtiyar meclisleri kanalıyla uygun miktar buğday ve hububat alınması kararlaştırılmıştır. Bunlar aynı olarak ya da satıldıktan sonra elde edilen bedel ile muallimler vazifelendirilecek ve mektep bulunmayan köylerde mektep inşa edilecektir. Kasaba mekteplerinin çoğunun vakıfları olduğundan muallimlerin vakıf hasılatı ile idare etmesi şayet bu da yetersiz olursa mensup oldukları mahallerin servet sahiplerinin ianesinin alınması

⁶⁰⁰ SVS,1322/18, s. 503.

istenmiştir.⁶⁰¹ Selanik'teki İslam mekteplerinin gelişmesi için kaynak oluşturma çabaları devam etmektedir. Selanikli Abdurrahman ve Sadık isimli kişiler İslam mekteplerinin masraf ve ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere yıllık 500 altın vermek şartıyla Selanik Kara gümrüğü hamallar kethüdalığının kendilerine verilmesini istemiştir.⁶⁰² Selanik'te ibtidai mekteplerinin eğitim düzeylerinin muhafazası da önemsenmektedir. Selanik Maarif Müdürü, ibtidai mekteplerinin derece ve mertebesinin muhafaza edilebilmesi için rüşdiye mekteplerine ibtidai şahadetnamesi veya o derece malumata sahip olanların alınması konusunda kendisine irade verilmesini istemiştir.⁶⁰³

Selanik ve Edirne vilayetleri maarifinin ıslahına ve köylerde ibtidai mektep tesisine memur edilen maarif müfettişleri heyeti raporu Selanik'teki eğitimin durumu ile ilgili önemli bilgilere sahiptir. Buna göre coğrafi ve tabii durumuna göre Selanik vilayetinde maarifin bulunduğu durum yüce amaçlara uygun değildir. Nüfus idareleri istatistikleri ve güvenilir kaynaklara göre ibtidai eğitim çağındaki elli-altmış bin kadar Müslüman çocuğu maarif nimetinden mahrum olduğu ve köylerin çoğunda da mektep olmadığı anlaşılmıştır. Köylerde mektep ismi verilen yerler köy imamlarının ikametleri için ahali tarafından gösterilmiş küçük bir odadan ibarettir. Ahali, kış mevsiminde günde birkaç saat imam efendiye çocuğunu gönderir. Bu durum ise çocuğunu okutmak isteyen ahali ile sınırlıdır. Bu çocuklar yaz gelince mektebe devam etmediklerinden imam efendiden öğrendiklerini unutup asla mektep yüzü görmemiş hale gelmekte ve hiç mektebe gitmeyen çocuktan farkı kalmamaktadır. Bunlardan başka karışık görüşme ve mevkii münasebetiyle Müslüman çocukları Rum ve Bulgar lisanlarını tabii olarak öğrenmekte Osmanlı lisanını bilmediğinden Osmanlı lisanını öğrenmeye muhtaç duruma gelmektedir. Ayrıca İslami akaidleri ve ahlakı bilmemektedirler.

Vilayet, liva ve kaza merkezlerinde II. Abdülhamit zamanında açılmış ve usul-i cedide üzerine eğitim veren ibtidailer mevcuttur. İslam ahalisinden çocuğunu tahsil ettirmek isteyenler çoğalmakta ve okullardaki öğrenci sayısı artmaktadır. Bu nedenle merkez ve kasabalarda ibtidai mekteplerde ıslahat icrası ve gerekli merkezlerde Darülmuallimin açılması lazımdır. Her köy ve mahalleye gidilerek buralardaki halkın bu işlere teşvik edilerek mekteplere karşılık bulunması gerekmektedir. Ayrıca her köy ve mahallenin ihtiyacı ya da biraz önce bahsedilen duruma kabiliyetinin olup olmadığının anlaşılması gerekmektedir. Maarif müfettişleri teftiş heyetinden Faik Bey bazı varidatlar hakkında da layiha sunmuştur. Fakat vilayet ilgili kaynakların hiçbirinden bir şey alınamayacağını belirterek teftiş heyetinin lağvedilerek bunlara ayrılan tahsisatın ve maarif hissesinin üçte birinin vilayete bırakılmasını istemiştir. Karaferiye,

⁶⁰¹ BOA, *İ.ŞD*, 20/838, 29.B.1287/25 Ekim 1870.

⁶⁰² BOA, *MV*, 68/57 14.Ca.1309/16 Aralık 1891

⁶⁰³ BOA, *MF. MKT*, 103/68, 16.Ra.1306/20 Kasım 1888.

Tikveş, Gevgili, Vodine ve Yenice kazalarında yapılan teftiş neticesinde halkın rızasıyla beş bin lira kadar gelir bulunmuştur. Dolayısıyla heyetin lağvının ve Dersaadet'e ayrılan hissenin vilayete bırakılmasının istenmesi uygun bulunmamıştır. Selanik diğer yerlerle de karşılaştırılmıştır. Manastır ve Debre gibi ahali daha fakir ve daha az medeni mahallerde ve Yanya da bile yüzlerce mektep tesis edilmiş, tesis ve daimi masraflarına karşılık bulunmuştur. İbtidai mekteplerin inşa ve idare masrafları halka ait olduğundan bunun yerine getirilmesi için çaba istenmiştir. Yine gayrimüslim halkın maarifçe ilerlemesi ve fedakarlığı nispetine Müslüman halkın bulunduğu durumda kalması mümkün olmadığından buna da dikkat edilmesi istenmiştir.⁶⁰⁴

İbtidai mekteplerinin ihtiyaçlarını gidermek için çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri de at koşusu düzenleme teşebbüsüdür. Bu koşu bir komisyon marifetiyle her sene sonbahar mevsiminde düzenlenecektir. At koşusunun ilk sene hasılatı inas rüşdiye mektebine harcanacak ve sair senelerin gelirleri ibtidai mekteplerin ihtiyacına sarf edilecektir. Bunun için 6 Mart 1907'de (21 Muharrem 1325) irade çıkmıştır.⁶⁰⁵

4.2 Sıbyan/İbtidai Mekteplerinin Vilayetteki Dağılımı

4.2.1 Selanik Sancağı

4.2.1.1 Selanik Merkez

1885 (H. 1302)'de Selanik ibtidai mektebi öğrencilerine rika hattı göstermesi için Selanik kalemlerindeki güzel yazısı olan memurlar seçilmesi düşünülmüştür. Daha önceden aylık 2 lira maaş ile bir kişi 15 günde bir defa olarak bu okullarda rika hocalığı yapmışsa da bu süre uygun bulunmayarak kalemlerden seçilen efendilerin ilkönce haftada sabahları 2 gün ve mümkün oldukça 3 gün okullarda rika hattı göstermesi ve bu efendilerin de takdir edilmesi Maarif-i Umumiye Nezareti'nden istenmiştir. Bu okullar Mekteb-i Hamidi, Çınarlı Mektebi, Akçamescid Mektebi, Suluca Mektebi, (?) Mekteb-i Feyz-i Sıbyan, Kırmızı Mektep, Saatli Camii Şerifi Mektebi, Abdi Hafız Mektebi, Ahmed Subaşı Mektebi, Burmalı Camii Şerifi Mektebi'dir.⁶⁰⁶

Bu mekteplerden Küçük Ahmed Paşazade Ali Bey vakfından Kırmızı Mektebin bir süre sonra tamire ihtiyacı olmuştur. Esasen mektep, 20 seneden beri tamir görmemiş ve yıkılmaya yüz tutmuştur.⁶⁰⁷ Fakat mektebin isminin neden Kırmızı olduğu ve böyle çirkin bir ismin zükur mektebine verilmemesi gerektiği sorunu ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırma sonucunda mektebin sokak kapısının kırmızı ile boyalı olduğundan halk arasında böyle bir isimle anıla

⁶⁰⁴ BOA, *MF.MKT*, 589/31, 22.B.1319/4 Kasım 1901.

⁶⁰⁵ BOA, *MF.MKT*, 992/21, 8.Ra.1325/21 Nisan 1907.

⁶⁰⁶ BOA, *MF.MKT*, 87/163, 28. Z. 1302/8 Ekim 1885

⁶⁰⁷ BOA, *MF.MKT*, 85/16, 15.M.1302/4 Kasım 1884.

geldiği ortaya çıkmıştır. Bu mektebin sıbyan mektebi olduğu ve sonradan ibtidai haline getirilip zükura mahsus olduğu, Kuran-ı Kerim, tecvid ve ilm-i hal gibi mebadi-i ulum diniye ile muhtasar coğrafya ve sarf-ı Osmani ve ahlaka müteallik resail-i müfide ve Kıraat-i Türkiye gibi dersler okutulduğu anlaşılmıştır. Mektebin yeniden inşasına başlanacağı ve bitiminde kızlara mahsus ibtidai haline getirilmesi planlanmıştır. Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin tezkiresinde mektebe Feyziyye isminin verilmesi düşünülmüşse de çıkan iradede Osmaniye ismi uygun bulunmuştur.⁶⁰⁸

1893/1894 (H. 1311)'de Selanik merkezde bulunan İslam ibtidai mektepleri aşağıdaki gibidir.⁶⁰⁹

HAMİDİYE ZÜKUR VE İNAS MEKTEBİ	SELİMİYE ZÜKUR VE İNAS MEKTEBİ
Müdür Ş. Efendi	Müdür Emin Efendi
Muallimin	Muallimin
Kerim Efendi	Hafız Kerim Efendi
İshak Efendi	Hafız Hamdi Efendi
Selami Efendi	Hacı Mehmed Efendi
Mustafa Efendi	Şakir Efendi

MUSTAFA PAŞA ZÜKUR VE İNAS MEKTEBİ	YALILARDA RAVZA-İ SIBYAN ZÜKUR VE İNAS MEKTEBİ
Müdür Halim Efendi	Muallim-i evvel Abdurrahman Efendi
Muallimin	Muallim-i sani Osman Efendi
Mustafa Efendi	MEKATİB-İ İBTİDAİYE ŞUBELERİ
Haşim Efendi	Zindan Mektebi Muallim-i Ziya Efendi
Rakım Efendi	Kule Hamamı Mektebi Muallimi Hafız Zebir Efendi
Hafız Süleyman Efendi	Çınarlı Mektebi Muallimi Halil Efendi

Bu mekteplerden Kule Hamamı mahallindeki ibtidai mektep çok harap durumdadır. Halktan temin edilen yaklaşık dört beş yüz lira ile iane ile zükur ve inasa altı derslane ile muallimler ve memurlar için iki oda ve yemekhane içerecek şekilde inşa edilmesine karar verilmiş, II. Abdülhamid'in cülus gününde temel atma töreni gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle mektebin, padişaha izafeten Yedigâr-ı Hamidi olarak isimlendirilmesi için izin istenmiştir. Nihayetinde mektebe bu ismin verilmesi için izin alınarak kaydı gerçekleştirilmiştir.⁶¹⁰

1904/1905 (H. 1322)'de Selanik şehrindeki mektepler şu şekildedir:⁶¹¹

Selimiye Zükur Mektebi
Hamidiye İnas Mektebi
Ali Paşa Mektebi
Zihni Paşa Mektebi
Mustafa Paşa Zükur Mektebi

⁶⁰⁸ BOA, *İ.DH*, 983/77625, 02 C 1303/8 Mart 1886.

⁶⁰⁹ SVS, H. 1311/12, ss. 160-161.

⁶¹⁰ BOA, *MF.MKT*, 527/67, 7.C.1318/2 Ekim 1900.

⁶¹¹ SVS, H. 1322/18, s. 321-324.

Mustafa Paşa İnas Mektebi

Yalılarda Ravza-i Sıbyan Zükur ve İnas Mektebi

Hadika-i İrfan İbtidai ve Rüşdi Mektebi

Mekatib-i İbtidaiye Şubeleri

Yadigâr-ı Hamidi Mektebi Muallimi Hafız Zebir Efendi

" " " " Abdurrahman Efendi

" " " " Mehmed Ali Efendi

" " " " Abbas Efendi

Çınarlı Mektebi Muallimi Hafız Hüsni

" " " Hasan Efendi

" " " Hasan Fehmi Efendi

" " " İzzet Efendi)

Akça Mescid Mektebi Muallimi Ali Efendi

" " " İbrahim Efendi

Yedikulede Pupare Camii Mektebi Muallimi Hafız İskender Efendi

Ahmed Subaşı Mektebi Hacı Hasan Efendi

" " " Hafız Mehmed Efendi

" " " Hafız Hasan Efendi

4.2.1.2 Selanik Sancağı Kazaları

Sancak kaza kaymakamları tarafından kazaların ihtiyaçları için layihalar hazırlanmıştır. Bunlardan Karaferye için hazırlanan layihada kazanın "genel ihtiyaçları içinde en önemlisi ve en dikkat çeken" sıbyan mekteplerinin usul-i cedideye uygun olarak ıslah edilmesi görülmüştür. Yine yapılan tespitte göre çoğu yerde olduğu gibi Karaferye mekteplerindeki çocukların yazıyı sökmeleri zor görünmekte ve bunların vasileri çocukları okuma öğrenecek diye boş yere beklemektedir. Bunun giderilmesi için mükemmel ibtidai mektepleri açılarak Darümuallimin mezunu hocalar bulundurulması zaruridir.⁶¹² Köprülü kazasının ihtiyaçları üzerine de bir layiha hazırlanmıştır. Buna göre insanı canlandıran eğitimin ilerlemesi, muntazam mekteplerin yapılması ve muallimlerin bulundurulmasıyla mümkün görülmüştür. Fakat Köprülü kazasında eğitim henüz bu duruma ulaşmadığından mühim ihtiyaçlardan biri usul-i cedide üzere mekteplerin açılması ve çoğaltılmasıdır.⁶¹³

1885/1886 (H. 1303)'da Selanik Sancağı kazalarındaki sıbyan/ibtidai mekteplerinin durumu⁶¹⁴

Kaza İsmi	Okul Sayısı			Muallim Sayısı			Öğrenci Sayısı		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T

⁶¹² BOA, Y.PRK.UM, 2/19,04 L 1297/9 Eylül 1880.

⁶¹³ BOA, Y.PRK.UM, 2/20, 04 L 1297/9 Eylül 1880

⁶¹⁴ SVS, H. 1303/9, s. 143, 152, 173, 179, 194, 210, 220, 231, 242, 244, 258, 277, 287.

Langaza			50						
Avrethisar			89						2461
Doyran			43			43	713	361	1074
Ustrumca			21			21	346	60	406
Tikveş			24			24			900
Yenice	45	6	51	50	6	56			1200+280 1480
Vodine			36			36			1583
Karaferiye	7	2	9	7	2	9			258+68 326
Ağustos Nahiyesi			1			1			65
Köprülü	25	2	27	26	6 ⁶¹⁵	32	917	45	962
Ksendire			40	40		40	481	282	763
Genel toplam			391			262?			10020

Bu dönemde padişahın isminin mekteplere verilmesi yaygın bir uygulamadır. 1892 yılında Gevgili kazasının Notya köyünde muallim, bevvab ve inşaat masraflarının ahali yardımı ile karşılandığı ibtidai mektep için temel atma gerçekleştirilmiş ve bu mektebe de padişahın ismi verilmek istenmiştir. Bu durumun uygun görülmesi üzerine 22 Aralık 1892/2 Cemaziyelahir 310'da iradesi çıkmıştır.⁶¹⁶

Vilayet genelinde birçok mektebin durumu pek iç açıcı değildir. 1904 yılına gelindiğinde Vodine kasabadaki ibtidai mektebi harap vaziyettedir. Ahaliden 7.204 kuruş toplanmıştır. Sonradan inşaat masraflarının kalanı da temin edilmiş ve mülkiye, askeriye memurları ve ulema huzurunda kurban kesilerek temel atma töreni gerçekleştirildiği Selanik valisi tarafından 4 Safer 1322/20 Nisan 1904'de bildirilmiştir. Nezaret de tahriratla durum kendisine bildirilmiş olduğundan evrak-ı havadisle ilan etmeye karar vermiştir.⁶¹⁷

4.2.2 Dırma Sancağı

1885/1886 (H. 1303)'da Dırma Sancağı kazalarındaki sıbyan/ibtidai mekteplerinin durumu⁶¹⁸

Kaza İsmi	E/K ?	Okul Sayısı			Muallim Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		E	K	T	E	K	T	E	K	T
Pravişte Nahiyesi		39	2	41	39	2	41	986	162	1148
Kavala Kazası	30		2	32	30	2	32	1560	285+ 162 447	2007
Sarışaban Kazası ⁶¹⁹	85			85	85		85	1360	852	2212
Genel Toplam				158			158			5367

⁶¹⁵ Kaynakta İnas mektebinde muallim görevli olduğu ifade edilmişse de bunun muallime olduğu varsayılmıştır.

⁶¹⁶ BOA, İMF, 1/37, 02 C 1310/22 Aralık 1892.

⁶¹⁷ BOA, MF.MKT, 778/36, 23 S 1322.

⁶¹⁸ SVS, H. 1303/9, s. 326, 334, 348.

⁶¹⁹ bunlar İslam ibtidaisi mi yoksa bütün ibtidailerin toplamı mıdır anlaşılmamıştır.

Sancak'ta farklı mekteplere rastlanmıştır. Kavala kasabasında Mehmet Ali Paşa vakfından Mühendishane-i Hayriye isimli bir mektep ve Medrese-i Hayriye isimli bir medrese mevcuttur. Mühendishane-i Hayriye'de ibtidai ve rüşdi sınıflarında 107 öğrenci bulunmaktadır.⁶²⁰ 1899'da Kavala'da halktan toplanan 250 lira yardım parası ile satın alınan bir hane kızlara mahsus olmak üzere mekteb-i ibtidai haline getirilmiştir. Maarif Nezareti, Selanik vilayetinden mektep binasının kendi adına yaptırılan tapu kaydını istemiştir.⁶²¹

4.2.3 Siroz Sancağı

4.2.3.1 Siroz Kazası

1885/1886 (H. 1303)'da Siroz şehrinde 10 adet usul-i cedide üzerine eğitim yapan ibtidai mevcuttur. Kazada ise 43 İslam ibtidaisi bulunmaktadır.⁶²² Siroz kasabasında 2 adet ibtidai daha açılmış ve 11 Aralık 1894/29 Teşrin-i sani 310'da telgrafla merkeze bildirilmiştir. Merkez, kasabada 12 tane mektep olduğunu, gönderilen isimler arasında hangi mekteplerin yeni olduğunun anlaşılmadığı ve bu yeni açılan mekteplerin muallimlerinin, öğrencilerinin durumlarının bildirilmesini istemiştir. Siroz kasabasındaki bu mektepler aşağıdaki gibidir⁶²³:

Yeni Mektep	Gazi Evrenus Bey mahallesinde
İncili Mektebi	" " " "
Köprüüstü Mektebi	Debbağhane mahallesinde
Çaker Sinan Bey Mektebi	Ahmed Paşa mahallesinde
Parmaklı Mektebi	Hekim Davud mahallesinde
Cami-i Atik Arkası Mektebi	Cami-i Atik mahallesinde
Atlamabaşı? Mektebi	Haraççı? Muhiddin? mahallesinde
Helvacı Mektebi	Tanrıverdi mahallesinde
Çeşnigir İlyas Mektebi	Çeşnigir İlyas mahallesinde
Mustafa Paşa Mektebi	Bacdar Hayreddin mahallesinde
Eğri Çınar? Mektebi	Gazi Evrenus mahallesinde
Karahamza Mektebi	Karahamza mahallesinde

1885/1886 (H. 1303)'da Siroz Sancağı kazalarındaki sıbyan/ibtidai mekteplerinin durumu⁶²⁴

Kaza İsmi	E/K?	Okul Sayısı			Muallim Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		E	K	T	E	K	T	E	K	T
Siroz Kazası	43			43						

⁶²⁰ SVS, H. 1303/9, s. 334.

⁶²¹ BOA, MF.MKT, 432/12, 24 Ş 1316.

⁶²² SVS, H. 1303/9, s. 374. Kaynak 374. Sayfadan 381. Sayfaya atladığından buradaki sayılar tam olarak anlaşılamamıştır..

⁶²³ BOA, MF.MKT, 243/58, 10 B 1312/7 Ocak 1895.

⁶²⁴ SVS, H. 1303/9, s. 374. Kaynak 374. Sayfadan 381. Sayfaya atladığından buradaki sayılar tam olarak anlaşılamamıştır, 398, 418, 431, 441, 442

Nevrekep Kazası	147		6	153	158	6	164	4370	2945	
Zihne Kazası	18		1	19					15	340+15 355
Petriç Kazası				?			?			?
Menlik Kazası	11			11	11	1	12			320+30 350
Cuma-i Bala Kazası	2				2		2			63
Razlık Kazası				?			?			?
Genel Toplam				226?			178			768

Selanik Sancağı'nda olduğu gibi burada da padişahın isminin verildiği mektepler söz konusudur. 1890'da Razlık kazası merkezinde bir tarafı ibtidai bir tarafı rüşdi olmak üzere bir mektep inşasına karar verilmiştir. 1307 senesinde ibtidai kısmı tamamlanmış, Hamidiye ismi verilerek resmi açılışı yapılmıştır.⁶²⁵

4.3 Selanik Vilayetinde Rüşdiye Mekteplerinin Genel Durumu

Vilayet genelinde rüşdiye ve ibtidai eğitiminin gelişmesi için bu kurumların teftişi gerekli olmuştur. 1297 yılında Ahmet Efendi ve Şakir Efendi yanlarına özel talimat verilerek Selanik taraflarına gönderilmiştir. Rüşdiye mektebi olan yerlerden de bu kişilere destek ve yardımda bulunmaları ve gerekli durumlarda yanlarına süvari vermeleri istenmiştir.⁶²⁶

1889/1890 (H. 1307)'da Vilayet'te rüşdiye tahsili iptidaiden daha muntazam bir haldedir. Bunun birinci sebebi kaza merkezlerinde hükümet tarafından birer rüşdiye mektebi tesis edilmesidir. İkinci sebebi de Selanik şehrinde hususi encümenler tarafından bir hayli mektebin açılmasıdır. Vilayette bulunan 48 rüşdi mektebinden 16'sı Selanik'te geri kalanı liva ve kaza merkezlerindedir. Bu rüşdiye mekteplerinde bulunan 3500 kadar öğrencinin eğitimi için 150'den fazla muallim mevcuttur. 13 inas rüşdiye mektebinin 11 Selanik'te 2'si Siroz'dadır. Bu mekteplerde 14 muallime ile 1000'i mütecaviz öğrenci bulunur. Kaynağa göre rüşdi mekteplerinin Selanik'te bulunanları güzel ve muntazam olup programları mükemmeldir. Rüşdiye mekteplerinin cemaate taksimi şu şekildedir:

Rüşdiye mekteplerinin cemaate dağılımı

Cemaati	Mekteb-i zükur	Öğrenci Sayısı	Mekteb-i inas	Öğrenci Sayısı
İslam	22	1850	4	350
Rum	7	750	3	280
Bulgar	1	120	1	150
Yahudi	2	300	1	170
Katolik	3	400	4	520
	35	3420	13	1470

⁶²⁵ BOA, DH.MKT, 1694/51, 12 C 1307/3 Şubat 1890.

⁶²⁶ BOA, MF.MKT. 66/60, 29 Za 1297

Tabloda yukarıda verilen rakamlarda vilayetteki bütün hususi/umumi rüşdiyeler değerlendirilmiş olmalıdır.

Selanik şehrinde biri mülki biri askeri 3'ü de Terakki, Feyz-i sıbyan, Rehber-i terakki adlarıyla hususi olmak üzere 5 rüşdiye mektebi vardır. Bu mekteplerde talebe hesap, tarih-i umumi, coğrafya, hendeseyi mükemmelen ve cebir ve tarih-i tabii ve hikmet-i tabiyenin girişini görmektedir. Lisan-ı Osmaniye'yi güzelce ifade edebilecek ve bilcümle sarf kavaidini bilebilecek derecededir. Arabi ve Farsî'den kolay cümlelerin manasını çıkartabilecek, sarf ve nahv meselelerini halledebilecek iktidarı kazanmaktadır. Hususi mekteplerde talebe Fransızca'dan okuduğunu anlayacak ve kolaylıkla meramını ifade edecek şekilde ilerlemiştir.⁶²⁷

Vilayet genelinde rüşdiye mekteplerinin çeşitli istatistiklere göre ismi, mektep sayısı ve öğrenci sayısı aşağıdaki gibidir:

Yıl	Rüşdiye İsmi ve öğrenci sayısı	Okul Sayısı	Öğrenci sayısı
1858/1859 (H. 1275) ⁶²⁸	Siroz, Dırama, Selanik	3	
1859/1860 (H. 1276) ⁶²⁹	Siroz, Dırama, Selanik	3	
1860/1861 (H. 1277) ⁶³⁰	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop	4	
1861/1862 (H. 1278) ⁶³¹	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop	4	
1862/1863 (H. 1279) ⁶³²	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop	4	
1863/1864 (H. 1280) ⁶³³	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop	4	
1864/1865 (H. 1281) ⁶³⁴	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop	4	

⁶²⁷ SVS, H. 1307/10, ss. 250-254.

⁶²⁸ SD, 1275, ss.93-94.

⁶²⁹ SD, 1276, ss.110.

⁶³⁰ SD, 1277, ss. 115-116.

⁶³¹ SD, 1278, ss. 115-116.

⁶³² SD, 1279, ss. 119-120.

⁶³³ SD, 1280, ss. 125-126

⁶³⁴ SD, 1281, ss. 127-128.

1865/1866 (H. 1282) ⁶³⁵	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop	4	
1866/1867 (H. 1283) ⁶³⁶	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop	4	
1867/1868 (H. 1284) ⁶³⁷	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop	4	
1868/1869 (H. 1285) ⁶³⁸	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop	4	
1869/1870 (H. 1286) ⁶³⁹	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop,	4	
1870/1871 (H. 1287) ⁶⁴⁰	Siroz, Dırama, Selanik, Nevrekop, İskeçe	5	
1870/1871 (H. 1287) ⁶⁴¹	Selanik, Nevrekob, Siroz, Yenice-i Karasu, Dırama	5	
1871/1872 (H. 1288) ⁶⁴²	Siroz 76, Dırama 41, Selanik 162, Nevrekop 42, İskeçe 18?	5	339
1871/1872 (H. 1288) ⁶⁴³	Selanik 180, Karaferiye 20, Vodine 40, Siroz 88, Nevrekop 42, Dırama 45, Yenice-i Karasu dahilinde İskeçe25	7	440
1872/1873 (H. 1289) ⁶⁴⁴	Siroz 77, Dırama 35, Selanik 173, Nevrekop 43, İskeçe 40, Karaferiye 30, Vodina 32, Sepeska(Sıbıska) 26	8	456
1873/1874 (H. 1290) ⁶⁴⁵	Siroz 77, Dırama 35, Selanik 173, Nevrekop 43, İskeçe 40 , Karaferiye 30, Vodina 32, Sepeska(Sıbıska) 26, Yenice-i Vardar 40, Köprülü 35 ⁶⁴⁶	10	531

⁶³⁵ SD, 1282, ss. 116-117.

⁶³⁶ SD, 1283, ss. 121-122.

⁶³⁷ SD, 1284, ss. 83-84.

⁶³⁸ SD, 1285, ss. 93-94. Manastır, Ohri, Görice, Üsküp. (Manastır ve Ohri Selanik Vilayeti içinde gösterilmişse de çalışmanın kapsamında yer almamaktadır.)

⁶³⁹ SD, 1286, ss. 114-115. Manastır, Ohri, Görice, Üsküp. (Manastır, Selanik Vilayeti, Ohri İşkodra içinde gösterilmiş)

⁶⁴⁰ SD, 1287, ss. 123-125. Manastır, Ohri, Görice, Üsküp, Kesriye, Pirlepe (Bunlar Selanik içinde),

⁶⁴¹ SVS, H. 1287/1, s. 85, 87, 88. Manastır belirsiz.

⁶⁴² SD, 1288, ss. 140-146. Manastır, Ohri 72, Görice 39, Üsküp 99(Prizren Vilayeti dahilinde), Kesriye 31, Pirlepe 55

⁶⁴³ SVS, H. 1288/2, s. 36. Manastır 113, Ohri 78, Pirlepe 63, Florine 25, Eğri Bucak 28, Görice 33, Naslıç 55, Kesriye 32,

⁶⁴⁴ SD, 1289, ss. 234. Manastır 112, Ohri 79, Görice 45, Kesriye 26, Pirlepe 65, Naslıç 54, Florine 35, Kayalar 29, (Bunlarla birlikte öğrenci sayısı 901'dir.)

⁶⁴⁵ SD, 1290, ss. 207. Manastır 112, Ohri 79, Görice 45, Kesriye 26, Pirlepe 65, Naslıç 54, Florine 35, Kayalar 29 Bunlarla birlikte 976.

⁶⁴⁶ BOA, MF.MKT, 9/93, 09.M.1290/9 Mart 1873. Köprülü'de bir rüşdiye açıldığı merkeze bildirilmiş ve bundan memnuniyet duyularak Takvim-i Vekayi'de ilan edilmesi kararlaştırılmıştır.

1874/1875 (H. 1291) ⁶⁴⁷	Siroz 86, Dırma 27, Selanik 190, Nevrekop 43, İskeçe 24, Karaferiye 31, Vodina 22, Sepeska(Sıbıska) 25, Yenice-i Vardar 25, Köprülü 40, Yenice-i Karasu 32,	11	545
1874/1875 (H. 1291) ⁶⁴⁸	Selanik 195, Karaferiye 36, Vodine 40, Sıbıska 26, Yenice-i Vardar 40, Siroz 111, Nevrekop 60 ⁶⁴⁹ 88, Dırma 45, Yenice-i Karasu 40	9	593
1875/1876 (H. 1292) ⁶⁵⁰	Siroz 119, Dırma 41, Selanik 218, Nevrekop 60, Karaferiye 38, Vodina 32, Sepeska(Sıbıska) 25, Yenice-i Vardar 23, Köprülü 66, Yenice-i Karasu 27, Usturmca 37, (İskeçe yok)	11	686
1875/1876 (H. 1292) ⁶⁵¹	Selanik 195, Karaferiye 36, Vodine 40, Sıbıska 26, Yenice-i Vardar 40, Siroz 111, Nevrekop 60, Dırma 45, İskeçe 40	9	593
1876/1877 (H. 1293) ⁶⁵²	Siroz 119, Dırma 41, Selanik 218, Nevrekop 60, Karaferiye 38, Vodina 32, Sepeska(Sıbıska) 25, Yenice-i Vardar -, Köprülü 66, Yenice-i Karasu 27, Usturmca 37, Selanik İnas -,	12	663
1876/1877 (H. 1293) ⁶⁵³	Selanik 210, Karaferiye 36, Vodine 40, Sıbıska 26 (ismi yok), Yenice-i Vardar 40, Siroz 111, Nevrekop 60, Dırma 45, İskeçe 40	9	608
1877/1878 (H. 1294) ⁶⁵⁴	Selanik, Karaferiye, Vodine, Sıbıska (ismi yazılmamış), Yenice-i Vardar, Siroz, Nevrekop, Dırma, İskeçe,	9	.
1878 (H. 1295) ⁶⁵⁵	Selanik, Siroz, Dırma, Nevrekop, Karaferiye, Vodina, Yenice-i Vardar, Köprülü, Yenice-i Karasu, Usturmca, Karacaabad,(Sepeska(Sıbıska), Selanik İnas yok)	11	
1878/1879 (H. 1296) ⁶⁵⁶	Selanik, Siroz, Dırma, Nevrekop, Karaferiye, Vodina, Yenice-i Vardar, Köprülü, Yenice-i Karasu, Usturmca, Karacaabad	11	
1879/1880 (H. 1297) ⁶⁵⁷	Selanik, Siroz, Dırma, Nevrekop, Karaferiye, Vodina, Yenice-i Vardar, Köprülü, Yenice-i Karasu, Usturmca, Vodine-i Karaca	15	

⁶⁴⁷ SD, 1291, ss. 210-211. Manastır 110, Ohri 63, Görice 41, Kesriye (Vodine-i Karacaabad 24), Pirlepe 50, Naslıç 50, Florine 23, Kayalar 24, Topçular -. Toplam 930.

⁶⁴⁸ SVS, H. 1291/4, s. 42-43. Manastır 135, Ohri 79, Pirlepe 65?, Florina 55, Eğri Bucak 27, Görice 45, Naslıç 55, Kesriye 32,

⁶⁴⁹ Kaynakta hem 60 hem de 88 sayıları verilmiş

⁶⁵⁰ SD, 1292, ss. 150-152. Manastır, Ohri, Görice, Kesriye (Vodine-i Karacaabad), Pirlepe, Naslıç, Florine, Kayalar, Eğri Bucakta Topçular Karyesi Manastır Vilayeti dahilindedir.

⁶⁵¹ SVS, 1292/5, s. 37-38.

⁶⁵² SD, 1293, s. 153. (Yenice-i Vardar, Karaferiye, Vodine, Sepeska muallim-i sani)

⁶⁵³ SVS, 1293/6, s. 37-38.

⁶⁵⁴ SVS, 1294/7, s. 37-38, 85-96. Manastır, Görice, Pirlepe, Ohri, Kesriye, Kozane, Naslıç, Filorine, Serfiçe İstarova, Kolonya rüşdiyeleri tekrar Selanik Vilayeti dahilindedir.

⁶⁵⁵ SD, 1295, s. 430. Ohri, Pirlepe, Manastır, Kesriye, Görice, Naslıç, İstarova, Kayalar, Kolonya, ,Palanka Rüşdiyeleri de bu sene Selanik Vilayeti içerisindedir.

⁶⁵⁶ SD, 1296, s. 151. Ohri, Pirlepe, Manastır, Kesriye, Görice, Naslıç, İstarova, Kayalar, Kolonya, ,Palanka Rüşdiyeleri de bu sene Selanik Vilayeti içerisindedir.

⁶⁵⁷ SD, 1297, s. 195-196. Ohri, Pirlepe, Manastır, Kesriye, Görice, Naslıç, İstarova, Kayalar, Kolonya, ,Palanka bu sene Manastır Vilayeti içerisindedir.

	(Karacaabad ile aynı olabilir), Selanik İnas, Kesendire, Temurhisar, Zihne		
1880/1881 (H. 1298) ⁶⁵⁸	Selanik 126, Siroz 123, Dırâma 44, Nevrekop 63, Karaferiye 41, Vodina 24, Yenice-i Vardar 21, Köprülü 62, Ustrumca 34, Selanik İnas 65, Cuma 35, Vodine-i Karaca 15, Ksendire 10, Temurhisar 20, Zihne 22, (Yenice-i Karasu yok)	15	705
1881/1882 (H. 1299) ⁶⁵⁹	Selanik 91, Siroz 121, Dırâma 77, Nevrekop 64, Karaferiye 46, Vodina 25, Yenice-i Vardar 24, Köprülü 73, Ustrumca 30, Selanik İnas 71, Cuma 53, Vodine-i Karaca 20, Ksendire 22 Temurhisar 34, Zihne 17	15	768
1881/1882 (H. 1299) ⁶⁶⁰	Selanik 125, Selanik İnas 90, Karaferiye 46, Ustrumca 30, Köprülü 73, Yenice-i Vardar 24, Vodine 45, Siroz 121, Nevrekop 64, Cuma 53, Zihne 17, Temurhisar 34, Dırâma 77 ⁶⁶¹	13	844
1882/1883 (H. 1300) ⁶⁶²	Selanik 115, Siroz 120, Dırâma 94, Nevrekop 54, Karaferiye 40, Vodina 35, Yenice-i Vardar 45, Köprülü 97, Ustrumca 80, Selanik İnas 80, Vodine-i Karaca 20 (Karacaabad olarak gösterilmiş), Ksendire 32, Temurhisar 37, Zihne 27, (Cuma yok)	14	876
1883/1884 (H. 1301) ⁶⁶³	Selanik 115, Siroz 114, Dırâma 113, Nevrekop 54, Karaferiye 55, Vodina 45, Yenice-i Vardar 45, Köprülü 88, Ustrumca 48, Selanik İnas 77, Vodine-i Karaca 20 (Karacaabad olarak gösterilmiş), Ksendire 26, Temurhisar 37, Zihne 14	14	851
1884/1885 (H. 1302) ⁶⁶⁴	Selanik 165, Siroz 110, Dırâma 115, Nevrekop 89, Karaferiye 40, Vodina 49, Yenice-i Vardar 65, Köprülü 98, Ustrumca 48, Selanik İnas 45, Vodine-i Karacaabad 20, Ksendire 26, Temurhisar 27, Zihne 40	14	937
1885/1886 (H. 1303) ⁶⁶⁵	Selanik 220, Siroz 119, Dırâma 110, Nevrekop 89, Karaferiye 47, Vodina 35, Yenice-i Vardar 68, Köprülü 60, Ustrumca 44, Selanik İnas 83, Vodine-i Karacaabad 49, Temurhisar 47, Zihne 36, Cuma-i Bala 62, (Ksendire yok)	14	1069
1885/1886 (H. 1303) ⁶⁶⁶	Selanik, Selanik İnas, Doyran, Ustrumca 60, Yenice-i Vardar 70, Vodine 55, Vodine-i Karacabad 30, Karaferiye 65, Köprülü	15	Yaklaşık 903+

⁶⁵⁸ SD, 1298, ss. 285-286. Edirne vilayeti dâhilinde Yenice-i Karasu isimli bir rüşdiyeye rastlanmıştır.

⁶⁵⁹ SD, 1299, s. 269.

⁶⁶⁰ SVS, 1299/7, ss.82, 84-85. 8. defa olsa da eserin üzerinde defa 7 ibaresi mevcuttur.

⁶⁶¹ SVS, 1299/7, s. 169 Dırâma Sancağında Yenice-i Karasu ya da İskeçe yok.

⁶⁶² SD, 1300, s. 203.

⁶⁶³ SD, 1301, ss. 385-386.

⁶⁶⁴ SD, 1302, ss. 407-408.

⁶⁶⁵ SD, 1303, s. 331.

⁶⁶⁶ SVS, 1303/9, ss. 228, 231, 242, 265, 277, 307, 396, 453. Salnamede 374 ile 381 arası atlanmış.

	71, Dırama, Siroz 303, Temurhisar 51, Nevrekop 98, Zihne 37, Cuma-i Bala 63		
1886/1887 (H. 1304) ⁶⁶⁷	Selanik 198, Siroz 120, Dırama 115, Nevrekop 95, Karaferiye 57, Vodina 28, Yenice-i Vardar 73, Köprülü 65, Ustrumca 42, Selanik İnas 87, Vodine-i Karacaabad 36 (Karacaabad olarak geçmektedir), Temurhisar 50, Zihne 46, Cuma-i Bala 68, Kavadar 30	15	1.110
1887/1888 (H. 1305) ⁶⁶⁸	Selanik 195, Siroz 125, Dırama 110, Nevrekop 98, Karaferiye 60, Vodina 30, Yenice-i Vardar 75, Köprülü 70, Ustrumca 45, Selanik İnas 85, Vodine-i Karacaabad 40 (Karacaabad olarak geçmektedir), Temurhisar 55, Zihne 50, Cuma-i Bala 70, Kavadar (Tikveş) 35, Siroz İnas -	16	1.143
1889/1890 (H. 1307) ⁶⁶⁹	Selanik, Yenice-i Vardar, Karaferiye, Karaferiye İnas?, Vodine, Kavadar (Tikveş), Köprülü, Ustrumca, Doyran, Siroz, Siroz İnas, Zihne, Petriç, Cuma-i Bala, Nevrekop, Dırama, Kavala, (Selanik İnas, Vodine-i Karacaabad, Temurhisar yok)	17	
1892/1893 (H. 1310) ⁶⁷⁰	Selanik şube, Selanik İnas, Ustrumca, Tikveş, Yenice-i Vardar, Karaferiye, Köprülü, Vodine, Zihne, Temurhisar, Kavala, (Karaferiye İnas?, Doyran, Siroz, Siroz İnas, Petriç, Cuma-i Bala, Nevrekop, Dırama yok)	11	
1893/1894 (H. 1311) ⁶⁷¹	Selanik İnas, Ustrumca, Tikveş, Yenice -i Vardar, Karaferiye, Köprülü, Vodine, Temurhisar, Cuma-i Bala, Zihne, Nevrekop Kavala, (Selanik şube yok)	12	
1894/1895 (R.1310-1311) ⁶⁷²	Selanik, Nevrekop, Karaferiye, Vodina, Yenice-i Vardar, Köprülü, Ustrumca, Selanik İnas, Temurhisar, Zihne, Cuma-i Bala, Kavadar (Tikveş), Kavala, Pravişte, Nevrekop İnas	15	
1894/1895 (H. 1312) ⁶⁷³	Selanik şube, Selanik İnas, Ustrumca, Tikveş, Karaferiye, Köprülü, Vodine, Yenice-i Vardar, Temurhisar, Cuma-i Bala, Zihne, Nevrekop, Kavala	13	
1895/1896 (R. 1311-1312) ⁶⁷⁴	Selanik, Nevrekop, Karaferiye, Vodina, Yenice-i Vardar, Köprülü, Ustrumca, Selanik İnas, Temurhisar, Zihne, Cuma-i Bala, Kavadar (Tikveş), Kavala, Pravişte, Siroz İnas, Nevrekop İnas yok)	15	

⁶⁶⁷ SD, 1304, ss. 316-317.

⁶⁶⁸ SD, 1305, s. 243.

⁶⁶⁹ SVS, 1307/10, ss. 130, 133, 140, 144, 148, 150, 152, 164, 176, 178, 183, 185, 192.

⁶⁷⁰ SVS, 1310/11, ss. 89, 90, 94, 98, 111, 118, 127, 133, 136, 148, 157, 164, 168, 177, 189.

⁶⁷¹ SVS, 1311/12, ss. 150, 151, 238, 253, 300, 315, 353, 366, 423, 435, 452, 468, 506

⁶⁷² M.İ, 1310-1311, s. 29, 44.

⁶⁷³ SVS, 1312/13, ss.119, 120, 200, 221, 270, 285, 336, 343, 395, 408, 416, 445,496 .

⁶⁷⁴ M.İ, 1311-1312, s. 29, 45.

1895/1896 (H. 1313) ⁶⁷⁵	Selanik şube, Selanik İnas, Ustrumca, Tikveş, Karaferiye, Köprülü, Vodine, Yenice-i Vardar, Temurhisar, Cuma-i Bala, Zihne, Nevrekop, Kavala, Siroz İnas, Razlık, Petriç, Menlik	17	
1897/1898 (H. 1315) ⁶⁷⁶	Selanik şube, Selanik İnas, Ustrumca, Tikveş, Karaferiye, Köprülü, Gevgili, Vodine, Yenice-i Vardar, Temurhisar, Cuma-i Bala, Zihne, Nevrekop, Kavala, Razlık, Petriç, Menlik, Siroz İnas, Pravişte	19	
1898/1899 (H. 1316) ⁶⁷⁷	Selanik 65, Karaferiye 54, Yenice-i Vardar 51, Köprülü 116, Ustrumca 55, Selanik İnas 273, Temurhisar 35, Zihne 31, Cuma-i Bala 56, Kavadar (Tikveş) 65, Kavala 62, Pravişte 8, Siroz İnas 33-23? Gevgili 24, (Nevrekop, Vodina, Razlık, Petriç, Menlik yok)	14	918
1899/1900 (H. 1317) ⁶⁷⁸	Selanik 67, Karaferiye 42, Yenice-i Vardar 45, Köprülü 128, Ustrumca 57, Selanik İnas 147, Temurhisar 25, Zihne 37, Cuma-i Bala 66, Kavadar (Tikveş) 70, Kavala 67, Pravişte 16, Siroz İnas 25, Gevgili 30, Vodina 42, Nevrekop 72	16	936
1900/1901 (H. 1318) ⁶⁷⁹	Selanik 63, Karaferiye 46, Yenice-i Vardar 41, Ustrumca 29, Selanik İnas 150, Temurhisar 24, Zihne 28, Cuma-i Bala 56, Kavadar (Tikveş) 71, Kavala 28, Pravişte 16, Siroz İnas 51, Gevgil 20, Vodina 56, Nevrekop 75, Doyran 26, Avrathisar 23, Katrin 17, Petriç 21, (Köprülü yok)	19	841
1900/1901 (H. 1318) ⁶⁸⁰	Selanik şube, Selanik İnas, Karaferiye, Ustrumca, Doyran, Katrin, Gevgili, Yenice-i Vardar, Tikveş, Vodine, Temurhisar, Cuma-i Bala, Zihne, Nevrekop, Kavala, Siroz İnas, Petriç, Pravişte, Avrathisar (Kılıkış), Rubçoz, Köprülü yok	20	
1901/1902 (H. 1319) ⁶⁸¹	Selanik 75, Karaferiye 50, Yenice-i Vardar 44 (yenice olarak geçmektedir), Ustrumca 33, Selanik İnas 150, Temurhisar 23, Zihne 21, Cuma-i Bala 56, Kavadar (Tikveş) 63, Kavala 45, Pravişte 20, Siroz İnas 59, Gevgili 20, Vodina 61, Nevrekop 72, Doyran 21, Avrathisar 15, Katrin 23, Petriç 29, (Rubçoz yok)	19	880
1902/1903 (H. 1320) ⁶⁸²	Selanik Şube, Selanik İnas, Avrathisar, Karaferiye, Ustrumca, Doyran, Katrin, Gevgili, Yenice-i Vardar, Tikveş, Vodine, Kavala, Temurhisar, Cuma-i Bala, Zihne, Nevrekop,	17	

⁶⁷⁵ SVS, 1313/14, ss. 123, 124, 204, 217, 255, 275, 322, 357, 368, 379, 406, 450.

⁶⁷⁶ SVS 1315/15, ss. 259, 260, 314, 331, 370, 392, 407, 426, 438, 451, 472, 483, 501, 523, 569.

⁶⁷⁷ SNMU, 1316/1, ss. 1060-1063.

⁶⁷⁸ SNMU, 1317/2, ss. 1209-1212. (Yenice-i Vardar, Yenice olarak geçmektedir)

⁶⁷⁹ SNMU, 1318/3, ss. 1350-1354. (Yenice-i Vardar, Yenice olarak geçmektedir)

⁶⁸⁰ SVS, 1318/16, ss. 171, 179, 182, 189, 195, 204, 209, 212, 230, 235, 245, 251, 274, 325, 409, 465, 501.

⁶⁸¹ SNMU, 1319/4, ss. 625-628. (Yenice-i Vardar, Yenice olarak geçmektedir)

⁶⁸² SVS, 1320/17, ss. 220-222, 233, 239, 240, 248, 259, 260, 267, 293, 313, 319, 326, 332, 384, 558.

	Siroz İnas, (Pravişte, Petriç yok)		
1903/1904 (H. 1321) ⁶⁸³	Selanik, Karaferiye, Yenice-i Vardar, Ustrumca, Selanik İnas, Temurhisar, Zihne, Cuma-i Bala, Kavadar (Tikveş), Kavala, Pravişte, Siroz İnas, Gevgili, Vodina, Nevrekop, Doyran, Avrethisar, Katrin, Petriç	19	924
1904/1905 (H. 1322) ⁶⁸⁴	Selanik Şube, Selanik İnas, Avrethisar? Karaferiye, Ustrumca, Doyran, Katrin, Gevgili, Yenice-i Vardar, Tikveş, Vodine, Pravişte, Sarışaban, Kavala, Petriç, Temurhisar, Cuma-i Bala, Razlık Zihne? Nevrekop, Siroz İnas, Lankaza? Rubçoz? Menlik?	24	
1906/1907 (H. 1324) ⁶⁸⁵	Selanik, Karaferiye, Yenice-i Vardar, Ustrumca, Selanik İnas, Temurhisar, Zihne, Cuma-i Bala Kavadar (Tikveş), Kavala, Pravişte, Siroz İnas, Gevgili, Vodina, Nevrekop, Doyran, Avrethisar, Katrin, Petriç, Lankaza, Razlık, Menlik, Sarışaban, Rubçoz	24	
1906/1907 (H. 1325) ⁶⁸⁶	Selanik, Karaferiye, Yenice-i Vardar, Ustrumca, Selanik İnas, Temurhisar, Zihne, Cuma-i Bala, Kavadar (Tikveş), Kavala, Pravişte, Siroz İnas, Gevgili, Vodina, Nevrekop, Doyran, Avrethisar, Katrin, Petriç, Lankaza, Razlık, Menlik, Sarışaban, Rubçoz	24	

Tabloda kırmızı ile gösterilenler bir önceki seneye göre yeni görülen mektebi, sarı renkliler bir önceki seneye göre o sene görülmeyen rüşdiyeyi, mavi renkli olanlar da devlet salnamesi dışındaki kaynakları ifade etmektedir.

Tabloya göre 1277-1286 yılları arasında rüşdiye sayısı 4 ile sınırlıdır. 1288'den itibaren tedrici olarak rüşdiye sayısı artmıştır. Devlet salnamelerine göre rüşdiye sayıları düzenli bir şekilde artarken, vilayet salnamelerinden tespit edilenler daha tutarsız olabilmektedir.

Öğrenci sayısı ve rüşdiye sayısı karşılaştırıldığında mektep sayısı artınca öğrenci sayısının da artacağı kanısının ortadan kalkmasına sebep olmaktadır. Buna da örnek 1887/1888 (H. 1305)'de 16 rüşdiyede 1.143 öğrenci tespit edilmişken 1903/1904 (H. 1321)'de 19 rüşdiyede 924 öğrenci olmasıdır. 1887/1888 (H. 1305)'de öğrenci sayısının yüksek görülmesinin sebebi henüz Siroz ve Dırma rüşdiyelerinin idadi ile birleştirilmek için lağv edilmediğinden kaynaklanabilir.

⁶⁸³ SNMU, 1321/6, ss. 516-518.

⁶⁸⁴ SVS, 1322/18, s 156, 162, 169, 170, 175, 179, 184, 191, 195,199, 207, 214, 220, 236, 239, 243, 247, 253, 412, 449, 453, 473, 504.

⁶⁸⁵ SVS, 1324/19, ss.238-502.

⁶⁸⁶ SVS, 1325/20, ss.222-469.

Yine vilayet genelinde kız rüşdiyelerine bakılacak olursa tüm dönemler boyunca 4 adet olduğu görülür. Bunlar Selanik İnas, Siroz İnas, Karaferiye İnas ve Nevrekop İnas Rüşdiyesi'dir. Selanik İnas ve Siroz İnas diğerlerine göre daha istikrarlı şekilde eğitime devam etmişlerdir.

4.4 Selanik Vilayetinde Rüşdiye Mektepleri

4.4.1 Selanik Sancağı

4.4.1.1 Selanik Rüşdiyesi

Ülke genelinde rüşdiyelerin yayılması için 2 Temmuz 1853'te çıkan kararda Selanik de yer almıştır.⁶⁸⁷ Fakat bu karara rağmen hemen Selanik'te bir rüşdiye açılmamıştır. Selanik'te mevcut bulunan mektepler rüşdiye yapılmaya uygun bulunmadığından şehrin ortasında daha önce mescid ve içinde imaret tabir olunan mahalde 27 zira uzunluğunda ve 12 zira genişliğinde bir mektep inşasına Rumili valisi esbak Ömer Paşa tarafından başlanmıştır. Mektebin inşasının bitimine kadar seçilen sıbyan Ömer Paşa'nın dairesi dâhilindeki mahalde derslerine devam etmişlerdir. Bu arada Ömer Paşa vefat etmiştir. Paşa'nın büyük oğlu İbrahim Paşa tarafından bina tamamlanmıştır. 26 Mayıs 1859/23 Şevval 1275 perşembe günü mevcut 75 nefer bu binaya nakledilerek açılış yapılmıştır.⁶⁸⁸ Muhtemelen mektebin ilk muallimi olan Süleyman Efendi daha 1275 yılında istifa etmiştir, bu dönemde rüşdiye mektebinin ve diğer İslam mekteplerinin tedris usulleri ve idaresinin acınacak surette olduğu teftiş memuru Subhi Bey tarafından bildirilmiş ve bunların giderilmesi için çeşitli tedbirler alınmıştır. Yeni rüşdiye mualliminin seçilmesi için çalışmalar başlamıştır.⁶⁸⁹ 1283 yılına gelindiğine Selanik Mekteb-i Rüşdiyesi şahadetnamesi olan Bekir Efendi, Divan-ı Hümayun kalemi şakirdanı zümresine katılmak için arzuhal yazmıştır.⁶⁹⁰ 1867/1868 (H. 1284) yılında Selanik Rüşdiyesi'nde Salih Efendi muallim olarak görülmüştür.⁶⁹¹ 1871/1872 (H. 1288)⁶⁹² de rüşdiyenin öğretim kadrosu şu şekildedir:

Selanik Muallim Evveli Salih Efendi

Sanisi İbrahim Efendi

Salisi Yusuf Efendi

Sülüs Hocası Şeyh Salih Efendi

Rika Hocası Ali Efendi Aded-i şakirdan 180

⁶⁸⁷ Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât Ve İcrââtı* (Yay. Haz. Ergün vd.), MEB Yayınları, Ankara, 2002, s. 46.

⁶⁸⁸ BOA, *İ.DH*, 438/28961, 02 Z 1275/3 Temmuz 1859.

⁶⁸⁹ BOA, *A.MKT.NZD*, 285/61, 17 Z 1275/18 Temmuz 1859.

⁶⁹⁰ BOA, *C.DH*, 109/5423, 27 B 1283/5 Aralık 1866.

⁶⁹¹ *SD*, 1284, ss.83-84

⁶⁹² *SVS*, H. 1288/2, ss.36.

1873/1874 (H. 1290)'de Selanik'e müderrisinden Süleyman Efendi muallim-i evvel tayin olmuştur.⁶⁹³ Ayrıca bu sene muallim-i sani olan İbrahim Efendi ehliyetizliğı sebebiyle azledilmiş ve yerine imtihanla Veli Efendi tayin edilmiştir.⁶⁹⁴ 1874/1875 (H. 1291)⁶⁹⁵ ve 1875/1876 (H. 1292)⁶⁹⁶ ve 1876/1877 (H. 1293)⁶⁹⁷ de öğretim kadrosu şu şekildedir:

Muallim-i evvel Süleyman Efendi
Muallim-i sani Yusuf Efendi
Muallim-i Salis Veli Efendi
Sülus Hocası Eşşeyh Salih Lütfi Efendi
Rika Hocası Ali Efendi

1876/1877'de öğrenci sayısı 210 olmuştur. 1877/1878 (H. 1294) muallim-i salis Mehmed Efendi olarak görünmektedir.⁶⁹⁸ Selanik Rüşdiyesi'nin öneminden dolayı burada Fransızca dersinin verilmesinin gerekliliğı düşünölmüş ve Selanik Vilayeti'ne bunun için karşılık bulunup bulunamayacağı sorulmuştur.⁶⁹⁹ Selanik Telgrafnamesi Muhabere memurlarından Ali Rıza Efendi, 500 kuruş maaşla her sınıfa haftada 3 ders vermek üzere tayin edilmiştir. Muallim-i evvel Süleyman Efendi de 16 seneden beri eğitim hizmetinde bulunmaktadır ve bu işteki başarılarından dolayı ödüllendirilmek istenmiştir.⁷⁰⁰ Eylül 1881'de Süleyman Efendi'nin Musıla-i Süleymaniye ruusunun Devriye Mevleviyetine tahvili Meşihat'tan istenmiştir. Fakat cevap çıkmadığından taltif isteğı, Kumandan Derviş Paşa tarafından tekrar yazılmıştır.⁷⁰¹

1881/1882 (H. 1299) eğitim kadrosunda değişiklikler yaşanmıştır. Daha önce muallim-i sani Yusuf Efendi iken bu sene Hikmet Efendi olmuştur. Muallim-i salislik kadrosu olmadığı gibi Fransızca Muallimi Rıza Efendi'dir. Bu muhtemelen bir az önce bahsedilen Ali Rıza Efendi olmalıdır. Sülüs Hattı Muallimi için daha önce Salih Lütfi ismi verilirken şimdi Sadece Salih isminden bahsedilmiştir. Ek olarak Rika Muallimliği de görölmüştür. 4 sınıfın öğrenci sayısı 125'tir.⁷⁰²

Bu kaynakta ayrıca rüşdiyede okunan dersler hakkında biraz daha detaylı bilgi verilmiştir. Buna göre Arabi, Farsî, Fransızca ve Türkçe lisanları üzerine fûnun-ı müteaddideden sarf, nahv, vazî beyan, mantık, hesap, coğrafya, evzan-ı cedide, hendese, kozmoğrafya ve tarih okunmaktadır.

⁶⁹³ SD, 1290, ss. 207.

⁶⁹⁴ BOA, *MF.MKT*, 15/88, 21 L 1290.

⁶⁹⁵ SVS, H. 1291/4, s. 42.

⁶⁹⁶ SVS, H. 1292/5, s. 37.

⁶⁹⁷ SVS, H. 1293/6, s. 37.

⁶⁹⁸ SVS, H. 1294/7, s. 37.

⁶⁹⁹ BOA, *MF.MKT*, 62/6, 12 Ca 1296/4 Mayıs 1879.

⁷⁰⁰ BOA, *MF.MKT*, 64/38, 18 Ş 1296/5 Ağustos 1879.

⁷⁰¹ BOA, *MF.MKT*, 75/15, 21 R 1299/12 Mart 1882; BOA, *MF.MKT*, 77/28, 4 Za 1299/17 Eylül 1882.

⁷⁰² SVS, H. 1299/7, s.82. 8. defa olsa da eserin üzerinde defa 7 ibaresi mevcuttur.

Selanik Rüşdiyesi öğrencisi giderek sayıca artış göstermektedir. Bundan dolayı ikinci bir muallim-i evvel atanması istenmiştir. Fakat rüşdiye mekteplerinde ikinci bir muallim-i evvel bulunması uygun bulunmadığından 250 kuruş maaşla bir muallim-i sani atanması uygun bulunmuştur. Muallim-i sanilik sınavına giren Hacı Şükri Efendi ve Hacı Rıza Efendi'nin aldıkları puanlar aşağıdaki gibidir:

	Arabi	Farisi	Hesap	Coğrafya	İmla ve İnşa	Hüsn-i Hatt	Yekûn
Hacı Şükri Efendi	10	10	5	4	8	8	45
Hacı Rıza Efendi	6	10	5	6	10	10	47

Talip olanlar arasından Hacı Rıza Efendi 250 kuruş maaşla nasb edilmiş ve mektebe bir müdür de gerektiğinden Hacı Rıza Efendi'nin uhdesine Selanik Maarif Sandığı hasılatından elde edilen 250 kuruş maaşı olan müdürlük vazifesi de ilave edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat Maarif Nezareti'nden gelen yazıda bu gibi muallim-i saniler için önemli olan hususlar güzel ahlak, Arabi ve Farisi'de malumat sahibi olmaktır. Bunlar açısından Hacı Şükri Efendi, diğer fenlerce de Hacı Rıza Efendi malumat sahibidir. Bu nedenle seçim konusunda Meclis'te tereddüt yaşanmış ve imtihanın vilayet meclis idaresi huzurunda tekrar yapılarak sonucun bildirilmesi istenmiştir.⁷⁰³

1885/1886 (H. 1303)'da ise eğitim kadrosundan sadece muallim Osman Efendi'nin adı geçmektedir.⁷⁰⁴ 1889/1890 (H. 1307)'da sadece mülki rüşdi olduğu belirtilmektedir.⁷⁰⁵ 1892/1893 (H. 1310) 'da Selanik Rüşdiyesi Selanik İdadisi'ne şube olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki görevliler şu şekildedir: ⁷⁰⁶

Müdür Hacı Şükri Efendi
Muavin Hafız Hüseyin Efendi
Muallim-i Daimi Nuri Efendi
Hademe Emin Ağa

1893/1894 (H. 1311) de İdadinin şubesi hakkında bilgi verilmemiş yalnız idadiden bahsedilmiştir. Bu idadinin ilk 2 senesinin rüşdiye eğitimi verdiği belirtilmiştir. Bu sene de okulun 2 sene olduğu ve ders cedvelinin idadi mektebinin 1. ve 2. seneleri ile uyumlu olduğu

⁷⁰³ BOA, MF.MKT, 82/24, 17 M 1301/18 Kasım 1883. Belge üzerindeki tarih 18 M 1301

⁷⁰⁴ SVS,1303/9, s. 85

⁷⁰⁵ SVS,1307/10, s. 252.

⁷⁰⁶ SVS,1310/11, s. 84.

belirtilmiştir.⁷⁰⁷ 1900/1901 (H. 1318) 'de mektep 3 senedir. Ders cedveli diğer rüşdiye mektepleri gibi mekteb-i idadinin 1., 2., ve 3., seneleri programına uygundur.⁷⁰⁸

1902/1903 (H. 1320) eğitim kadrosu şu şekildedir: ⁷⁰⁹

Müdür Hacı Şükri Efendi

Müdür Muavini Şevket Efendi

Mualim-i daimi Hafız Ali Efendi

Mualim-i daimi Abdülkerim Efendi

Hüsn-i hat muallimi Mehmed Efendi

Resim muallimi Ziya Efendi Yüzbaşı

1906'da Selanik Mekteb-i İdadisine şube yapılmış olan rüşdiye mektebi binası uzun zamandır tamir görmemiş olduğundan harab vaziyettedir. Bu binanın tamiri için keşf yapılmıştır. 3560 kuruş olan bedel 3200 kuruşa indirilmiş ve bunun karşılığı olarak da mahalline aid sülasan hisse-i ianeden sarf olunmak üzere Maarif Nezareti'nin sene-i haliye bütçesinin taşra kısmında muharrer inşaat tertibine ilavesi kararlaştırılmıştır.⁷¹⁰

4.4.1.2 Selanik İnas Rüşdiyesi

Selanik'te kız öğrencilerin gidebileceği bir rüşdiye açılması için çalışmalar yapılmıştır. Bunun için bir bina inşa ettirilmiştir. Fakat hanımlar arasında bu mektepte hoca olacak bir kişi bulunmadığından iyi hali erkek rüşdiye mektebi muallim-i saniliği görevinde iken belli olan Mustafa Efendi, riyazi hocalığını da birlikte yürütmek üzere seçilmiştir. Yazı hocalığına da merkez hukuk riyasetinde bulunan Hamdi Efendi, bevvablığı Fatma Kadın, nakış ustalığına da Hristiyan mekteplerinde sanat tahsili yapan ve Türkçe konuşmaya iktidarı bulunan Anita seçilmiştir. Mustafa Efendi'ye 450 kuruş, Hamdi Efendi'ye 100 kuruş, Fatma Kadına 100 kuruş ve Anita Hanım'a 250 kuruş maaş düşünülmüştür. Anita Hanım'ın istediği maaş emsallerine göre yüksek bulursa da daha uygun biri olmadığından 250 kuruş kabul edilmiştir. Ayrıca masarif-i müteferrikası için 600 kuruş senelik tahsisat istenmiştir. Maaşlar mektebin eğitime başladığı günden itibar olmak üzere 1290 senesi maarif bütçesinin 5. faslının 3. maddesinde yazılı tertipten karşılanması düşünülmüştür. Bu durum Maarif Meclisince kabul edilmiştir.⁷¹¹ 30 Aralık 1874 (21 Zilkade 1291)'de de iradesi çıkmıştır.⁷¹² Gerekli kitaplar da postaya verilmiştir.⁷¹³ Bu bilginin hemen Selanik Vilayeti'ne ulaşmadığı anlaşılmıştır. Vilayet bu rüşdiye

⁷⁰⁷ SVS,1311/12, s. 129, 131.

⁷⁰⁸ SVS,1318/16, s. 325.

⁷⁰⁹ SVS, 1320/17, s. 384.

⁷¹⁰ BOA, MF. MKT, 937/20, 02 Ca 1324/24 Haziran 1906.

⁷¹¹ BOA, MF. MKT, 23/1, 13 Za 1291/22 Aralık 1874.

⁷¹² BOA, İ.DH, 48527, 20 Za 1291/29 Aralık 1874

⁷¹³ BOA, MF. MKT, 24/57, 17 Z 1291/25 Ocak 1875

hakkındaki yazdığı mazbatanın cevabını beklediğini merkeze yazmış, merkez de 17 Zilhicce 1291 tarihinde tahriratın yazıldığını ifade etmiştir.⁷¹⁴ 1892/1893 (H. 1310) 'de öğretim kadrosu şu şekildedir⁷¹⁵:

Muallime-i Evveli Besime Hanım
Muallime-i saniye Şaziye Hanım
Muallime-i salise münhaldır
El işleri maullimesi Anata Hanım
Bevvab Penbe

Bu sene hanım öğretmene rastlanmıştır. Daha önceki tespit edilen senelerde Mustafa Efendi görevlidir. Ayrıca muallime sayısı da 3'e çıkarılmıştır. Bevvab Fatma Kadın yerine Penbe olmuştur. 1894/1895 (H.1312) 'de Muallime-i evvel vekaleten Hatice Hanım olmuştur. Muallime-i salise kadrosuna da Müfettih Hanım atanmıştır.⁷¹⁶ 1895/1896 (H. 1313) senesinde de muallime-i evvel Nimet Hanım olmuştur. Kadroya 4. öğretmen ilave edilmiş ve muallime-i rabia Afet Hanım'dır.⁷¹⁷

1320 yılına gelindiğinde artık mektep binası epey eskimiştir. Öğrenci sayısı da artmıştır. Uzun zamandır bina tamir edilmediğinden çatı ile iç kısmının tadilata ihtiyacı hasıl olmuştur. Ayrıca yaz mevsiminde de koğuşlarda sağlık açısından pek çok sıkıntı ortaya çıktığından binanın genel yapısı bozulmadan bir kat daha ilave edilmesi düşünülmüştür. Bunun için 2 kıta keşif defteri ve resim merkeze gönderilmiştir. Hendesehane'de yapılan inceleme sonucunda keşif defterlerinin ve resmin uygun olmadığı anlaşılmış, yeniden düzenlenmesi için Hendesehane müzekkiresine uyulması istenmiştir⁷¹⁸. Bunun üzerine Hendese Dairesince keşif, harita ve rayiç defterleri tekrar hazırlanarak Valiye sunulmuştur.⁷¹⁹ Tamirat ve bir kat ilavesi için 31.500 kuruş gerekli olmuştur. Sorunlardan biri de bu miktara nereden karşılık bulunacağıdır. Gerekli meblağ bütçeye zam anlamına geleceğinden mahalline bırakılan hisse- i ianeden tahsilat oldukça ondan karşılanması kararlaştırılmıştır.⁷²⁰

Selanik Rüşdiyesi öğrenci sayısı arttığından sadece tamirat gerekli olmamış, muallime sayısı da arttırılmak istenmiştir. Muallime-i evveli Haticet'ül Kübra, 17 Mayıs 1904/4 Mayıs 1320 tarihli 1322'de dilekçesinde 5 sene evvel mektebe tayin olduğunu, o vakitte öğrenci sayısı 60 iken şimdi 300'ü bulunduğunu belirterek 4 olan muallime sayısının yeterli olmadığından 2 tane

⁷¹⁴ BOA, MF. MKT, 25/91, 9 M 1292/15 Şubat 1875.

⁷¹⁵ SVS,1310/11, ss. 90. Nakış Muallimesi Anata اناطه Hanım yazılmakla beraber Anita olması muhtemeldir.

⁷¹⁶ SVS,1312/13, s. 120.

⁷¹⁷ SVS,1313/14, s. 124.

⁷¹⁸ BOA, MF. MKT, 684/9, 13 Za 1320/11 Şubat 1903.

⁷¹⁹ BOA, MF. MKT, 714/13, 21 Ra 1321/17 Haziran 1903.

⁷²⁰ BOA, BEO, 2684/201285, 12 Ş 1323/12 Ekim 1905.

daha muallime tayin edilmesini istemiştir. Fakat 125'er kuruştan 250 kuruşluk maaş bütçe için yeni yük olduğundan ve hatta maaşlarda da tensikata gidildiğinden bu istek onaylanmamıştır.⁷²¹

Selanik İnas Rüşdiyesi, vilayet genelindeki ibtidai okullara muallime yetiştirmiştir. Temirhisar kasabasında yapılan inas ibtidai mektebine Selanik Rüşdiye Mektebinden mezun Atiyye Hanım 300 kuruş maaşla muallime olarak tayin edilmiştir. Bu hanımın validesi de 60 kuruş maaşla mubassıralığa atanmıştır.⁷²²

4.4.1.3 Selanik Sancağı Kazaları

Bu kazalarda da halkın eğitimin gelişmesine istekli olduğu görülmektedir. Örneğin 1889'da Avrathisarı kazasında ahali ianesiyle iki üç yüz öğrenci alacak şekilde ibtidai mektebi binası yeniden inşa ettirilmiştir. Bu bina rüşdiye kısımlarını da alacak şekilde büyük bir binadır. Gerek buradaki öğrenciler gerekse yarım ya da bir saat mesafedeki köylerdeki çocuklar burada eğitimden faydalanabilecektir. Bu nedenle de durum Maarif Müdürlüğünce de uygun görülerek maaşı vilayet maarif tahsisatından karşılanmak üzere Maarif Nezareti'nden bir muallim-i evvel tayin edilmesi istenmiştir. Fakat merkez Avrathisarı'nda yapılan mektep için şimdilik bütçede karşılık olmadığını belirtmiş ve mahallinden çare bulunmasını istemiştir.⁷²³ Uzunca bir süre karşılık bulunamamış olsa gerek ki buradaki rüşdiye mektebine 1900/1901 (H. 1318)'de rastlanmıştır. Kaynaktaki ifade geçen 315 senesinde rüşdiye mektebi açılmıştır şeklindedir.⁷²⁴

Rüşdiye mektepleri muallim-i evvelleri merkezden atanmaktadır. Muallim-i sani ve yazı hocaları ise bulunduğu mahalden seçilebilmektedir. Fakat bunların memuriyeti de merkezin onayı ile gerçekleşmektedir. Cuma-i Bala Rüşdiyesi yazı muallimliğine mahalli tahrirat kâtibi Yusuf Kamil Efendi 14 Aralık 1902/1 Kanun-ı evvel 318'de başlamıştır. Kendisinin yazı örneği Nezaret'e gönderilmiş fakat merkez hem yazı örneğini beğenmemiş hem de yazı muallimliğinin sadece rika hattıyla sınırlı olmadığını sülüs hattı ve rakam da göstermek gerektiğinden bu kişinin memuriyetini onaylamamıştır.⁷²⁵

Birçok kaza merkezinde rüşdiye açılmasına rağmen Lankaza kazasında uzunca süre bu mektep açılmamış ve çocuklar maarif nimetinden faydalanamamıştır. Durumun farkında olan kaza idare meclisi bir tahrirat kaleme almıştır.. Bunun üzerine Lankaza'da hane, nüfus ve sıbyan mektebi sayısının bildirilmesi istenmiştir. Lankaza kazası İslamiyesi 141 hane 750 nüfus'tur. Zükur ibtidai mektebinin 80 öğrencisi vardır ve rüşdiye açılırsa mektebe devam üzere

⁷²¹ BOA, MF. MKT, 795724, 26 Ca 1322/8 Ağustos 1904.

⁷²² BOA, MF. MKT, 117/70, 19 N 1307/9 Mayıs 1890.

⁷²³ BOA, MF. MKT, 106/19, 4 C 1306/ 5 Şubat 1889

⁷²⁴ SVS,1318/16, s. 409.

⁷²⁵ BOA, MF. MKT, 687/3 21 Za 1320/19 Şubat 1903

40 kadar talebe daha mevcuttur. Ayrıca kasaba civarındaki köylerden de bir o kadar öğrenci beklenmektedir. Bu nedenlerle rüşdiye açılması kararı alınarak aylık 50 kuruş icarla bir hane kiralanmıştır. 19 seneden beri muallimlik yapan ve Selanik Darülmuallimini Rüşdiye şubesini aliyü'l ala derecesiyle bitirmiş olan Gevgili İbtidaisi muallim-i evveli Osman Nuri Efendi'nin muallim olarak atanması için Maarif Nezareti'nden 19 Nisan 1903/27 Muharrem 1321'de izin istenmiştir.⁷²⁶ Bu rüşdiye ve zükur ibtidaisi için bina yapımı kararı alınmış ve Mart 1904'te temel atma töreni gerçekleştirilmiştir.⁷²⁷ 3 Nisan 1904/17 Muharrem 1322'de Karaferiye Rüşdiyesi muallim-i sanisi Mehmed Şükri, 250 kuruş maaşla yeni açılan Lankaza Rüşdiyesi'ne tayin edilmiştir.⁷²⁸ Mektep binasının bitiminde oraya taşınmak üzere geçici olarak mektep yapılan hanede, tedrisata başlanmıştır. Muallim-i evvel tayin edilinceye kadar, bu görevin münasip birine vekâleten verilmesi muallim-i saniliğine 150 kuruş maaşla birinin seçilmesi ve imtihan evrakıyla, hüsn-i hal mazbatasının gönderilmesi, yine 70 kuruş maaşla bir hademenin tayin edilmesi istenmiştir.⁷²⁹

1902'de Yenice'de bir inas rüşdiyesi açılması olasıdır. Mahalli kaymakamlıktan bu rüşdiye için Darülmuallimat ya da Kız Sanayi mektebi mezunlarından bir muallime getirilmesi düşünülmüştür. Böyle bir muallimenin ne kadar masrafla getirilebileceği Maarif Nezareti'ne sorulmuştur. Gelen cevapta 600 kuruş maaşla Darülmuallimat mezunlarından bir muallimenin gönderilmesinin mümkün olduğu belirtilmiştir.⁷³⁰

Selanik Sancağında farklı yıllarda Karaferiye, Vodine, Sıbıska, Yenice-i Vardar, Ustrumca, Köprülü, Karacabad (Vodine-i Karacabad), Kesendire, Doyran, Kavadar/Tikveş, Karaferiye İnas, Gevgili, Katrin, Avrathısarı/Kılıkış, Lankaza Rüşdiyeleri söz konusudur.

4.4.2 Dırama Sancağı

Dırama Rüşdiye Mektebi'nin öğrenci sayısı rüşdiyeler tablosundan da anlaşılacağı üzere epey azdır. Bu durum öğrencilerin devam jurnalleri merkeze ulaştığında fark edilmiştir. Mektebin açılışının üzerinden epey zaman geçtiğinden bu durum teessüfle karşılanmış ve bu konuda gerekli teşvikin yapılması istenmiştir.⁷³¹

Bu sancakta farklı yıllarda Dırama, İskeçe, Yenice-i Karasu, Kavala, Pravişte, Robçoz ve Sarışaban rüşdiyeleri görülmüştür.

⁷²⁶ BOA, MF. MKT, 688/9, 26 Za 1320/24 Şubat 1903.

⁷²⁷ BOA, MF. MKT. 771/24, 9 M 1322/26 Mart 1904

⁷²⁸ BOA, MF. MKT, 694/66, 9 M 1321

⁷²⁹ BOA, MF. MKT., 798/43, 10 C 1322/22 Ağustos 1904.

⁷³⁰ BOA, MF. MKT, 631/42, 28 S 1320/6 Haziran 1902.

⁷³¹ BOA, MF. MKT, 11/46, 21 R 1290/18 Haziran 1873.

4.4.3 Siroz Sancağı

Bu sancakta farklı yıllarda Siroz, Nevrekop, Cuma /Cuma-i Bala, Temurhisar, Zihne, Siroz İnas, Petriç, Nevrekop İnas, Razlık ve Menlik rüşdiyeleri mevcuttur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. Selanik Vilayetinde Ortaöğretim

5.1 İdâdî Mektepleri

Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile Osmanlı ortaöğretim kurumlarının ilk kademesini oluşturması planlanan idâdîlerin ilk örneği 1874 yılında İstanbul'da açılmıştır. İdâdîlerin ülke geneline yaygınlaştırılabilmesi ise 1884 (R.1300) yılında yeni bir maddi kaynağın bulunması ile ancak Sultan II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilebilmiştir.⁷³² İdâdî açılan ilk vilayetlerden birisi de Selanik vilayetidir. 1887 yılında, açılacak idâdî binası inşasına başlandığı gibi okul için bir bina da kiralanmıştır.⁷³³ Aynı yıl 1887/1888 (R.1303) Siroz'da, bir yıl sonra, 1888/1889 (R.1304) yılında da Dırâma'da birer idâdî açılmıştır.⁷³⁴ Böylece Selanik vilayetinde resmi idâdî sayısı üçe çıkmıştır. 1889/1890 (H.1307) yılı Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre vilayette 7 idâdî mektebi bulunmaktadır. Bunlardan üçü yukarıda ifade edilen resmi idâdîlerdir. Resmi idâdîlere, Müslümanlardan başka Yahudi ve Hristiyan çocukları da gitmektedir.⁷³⁵

1894-1895 (R.1310-1311) ders yılında Selanik vilayetinde yine üç resmi idâdî bulunmaktadır. Bu idâdîlerden Selanik'te bulunan, yatılı ve yedi yıllık idâdîlerdendir. Siroz ve Dırâma'da bulunanlar ise gündüzlü ve beş yıllık idâdîlerdendir. O ders yılı sonunda Selanik Yatılı İdâdîsinden 9 kişi mezun olmuş, yatılı öğrencilerden 25'i gayrimüslim 134 öğrenci ise bir sonraki ders yılına devredilmiştir. Ayrıca bu idâdînin 112 gündüzlü öğrencisi vardır. Siroz İdâdîsinden mezun olan 13 öğrencinin 9'u gayrimüslim, 4'ü Müslim'dir. Ders yılı sonunda o idâdîden 8'i gayrimüslim 68 öğrenci bir sonraki ders yılına devredilmiştir. Dırâma İdâdîsi o yıl mezun vermemiştir. Bir sonraki ders yılına devrettiği öğrenci sayısı ise 2'si gayrimüslim olmak üzere 72'dir. Anlaşılacağı üzere o ders yılında Selanik vilayetindeki üç resmi idâdî 22 mezun vermiş ve bir sonraki ders yılına 386 öğrenci devretmiştir.⁷³⁶

1895-1896 (R.1311-1312) ders yılında Selanik Yatılı İdâdîsi öğrenci sayısında, önemli ölçüde azalma olmuştur. Öğrenci sayısındaki azalmanın nedeni ders yılı içerisinde okuldan ayrılan öğrenci sayısındaki fazlalıktır. Zira ders yılında okula 23 yeni yatılı öğrenci katılmış buna karşılık okuldan 53 öğrenci ayrılmıştır. Ders yılı sonunda 12'si gayrimüslim 96 yatılı öğrenci bir sonraki ders yılına devredilmiş, 3'ü Müslim 8 yatılı öğrenci ise mezun olmuştur. Okulun ders yılındaki gündüzlü öğrenci sayısı 93'tür. Siroz ve Dırâma idâdîleri öğrenci

⁷³² Demirel, a.g.t, s. 27.

⁷³³ BOA, DH. MKT, 1469/111.

⁷³⁴ Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi ... İstatistiği 1310-1311, s. 26.

⁷³⁵ SVS, H.1307, s. 252, 254.

⁷³⁶ Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi ... İstatistiği 1310-1311, s. 26.

sayılarında, önceki ders yılına göre artış olmuştur. Siroz idâdîsinden o ders yılında 9'u gayrimüslim 22 öğrenci mezun olmuş, yine 9'u gayrimüslim 72 öğrenci bir sonraki ders yılına devredilmiştir. Dırâma İdâdîsi bu ders yılında 3 Müslim mezun vermiştir. Sonraki ders yılına ise 2'si gayrimüslim 85 öğrenci devretmiştir. O ders yılında vilayetteki resmi idâdîlerden mezun olanların sayısı 33'e çıkmıştır. Bir sonraki ders yılına devredilen öğrenci sayısı ise 346'ya düşmüştür.⁷³⁷

1897-1898 (R.1313-1314) ders yılında vilayetteki üç resmi idâdîde toplam 349 öğrenci vardır. Öğrencilerden 78'i Selanik Yatılı İdâdîsinin yatılı öğrencileridir ve bu okulda 135'i Müslim, 38'i gayrimüslim 173 öğrenci vardır. Siroz İdâdîsinin 93 öğrencisinden 12'si, Dırâma İdâdîsinin 83 öğrencisinden 4'ü gayrimüslimdir.⁷³⁸

1898-1899 (R.1314-1315) ders yılında Selanik Yatılı İdâdî öğrenci sayısında az da olsa bir artış olmuştur. Bu idâdîdeki 191 öğrenciden 93'ü yatılıdır. Okulun öğrencilerinden 50'si gayrimüslimdir. Siroz ve Dırâma idâdîleri öğrenci sayılarında düşüş söz konusudur. O ders yılında Siroz İdâdîsinde 62, Dırâma İdâdîsinde 77 öğrenci bulunmaktadır. Siroz'dakilerin 9'u Dırâma'dakilerin 5'i gayrimüslimdir.⁷³⁹ Vilayetteki üç resmi idâdînin önceki ders yılında 349 olan toplam öğrenci sayısı bu ders yılında 330'a düşmüştür.

1899-1900 (R.1315-1316) ders yılında Selanik Yatılı İdâdî öğrenci sayısında, önceki ders yılına nazaran, önemli bir artış olmuştur. Bu idâdînin toplam öğrenci sayısı 1899-1900 ders yılında 251'e çıktığı gibi yatılı öğrenci sayısı da 118'e yükselmiştir. O ders yılında Siroz İdâdîsinin öğrenci sayısı da önemli bir artışla 84'e ulaşmıştır. Siroz İdâdîsi öğrencilerinin 12'si gayrimüslimdir. Dırâma İdâdîsinin öğrenci sayısında ise az bir düşüş olmuş ve okulun öğrenci sayısı 74'e inmiştir. Bu okulun 6 öğrencisi gayrimüslimdir.⁷⁴⁰

1900-1901 (R.1316-1317) ders yılında Selanik Yatılı İdâdî öğrenci sayısında, yine önceki ders yılına göre bir artışın olduğu anlaşılmaktadır. 1900-1901 ders yılında yatılı idâdînin toplam öğrenci sayısı 281'e çıkmıştır. Okulun yatılı öğrenci sayısı da 139'a yükselmiştir. Yatılı idâdî öğrencilerinin 66'sı gayrimüslimdir. Ders yılında Siroz ve Dırâma idâdîlerinin öğrenci sayılarındaki artış sürmektedir. Siroz İdâdîsinin 131 öğrencisinden 33'ü gayrimüslimdir. Dırâma İdâdîsinin toplam 95 öğrencisi vardır ve bunların 5 gayrimüslimdir.⁷⁴¹

1902-1903 (R.1318-1319) ders yılında vilayetteki resmi, gayrimüslim ve yabancı idâdî sayısında bir değişiklik olmamıştır. O ders yılında Selanik Yatılı İdâdîsinin öğrenci sayısı 84'ü

⁷³⁷ *Maârif-i Umûmiye Nezâreti ... İstatistiği 1311-1312*, s. 25, 26.

⁷³⁸ *SNMU*, H.1316, Matbaa-i Amire, 1316, ss. 1057-1059.

⁷³⁹ *SNMU*, H.1317, Matbaa-i Amire, 1317, s. 1207, 1208.

⁷⁴⁰ *SNMU*, H.1318, Matbaa-i Amire, 1318, s. 1346, 1347.

⁷⁴¹ *SNMU*, H.1319, Matbaa-i Amire, 1319, s. 617, 618.

gayrimüslim olmak üzere 289'a yükselmiştir. Bu öğrencilerin 168'i yatılı öğrencidir. Aynı ders yılında Siroz İdâdîsinin öğrenci sayısı 31'i gayrimüslim 127, Dırâma İdâdîsinin öğrenci sayısı 4'ü gayrimüslim 99 olmuştur.⁷⁴²

Selanik vilayetinde Gayrimüslimlere ait idâdîlerin sayısı, resmi idâdîlerden fazla olmasına rağmen, özellikle Selanik ve Siroz idâdîlerine devam eden Gayrimüslim öğrencilerin Müslüman öğrencilere oranı %40'a yakındır. Farklı vilayetlerdeki idâdîlerle karşılaştırıldığında Selanik'teki idâdîlere devam eden Gayrimüslim öğrenci sayısının fazlalığı dikkat çekicidir. İzmir ve Konya idâdîlerinde Gayrimüslim öğrencilerin Müslüman öğrencilere oranı %10 ile 20 arasında değişmektedir.⁷⁴³ Diyarbakir İdâdîsinde ise bu oran %10'un altında kalmıştır.⁷⁴⁴ Bu oranlarda, adı geçen vilayetlerdeki nüfus yapısının mutlaka etkisi vardır.⁷⁴⁵ Ancak Selanik vilayetindeki Gayrimüslimlere ait idâdî mekteplerinin sayısı dikkate alındığında, ifade edilen durumu yalnızca nüfus oranları ile açıklamaya çalışmak yetersiz kalacaktır. Gayrimüslim çocukların, özellikle Selanik İdâdîsi tercihiinde nitelikli bir eğitimin de etkisi vardır. Selanik vilayet salnamelerinde sıbyan mekteplerinin yeterince iyi olmadığı ifade edilirken Selanik Yatılı İdâdîsinin, dengi okulların, en iyisi olduğu belirtilmektedir.⁷⁴⁶

5.2 Selanik İdâdîsi

Açılması kararlaştırılan okul için 1887 yılında bina inşasına başlanmıştır.⁷⁴⁷ Bina inşaatının tamamlanması beklenmeden, aynı yıl, Mustafa Paşa Camii civarında bulunan Celal Efendi konağının kiralananmasıyla, okulda gündüzlü olarak öğretime başlanmıştır. Öğrenci sayısının artması nedeniyle okul buradan Topçu Mehmed Paşa Konağına nakledilmiş ve 13.10.1888 (R.1 VIII 1304) tarihinde yatılıya çevrilmiştir. Okul, Hamidiye caddesinde inşa edilen binasının tamamlanması ile buraya nakledilmiş ve 1892-1893 (R.1308-1309) ders yılına o binada başlamıştır. Yedi senelik birinci derece idâdîlerden olan Selanik Yatılı İdâdîsi, 150 yatılı öğrenci kapasitelidir. Selanik Yatılı İdâdîsi, Selanik vilayeti dâhilinde bulunan Siroz ve Dırâma gündüzlü idâdîleri ile Kosova vilayetinin merkezi olan Üsküp'teki gündüzlü idâdîden mezun olan öğrenciler için öğrenimlerine devam edebilecekleri bir üst okul olarak belirlenmiştir. İşkodra vilayetinde idâdî bulunmadığından, adı geçen vilayette eğitimlerini devam ettirmek isteyen öğrenciler için de Selanik İdâdîsi tahsis edilmiştir.⁷⁴⁸ 1900 (R.1316) yılında yatılı idâdî bulunan vilayet merkezlerinde, mesleki eğitim için ziraat, sanayi ve ticaret şubeleri açılmasının

⁷⁴² SNMU, H.1321, Asr Matbaası, 1321, s. 514, 515.

⁷⁴³ Tutsak, a.g.e, s.157; Kerim Sarıçelik, *Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919)*, Konya, 2010, s. 160.

⁷⁴⁴ Hatip Yıldız, *Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakir Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)*, Ankara, 2014, ss. 195-201.

⁷⁴⁵ Bkz, Karpat, *Osmanlı Nüfusu...*, ss. 162-183.

⁷⁴⁶ SVS, H.1307, s. 250, 254.

⁷⁴⁷ BOA, DH. MKT, 1469/111.

⁷⁴⁸ SVS, H.1311, s. 129, 130.

kararlaştırılması ile birlikte, Selanik Yatılı İdâdîsi bünyesinde ticaret ve sanayi şubelerinin açılması kararlaştırılmıştır.⁷⁴⁹ 1902-1903 (R.1318-1319) ders yılında Selanik İdâdîsi bünyesinde ticaret ve sanayi şubeleri açılacağından, okulda sınıflar ayarlanmış ve bu sınıfların tefrişi için Maârif Nezâretinden ödenek istenmiştir.⁷⁵⁰ 1910 yılında vilayet yatılı idâdîlerinin sultânîye dönüştürölmesi kararıyla birlikte Selanik İdâdîsi sultânîye dönüştürölmüştür.⁷⁵¹

⁷⁴⁹ BOA, MF. MKT, 532/12.

⁷⁵⁰ BOA, MF. MKT, 705/6.

⁷⁵¹ *Dersââdet ve Vilayatta Kâin Mekâtib-i Resmiye ve Husûsiyeye ve Dersââdet'te Bulunan Medâris-i İslâmi'ye ile Kütüphanelere Dair İstatistik Mecmuasıdır*, Matbaa-i Amire, 1327, s. 19.

ALTINCI BÖLÜM

6. Selanik Vilayetinde Yüksek Öğretim

6.1 Selanik Hukuk Mektebi

İstanbul dışında, bazı vilayetlerde hukuk mektebi açılması, 1880'lerin başında gündeme gelmişse de gerek mali durumun elverişli olmaması ve gerekse ortaöğretim kurumlarının henüz yaygınlaşmamış olması nedenleriyle ertelenmiştir.⁷⁵²

1907'de Mekteb-i Hukuk-ı Şahane'nin yetersiz kalması üzerine üç vilayette hukuk mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Bu vilayetlerden birisi Selanik'tir. Bu çerçevede Selanik Hukuk Mektebinin Mekteb-i Hukuk-ı Şahane ile aynı idari yapıda olması ve aynı öğretim programının uygulanması, sınavlarının aynı olması kararlaştırıldı. Okulun öğretim süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. Mezunları, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane mezunları ile denk olacaktır. Okulun müdür ve muallimleri âlî mektep mezunlarından veya hâkimlerden ya da dava vekili mütemeyyizlerinden olmak üzere Maârif Nezaretince atanacaklardı. Okulun diğer görevlileri ise Selanik maârif idaresi tarafından atanacaktı. Okulun masrafı zebhiye vergisine eklenecek artış ile sağlanacaktı. Mektebe kabul edilecek öğrencilerin taşınması gerekli vasıflar da belirlenmiştir. Buna göre, hukuk mektebine girecek öğrenci, bir âlî mektep, sultani veya 7 senelik idadi mezunu olmalıdır. İdâdî seviyesinde bir Müslim veya Gayrimüslim hususi mektebinden mezun olanlar da öğrenci olabilmek için müracaat edebilecekti. Ancak bunların Türkçe okuma ve yazma bilmesi şarttı. Selanik Hukuk Mektebi mezunlarına, Selanik idaresince yapılacak idare ve adliye memurlukları atamalarında öncelik verilecekti.⁷⁵³

Açılması kararlaştırılan Selanik Hukuk Mektebi müdürlüğüne Maârif Nezâreti Teftiş ve Muayene Heyeti üyelerinden, üyelik görevi sona erdirilmeden, Azmi Bey atanmıştır.⁷⁵⁴ Başlangıçta, Selanik Hukuk Mektebinin, Selanik İdâdîsi binasının bir bölümünde açılması kararlaştırılmıştır.⁷⁵⁵ 3 Ekim 1907 tarihinde İstanbul'dan Selanik'e gitmek üzere hareket eden⁷⁵⁶ Azmi Bey Selanik'e vardığında İdâdî binasını teftiş etmiş ve tahsis edilen bölümün Hukuk Mektebi için yeterli olmadığına karar vermiştir. Bu doğrultuda Hukuk Mektebi için ayrı bir binanın kiralanmasını istemiştir.⁷⁵⁷ Azmi Bey'in isteği üzerine Selanik Hukuk Mektebi için bir bina kiralanmıştır. Kiralanan hanenin tefrişi için de 8.000 kuruşluk bir ödenek talep edilmiştir.⁷⁵⁸

⁷⁵² Ekmeleddin İhsanoğlu, *Darülfünun* 2, İstanbul, 2010, s. 655, 656.

⁷⁵³ BOA, MF. MKT, 1017/27.

⁷⁵⁴ BOA, i. MF, 13/56.

⁷⁵⁵ BOA, MF. MKT, 1017/27.

⁷⁵⁶ BOA, BEO, 3158/236826.

⁷⁵⁷ İhsanoğlu, a.g.e, s. 257.

⁷⁵⁸ BOA, MF. MKT, 1034/23.

Okulun açılışı Ramazan ayı nedeniyle ertelenmiş ve derslerin Ramazan Bayramı'ndan sonra başlamasına karar verilmiş, ancak gerekli hazırlıkların tamamlanamaması, öğretmen tayinleri, ders kitaplarının İstanbul'dan gönderilmesi gibi çeşitli sebeplerle yeni ertelemeler olmuştur.⁷⁵⁹ Nihayet hazırlıkların tamamlanmasıyla 9 Aralık 1907'de resmi açılış gerçekleştirilebilmiştir. Selanik Hukuk Mektebi Müdürü Mehmed Azmi Bey bir gün öncesinde resmi açılışı Maârif Nezâretine bildirmiştir.⁷⁶⁰

Açılış büyük bir merasimle yapılmıştır. Açılış merasimine, Selanik valisi Rauf Paşa, rahatsızlığı nedeniyle katılamamıştır. Açılıшта, Valinin vekil olarak gönderdiği Vilayet Mühürdarı ve Tercümanı Necmullah Efendi'yle birlikte bütün askeri ve mülki erkân hazır bulunmuştur. Merasimde Sultan Hamid Marşı çalınmış ve Azmi Bey bir konuşma yapmıştır. Diğer konuşmaları, duaları ve ikramları takiben Mecelle Muallimi Abdurrahman Lebib Efendi ve mukaddime-i ilm-i hukuk hocası Refik Efendi'nin ilk derslerini vermesinden sonra merasim sona ermiştir.⁷⁶¹ Okulun açılış merasimi için 2.662 Kuruş masraf yapılmıştır. Masrafın 2.000 Kuruşluk kısmı müteferrika tertibinden, 662 kuruşunun ise mahrukat tertibinden karşılanmasına karar verilmiştir.⁷⁶²

Selanik Hukuk Mektebinde öğrenci olabilmek için 387 kişi müracaat etmiştir. Yapılan sınav neticesinde bunlardan 362'si kabul edilmiştir. Okula kayıt için başvuruda bulunan adayların cemaatlara dağılımı ve kabul durumları aşağıdaki gibidir.⁷⁶³

Selanik Hukuk Mektebine Kayıt İçin Başvurular ve Sonuçları			
Cemaat	Müracaat Sayısı	Kazanan	Kazanamayan
Müslim	221	203	13
Rum	19	18	1
Sırp	17	9	8
Musevi	16	16	-
Bulgar	9	7	2 ⁷⁶⁴
Ulah	2	1	1
Ermeni	2	2	-
Süryani	1	1	-
Toplam	387	362	25

⁷⁵⁹ İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 658.

⁷⁶⁰ BOA, MF. MKT, 1017/27. (25 Teşrîn-i sâni 1323)

⁷⁶¹ İhsanoğlu, *a.g.e.*, s. 658.

⁷⁶² BOA, MF. MKT, 1017/27.

⁷⁶³ Aynı dosya içerisinde.

⁷⁶⁴ Kabul edilmeyenlerden biri, hak kazandığı halde okula gelmemiş, diğeri sınava girmemiştir.

Tablodan da anlaşılacağı üzere başvuranların çoğu öğrenci olarak kabul edilmiştir.

Okula öğrenci olarak kabul edilmeyenlerden de dinleyici olarak misafir öğrenci kabul edilmiştir. Hatta Türkçe bilmeyen Gayrimüslimlerden de öğrencilerin haklarından hiçbirinden faydalanmamak kaydı ile dinleyici sıfatıyla öğrenci kabul edilmiştir.⁷⁶⁵ Daha sonra alınan kararla dinleyici olarak katılan öğrencilerden, giriş, kayıt yenileme ve sınav ücreti alınmasına karar verilmiştir.⁷⁶⁶

Selanik Hukuk Mektebi öğretim programının, Mekteb-i Hukuk-ı Şahane programına göre hazırlanmasına karar verilmiş olmasına rağmen ikisi arasında farklılıklar bulunmaktadır. Belirlenen Selanik Hukuk Mektebi programı şöyledir.

Selanik Hukuk Mektebinin İlk Öğretim Programı⁷⁶⁷			
Dersler	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf
	Saat	Saat	Saat
Mecelle	3	3	3
Hukuk-ı düvel	2	2	-
Hukuk-ı idare	2	2	-
Medhal-i İlm-i Hukuk	1	-	-
Ceza Kanunu	3	-	-
Kitab'ün nikâh	1	-	-
Vesâyâ ve feraiz	1	-	-
Kitabet-i resmiye	2	2	2
Kitab'üd-diyat	-	1	-
Arazi kanunu	-	2	-
Uhûd	-	2	-
Ticaret-i berriye	-	2	-
Usul-ı muhakemat-ı cezaiye	-	2	-
Usul-i fıkıh	-	-	1
Usul-ı muhakemat-ı hukukiye	-	-	3
Tanzim-i ilamat-ı hukukiye	-	-	2
Tanzim-i ilamat-ı cezaiye	-	-	2
Ticaret-i bahriye	-	-	2
İcra kanunu	-	-	1
Haftalık Ders Saati Toplamı	15	18	16

⁷⁶⁵ BOA, MF. MKT, 1099/54.

⁷⁶⁶ BOA, MF. MKT, 1095/10.

⁷⁶⁷ BOA, MF. MKT, 1017/27.

Selanik Hukuk Mektebinin üç sınıfındaki haftalık ders saati toplamı 49'dur. Mekteb-i Hukuk-ı Şahanenin 1903/1904 yılı öğretim programı incelendiğinde, dört sınıfın haftalık ders saati toplamının 52 olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶⁸ Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Mekteb-i Hukuk-ı Şahanenin 4 yıla yayılmış dersleri Selanik Hukuk Mektebinde 3 yıla dağıtılmıştır. İki hukuk mektebinin öğretim programlarındaki farklılık ders saatlerinden ve bazı derslerin Selanik Hukuk mektebinde veya Mekteb-i Hukuk-ı Şahanede olmayışından kaynaklanmaktadır. Mekteb-i Hukuk-ı Şahanen programında Mecelle dersi 2. ve 3. sınıflarda birer saat fazladır. Kitab'üddiyat, Tanzim-i ilamat-ı hukukiye, Tanzim-i ilamat-ı cezaiye dersleri birer saat fazladır. Usul-i fıkıh dersi 3. ve 4. sınıflarda birer saattir. Tanzim-i ilamat-ı cezaiye dersi ise 2 saat fazladır. Mekteb-i Hukuk-ı Şahane programında haftada bir saat olarak yer alan mukayese-i kavanin dersi Selanik Hukuk Mektebinde yoktur. Buna karşılık 3. Sınıfta, haftada bir saat olan, icra kanunu dersi ile her sınıfta haftada 2'şer saat olan kitabet-i resmiye dersleri Mekteb-i Hukuk-ı Şahane öğretim programında yoktur. Kitabet-i resmiye dersi, Selanik Hukuk Mektebinin öğretim programına, Rumeli Vilayat-ı Şahane Müfettişliğinin teklifi üzerine, eklenmiştir.⁷⁶⁹

Okulun öğretim süresi başlangıçta 3 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak Mekteb-i Hukuk-ı Şahane öğretim süresinin 4 yılken Selanik Hukuk Mektebinde aynı derslerin 3 yıla tamamlanması mümkün görülmemiş ve Selanik Hukuk Mektebinin öğretim süresi de 1908'de 4 yıla çıkarılmıştır.⁷⁷⁰

Selanik Hukuk Mektebinde Balkan Harbi sonrasında Selanik'in elden çıkmasına kadar öğretime devam edilmiştir. 1913'te Beyrut valisi tarafından Beyrut'a taşınması teklif edilmişse de bir sonuç çıkmamıştır.⁷⁷¹

6.2 Selanik Edebi ve Felsefi İlimler Fakültesi

Mekteb-i Hukuk son sınıf öğrencilerinden Haşmet Rasim 1907'de Selanik'te, yükseköğretim düzeyinde, "Ulûm –ı Edebiyye ve Felsefiyye" adıyla hususi bir fakülte açmak istemiştir. Ruhsat almak için yapılmış başvuruda, okulun öğretim programı, okulda kimlerin ders vereceği, öğretim programında hangi derslerin yer alacağı gibi bilgiler sunulmuştur.

Selanik Maârif Müdürlüğü, daha önce hususi bir yükseköğretim kurumu açılmamış olduğundan karar verme noktasında tereddüde düşmüş ve Maârif Nezâretinin görüşüne başvurmuştur. Maârif Müdürlüğü, Nezârete şu soruları yöneltmektedir.

⁷⁶⁸ SNMU, H.1321, Asr Matbaası, 1321, s.92.

⁷⁶⁹ BOA, MF, MKT, 1022/18.

⁷⁷⁰ BOA, BEO, 3312/248378.

⁷⁷¹ BOA, BEO, 4173/312905.

1. Öğretime başlayıp yükseköğretim düzeyinde bir öğretim yapıldığını ispat edinceye kadar, başlangıçta yükseköğretim kurumu ruhsatı verilmeyip, yalnızca felsefe ve edebiyata mahsus bir derslane suretiyle öğretim yapma ruhsatı mı verilmeli?
2. İncelemelerden sonra öğretim heyetinin yeterli olduğu anlaşılırsa müdürlüğümüzce, fakülte olarak ruhsat verilmeli mi?
3. Gerekli incelemeler yapıldıktan sonra, evrak, karar verilmek üzere Nezârete mi gönderilmeli?⁷⁷²

Fakültede öğretimi yapılması tasarlanan dersler şunlardır. Edebiyat-ı Osmani, tarih-i edebiyat-ı Osmani, edebiyat-ı Arabi ve lisan-ı Arabi, tarih-i edebiyat-ı Arabi, felsefe-i şarkiye, tarih-i umumi, coğrafya-i umumi, ilm-i terbiye, felsefe-i Arabiye, Fransız tarih-i edebiyatı, Alman tarih-i edebiyatı, Latin lisan ve tarih-i edebiyatı. İlk beş ders Türkçe diğerleri Fransızca öğretilenektir. Dersleri verecek muallimlerden biri Fransız, diğeri İtalyan'dır. Diğer muallimlerin tamamı Osmanlı tebaasındandır.⁷⁷³

Maârif Nezâretinin görüşü, şimdilik, felsefe ve edebiyata mahsus bir derslane ruhsatı verilmesi yönünde olmuştur. Kararla beraber, yükseköğretim düzeyinde okullara ihtiyaç duyulduğu da ifade edilmiştir. Ancak yükseköğretim kurumlarında ders vereceklerin, âlî mekteplerden mezun olmaları ve bir alanda ihtisas yapış olmaları gerekliliği de görüşe eklenmiştir. Bu yönüyle resmi yükseköğretim kurumlarında dahi belli alanlarda uzmanlaşmış muallimlerin bulunmasında güçlük çekilirken Selanik'te istenen vasıflara sahip muallim bulunmasının mümkün görülmediği beyan edilmiştir. İstenen ruhsatın derslane şeklinde tesis için verilmesindeki temel görüş bu şekilde olmuştur.⁷⁷⁴

⁷⁷² BOA, MF. MKT, 1165/37. Leff 2/1.

⁷⁷³ BOA, MF. MKT, 1165/37. Leff 1.

⁷⁷⁴ BOA, MF. MKT, 1165/37. Leff 2/2.

Sonuç

Osmanlı modernleşme sürecinde Selanik vilayetinde eğitim alanında gerçekleştirilen reformların çeşitli yönleriyle ele alındığı bu çalışma İstanbul'da eğitim reformlarıyla ilgili alınan kararların Selanik'te uygulanışını ortaya koymaktadır. Elbette vilayette gerçekleşen eğitim reformlarının vilayete etkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı vilayetlerindeki eğitim reformu, 1853 yılında çeşitli vilayetlerde rüşdiye mektebi açılması kararı ile başlamıştır. Rüşdiye açılmasına karar verilen ilk vilayetlerden birisi de Selanik olmuştur. Ancak Selanik vilayetindeki ilk rüşdiye, kararın alınmasından hemen sonra açılmamıştır. Bundaki en önemli etken rüşdiye mektebi için uygun bir binanın olmayışıdır. Nihayetinde dönemin Rumeli Valisi Ömer Paşa tarafından bir rüşdiye mektebi binasının yapımına başlanmıştır. Ömer Paşa'nın vefat etmesi sebebiyle bina inşaatı Paşa'nın büyük oğlu İbrahim Paşa tarafından 1859 yılında tamamlanmıştır. Daha önce, Ömer Paşa'nın dairesi dâhilinde derslere başlayan öğrenciler inşaatı biten mektep binasına taşınmışlar ve okulun resmi açılışı yapılmıştır. Böylece kurulması kararından altı yıl sonra Selanik ilk modern eğitim kurumuna kavuşmuştur. Aynı tarihlerde Selanik vilayetine bağlı Siroz ve Dırma sancaklarında da birer rüşdiye mektebi açılmıştır. Ancak Selanik vilayetinde, ilk rüşdiyelerin açılışından sonra 1870'lere kadar önemli bir değişim yaşanmamıştır.

1869 Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi, Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi Selanik vilayetindeki eğitim için de bir dönüm noktası olmuştur. Her şeyden önce rüşdiye mekteplerinin vilayette yaygınlaşmasının 1870 yılı sonrasında başladığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Nizamnâme ile vilayetlerde kurulması kararlaştırılan vilayet maârif meclislerinin temel amacı da eğitim reformlarının taşrada organize edilmesidir. Bu doğrultuda 1872 yılında Selanik'te bir maârif meclisi kurma faaliyetine başlanmıştır. Ancak kurulan meclis sürekliliğini koruyamadığı gibi, Nizamnâmede planlandığı şekliyle de teşkil edilmemiştir. Selanik Maârif Meclisinin sağlıklı bir şekilde, Maârif Nezâretinin bir planlaması olarak kurulması 1882 tarihli irade ile mümkün olmuştur.

Selanik Maârif Meclisi, yine Nizamnâme'de tasarlandığı şekliyle olmasa da 1882'de kurulduktan sonra, düzenli olarak faaliyetlerini yürütmüştür. Selanik Maârif Meclisi başlangıçta idari işleri de yürütmüştür. Ancak daha sonra maârif idaresi ve meclisi ayrılmaya başlamış ve 1880'lerin sonlarından itibaren idari işler maârif müdürlüğü tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Maârif meclisi ise müdürlüğün bir organı şeklinde çalışmalarına devam etmiştir.

Selanik Maârif Meclisinin kurulmasından sonra Selanik'e bağlı sancak ve kazalarda da maârif meclisleri veya maârif komisyonları oluşturulmuştur. Selanik vilayetinin sancak ve kaza maârif meclisleri de eğitim alanında önemli hizmetleri yerine getirmişlerdir. Selanik'te köylerde

de maârif meclisi kurmak için bir girişimde bulunulmuşsa da Maârif Nezâretinin uygun görmemesi nedeniyle bu düşünce uygulamaya geçmemiştir.

Vilayet maârif idarelerinin en önemli unsuru maârif müdürleridir. Selanik'te maârif müdürlüğü yapmış şahsiyetler incelendiğinde, onların birçoğunun Mekteb-i Mülkiyeden mezun oldukları anlaşılmaktadır. Yine Selanik maârif müdürleri o göreve atanmadan önce farklı memuriyetlerde bulunmuşlar, muallimlik, okul müdürlüğü, başka bir vilayette maârif müdürlüğü yapmışlardır. Bu durum Selanik maârif müdürlerinin belli bir tecrübe kazandıktan sonra Selanik vilayetine atandıklarını göstermektedir. Diğer taraftan Selanik maârif müdürlerinin bazıları, Selanik'teki görevlerinden sonra daha üst düzey memuriyetlerde ve görevlerde bulunmuşlardır. Onlar arasında, mutasarrıflık, mebusluk, maârif nâzırlığı yapanlar olduğu gibi paşalığa yükselenler olmuştur. Elbette Selanik'te maârif müdürlüğü yapmış şahsiyetlerin niteliği ve tecrübesi vilayetin maârif alanındaki gelişimini doğrudan etkilemiştir.

Selanik vilayetindeki eğitim unsurlarından birisi de Gayrimüslimler ve yabancılar tarafından açılmış olan okullardır. O okullar özellikle Tanzimat Dönemi içerisinde, Islahat Fermanı'ndan sonra etkili olmuşlardır. Bahsi geçen okulların vilayete çeşitli yönleriyle katkıları olduğu gibi zararlı etkileri de olmuştur.

Öncelikle yabancı ve Gayrimüslim okulların sayısal olarak hızlı artışı ve onların birçoğunun nitelikli bir eğitim öğretim imkânı sunması, Osmanlı yönetimini onlarla her iki yönde de rekabete itmiştir. Bu durum Selanik için özel değildir. Ancak Selanik, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yabancıların ve Gayrimüslimlerin yoğun olarak eğitim faaliyeti içerisinde olduğu vilayetlerden birisidir. Bu durum elbette Selanik'in coğrafi konumuyla da ilgilidir. Selanik, faal bir limana sahip olduğu gibi Avrupa devletleri ile yoğun ticari faaliyetlerin yürütüldüğü bir ticaret şehridir. Diğer taraftan Selanik nüfusunun önemli bir kısmını oluşturan Gayrimüslimlerin ırkdaşları tarafından, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak suretiyle kurulan devletler Selanik vilayetine sınırırırlar. Başta Bulgaristan ve Yunanistan olmak üzere Sırbistan, Romanya, Makedonya'daki emellerini gerçekleştirebilmek amacıyla eğitim kurumları üzerinden Osmanlı tebaası olan Bulgarlar, Rumlar, Sırlar, Ulahlar üzerinde etkili olmaya çalışmışlardır. Selanik vilayetindeki okullara doğrudan müdahale etmeye çalıştıkları gibi okullar aracılığı ile kendi ideolojilerine sahip ve o ideoloji doğrultusunda hareket edecek bir kitleyi hazır bulundurmak istemişlerdir. Selanik vilayetinde eğitim kurumları üzerinden yürütülen mücadele, yalnızca, yukarıda ifade edilen devletler ile Osmanlı Devleti arasında değil aynı zamanda kendi aralarında da gerçekleşmiştir. Özellikle Bulgarlar ve Rumlar mücadelede ön plana çıkmaktadır.

Selanik Yahudilerinin kalkınmasında eğitimin önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıldaki parlak dönemlerinden sonra XIX. yüzyıla kadar her düzlemde kötüye giden Yahudiler, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlı bir kalkınma hamlesi içerisinde

olmuşlardır. Yahudilerin kalkınmasında ve Selanik şehrinde çeşitli alanlarda yönlendirici ve belirleyici bir rol oynamalarının temelinde Alyans İsrailit desteğiyle açılmış okulların önemli bir etkisi vardır. Bunun yanında Selanik Yahudi cemaatinde seçkin bir zümre oluşturan, çoğu İtalyan kökenli yabancı Yahudi de eğitim yatırımlarıyla, etkili olmuştur. İfade edilen okullarda yetişen, Avrupa dillerini, ticareti öğrenmiş olan Yahudiler ticarete oldukça başarılı olmuşlardır. Elbette, Selanik Yahudilerinin kalkınması, Selanik vilayetinin kalkınmasında da etkili olmuştur.

Selanik vilayetinde yabancılar tarafından açılmış okulların temel amaçlarından birisi vilayette bir nüfuz alanı oluşturabilmektir. Osmanlı idari mekanizması, yabancıların Selanik'teki eğitim faaliyetlerine temkinli yaklaşmıştır. Yabancılar tarafından açılmış okullar takip edilmiş ve gerek görüldüğünde uyarılar yapılmıştır. Yabancılar tarafından açılmış okullara Müslüman öğrenciler de gitmişlerdir. Adı geçen okulların, nitelikli öğrenciler yetiştirdiğini gösteren pek çok veri vardır.

Osmanlı idaresi Selanik vilayetindeki Gayrimüslim ve yabancıların eğitim yatırımlarına karşılık, onlarla mücadele edebilmek adına, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim düzeyinde çeşitli okullar açmak ve onların niteliğini artırmak istemiştir. Bunlardan en zoru yeni usulde öğretim yapan ibtidâî mekteplerinin açılmasıydı. Zira bu okullara sayıca çok fazla ihtiyaç bulunmaktaydı. Diğer taraftan hem okul mekânı sağlamak hem de öğretimi devam ettirmek maddi bir külfeti beraberinde getiriyordu. Adı geçen okullar için merkezi maârif bütçesinden pay ayrılmadığından onlar yalnızca yerel gelirlerle idare edilmek durumundaydı. Bu okullarla ilgili diğer bir problem yeni usulde öğretim yapma yeterliliğine sahip öğretmen yetersizliğidir. İbtidâî mekteplerinin öğretmenleri Nezâret tarafından gönderiliyordu. Ancak yeteri sayıda öğretmen yetiştirilememesi ibtidâî mekteplerinin gelişimindeki en önemli engellerden biriydi. İfade edilen bu problem iki yolla çözülmek istenmiştir. Bunlardan ilki Maârif Nezâretinin bir politikası olarak vilayetlerde açılacak darümualliminler sayesinde ibtidâîler için öğretmen yetiştirmektir. Bu doğrultuda Selanik'te bir darümuallimin açılmıştır. Selanik Darümuallimininin yetiştirdiği öğretmenler Selanik ve diğer vilayetlerdeki ibtidâî mekteplerinde muallimlik yapmışlardır. Ancak Selanik Darümuallimininden mezun olanlar vilayetteki tüm ibtidâîlerin muallim ihtiyacını karşılayacak duruma gelememiştir. Selanik ibtidâîlerinin öğretmen ihtiyacını karşılamaya dönük diğer bir çözüm, Selanik'teki idâdîlerden mezun olanların iptidâîlere öğretmen olarak atanması tasarısıdır. Hatta Selanik Yatılı İdâdîsi mezunları rüşdiye mekteplerine öğretmen olarak atanmışlardır.

Selanik vilayetindeki resmi rüşdiye mektepleri, hem okul sayısı, hem de öğrenci sayısı olarak Gayrimüslim rüşdiyelerinin gerisinde kalmıştır. Bu durumun temel sebebi, maârif Nezâretinin genel politikası ile alakalıdır. Zira Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi, nüfusu 500 haneyi geçen yerleşim yerlerine bir rüşdiye mektebi planlamıştır. Nüfusu 1.000 haneyi geçen

yerler için ise idâdî mektebi açılması kararlaştırılmıştır. İdâdî olan yerlerde rüşdiye mekteplerinin onlarla birleştirilmesi, rüşdiye mekteplerini yalnızca kaza merkezleriyle sınırlandırmış oluyordu. Gerçi idâdî mektebi rüşdiye eğitimini de ihtiva ediyordu. Ancak bu istatistiklere yansımıyordu. İfade edilen bu durumdan başka Osmanlı Devleti'nin o dönemki mali durumu da rüşdiyelerin gelişiminin uzun sürmesinde etkili olmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen, tarihi süreçte Selanik vilayetinin hemen tüm kazalarında rüşdiye mektebi açılmıştır. Rüşdiye mekteplerinin temel amacı idâdîlere öğrenci hazırlamaktır. Bu yönüyle Selanik vilayetindeki rüşdiye mektepleri Selanik idâdîleri için önemli ölçüde öğrenci üretmişlerdir.

Selanik vilayetinde rüşdiyelerin üzerinde eğitim imkânı sunan üç resmi idâdî açılmıştır. Bunlar Selanik Siroz ve Dırâma'dadır. Selanik İdâdîsi yatılı olup yedi yıl süreli bir idâdîdir. Siroz ve Dırâma idâdîleri beş senelik idâdîlerdir. Son iki sınıfıyla bir ortaöğretim kurumu olan Selanik İdâdîsi yalnızca Selanik vilayeti değil aynı zamanda Kosova ve İşkodra vilayetleri için de ortaöğretim imkânı sunmaktadır. Siroz ve Dırâma idâdîleri Selanik İdâdîsine öğrenci yetiştirirken, Selanik İdâdîsi, Selanik Hukuk Mektebi açılıncaya kadar İstanbul'da bulunan yükseköğretim kurumları için öğrenci yetiştirmiştir. Elbette bu idadiler diğer eğitim kurumlarıyla birlikte Selanik vilayeti sakinlerinin eğitim düzeyinin yükselmesine önemli katkılar sağlamıştır. Vilayette idâdî mektepleri sayısının artmamasının temel sebebi mevzuattır. Zira Maârif-i Umumiye Nizamnâmesi ile vilayet merkezlerinde yedi senelik bir idâdî, sancak merkezlerinde (Nüfusu 1.000 haneyi geçen yerler) de beş yıllık, yine bir idâdî planlanmıştır.

Yükseköğretim düzeyinde okul açılan az sayıda vilayetten birisi Selanik'tir. 1907'de açılan Selanik Hukuk Mektebi, İstanbul'da bulunan Mekteb-i Hukuk-ı Şahaneye denk bir okul olarak açılmıştır. Açıldığında 3 yıl öğretim süreli olan okul, bir yıl sonra 4 yıla çıkarılmıştır. Selanik Hukuk Mektebi, Selanik'in işgaline kadar eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Yedi senelik idâdî mezunlarının kabul edildiği okulun en büyük kaynağı Selanik İdâdîsi olmuştur. Selanik'te Hukuk Mektebinin açıldığı yıl, yükseköğretim düzeyinde, özel bir Edebî ve Felsefî İlimler Fakültesi açılmak istenmiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nde daha önce bir örneğinin olmaması ve yürütülüp yürütülemeyeceği konusundaki tereddütler nedeniyle başlangıçta, bir dersane şeklinde açılmasına izin verilmiştir. Resmi bir yükseköğretim kurumunun açılması ve özel bir yükseköğretim kurumu açılması teşebbüsü vilayetin eğitim ve kültür alanındaki gelişimi hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Vilayette önemli eğitim yatırımlarından birisi de mesleki eğitim alanında olmuştur. Bu doğrultuda yabancılar ve Gayrimüslimler tarafından birçok okul açıldığı gibi resmi meslek okulları da açılmıştır. Yabancılar tarafından açılmış okulların birçoğunda özellikle ticaret üzerine eğitim verilmekteydi. Gayrimüslim cemaatlerden Yahudiler tarafından açılmış bir sanayi mektebi de vardı. Müslümanlar tarafından, remi veya yarı resmi okullara bakıldığında

Selanik Sanayi Mektebi, Darülmallimin, askeri idâdi ve rüşdiye, jandarma mektepleri, Selanik Polis Mektebi ve Selanik Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numune Çiftliği mesleki eğitim vermek üzere kurulmuşlardı. Bu okullar vilayette çeşitli alanlarda ihtiyaç duyulan mesleki beceriye sahip bireyler yetiştirmiş ve vilayetin kalkınmasına doğrudan etki etmiştir. Bunun yanında mesleki eğitim kurumlarında yapılan üretim okullara doğrudan gelir sağladığı gibi vilayette ihtiyaç duyulan çeşitli üretimleri de gerçekleştirmiştir. Örneğin vilayet matbaası Selanik Sanayi Mektebi tarafından işletilmekteydi. Başta vilayet gazetesi olmak üzere, matbu evrak ve farklı eserler okulun matbaasında basılmaktaydı. Matbaada yalnızca Türkçe baskı değil aynı zamanda Fransızca, Musevice ve Rumca baskı da yapılıyordu. Diğer taraftan Selanik Sanayi Mektebinde, resmi askeri ve sivil kurumların çeşitli ihtiyaçları üretiliyordu. Bunlar arasında ordu için nal, mih ve benzeri ürünler bulunmaktadır. Yine, jandarma mektepleri, Selanik İdâdîsi gibi eğitim kurumları için çeşitli eğitim materyali imal edilmiştir. Selanik İdâdîsi yatılı öğrencilerine ücretsiz verilen ayakkabı üretimi de Sanayi Mektebinde gerçekleştirilmiştir. Selanik Hamidiye Ziraat Ameliyat Mektebi ve Numune Çiftliğinde teorik öğretimin yanında uygulamalı eğitim de yapılmıştır. Eğitimde oldukça başarılı olan okul vilayete pek çok verimli, yeni ürünü tanıtmış ve o ürünlerin yetiştirilmesini sağlamıştır. Okul hayvancılık ve süt ürünleri alanında da birçok yeniliği vilayete kazandırmıştır. Okul, açmış olduğu darülharir şubesiyle, vilayette ipek üretiminin öncülüğünü yapmıştır. Diğer taraftan, tarım ve hayvancılıkta kullanılan yeni alet ve makinelerin ithal edilmek suretiyle satın alınması ve kullanılması vilayetin tarım ve hayvancılık alanındaki modernleşmesine doğrudan katkı yapmıştır.

Vilayette açılmış jandarma mektepleri ve o alanda başarı sağlanması üzerine açılan polis mektebi, başta vilayetin olmak üzere ülkenin kolluk kuvveti ihtiyacına doğrudan katkı sağlamıştır. Selanik Polis Mektebi türünün ilk örneği olma özelliğini de taşımaktaydı.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

A. MKT. MHM.

A.MKT. NZD.

A. MKT. UM.

BEO.

C. DH.

DH. İD.

DH. İ. UM.

DH. MKT.

DH. SAİDd

DH. ŞFR.

DH. UMVM.

HR. SYS.

HR. TO.

İ. AZN.

İ. HR.

İ. HUS.

İ. DH.

İ. MF.

İ.ML.

İ.MSM

İ. RSM.

İ.ŞD.

İ. TAL.

MF. MKT.

ŞD.

TFR. I. AS.

TFR. I. M.

TFR. I. SL.

TFR. I. ŞKT.

Y.A.HUS.

Y. MTV.

Y. PRK. AZN.

Y. PRK. BŞK.

ZB.

Resmi Kaynaklar

Dersaâdet ve Vilayatta Kâin Mekâtib-i Resmiye ve Husûsiyeye ve Dersaâdet'te Bulunan Medâris-i İslâmî'ye ile Kütüphanelere Dair İstatistik Mecmuasıdır, Matbaa-i Amire, 1327.

Maârif-i Umûmiye Nezâret-i Celilesi İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâiye, Rüşdiye, İdâdiye, Âliye ile Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersaâdet'te Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği, 1310–1311 Sene-i Dersiyeye-i Maliyesine Mahsustur.

Maârif-i Umûmiye Nezâreti İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İbtidâiye, Rüşdiye, İdâdiye, Âliye ile Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebiyenin ve Dersaâdet'te Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanelerin İstatistiği.

Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi, Matbaa-i Amire, 1286.

Orman, Ma'adin ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, Aded 8, Teşrinievvel 1312, Matbaayı Mekteb-i Sanayi, 1314

Salnâme-i Devlet-i Osmaniyye.

Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiye.

Salnâme-i Selanik/Salnâme-i Vilayet-i Selanik

Salname-i Vilayet-i Haleb, Defa: 15, Haleb, 1303/1886.

Salname-i Vilayet-i Haleb, Defa: 16, Haleb, 1305/1888.

Vilâyet-i Şahane Maârif Müdürlerinin Vezâifini Mübeyyin Ta'lîmât, SNMU, İstanbul, 1316.

Gazeteler ve Dergiler

Mirat-ı Maarif

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi

Takvim-i Vekayi

The Border Watch

Zaman gazetesi

Telif Eserler

Akbayar, N, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, İstanbul, 2001.

Anastassiadou, M, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, Çeviri: Işık Ergüden, İstanbul, Kasım 2001.

Aydın, M, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Ankara, 1992.

Balcı, B, *Selanik Düştü*, İstanbul, 2010.

Benbassa, E-Rodrigue, A, *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*”, Çeviren: Ayşe Atasoy, İstanbul, 2003.

Çankaya, A, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C. 3, Ankara, 1968-1969.

Davies, N, *Avrupa Tarihi*, Çeviri editörü: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, 2006.

Demirel, M, *Birinci Dünya Harbinde Erzurum ve Çevresinde Ermeni Hareketleri (1914-1918)*, Ankara, 1996.

Demirtaş Coşkun, B, *The Vlachs: a forgotten minority in the Balkans*, London, 2001.

Engin, V, *Mekteb-i Sultani*, İstanbul, 2003.

Ergün, M, *İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara, 1996.

Haydaroğlu, İ, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Ankara, 1990.

Hekimoglou, E, *The “Immortal Allatini” Ancestors and Relatives of Noemie Allatini-Bloch (1860-1928)*, Thessaloniki, 2012.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar I-V*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

İhsanoğlu, *Darülfünun 2*, İstanbul, 2010.

İnalcık, H, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, Timaş, İstanbul 2013.

_____ *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul, 1992.

Karal, E. Z, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, 1995.

_____ *Osmanlı Tarihi*, C.IX, Ankara, 1996.

Karpat, K. H, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik*, Çeviren: Recep Boztemur, İstanbul, 2012.

_____ *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul, 2003

Kurnaz, Ş-Kurnaz, C, *Birinci Öğretmenler Kongresi, Selanik 1911*, Ankara, 2012.

Mahmud Cevad İbn'üş Şeyh Nâfi, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Matbaa-i Âmire, 1338.

Molho, R, *Salonica and Istanbul: Social, Political and Cultural Aspects of Jewish Life*, İstanbul, 2005.

Nurduğan, A. M, *Modernleşme Döneminde Osmanlı'da İlköğretim (1869-1914)*, İstanbul, 2016.

Oruç, Ş,-Kırpık, G, *Osmanlı'da Modern Öğretim, Strateji, Yöntem ve Teknikleri*, Ankara 2002.

Öztürk, C, *Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*, İstanbul 1998.

Pakalın, M. Z, *Osmanlı Tarih Değimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 1993,

Rodrigue, A, *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması*, Çeviren: İbrahim Yıldız, Ankara, 1997.

Sarıçelik, K, Konya'da Modern Eğitim Kurumları (1869-1919), Konya, 2010, s. 160.

Sertoğlu, M, *Osmanlı Tarihi Lügati*, İstanbul, 1986.

Sezen, T, *Osmanlı Yer Adları*, Ankara, 2006.

Somel, S. A, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) (İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin)*, Çeviren: Osman Yener, İstanbul, 2010.

Tutsak, S, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Ankara, 2002.

Yıldırım, M. A, *Dersaadet Sanayi Mektebi İstanbul Sanayi Mektebi 1868-1926*, Kitabevi, İstanbul, 2013.

Yıldız, H, *Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbekir Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)*, Ankara, 2014.

Makaleler

Akşin, S, "Birinci Meşrutiyet Meclis-i Mebusanı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C: 25, S. 1, 1975.

Akyüz, Y, "Doğuşunun Yüzüncü Yılında Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesinin İlk On Yılına Bakışlar (1908-1918)", *OTAM*, sa: 22, Ankara 2007.

- Arslan, A, "Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 4, 2003.
- Aydın, M, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul, 1989.
- Becerikli, S-Demirel, M, "Osmanlı'dan Cumhuriyet Bursa'sına Miras Kalan Öğretmen Okulları (1883-1975)" *History Studies*, C.9, S. 1.
- Beydilli, K, "II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul, 1989.
- Demirel, F, "Dârülmualimîn-i Âliyede Fenn-i Terbiye Dersi ve Bir Öğrenci İsyanı", *BELLETEN*, 284, Cilt: LXXIX-Sayı: 284-Yıl: 2015.
- "Osmanlı Eğitim Sisteminin Modernleşmesi Sürecinde Hiyerarşi", *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25/2, 2012.
- "Osmanlı Modern Eğitim Kurumlarında İşlenen Suçlar", *History Studies*, Volume: 5, Issue: 1, January 2013.
- Demirel, M, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, XV, Ankara, 2002.
- Edhem Nejat, "Selanik Ziraat Mektebi'ni Ziyaret", *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Numero 20, 11 Şubat 1325.
- Fazıl, "Selanik Ziraat Mektebi'nde Sıtma Var mı?" *Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi*, Numero 25, 23 Nisan 1323.
- Garibaldi, G, "Garibaldi and The Herzegovinians", *The Border Watch*, 22 December 1875.
- Haydaroğlu, İ, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar", *Türkler*, C. 14, Ankara, 2002.
- Karataş, Y, "Sultan II. Abdülhamid'in Eğitim Politikalarının Mali Bir Vechesi: Evkâf-ı Münderisenin Maarife Terki", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 57, 2016.
- Kiel, M, *TDVİA*, Yenice-i Karasu Mad., C:43.
- Koçak, C, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul, 1985.
- Molho, R, "Yenilenme", *Selânik 1850-1918*, Editör: Gilles Veinstein, Çeviren: Cüneyt Akalın, İstanbul, 1999.

Özgüldür, Y-Özgüldür, S, “1876 Anayasası’nın Hazırlanmasında Mithat Paşa’nın Rolü ve Fonksiyonu”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 5, 1994.

Somel, S. A, “Maarif Müdürü Radovişli Mstafa Bey’in raporları ve müslim ve gayrimüslim eğitimi: II. Abdülhamid devri Selânik taşrasında maarif meselesi (1885-1886)” *Tarih ve Toplum*, sayı: 2, İstanbul, 2005.

Veinstein, G, “Seküler Bir Paradoks”, *Selânik 1850-1918*, Editör: Gilles Veinstein, Çeviren: Cüneyt Akalın, İstanbul, 1999.

Yıldırım, M. A, “Osmanlı Vilayetlerinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimine Bakışlar: Bursa Sanayi Mektebi”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.37, Bahar 2013.

_____ “Osmanlı’da İlk Çağdaş Zirai Eğitim Kurumu: Ziraat Talimhanesi”, *OTAM*, S.24, Ankara, 2010.

_____ “Halkalı Ziraat Mektebi’nin Açılış Sürecine Dair Bazı Mülahazalar ve Amasyan Efendi’nin Layihası”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXXII, S.53, Ankara Mart 2013.

Bildiriler

Demirel, F, “Selanik Vilayetinde Modern Eğitim Kurumlarının Teşkili ve Gelişimi”, *Yedinci Uluslararası Atatürk Kongresi*, Ankara, 2015, s. 1882.

Demirel, F, “Fransız Misyonerlerin İzmit Sancağındaki Eğitim Faaliyetleri”, *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu*, *Bildirileri*, c. III, Kocaeli, 2017.

Ünlü, M, “II. Abdülhamid Döneminde Ulahlar”, *Perspectives on Ottoman Studies: papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008*. Edited by Ekrem Causevic, Nenad Moacanin and Vjerran Kursar, Berlin, 2010.

Yıldırım, M. A, “Abdülhamit Devrinde Mesleki-Teknik Eğitimin Gelişimi: Vilayet Sanayi Mektepleri”, *Sultan II. Abdülhamit Sempozyumu 20-21 Şubat 2014, Selanik Sosyo-Ekonomik Hayat-Eğitim Bildiriler C.II*, Ankara, 2014.

Tezler

Altınova, A, *Osmanlı Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Demirel, F, *Mekteb-i İdâdî*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2010.

- Karnap, H, *I. Ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Milletvekilleri (Biyografi ve Faaliyetleri)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2004
- Karabekmez, M, *The Role of Provincial Directors of Education in The Formation of Modern Ottoman Schooling, 1881-1908*, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2012.
- Kaya Doğanay, F, *Tanzimât'tan Cumhuriyet'e Rüşdiye Mektepleri*", Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum, 2011.
- Şanal, M, *Türkiye'de Öğretmen Okullarında Meslek Dersi Kitaplarının Pedagojik Açıdan Değerlendirilmesi (1848-1918)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, 2002.
- Taşer, S, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Öğretmen Yetiştiren Kurumlarda Eğitim Yönetimi ve Denetimi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Yıldırım, M. A, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

TÜBİTAK
PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje Yürütücüsü:	Doç. Dr. FATİH DEMİREL
Proje No:	113K648
Proje Başlığı:	Selanik Vilayetinde Eğitim (1850-1912)
Proje Türü:	1001 - Araştırma
Proje Süresi:	36
Araştırmacılar:	ÇETİN AYKURT
Danışmanlar:	
Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi:	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri:	15/04/2014 - 15/08/2017
Onaylanan Bütçe:	120489.0
Harcanan Bütçe:	61910.25
Öz:	Osmanlı Devleti'nde eğitim alanındaki değişim, bir başka ifade ile eğitim modernleşmesi, tabii olarak başkent İstanbul'da başlamıştır. Sivil alandaki modern eğitim kurumlarının ilk örnekleri olan rüşdiye mekteplerinin 1839'da açılmasından yaklaşık on üç yıl sonra bu girişimin başkent dışına da yansıtılmasına karar verilmiştir. Bu kararın hayata geçirilmesi elbette çeşitli zorlukları bünyesinde barındırmıştır. Vilayetlerde gerçekleştirilecek eğitim yatırımlarının mali kaynağının bulunması, ilgili yatırımları koordine edecek ve sürdürecekt taşra teşkilatlarının olmayışı, öğretmen yokluğu en önemli problemlerin başında gelmektedir. Tanzimat Dönemi'nde eğitim reformları ile ilgili hazırlanan kanuni alt yapı Ancak II. Abdülhamid Dönemi'nde hayata geçirilebilmiştir. Osmanlı eğitim modernleşmesinin genel profilinin belirlenmesi ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak eğitim reformlarını vilayet bazında bir bütün olarak ele alan çalışmalar oldukça azdır. Merkezde alınan kararların vilayetlerde uygulanışını ve gerçekleştirilmeye çalışılan reformların etkisini anlamak için vilayet temelli çalışmalar oldukça önem arz etmektedir. Diğer taraftan Selanik vilayeti, Osmanlı Devleti'nin siyasi, ekonomik, ticari vb. alanlardaki değişimi sürecinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada Osmanlı modernleşmesi sürecinin, Selanik vilayetinde, eğitim reformları yönüyle, izleri aranmaktadır. Selanik'te yabancılar ve Gayrimüslimlerin eğitim faaliyetleri ve etkileri, Osmanlı yönetiminin onlarla rekabeti ve mücadelesi, mesleki eğitim, bunların hepsinde Selanik maarif idaresinin rolü, Selanik'te kız çocuklarının eğitimi açıklanmaya çalışılmıştır.
Anahtar Kelimeler:	Selanik, Siroz, Dırama, modernleşme, eğitim, okul.
Fikri Ürün Bildirim Formu Sunuldu Mu?:	Hayır
Projeden Yapılan Yayınlar:	1- Tanzimattan Sonra Selanik Vilayetinde Kızların Eğitimi (Bildiri - Uluslararası Bildiri - Sözlü Sunum), 2- SELANİK VİLAYETİNDEYABANCILARIN VE GAYRİMÜSLİMLERİN EĞİTİM ÖĞRETİMFAALİYETLERİ (Bildiri - Uluslararası Bildiri - Sözlü Sunum),